

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

FARKLI SOSYAL KATEGORİLERDEN KADINLARIN TOPLUMSAL CİNSİYET ALGILARI

Umut BELEK ERŞEN

Doktora Tezi

Ankara, 2015

FARKLI SOSYAL KATEGORİLERDEN KADINLARIN TOPLUMSAL CİNSİYET
ALGILARI

Umut BELEK ERŞEN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2015

KABUL VE ONAY

Umut BELEK ERŞEN tarafından hazırlanan "Farklı Kategorilerden Kadınların Toplumsal Cinsiyet Algıları" başlıklı bu çalışma, 25.06.2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Özlen ÖZGEN (Başkan)

Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN (Danışman)

Prof. Dr. F. Gülay ARIKAN

Prof. Dr. Feryal TURAN

Yrd. Doç. Dr. Ayça GELGEÇ BAKACAK

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin/Raporumun 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

25.06.2015

Umut BELEK ERŞEN

TEŞEKKÜR

Çalışmam boyunca beni destekleyen herkese teşekkür etmek istiyorum. Öncelikle tezimin ilk oluşma ve sonrasında biçimlenme aşamalarında her zaman yanımda olan ve değerli fikirleriyle bana yol gösteren tez danışmanım, sevgili hocam Prof. Dr. Aylin Görgün Baran’a içten teşekkürlerimi sunmalıyım. Tez izleme komitelerinin son derece verimli ve bir o kadar zevkli geçmesini sağlayan, sevgili hocalarım Prof. Dr. Gülay Arıkan ve Prof. Dr. Özlen Özgen’e de çok teşekkür ederim.

Tezimin her aşamasında bana yardımcı olan eşim Kerem Erşen’e, beni bıkmadan Hacettepe’ye taşıyan babam Hasan Belek’e, o olmadan tezi asla bitiremeyeceğim annem Aybeniz Belek’e ve doğumuyla dolaylı olarak zamanı maksimum verimli kullanmayı öğreten kızım Deniz Erşen’e çok teşekkür ederim.

Son olarak bu teze katkı sunan tüm kadınlara, her zaman yanımda olan tüm kadın dostlarıma, özellikle Emel Akalın, Başak Öztürk ve D. Burcu Eğilmez’e sonsuz teşekkürler.

ÖZET

BELEK ERŞEN, Umut. *Farklı Sosyal Kategorilerden Kadınların Toplumsal Cinsiyet Algıları*, Doktora Tezi, Ankara, 2015.

Çalışmanın konusunu, Türkiye’de farklı iki kategoriden kadının, kadınlık rollerine ilişkin tutum ve davranışlarının incelenmesi, aralarındaki benzerlik ve farklılıkların saptanması oluşturmaktadır. Bununla amaçlanan, eşitlik için gerekliliği literatürde tartışılan ve vurgulanan donanım - eğitim, maddi bağımsızlık, kariyer vs- sahip kadınların bu eşitliği sağlamada, cinsiyete dayalı işbölümünü yıkmada aynı donanım - sahip olmayan kadınlardan ne ölçüde farklılaştıklarının araştırılmasıdır.

İki farklı kategoriden kadınların algılarının karşılaştırılmaları en az üniversite mezunu, iş yaşantısında unvanlara sahip orta-üst sosyo-kültürel yapılardan 26 kadın ile en fazla lise mezunu, hiyerarşinin alt kademelerinde görev yapan alt sosyo-kültürel yapılardan 26 kadın ile yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

Toplumsal cinsiyet yapısı ve burada anlaşılmaya çalışılan toplumsal cinsiyet algıları L. Althusser’in ideoloji görüşleri doğrultusunda oluşmakta, P. Bourdieu’nun “eril tahakküm”ü ile meşruluk kazanmakta ve R. W. Connell’in “hegemonik erkeklik”i ile devamlılığı sağlanmaktadır. Araştırmanın bütünü, kurulun üçlü teorik yapı çerçevesinde gerçekleştirilmiş, görüşme sorularının oluşturulması, görüşmelerin gerçekleştirilmesi ve bulguları değerlendirilmesinde de aynı üçlü yapı kullanılmıştır.

Görüşmeler sonucunda varılan noktada, bu iki farklı kadın grubunda farklılıklar bulunmakla beraber esas itibariyle geleneksel temel yapının aynı kalmasıdır. Bu temel yapı, geleneksel cinsiyete dayalı kadınlık ve erkeklik tanımları ve buna dayanan işbölümüdür.

Bu temel yapının yeniden inşa edilmesinin, bu yapıya ilişkin soruların kadınlar tarafından sorulması ve cevapların yine onlar tarafından verilebilmesi ile

sağlanabileceği düşünülmektedir. Üst yapıyı düzenlemeye yönelik eğitim, istihdam gibi çözümler şüphesiz önemli olmakla birlikte esas itibarıyla kadınların günlük yaşamlarında gerçekleştirilecek küçük değişimlerin ve algılarının yeniden biçimlendirilmesinin, eril tahakkümün yıkılabilmesinde en önemli unsur olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Sözcükler

Toplumsal Cinsiyet, Eril Tahakküm, İdeoloji, Hegemonik Erkeklik, Kadınların Algıları

ABSTRACT

BELEK ERŞEN, Umut. *Gender Perceptions of Women from Different Social Categories*, PhD Dissertation, Ankara, 2015.

The subject of the thesis is to examine the attitude and behaviour of two different categories of women in Turkey regarding womanhood roles, and to identify the similarities and differences. The purpose is to analyse to what degree the women with certain qualities –education, financial independence, career etc. – necessity for achieving equality of which has been argued and emphasized in the literature, differ from the women who do not have such qualities in realising equality and breaking the gender-based labour division.

In order to compare the perception of these two categories of women, face-to-face semi-structured interviews were held with 26 women of middle-upper socio-cultural structure having at least a university degree, prestigious positions in work career on one hand, and 26 women of lower socio-cultural structure, at most high-school graduate, employed in lower levels of hierarchy, on the other.

Gender structure and gender perceptions which is dealt in this study is formed according to the ideological views of L. Althusser, is legitimised by the concept of “masculine domination” by P. Bourdieu, and is regularized by “hegemonic masculinity” by R. W. Connell. Throughout the thesis, this three dimensional structure is used, and the same procedure is followed in formulation of interview questions, conducting the interviews and evaluation of the findings.

The outcome of these interviews is that the underlying structure basically remains the same although there are divergences between two women categories. This underlying structure is traditional gender-based definitions of man and woman and labour division thereof.

It is believed that this underlying structure can be rebuilt by women through questioning this structure and finding answers to these questions by themselves. Even though solutions such as education and employment in order to manage the superstructure is just as important, it is considered that making small changes in daily lives of women and reshaping their perceptions are the crucial elements to overcome masculine domination.

Key Words

Gender, masculine domination, Ideology, hegemonic masculinity, Perceptions of Women

İÇİNDEKİLER

KABUL ve ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ	7
1.1-ARAŞTIRMANIN KONUSU	7
1.2-ARAŞTIRMANIN AMACI	7
1.3 ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	9
1.4 VERİ TOPLAMA SÜRECİ	12
1.5 ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	15
1.6 VERİ ANALİZ TEKNİKLERİ	16
2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ	18
2.1 TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISININ KURULMASI - LOUIS ALTHUSSER...	18
2.2 TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISININ MEŞRULAŞMASI - PIERRE BOURDIEU	25
2.3 TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISININ DEVAM ETTİRİLMESİ - R.W. CONNELL.....	34
3. BÖLÜM: ALGIYI YÖNLENDİREN UNSURLARA İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE	45
3-1 TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISININ OLUŞUMU	45
3.1.1 Aile.....	45
3.1.2 Eğitim.....	48
3.1.3 Annelik.....	52
3.1.3.1 Anneliğin Değişen-Gelişen Sınırları	54
3.1.3.2 Yeni Annelik Tanımının Etkileri	56
3.2 TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISININ MEŞRULAŞTIRILMASI.....	59
3.2.1 EŞ/SEVGİLİ İLE İLİŞKİLER	59
3.2.1.1 Geleneksel İşbölümünün Değiş(e)meyen Yapısı	59
3.2.1.2 Statik Yapının İçerisinde Kadının Duruşu	61

3.2.2 İŞ YAŞAMI	80
3.2.2.1. Rekabet ve ayrımcılık	84
3.3 GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ	92
4. BÖLÜM: GÖRÜŞME BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	98
4.1-KİŞİSEL BİLGİLER	98
4.2-TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISININ KURULMASI.....	99
4.2.1-AİLE /YETİŞTİRİLME ŞEKLİ	99
4.2.1.1 Anneler Evde İşte Heryerde Babalar Nerede?	100
4.2.1.2 Kız Çocuk Olmak.....	103
4.2.2 OKUL/EGİTİM HAYATI	106
4.2.2.1 Orada Hepimiz Eşittik.....	106
4.2.3. ÖZNELİĞİN KURULMASI	108
4.2.3.1 Annelik Öyle Bir Duygu Ki	108
4.2.3.2 Anne Değilim/ Öyle Bir Anne Değilim	109
4.2.3.3 Annelik Tanımları	110
4.3-TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISININ MEŞRUIYET KAZANMASI	113
4.3.1-EŞ/SEVGİLİ İLE İLİŞKİLER.....	113
4.3.1.1. Biraz Paylaşım Olsaydı.....	114
4.3.1.2. Değersizleştirme.....	115
4.3.1.3. Meşrulaştırma.....	117
4.3.1.4 Kocalar: Daimi Yardımcılar.....	120
4.3.1.5. Eşim Bana Karışmaz Ama... ..	125
4.3.1.6. Kabulleniş	127
4.3.1.7 Babalar: Daimi Oyun Arkadaşları.....	130
4.3.2 İŞ YAŞAMI	132
4.3.2.1. Bir Şekilde Girdik Bu İşe.....	132
4.3.2.2. Ne Yapabilirsin Ki?	133
4.3.2.3. Kadınlar Kaprisli Erkekler Çalışkan	135
4.3.2.4. Evde Çalış İşte Çalış	138
4.4 TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISININ SÜRDÜRÜLMESİ	140
4.4.1 GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ	140
4.4.1.1 Erkek Gibi Erkek Kadın Gibi Kadın.....	140
4.4.1.2. Aslında Eşit Ama... ..	146

4.4.1.3. Feminizm	152
4.4.1.4. Değiştik Mi?.....	155
4.4.1.5. Hayaller-Beklentiler.....	157
4.4.1.6. Süper-Kadın Olsam.....	158
4.5 KATILIMCILARIN GÖRÜŞLERİ: NASIL OLACAK BU İŞLER?.....	161
SONUÇ ve ÖNERİLER	167
KAYNAKÇA.....	187
EK.1 GÖRÜŞME FORMU	194
EK.2 GÖRÜŞMECİ LİSTESİ	199
EK.3 ORJİNALLİK RAPORU	201
EK.4 ETİK KURUL İZİN MUAFİYET FORMU	202

GİRİŞ

Bu tez çalıştığım kurumun yemekhanesinde başladı. Her gün öğlen 8-10 kadın beraber yemek yiyorduk. Bu kadınlar müdür, müdür yardımcısı ve uzmandı, en az üniversite mezunuydular. Bir gün fark ettim ki her gün aynı şeyleri konuşuyorduk, erkeklerden “benimki” diye bahsediyorduk, sıklıkla “o işe elini bile sürmez” “hayatta o işi yapmaz” gibi ifadeler kullanıyorduk ve nasıl oradan oraya koşturduğumuzu anlatıyorduk. Erkekler bu konuşmalarda adeta, absürt yanlarıyla dalga geçilen fakat memnun edilmesi zorunlu bir otorite olarak dile getiriliyordu. Küçükken annemin günlerine gittiğimde orada yapılan ve benim pür dikkat dinlediğim konuşmaları hatırladım -28-30 yıl önce- neredeyse hiçbir fark olmadığını gördüm. Anneme ve bana gelen ev işçisi kadınların kocalarından bahsederken aynı tavrı ve ifadeleri kullandığını düşündüm. Ufak tefek farklılıklar vardı, şimdi artık erkekleri rahatlığa bizim alıştırdığımızdan bahsediyorduk ya da bazen eşlerimizin aslında ne kadar “modern” olduğunu gösteren örnekler ortaya koyuyorduk, örneğin gece arkadaşlarımızla çıkmıştık eşimiz hiçbir şey söylememişti, buna “izin” vermişti. Arada farklar olduğunu belirtirken verdiğim örneğin bile aslında hiçbir fark olmadığını kendi içinde ortaya çıkaran bir cümle olduğunu da sonradan fark ettiğimde bu uzun süre zarfında kadın hakları hareketinin, feminizmin, onca eğitimin, kariyerin, kazanılan unvanların yaşantılarımız üzerinde herhangi bir etkisi olup olmadığını, bizim bu etkilerden veya etkilenememelerden ne derece haberdar olduğumuz sorgulamaya başladım. Algılarımız değişmeyince geri kalan her şeyin değişmesinin herhangi bir önemi yoktu.

Öncelikle kendi kurumumda çalışan çeşitli unvanlarda kadınlar ile görüşmeyi tasarladım. Görüşmeler ilerledikçe, bu görüşmelerin şaşılabilecek derecede aynışması beni acaba farklı çalışma alanlarında ve mesleklerde kadınlar nasıl düşünüyor ve davranıyor sorusuna itti. Eğitim düzeyleri, üyesi olunan sosyal kültürel gruplar ve mesleklerin bu farklılıklardaki yerinin tespit edilebilmesi için en az üniversite mezunu olmak üzere orta üst sosyal kültürel gruptan ve çeşitli mesleklerden 26 ve alt sosyo-kültürel gruptan, en fazla lise mezunu ve iş yaşamında hiyerarşinin alt grubunda çalışan 26 kadın ile yüz yüze görüşmeler yaptım.

Görüşmelerin yapılması ve görüşme verilerinin değerlendirilmesi sırasında üçlü bir teorik yapıdan yararlandım. Geleneksel toplumsal cinsiyet kalıpları, yargıları bir ideoloji oluşturmakta ve bu ideoloji kadınların “işlemelerini” sağlamaktadır. İdeoloji kavramı mutlaka bir siyasal görüş veya düşünce sistemi değil hayatın kendisidir. Bu düşünce beni Louis Althusser’in ideoloji kavramına götürdü.

Althusser’e göre, ideolojide gerçek var oluş koşulları, gerçek dünyalar değil, her şeyden önce sözü edilen gerçek var oluş koşullarıyla olan ilişkiler tasarlanmaktadır. İdeolojilerde gözlemlenebilen her türlü imgesel çarpıtma, bu ilişkinin imgesel doğası tarafından desteklenmektedir. İdeolojide tasarımılanan, bireylerin var oluşunu yöneten gerçek ilişkiler sistemi değil, bu bireylerin boyun eğerek yaşadıkları gerçek ilişkilerle kurdukları imgesel ilişkidir. Her tür ideoloji, özne kategorisini işleyişi sayesinde, somut bireylere somut özneler olarak seslenir. İdeoloji bireyler arasından özneler istihdam eder ya da bireyleri öznelere dönüştürür biçimde işler, bunu da seslenme denilen son derece kesin bir işlem yoluyla gerçekleştirir. (Althusser, 2003: 80-95)

İdeolojinin dışında (yani daha kesin bir ifadeyle sokakta) olup bitirmiş gibi gelenler, gerçekte ideolojinin içinde olup biterler. Gerçekte ideolojinin içinde olup bitenler, ideolojinin dışında olup biter gibidirler. İdeolojinin içinde olanlar da tanım gereği ideolojinin dışında olduklarını sanırlar: İdeolojinin ideolojik kimliğinin ideoloji tarafından pratik düzlemde yadsınması da ideolojinin yarattığı sonuçlardan biridir: İdeoloji asla ideolojiğim demez, ideolojideydim ya da ideolojideyim diyebilmek için ideolojinin dışında, yani bilimsel bilgide olmak gerekir. Öte yandan, ideolojide olma suçlamasını insan bir tek başkalarına yakıştırır asla kendisine yakıştırmaz. Başka deyişle, ideolojinin kendisine göre dışarısı yoktur, ama bir yandan da (bilim ve gerçekliğe göre) dışarıdan başka bir şey de değildir. (Althusser, 2003: 99 -112)

Böylece üçlü yapının ilk aşaması ortaya çıktı: İdeolojinin oluşması. Althusser son derece karamsar ama bir o kadar gerçekçi bir şekilde ideolojiden kaçış olmadığını belirtmektedir. İdeolojinin içinde yaşamakta, yaşantılarımızı ona göre belirlemekteyiz ama bir yandan aslında ideolojinin dışında olduğumuzu farz etmekteyiz ki bu içinde bulunduğumuz durumu daha da içinden çıkılmaz ve kaçınılmaz şekilde kurtulamaz

hale getirmektedir. Çünkü ideolojinin sınırları içerisinde yaşadığımızı kabul etmemek, bunun bilincinde olmamak veya bu durumu kanıksamak bulunduğumuz noktanın tanımlanmasını ve bu tanıma uygun stratejiler geliştirilmesini engellemektedir. Althusser ideolojinin oluşabilmesinde etkili olan kurumlardan aile ve okulu özellikle vurgulamaktadır, okulu “bir sürü beceri öğretene, ama bunu egemen ideolojiye tabi olmayı ya da bu ideolojinin pratiğinin egemenliğini sağlayan biçimlerde yapan bir kurum” olarak tanımlamaktadır. (Althusser, 2003: 154) Kadınların ailelerine ve eğitim hayatlarına ilişkin sorular yöneltilerek bu ideolojinin ne şekilde oluştuğu ve ortaya konmaya çalışılmıştır. Althusser’in bireylerin ideoloji ile “çağrılmaları”, özne haline gelmeleri özellikle kadınların anne olmalarında ve kendilerini bu şekilde tanımlayıp tamamlamalarında açıkça izlenebilmektedir. İdeolojinin oluşumunda üçüncü aşama bu yüzden annelik olarak belirlenmiştir.

Power, ideolojinin hayal ettiğimizden çok daha derinlere işlemekte olduğunu belirtmektedir. Bu sadece akıntıyı tersine çevirmek ya da dili değiştirmekle ilgili değildir. Paolo Virno’dan yaptığı alıntıda “Bütün geçerli olan yanılsamaların, medyanın propagandasıyla ilgili olduğunu düşünmek kesinlikle daha iç rahatlatıcı olurdu. Öyle olsaydı, yanılsamaları pedagojik açıklamalarla önleyebilirdik de. Ne yazık ki durum böyle değil. İdeolojinin maddi bir temeli var, aldatmayı güçlendiren ve yeniden üreten nesnel bir temel.” denmektedir. Bu nesnel temel cesaret kırıcıdır ama gerçektir; fakat mümkün olanın sınırını tamamen altüst etmiş değildir –hala içine girilmesi ve kazanılması gereken kavgalar vardır. Şimdiye kadar, feminizmin kültürel tarihi yeniden yazmak, bedeni geri kazanmak, erkek pozisyonlarını işgal etmek gibi çoğu taktiği önemli etkiler yaratmış ama en yakınındaki problemin temeline dokunamıştır. (Power, 2010: 9) Power’in belirttiği temel nasıl oluşup ve nasıl devam etmektedir? Bu sorunun yanıtları Althusser’in ideoloji tanımı çerçevesinde aranmaya çalışılmıştır.

Toplumsal cinsiyete, kadınlık ve erkekliğe ilişkin temel yargılar belirlendikten sonra yaşayışlarına yansıtılmaları kadınların bu yargıları içselleştirmelerine ve onay vermelerine bağlıdır. Kadınların geleneksel roller ile tahakkümün sürüp gitmesine rıza göstermiyor olsalar, onu yıkıma uğratacak ufak direnmeler gösteriyor olsalar ideolojinin devam etmesi bu kadar kolaylıkla olacağı tartışmalıdır. “Rıza gösterme” ve erkeklerin

uyguladığı “şiddet”in aslında açıkça şiddet olarak tanımlanmaması kavramları Pierre Bourdieu’nun “Eril tahakküm” ve “Sembolik şiddet” tanımlarında ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Bu şekilde çalışmanın çerçevesinin ikinci bölümü ortaya çıkmıştır: Oluşan algının\yapının\ideolojinin meşrulaşması.

MacKinnon, “razı olmayı”, zorlanmanın meşrulaştırılmış hali olarak tanımlamaktadır. (2003: 272) Kadınlar razı olurlarken, rıza gösterir ve meşrulaştırılırken sembolik şiddete maruz kalmaktadırlar. Sembolik şiddet eril tahakkümün yerleşmesinde en önemli husustur. Bourdieu’ya göre en iyi niyetli (bildiğimiz gibi sembolik şiddet bilinçli niyetler düzleminde yer almaz) erkeklerin ayrımcı edimlerde bulunduğu tüm halleri tek tek sıralamak gerekir: yaptığı üzerine bir an bile düşünmeksizin kadınları otorite konumlarından uzak tutma, hak taleplerine kapris muamelesi yapma ve yumuşak bir söz ya da yanaktan küçük bir makasla geçiştirme, yahut, hepten zıtlasma durumu ortaya çıkarsa, saçlarına veya vücutlarının bir özelliğine dikkat çekerek onlara kadınlıklarını hatırlatmak ve tüm varlıklarını kadınlığa indirgeme, “resmi” bir ortamda (hastaların önündeki bir doktorla olduğu gibi) samimiyet (küçük adıyla hitap etmek) veya mahremiyet ifadelerine (“canım”, “tatlım” gibi) başvurma... Hepsi de bilinç dışının minicik “tercihleri”dir, ancak bir araya geldiklerinde kadınların alçaltılmış durumunun inşasına katkıda bulunurlar ki kadınların ekonomik ve politik iktidar konumlarında ne kadar az temsil edildiklerini gösteren istatistikler bu aşağı durumun birikimli etkilerini kaydedip durmaktadır. (Bourdieu, 2014: 78-79)

Görüşmeler sırasında ev içi iş bölümünün ne şekilde gerçekleştirildiği üzerinde özellikle durulmuştur. Özel alandaki işbölümünün cinsiyetçi yapısının kadınların tüm yaşamlarını, kamusal alandaki varlıklarını etkilemektedir. MacKinnon erkeklerin de ev işlerini yapmaları gerekliliğinin öne sürülmeye başlanmasıyla ortaya çıkan durumu şöyle tanımlamaktadır: Evdeki iş herkesin işidir, ama yapılmayınca veya kötü yapılıncı kadınlar her zaman ya sadece kendilerini suçlamışlardır ya da o işi yapmayı üstlenmişlerdir. Geri planda, çok uzak olmamak üzere, her zaman fiziksel cezadan duyulan korku da vardır. Bunun nedeni erkeğin daha güçlü olması değil, ama görece bir toplumsal bağımsızlıkla hareket ettiğinden, gücünü kullanabilme istek ve yetkisine sahip olmasıdır. Ya da erkek, bu gücü kullandığı için değil, kullanmak zorunda kalmadığı için

ürkütücüdür. Buna ilaveten, erkeğin kadını koruma altına almasının bedeli olarak kimliğini iptal yetkisi de vardır. Kadınlar isteklere belli düzeylerde cevap vermeleri gerektiğini öğrenirler, çünkü karşılığında maddi olanaklar ya da kısıtlamalar vardır. Kendisine bağımlı olunan, sahip olan diğerleri üzerinde bu saydığımız araçları kendi yararına kullanma yetkisi olan bir toplumsal grup güçlüdür. Toplumsal denetimi elinde bulundurmak ve otorite kullanmak onun için bir varsayım veya sözde kalmış bir abartma değil, gerçekliği ispatlanmış bir sonuçtur. (MacKinnon, 2003: 115-116)

Oluşan ve meşruiyet kazanan geleneksel yapılar, sonrasında izlenen filmler ve dizilerde, okunan kitaplarda, sohbetlerde, düşüncelerde yani gündelik yaşama ilişkin tüm yaşam parçalarında devamlılığını sürdürürken aynı çizgiyi izlemektedir. Belirli bir kadın ve erkek stereotipi tüm bu yaşam parçalarında varlığını göstermekte, bu şekilde devamlılık sürüp gitmektedir. Bu stereotiplerin genel özellikleri de beni “Hegemonik erkeklik” ve “Ön olana çıkarılmış kadınlık” a ve R.W. Connell’a götürmüştür. Teorik çerçevenin ve buna bağlı olarak tüm çalışmanın son bölümü de tamamlanmış oldu.

Connell’a göre kadınlık ve erkeklik uyarlamalarının tüm toplum düzeyinde düzenlenmesi söz konusudur; ve bu düzenleme bazı açılardan, kurumlar içindeki yüz yüze ilişki örüntülerine benzer. Farklılaşma olasılıkları kuşkusuz geniş çaptadır. Milyonlarca insanı içeren ilişkilerin katıksız karmaşıklığı, sınıf örüntüleriyle birlikte etnik farklılıkları ve kuşak farklılıklarını da davet eder. Ama toplumsal cinsiyetin çok geniş bir ölçekte örgütlenmesi, önemli açılardan, yüz yüze ortamlardaki insan ilişkilerinden daha iskeletimsi ve basitleşmiş olmak zorundadır. Bu düzeyde kurulan kadınlık ve erkeklik biçimleri bir yandan üsluplaştırılırken bir yandan da birçok açıdan yoksunlaştırılır. Böylece kadınlık ve erkeklik biçimlerinin karşılıklı ilişkisi tek bir yapısal gerçek üzerine erkeklerin kadınlar üzerindeki küresel egemenliği üzerine oturtulur. Hegemonik erkeklik daima kadınlar ile ilgili olduğu kadar ikincil konuma itilmiş erkeklik biçimleriyle ilgili olarak da inşa edilmektedir. (Connell, 1998: 245) Connell’ın tanımladığı erkeklik ve kadınlık biçimlerinin kadınların günlük yaşamlarındaki yaşam parçalarındaki izleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu ideolojinin oluşumu ve sürdürülmesi sırasında yapının doğallaştırılmasında etkili olan söylem üzerinde durulmuştur: Herşeyin doğal bir şekilde sürdürüldüğü ve yapacak bir şeyin olmamasına duyulan inancın (kanıksama) temellendirilmesi. Coward’a göre bir toplum tarafından onaylanan her cinsel düzenleme biçiminin doğal içgüdü terimleriyle bir açıklaması vardır. İçgüdü geleneksel eril ve dişil davranış biçimlerini açıklamak için özellikle kullanılmaktadır. Erkeklerin saldırganlığını, kadınların edilgenliğini ve diğerlerini besleme arzusunu açıklar. İçgüdü’nün bir temeli erkek ve kadın davranışı, ana babalık gibi konulardaki bütün düşüncelere egemendir. Bu kadar yaygın, her anlama çekilebilir ve açıklanmamış iken doğal içgüdüler hakkındaki bu savlar ne kadar yararlıdır? Bir düzeyde bu savlar çok rahatlatıcıdır ve kişilere kendini iyi hissettirir: ”Bu doğal, elden bir şey gelmez.” (Coward 1992: 206-210)

Bu şekilde yapısı kurulan tezin birinci bölümünde çalışmanın konusu ve amacı ortaya konulmaya çalışılmış, araştırmanın ne şekilde sürdürüldüğü, görüşmelerin gerçekleştirmesinde ve edinilen verilerin analizinde izlenilen yol açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde üçlü teorik yapı ayrıntılı olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. L. Althusser, P.Bourdieu ve R.W. Connell’in yararlanılan kavramları, gerek kendi çalışmaları gerekse başka yazarların ve akademisyenlerin eserlerinden yararlanılarak açıklanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde yine bu üçlü yapı çerçevesinde toplumsal cinsiyet algılarını yönlendiren unsurlara ilişkin kavramsal çerçeve, bu konuda yapılan çalışmalar ve literatürde yazılanlar ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde görüşme bulguları incelenmiştir. Bu bölümde, daha önceki bölümlerde ortaya konulan kavramsal ve teorik çerçeve içerisinde, kadın anlatıları ve ifadeleri incelenmiş, ideolojinin oluşumu, meşrulaşması ve sürdürülmesinin ne şekilde oluştuğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

1.1-ARAŞTIRMANIN KONUSU

Çalışmanın konusunu, Türkiye’de farklı iki kategoriden kadının, kadınlık rollerine ilişkin tutum ve davranışlarının incelenmesi, aralarındaki benzerlik ve farklılıkların saptanması oluşturmaktadır.

Bu saptamanın yapılarak algılarında ve yaşayışlarındaki farklılıkların ortaya koyulabilmesi için orta-üst ve alt sosyo-ekonomik düzeylerden iki grup kadın ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerin yapılması ve görüşme sonuçlarının değerlendirilmesi L. Althusser, P. Bourdieu ve R.W Connell’in görüşleri çerçevesinde oluşturulan üçlü yapı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde üçlü bir yapı kurulmasının sebebi geleneksel erkeklik ve kadınlık ideolojisinin nasıl oluşup meşruluk kazandığını ve devamlılığının sağlandığını daha net bir şekilde ortaya koyabilmek, kategorilerin kurulmasını sağlayan etkenlerin farklılıklar ve benzerlikler üzerindeki etkisini tartışabilmektir.

1.2-ARAŞTIRMANIN AMACI

Kadınların Mary Wollstonecraft’ın feminist teori tarihindeki ilk önemli çalışma olan Kadın Haklarının Savunusu adlı eserini tamamladığı 1792 tarihinden bu yana büyük yol kat ettiği konusunda hiç şüphe yoktur. Bununla beraber bahsettiğimiz tarihten bu yana kadınlık rollerinin tanımlanması da büyük değişim geçirmiş midir yoksa temel bazı görevler kadınlıkla özdeşleşmiş şekilde varlığını sürdürmekte midir? Bu sorunun araştırılması önemlidir çünkü ilerleme ve gelişme ancak makro düzeydeki rakamlarda değil günlük yaşamın ayrıntılarında gizlidir. Kaldı ki rakamların tatmin edici olup olmaması da ayrıca tartışılması gereken bir husustur.

On sekizinci yüzyıldan beri devam eden kadın mücadelesi, kadınlık rollerinin biçimini değiştirmiş fakat içerik olarak bazı görevlerin kemikleşmesini engelleyemezken görevlerin niceliğini arttırmıştır. Şimdi artık kadınlar çalışmakta, içinde yer aldığı sosyal ve ekonomik hayatın gereklerini yerine getirmekte bunun yanında geleneksel

görevlerini de sürdürmeye devam etmektedir. Eğitim seviyesi düşük ve alt sınıflara mensup kadınlar küreselleşme ve neo-liberalizmin sertleştirdiği koşullarla, yoksullukla erkeklerle birlikte mücadele ederken diğer yandan bu mücadelenin yıldırtıp acımasızlaştırdığı erkeklerin şiddetiyle de baş etmek zorundadırlar. Eğitimli ve orta-üst sınıflara mensup kadınlar ise eğitim ve çalışma hakkını doğal olarak elde ettiği için bu uğurda harcanan çabayı göz ardı edebilmektedirler ve herhangi bir mücadelenin içinde yer almamaktadırlar; “kadın hakları için verilmiş mücadelelerin tadını çıkarmaktadırlar”. (Walters, 2005: 12) Kanıksama, ev işlerini kadının gerçekleştirmesini veya çocuğun bakımını üstlenmesinin normal bir süreç olarak görülmesini sağlamakta, bu şekilde üst düzey kadın yöneticiler işyerinde durmaksızın çalışıp evde sabaha kadar çocuğuna bakmakta veya kadın üniversite hocaları kocaları tarafından manevi şiddete uğrayıp bunu şiddet olarak değerlendirmemektedirler. Eğitimli kadınlar bile tam olarak kendi haklarını korumada ve savunmada yeterli bilince sahip değilken, geleneksel kadınlık rolünü sürdürmekte iken ilkokul mezunu bir kadına kendi haklarına sahip çıkma bilinci nasıl kazandırılır?

Tüm bu soruların cevaplarının tartışılabilmesi için aslında kadınların farkındalık düzeyi günden güne daha fazla yaygınlaştırmış gibi gözükse de temelde hangi noktada olduğumuzun belirlenmesi önemlidir. Sürdürülen tartışmaların bildik çizgileri izlemesi, durmaksızın tekrarlanan “kadınların her alanda daha fazla yer alması gereklidir” söylemi, kadın sorunlarını sürekli gündemde tutarken diğer yandan bu gündemin içinin boşaltılmasına ve sağlam bir dayanakten yoksun olmasına neden olabilmektedir. Bu şekilde herkes üstüne düşen görevi yerine getirmiş olmakta fakat kadınların toplumsal cinsiyetin görünmez bağlarıyla çepeçevre sarılmış olması ya da toplumsal cinsiyet rol ve kalıplarının apaçık yumrukları altında eziliyor olmasına karşın somut bir adım atılamamaktadır.

Kadınlar bugünkü konumları itibariyle görünürde neredeyse bütün konularda eşit olarak gözükmektedir. Birçok konuda, örneğin kadına karşı şiddet konusunda görsel ve yazılı basında çok fazla yayın yer almakta, kadınları bilinçlendirmeye yönelik bilgi kaynakları gerek nitelik gerek nicelik olarak artmaktadır. Bununla beraber kadınların kendi sorunlarına duyarlılığında artış, aynı oranda olmayabilmektedir. Özellikle eğitimli

kadınlar sorunlarını “sorun” olarak tanımlamamaktadırlar. *Kanıksama* ve *kabullenme* genel davranış şekli haline gelmekte ve kadınlık rollerinin yıllardır değişmeyen kalıpları mevcudiyetini sürdürmeye devam etmektedir. Eğitimli kadınlar çalışabilmekte, mülk sahibi olabilmekte ve oy kullanabilmekte ancak mücadele edecekleri, karşı çıkacakları, değiştirip dönüştürebilecekleri diğer alanlarda sessiz kalabilmektedirler. Böylece yemeği yapan, çocuklara bakan kadın ve hane ile ilgili bir karar alınacağında karar veren erkek olmaktadır. Marilyn French’in belirttiği gibi sorun “bulaşıkları kimin yıkayacağına gelip dayanmaktadır” ki bu da aslında sorunların temelini oluşturmaktadır. (1980: 85)

Bu çalışmanın amacı eşitlik için gerekliliği literatürde tartışılan ve vurgulanan donanım - eğitim, maddi bağımsızlık, kariyer vs- sahip kadınların bu eşitliği sağlamada, cinsiyete dayalı işbölümünü yıkmada aynı donanım sahip olmayan kadınlardan ne ölçüde farklılaştıklarının araştırılmasıdır. Sürekli vurgulanarak önemi aşındırılmış bu unsurların gerçekte ne kadar etkili olduğunun tartışılmasının, geleneksel erkeklik kadınlık rollerine dayanan ideolojinin sinsice ve kökleşerek yerleşmesinin daha iyi anlaşılmasını ve artık klişeleşmiş çözümlerin ötesinde bu ideolojinin hâkim olduğu gündelik hayat pratiklerine nüfuz edilmesini sağlayacak çözümlerin tartışılmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

1.3 ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada yorumlamacı paradigma (Glesne, 2014: 9) ve feminist yaklaşımdan yararlanılmıştır.

Yorumlamacı paradigmaya göre bir şeyi bilmenin önemi, insanların bazı nesneleri, olayları, davranışları, algıları vb. nasıl yorumladıkları ve nasıl anlamlandırdıklarıdır. Bu yapılandırılmış gerçeklerin yalnızca bireyin aklında değil, bireysel algıların dil ve daha geniş bir toplumun düşünceleri ile karşılıklı alışveriş içinde olduğu sosyal yapıların içinde de var olduğu kabul edilir. Bu nedenle aynı sosyal grubun birden fazla üyesinin olgular hakkındaki algılarına ulaşarak, o grup içindeki düşüncenin ve davranışın kültürel örüntüsü hakkında bir şeyler söylenebilir. Araştırmanın amacı bir sosyal dünyanın aktörleri olan insanların o dünyaya ilişkin algılarını yorumlamaksa, araştırma

yöntemi o sosyal bağlamdaki insanlar ile algıları hakkında konuşarak etkileşimde bulunmayı içerir. Araştırmaya temel oluşturan kuram yorumlamacılık olduğunda, çalışma deseni, ilgili insanlarla bir ya da birden fazla ortamda derinlemesine uzun süreli etkileşimlere odaklanacaktır. (Glesne, 2014: 11)

Feminist epistemoloji genel olarak totalize eden teorileri reddetmektedir. Feminist metodoloji toplumsal cinsiyet konusunda teori üretilmesinden ve geleneksel olarak bilgi kuramının cinsiyeti konusundaki eleştirel bakış açılarından beslenmektedir. (Birkalan Gedik, 2009: 297) Feminist epistemoloji deneyim konusunu özellikle vurgulamakta ve bilmenin tarihsel ve kültürel süreçlerle şekillendiğini ve bu süreçlerin izin verdiği ölçüde ifade edilebilir bir olgu olduğunun altını çizmektedir. Bilme durumunu sosyal ilişkiler temelinde alır, aynı şekilde kişisel deneyimlere yapmış olduğu vurgu ile pozitivistin vurguladığı objektif olma ve rasyonellik konusunu eleştirir ve pozitivistliği reddeder. (Birkalan Gedik, 2009: 297-298; Punch, 2005: 134)

Feminist yöntem hiyerarşik, otoriter ve yönlendirici olmayan bir üslubu esas alır ve geleneksel yöntemlerin objektiflik, etkinlik, araştırmacının araştırma öznesine belirli bir mesafeden duruşu gibi ilkelere çok fazla bağlı oluşunun, gerçekliğin derinlemesine kavranmasını engelleyen kurallarına dikkat çeker. (Kümbetoğlu, 2008: 54) Feminist araştırma görüşmeyi belirli bir biçimde yeniden tanımlar. Geleneksel görüşmeyi, eril özellikleri vurgulayan duyarlılığı, duygusallığı ve kültürel olarak dışıl görülen diğer özellikleri dışlayan eril bir kültürde yerleşmiş eril bir paradigma olarak görür. Ann Oakley nesnellik ve tarafsızlık gerektiren bilimsel pozitivist araştırma ile açıklık, duygusal adanma, güven geliştirme ve potansiyel olarak uzun süreli ilişki gerektiren feminist görüşme arasındaki uzlaşmazlığa dikkat çeker. (Punch, 2005: 169)

Saha çalışması ve epistemolojiden söz edildiğinde, en önemli noktalardan birisi hiyerarşi olarak ön plana çıkmaktadır. Sahada bir hiyerarşi söz konusu ise bu durumda araştırmacı daha alt bir konumda olarak işe başlamalıdır. Araştırmacı ve araştırma nesneleri arasındaki dikey ilişki ve yukarıdan bakışın yerini aşağıdan bakışa bırakmalıdır, Saha çalışmasında araştırmacılar eşitlikten ziyade altta olmayı kabullenmeli, deneyimlerin ön planda olması gerektiğini kavrayarak ve kadınların kendi

seslerine yer verilmesini sağlayarak, içerik analizlerinde anlamlandırmaların kadınlar tarafından yapılmış ve yansıtılmış olmasına dikkat etmelidirler. (Birkalan Gedik, 2009: 321-322; Mies, 1983: 52) Marie Mies feminist araştırmada “değerden arınmış araştırma önermesi” yerine “bilinçli taraflılık”ın uygulanması gerektiğini belirtir. Araştırma nesnelere karşı tarafsızlık ve kayıtsızlık ilkesi yerine, araştırma nesneleri ile kısmen yan tutan, kısmi özdeşleşmeyle gerçekleştirilen bilinçli taraflılık, yalnız araştırma nesnelerini değil, araştırma öznelerini de daha büyük sosyal bütünün parçaları olarak değerlendirir. Bilinçli taraflılık salt sübjektivizm (öznellik), ya da basit empatiden farklıdır. Sınırlı bir özdeşleşme temelinde araştırmacı ile nesneleri arasında eleştirel ve diyalektik bir mesafe oluşturur. Her iki tarafta da algılanan bozuklukların düzeltilmesini olanaklı kılar ve hem araştırmacının hem de araştırılanların bilinçlerine açıklık getirir. (Mies, 1983: 52)

Feminist metodoloji kaynağını öncelikle kadın deneyiminden alır. Kadın deneyimlerinin anlamını açıklayabilecek kimselerin kadınlar olması gerektiği vurgulanmalıdır. Diğer bir husus, kadın deneyimleri açısından sorun olarak kabul edilenin ne olduğuna ilişkin araştırmaya başlandığında araştırmacının kadınlara yönelik olması gerektiğini görmemizdir. Bu araştırmanın amacının sosyal olayları kadınların istediği ve gereksindiği biçimde kadınlar açısından açıklığa kavuşturulması olduğu anlamına gelir. (Harding, 1987: 39-42; Kümbetoğlu, 2008: 56) Feminist teoriye göre temel olarak araştırmacının duruşu, kadınlara ilişkin bilginin elde edilmesinde ve diğer kadınları anlama çabasında önemlidir. Aynı duruş kadınları birincil veri kaynakları olarak “bilen özneler” olarak görme ve değerlendirmeyi getirmektedir. “İçeriden bakış” ve “içeriden bilgi” feminist yöntemin kurallarını belirleyen en önemli özelliktir. (Kümbetoğlu, 2008: 53)

Salt düşünmeye dayalı, katılımsız seyirci bilgisi, kadının kurtuluş için yerini eylemlerde, hareketlerde ve mücadelelerde aktif katılıma bırakmalıdır. Araştırma bu mücadelelerin ayrılmaz bir parçası haline gelmelidir. Araştırma süreci hem araştırma özneleri (sosyal bilimciler) hem de araştırma nesneleri (hedef gruplar olarak kadınlar) için bir “bilinçlenme” süreci olarak yaşanır. Daha önce araştırmanın nesnesi konumunda olan kişiler, araştırma sürecinde kendi araştırma ve eylemlerinin özneleri haline

dönüşürler. Bu da baskı koşullarını incelemek üzere araştırmaya katılan bilimcilerin araştırma araçlarını bu insanlara vermesini gerektirir. Araştırmacı onları karşı karşıya oldukları, mücadele ettikleri problemleri tanımlamak ve eylem planlarını yapmak üzere teşvik etmelidir. Kadınların problem-formülasyonu metodolojisi ile kolektif bir iç-sorgulama yapmaları, kadınların bireysel ve sosyal tarihlerinin incelenmesiyle yan yana gitmelidir. Kadınlar araştırma konusu olarak hareket için merkezi önem taşıyan konuları belirlemelidirler. (Mies, 1983: 53) Böylece her iki tarafında bu deneyimden elde ettiği bilgi algılanan gerçekliği zenginleştirici, eleştirici, dönüştürücü olabilir. Böylece hayatın içinde var olurken biricik olan tekil olan kişisel olanlar bir paylaşım süreci ile çoğullaşır, en azından araştırma kapsamında pek çok kişiyi paylaşacağı bir bilgi birikimine dönüşür. (Kümbetoğlu, 2008: 56)

Tüm bu bilgiler ışığında görüşmeler gerçekleştirilirken bunun sohbet havasında sürdürülmesine özen gösterilmiştir. Özellikle aileye, eşe ilişkin sorular cevaplandırılırken bu cevapların savunmacı bir tarzda verilip gerçeğin örtülmemesi için çaba sarf edilmiş kadınların bu konudaki hassasiyetleri dikkat alınmıştır. Bu konuda başlarda alınan cevaplar standart iken görüşme ilerledikçe özellikle görüşülen – görüşmeci hiyerarşisi kırıldıkça ki bu hiyerarşinin kırılması özellikle eğitim seviyesi düşük kadınlarla yapılan görüşmelerde önem kazanmaktadır, gerçek cevaplara ulaşılabilirdiği düşünülmektedir.

1.4 VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Araştırma esas itibarıyla iki farklı kategoriden kadınların algılarının karşılaştırılmaları üzerine kurulmuştur. Öncelikle iki farklı kategoriyi farklılaştıran unsurlar eğitim düzeyleri, içinde bulundukları ekonomik-sosyal yapı ve iş yaşantısındaki yerleri ve unvanlarıdır. Bu farklılaştırıcı unsurların ele alınmasındaki sebepler kadınların kadınlık ve erkeklik rollerine ilişkin düşünce yapılarının bu unsurlardan hangi ölçüde etkilendiklerinin tespit edilmesidir. Geleneksel cinsiyetçi yapıların yıkılmasında ve yeniden inşa edilmesinde önemli olarak ortaya konulan kadınların eğitimine önem verilmesi, ekonomik özgürlüklerini kazanmaları söylemlerinin gerçekte ne kadar etkili olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Bunun ortaya konulabilmesi için gündelik yaşamın ifa edilmesinde, ev içi ve kamusal alanda ilişkilerin sürdürülmesinde

yönlendirici olan algıların, kadınlık ve erkeklik tanımlarının kadınlar tarafından ne şekilde dile getirildiğinin öğrenilmesi gerekmektedir.

Bunun öğrenilebilmesi için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Önceden hazırlanmış bir görüşme formu bulunmasına rağmen görüşmelerin yapılması esnasında her görüşmede eklenen veya çıkarılan sorular olmuştur. Görüşmeler sırasında ses kayıt cihazı kullanılmış, sadece ilk yapılan görüşmelerde soru formu çıktı olarak görüşmede yer almış, diğerlerinde görüşen-görüşülen hiyerarşinin mümkün olduğunca kırılmasını sağlamak, sohbet havasını bozmamak amacıyla forma yer verilmemiştir. Sohbet havasının kurulması en çok önem verilen konu olmuştur çünkü sorular çok fazla özel olmamakla beraber, özellikle eş ile ilgili sorularda mümkün olduğunca gerçek cevaplara ulaşabilmek samimi bir konuşma ortamının kurulması önem arz etmektedir. Bu çaba sebebiyle görüşmeler oldukça uzun sürmüş, deşifresi de aynı ölçüde zorlayıcı olmuştur. Daha önce bulunulan, şahit olunan kadın sohbetlerinden edinilen izlenim ilgili görüşmeler için en büyük engelin kadınların eşlerine ilişkin konularda çoğu zaman bilinçli olmamakla beraber gerçeği yansıtmamalarıdır. Bu durum ile kitabı için araştırma yaparken karşılaştığım Rosalind Coward pek çok kadının aynı adamla evlenmiş oldukları yolunda bir izlenim edindiğini belirtir: “Birbiri ardına bir sürü kadın, kocaları ya da sevgilileri ile ilgili aynı duyguları tekrarladılar. Başarılı, güven verici, nazik ya da mükemmel babaydılar. Ev içi yetersizliklerini sıralamak şöyle dursun dokunaklı bir şekilde minnetle karşılıyorlardı. Çoğu yıllar önce feminizmin tanımladığı örnek erkek sendromuna katılıyorlardı: Bütün erkekler birer felakettir sizin yaşadığınız hariç.” (1995: 139-145)

Çoğu görüşmede soruların başlarında ilgili durum yaşanmasına rağmen ilerleyen safhalarda bu handikapın aşıldığı düşünülmektedir. Bu noktada feminist metodolojinin yukarıda belirtilen ilkelerine başvurulmuş, görüşmeci olarak aktif katılım sağlanmıştır. Kendi hayatımdan örnekler vermem, görüşmenin başlarında benim daha çok katılım sağlamam özellikle eğitim seviyesi düşük kadınlarla yapılan görüşmelerde aradaki görüşmeci statüsünün soğukluğunu kırmıştır. Çoğu görüşme, sonunda kadınların “ne güzel oldu içimi döktüm” şeklinde ifade ettikleri bir iç dökme seansına dönüşmüştür. Görüşmelerde kadınlar kimi zaman bazı soruların cevaplarını uzun uzun düşünmüşler

ve “şimdi farkına varıyorum ki aslında” ile başlayan cümleler kurmuşlardır. Bu da ileride değineceğim “bilinç yükseltme” nin aslında ne kadar önemli olduğuna ilişkin ipuçları sağlamıştır.

Her kategoriden 26 kadın olmak üzere toplam 52 kadın ile görüşme yapılmıştır. Görev aldığım kurumdaki kadınlarla görüşme yapmanın, gerek görüşmenin yapılacağı fiziki koşullar gerekse ilgili kurumun esas aldığım kategorilere ilişkin kadınları içermesi sebebiyle kolaylık sağlayacağı düşünülmüş, ilk etapta buradaki kadınlar ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bununla beraber belli bir sayıda yapılan görüşmeden sonra edinilen verilerin aynı doğrultuda ilerlemesi ve çeşitlilik göstermemesi meslek grubunun ve çalışılan kurumların genişletilmesi ihtiyacı doğurmuştur. Farklılığın sağlanabilmesi için öncelikle görüşme yapılan kurumun çeşitli şubelerindeki kadınlar ile görüşme yapılmış, daha sonra farklı meslek gruplarındaki kadınlar da gruba dâhil edilmiştir. Çeşitliliğin sağlanabilmesi eğitilmiş kadınlarda daha kolay olmakla beraber eğitim seviyesi düşük kadınlar ile ilişki ve iletişim sağlamak aynı ölçüde kolay olmamıştır. Bunun sebebi görüşme yapılabilmesi ve bundan daha önemlisi ilgili görüşmenin yarı yapılandırılmış olması sebebiyle uzun uzun konuşulabilmesi için bir ilişkinin bulunması gerekliliğidir. Örneğin markette çalışan bir kasiyer ile direkt ilişkiye geçilerek görüşme talebinde bulunulması olasıdır fakat bu ilgili görüşmeyi bir anket formatına dönüştürmektedir. Nitekim bu şekilde yapılan iki görüşmeden yeterli sonuç alınamamış, alınan cevaplar son derece kısa, “evet” veya “hayır” düzeyinde kalmıştır. Kadınlar hiç tanımadıkları birine doğal olarak eşleri veya ev hayatlarıyla ilgili konuşmak istememektedirler.

Bunun üzerine eğitim seviyesi düşük kadınlar ile ilişkili olunan kesişim alanından yola çıkılmış, görüşme yapılan eğitilmiş kadınların ev işçisi olarak istihdam ettikleri kadınlar ve apartmanlarındaki görevliler ile görüşme yapılmıştır. Bu şekilde “..... hanımın arkadaşı” sıfatıyla ortak noktadan yola çıkılarak istenilen düzeyde görüşmeler yapılabilmektedir.

Görüşmelerin yapılandan daha fazla sayıda olması planlanmış olmakla beraber görüşmelerin aynı seyri izlemesi ve elde edilen verilerin farklılaşmaması üzerine devam edilmemiştir.

1.5 ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Araştırmanın temel sorusu kadınlar arasında farklılık yaratan unsurların toplumsal cinsiyet algıları üzerindeki farklılık yaratıp yaratmadığı olduğundan, araştırmanın tamamında bulunan üçlü yapı görüşme sorularında da uygulanmıştır.

Toplumsal cinsiyet algısının kurulmasına ilişkin sorular ile kadınların aile yapılarının, bu yapıların, baba ve anne rollerinin, aile içi yaşantısının algının kurulmasına etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kız çocuk olmaktan kaynaklı koşullanmaların olup olmadığı sorusunun cevabı, erkek kardeşleriyle kendilerine davranış farklılığı bulunup bulunmadığı, sürekli tekrarlanan tembihlerin varlığı, anne ve babalarını nasıl tanımladıkları sorularıyla belirlenmeye çalışılmıştır.

Toplumsal cinsiyet algısının kurulmasında önemli bir diğer unsur okul olup eğitim hayatları ve okul içerisindeki ilişkilerine ilişkin sorular ile bu kurumun etkisinin ne olduğu saptanmaya çalışılmıştır. Algının kurulmasına ilişkin sorular içerisinde kadınlık tanımında önemli bir yer tuttuğu düşünülen anneliğe ilişkin sorulara yer verilmiştir. Kadınların anneliğe kadınlık tanımlarının içerisinde ne ölçüde yer verdiklerinin saptanmaya çalışılmıştır.

Toplumsal cinsiyet algısının meşrulaştırılmasına ilişkin sorular, oluşturulan yapıya “rıza gösterilmesi” nin ne şekilde gerçekleştiğinin ortaya konulmasına yönelik sorulardır. Eş ve aile hayatı- özel alana ilişkin bu sorularda geleneksel cinsiyete dayalı iş bölümünün hane içerisindeki varlığı, bu yapının devam ettirilmesinde kadının rolü ve düşünceleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular esas alınmakla beraber kadınların görüşlerini açıklamalarında en çok üzerinde durulan, mevcut soruların dışına çıkılan, sorular eklenen ya da çıkarılan bölüm bu olmuştur.

İş hayatına ilişkin sorularda, özel alanda varlığı tartışılan cinsiyete dayalı geleneksel işbölümünün kamusal alandaki yansıması irdelenmiştir. Aynı işbölümünün iş hayatındaki mevcudiyeti, ayrımcılıkla karşılaşılıp karşılaşılmadığı, daha da önemlisi buna verilen tepkilerin ne olduğu veya tepki verilip verilmediği sorgulanmıştır.

Toplumsal cinsiyet algısının devam ettirilmesi, gündelik hayat içerisinde her gün yaşadıklarımız, seyrettiklerimiz, okuduklarımız konuştuklarımız ile gerçekleşmektedir. Günlük hayata ilişkin kurulan kalıp yargıların – örnek kadın nasıl olmalı?- gibi sorular ile, yaşamın ilerleyişindeki rolü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.6 VERİ ANALİZ TEKNİKLERİ

Görüşmeler esnasında ses kayıt cihazı kullanılmış, görüşmenin mümkün olduğunca rahat bir ortamda sohbet havasında geçmesinin sağlanabilmesi ve görüşmeci-görüşülen hiyerarşisinin oluşmamasını teminen kâğıt kalem bulundurulmamıştır. Her görüşmeden sonra mutlaka o görüşmeye ilişkin notlar çıkarılmıştır.

Corrine Glesne'nin belirttiği gibi veri toplama sırasında çok sayıda öykü toplanır. Bu öyküleri bir bütün olarak anlamlandırmak ve bu öyküler arasında bağlantı kurmak gerekir. Verilerin çoğu toplandığında dikkat artık analitik kodlama yapmaya yönlendirmelidir. Önceden bir tür kodlama şeması geliştirmiş olsanız da kategorileştirme ve sınıflama üzerine odaklanmak gerekmektedir. Kodlama, analiz edilen verilerin ne dediğini nasıl tanımladığınızla ilgilidir. Araştırmanın amacı ile ilgili toplanan verilerin (örneğin gözlem notları, görüşme dökümleri, notlar) kodlanması sınıflama-tanımlama ve tanımlama- sınıflama biçiminde ilerleyen bir süreçtir. Benzer kuramsal ve betimsel görüşleri içeren örnekleri, veri kümeleri içine yerleştirerek tematik bir çerçeve oluşturulur. (Glesne, 2014: 268)

Ses kayıtlarının deşifre edilmesi oldukça zaman almıştır çünkü her görüşme ana sorular izlenerek fakat buna tamamen bağlı kalınmayarak gerçekleştiğinden uzun sürmüş ve kimi zaman araştırmanın çerçevesinden çıkılmıştır. Deşifre yapılırken her kelimenin önem taşıdığı düşünülerek çerçevenin dışına çıktığı düşünülen konuşmalar ayırt edilmeksizin hepsi yazıya dökülmüştür.

Görüşmecilerin isimleri değiştirilmiş, yabancılaştırıcı etkisinden kaçınmak üzere “görüşmeci” ifadesi değil başka isimler kullanılması tercih edilmiştir. “Öyküler” in tasnif edilmesi ve sınıflandırılması esnasında araştırmanın bütününde kullanılan üçlü yapı takip edilmiş, bu üçlü yapıyı içeren –toplumsal cinsiyet algısının\ideolojinin

oluşumu, meşruluk kazanması, devamlılığının sağlanması- iki adet excel tablosunda iki farklı kategoriden kadınların anlatıları izlenmiştir.

Farklı kategoriden kadınların kendi içlerindeki anlatılarında oluşan benzerlikler ve farklılıklar iki ayrı tabloda belirlendikten sonra bu iki tablo arasındaki saptanan benzerlik ve farklılıklar yazıya dökülmüştür.

2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

Araştırmanın bütünü üçlü yapı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Toplumsal cinsiyet yapısı ve burada anlaşılmaya çalışılan toplumsal cinsiyet algıları Althusser'in ideoloji görüşleri doğrultusunda oluşmakta, Bourdieu'nun "eril tahakküm"ü ile meşruluk kazanmakta ve Connell'in "hegemonik erkeklik"i ile devamlılığı sağlanmaktadır. Şüphesiz bu teoriler arasında geçişler bulunmakta ve burada kurulmaya çalışılan yapının bölümleri kesin çizgilerle birbirinden net bir şekilde ayrıştırılamamaktadır. Bununla beraber bu üçlü yapı ile hem teorik çerçeveden daha çok faydalanılacağı düşünülmekte, hem de mevcut patriyarkal yapının dönüştürülmesinde anahtar niteliği taşıdığı belirlenen ve bu yüzden çalışmanın konusu olan toplumsal cinsiyet algıları yapısının daha net bir şekilde ortaya konulacağı düşünülmektedir.

2.1 TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISININ KURULMASI - LOUIS ALTHUSSER

İdeoloji, Althusser'e göre bir sınıfın diğerine kabul ettirdiği, empoze ettiği bir düşünceler dizgesi değil tüm sınıfların katıldığı, geçmişten gelen fakat geleceğe de uzanan, her yana yayılmış pratikler toplamıdır. Ondan kaçmak olanaksızdır. İdeoloji bireylere, egemen değer ve nosyonları benimseterek onların yaşadıkları sistemle uyumlu hale gelmelerini ya da yeni uyumlu yaşam sistemleri kurmalarını sağlar. Althusser'e göre bu işleyiş adeta otomatiktir ve ideoloji; kavrayışla ilgili değil deneyimle, pratikle ilgili bir gerçektir. Onu insanların beynini sarmış, somutlaşması olmayan manevi bir varoluş biçimi olarak tanımlamak yanlıştır. Oluşumu maddidir ve maddi yapılar tarafından belirlenir. Ona göre bu misyonun özel olarak belirlenmesine gerek de yoktur. (Kazancı, 2006: 5)

Bireylere, Mutlak ve Biricik Özne olarak seslenen her ideolojinin yapısı ayna nitelikli, yani yansımali ve çifte yansımali ve aynadaki suret ideolojiyi oluşturur ve ideolojinin işleyişini sağlar. Bu da her ideolojinin bir merkeze sahip olduğu ve Mutlak Özne'nin merkezdeki biricik yerde bulunduğu ve çifte yansımali bir bağıntı içinde, öznelere her öznenin kendi görüntüsünü, şimdi ve gelecekte, izleyebileceği Özne'de, gerçekten onların ve O'nun söz konusu olduğu yolunda güvence verip, öznelere Özne'nin öznesi

kılarak ve bütün bunlar aile içinde olup bittiği için sonsuz sayıda bireyin özne olarak çevresini alması için seslenmesi demektir. İdeolojinin çifte ayna nitelikli yapısı aynı anda şunları sağlar:

- 1) Bireylere özne olarak seslenilmesi.
- 2) Özne ile öznelerin, öznelerin kendi aralarında birbirlerini tanımaları ve öznenin kendi kendisini tanınması.
- 3) Her şeyin tam da böyle olduğuna ilişkin mutlak bir güvence. Tanrı'nın Tanrı olduğunun güvencesi ve de özgürlüklerin Özne'ye tabi olmasına saygılı davranılması koşuluyla her şeyin yolunda gideceğine dair mutlak güvence verilmesi. (Althusser, 2003: 103)

Sonuçta tabi olma, evrensel tanıma ve mutlak güvenceden oluşan bu üçlü düzenle sarılan özneler kendiliklerinden işlerler. Kötü öznelere davranmanın başka bir yolu kalmamışsa, din ideolojisi dışındaki ideolojiler söz konusu olduğunda, baskı alanında uzmanlaşmış yargıç ve polislerin aralıksız, düşünüp taşınılmış biçimde müdahale etmesiyle işlerler. Özneler, gerçekten de doğru olduğunu, başka biçimde değil de tam da böyle olduğunu kabul ederler, Tanrı'nın emirlerine, rahibe, patrona, mühendise boyun eğmek gerektiğini, öteki insanları sevmek gerektiğini kabul ederler. Her şeyin böyle yolunda olduğunu kabul ederek işlerler. Bu da aslında hiçbir şeyin böyle olmadığı, ama her şeyin olması gerektiği gibi olması için, yani toplumsal-teknik işbölümünün üretim, sömürü, baskı, ideolojikleştirme, bilimsel pratik alanlarında kendilerine tanınan konumlarda bulunan bireylerin maddi davranışlarında, yani vicdanlarında, her gün, her saniye üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin sağlama alınması için böyle olması gerektiğinin kanıtıdır. (Althusser, 2003: 103-112)

Devletin ideolojik aygıtları eğitim, ailevi, dini, siyasal, sendikal, haberleşme ve kültürel aygıtlardır. Bu aygıtların tümü tek bir hedefe yönelir, bu hedef ise, üretim ilişkilerinin kapitalist toplumsal üretimin çeşitli işlevlerini yerine getiren kişilerin maddi davranışında, yani vicdanında her gün aralıksız biçimde yeniden üretilmesidir. Ahlak alanında, özne (görev) ile özneler (vicdanlar) arasındaki ilişki ayna niteliklidir, hukuk ideolojisinde ise Özne (Adalet) ile özneler (hür ve eşit insanlar) arasındaki ilişki ayna niteliklidir, siyasal ideolojide ise ayna nitelikli ilişki, yine Özne (Değişken bir Özne'dir

bu: Vatan, Genel Çıkar ya da Ulusal Çıkar, İlerleme, Devrim olabilir) ve özneler (üyeler, seçmenler, militanlar, vb) arasındaki ilişkidir. Bütün bu mekanizmada söz konusu olan gerçeklik, son kertede üretim ilişkilerinin ve bu ilişkilerden türeyen öteki ilişkilerin yeniden üretimidir. (Althusser, 2003: 103-112)

İdeolojinin işleyişi basittir çünkü yaratılan ideolojik etkinin dayandığı ilke basittir, bu ilke ise tanıma/kabul etme, özneleştirme/tabi kılma ve güvencedir, bu üç terimin merkezi ise, özneleştirme/tabi kılmadır. İdeoloji zaten hep özne olan bireyleri yani bizi, sizi işletir. Karmaşıktır çünkü; her özne (biz, siz), devlet ideolojisinin birliği altında bütünleşmiş olsalar bile görece bağımsız birçok ideolojiye tabi olmuş durumdadır. Devletin birden çok ideolojik aygıtı vardır ve her özne aynı anda birden çok sayıda ideolojinin etkisi altında yaşar; bu ideolojilerin tabi kılma etkileri ise, öznenin kurallarla belirlenen, pratiklerinden ayrılmayan, vb. edimlerinde bir araya gelir, düzenlenirler. Devletin ideolojik aygıtlarının öyle bir özelliği vardır ki, bu aygıtlar, üst yapıya ait oldukları için, devletin baskı aygıtının koruması ve yardımı sayesinde üretim ilişkilerinin yeniden üretimini sağlarlar. Üretim ilişkilerinin yeniden üretimini, üretimin vb etmeni olan öznelerin vicdanında sağladıkları için, üretim ilişkilerinin ideolojik aygıtlar tarafından söz konusu yeniden üretimi ve bu aygıtların üretim etmeni olan özneler üzerinde yarattığı ideolojik etkileri, üretim ilişkilerinin kendi işleyişi içinde sağlanır. Başka deyişle, üst yapının alt yapı karşısındaki dışsallığı, ilkece temellendirilmiş olsa da, bir üretim biçiminin, yani bir toplumsal formasyonun yapısının ve işleyişinin anlaşılmasını sağlayan bir tez olsa da, işte bu dışsallık, büyük ölçüde, içsellik olarak kendini gösterir. Dinsel ideoloji, ahlaki ideoloji, hukuki ideoloji, hatta siyasal ideoloji gibi ideolojiler, üretim ilişkilerinin yeniden üretimini, kendi başına işlemesine katkıda bulundukları üretim ilişkilerinin işleyişinin bağrında sağlamaktadırlar. (Althusser, 2003: 115-118)

Althusser ideoloji ile ilgili üç önemli kurucu tez ortaya atmakta ve bu tezler üzerinde kavramlaştırma yapmaktadır:

a. *İdeoloji gerçekliğin bir temsili olmayıp tam tersine bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla ilişkilerinin hayali (imgesel) bir temsidir:*

İdeoloji, birey ile bireyin dünyası arasındaki ilişkinin ifadesinden başka bir şey değildir. İdeoloji gerçekliğe ilişkin çarpıtılmış, programlanmış düşüncelere değil gerçek ilişkilere gönderme yapmaktadır. Bir çarpıtılma varsa, çarpıtılan gerçeklik değil insanın gerçek varoluş koşullarıyla olan ilişkisi, bağıntısıdır. Ama insanın kendi dünyasıyla yaşadığı bu ilişki hem hayalidir hem de gerçektir. İdeolojide temsil edilen şey, yani içerik ikincil derecede imgesel bir ilişkidir. Bu durumda insan, gerçekliği ideolojik kopyalamasının dışında algılayamaz. Gerçekliğin yansıması, ideolojik oluşumu insanı etki altında tutar. İnsanlar kendi ideolojilerini kendi dünyaları olarak yaşarlar. Demek ki ideoloji kendi dünyalarıyla yaşanan ilişkilerini içerir. Başka deyişle ideolojide insanlar kendi varlık koşullarını değil, kendi varlık koşullarını yaşama tarzlarını ifade ederler. Bu hem gerçek ilişkiyi hem de yaşanan hayali ilişkiyi içerir. İdeoloji böylece insanların kendi dünyalarıyla ilişkilerinin ifadesidir olmaktadır. (Kazancı, 2006: 6)

b. *İdeolojinin tarihi yoktur:* İdeolojiler kuramının, toplumsal formasyonların, sınıf mücadelesinin tarihine dayalı olduğu görülür. Böylece kuram ve tarih, kendi kendine sivrilemeyen, belirmeyen fakat sınıf mücadelelerinin bir değişkeni olarak ortaya çıkan kavramlar, gerçekliklerdir. Althusser'e göre ideoloji ile ideolojiler arasında ayırım yapmak gerekir. Genel nitelikli olanlar belirli bir dönemde belirli yapıyla eşleşip, ona denk düşerken (Bazı Şamanist Türk topluluklarında kadınların klan yönetiminden sorumlu olmaları nedeniyle çok kocalı olmaları), tekil nitelikli olanlar (örneğin ayın gibi ya da düğün gibi) tarihsel olarak belirlenmiştir. İdeolojinin tarihi kendi dışındadır. Ahlak ya da estetik için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. Bu bağlam da onların da tarihi yoktur. Althusser'i etkileyenlerden biri olan Freud da bilinçaltı ebedidir, tarihi yoktur demiştir. (Kazancı, 2006: 8)

c. *İdeoloji bireyleri özneler olarak niteleyip, onları özne olarak çağırır, adlandırır:* Her ideoloji bir özneler kategorisi üzerine oturtulmuştur. Özne ideolojinin kurucu kategorisidir. Çünkü bir ideoloji özne aracılığıyla belirir ve ancak özneler için vardır. Pratik de bir ideoloji aracılığıyla ideolojinin içinde vardır. Althusser'in yaklaşımında bu nokta çok önemlidir, ana tez belirli ölçüde bu önerme üzerine oturmuştur. İdeoloji bireyleri adlandırma yoluyla onları bir özne haline dönüştürmektedir. Althusser'in çalışmalarında önemli bir yer tutan “çağırma” ya da “adlandırma” başlı başına bir süreci

ifade etmektedir. Bu özellik ideolojik ortam içinde nesneleri, şeyleri özne olarak belirli bir yere oturtmakta, somutlaştırmaktadır. Çağırma ile bireyin ideolojik olarak adı konmuş olmaktadır. Yani ideolojik etki ve oluşum çağırma ile başlayıp daha sonra da yeni çağırımların etkisiyle bir toplumsal ilişki olarak sürüp gidecektir. Bundan sonra tüm ilişkiler bu isimlendirmenin etkisi ve onun verdiği görüş açısından özne tarafından değerlendirilecektir. Her nesnenin özne haline gelmesi aynı zamanda sürekliliği sağlayan bir pratiktir. İdeolojik açıdan süreklilik asıl olarak çağırma, adlandırma yoluyla gerçekleşmektedir. Bu yolla insanlar özne olmanın yarattığı sınırlar içinde kendilerinden beklenen toplumsal rolü oynarlar. (Kazancı, 2006: 9)

Althusser'in yapısalcı-işlevselci ideoloji kuramı olarak adlandırabileceğimiz bu yaklaşımının temelinde ideolojinin özneyi dışsal koşullar tarafından belirlendiği ve toplumsal yapının bir tür zorunlu gelişim uğrağı olarak var olduğu düşüncesi yatar. İdeoloji, yapının özne üzerindeki bir etkisidir; özneye dışsaldır, çoğu zaman bilinçdışı yaşanır ve öznelere egemen değerleri benimseterek onları sistemle uygun hale getirir. Althusser'in yapısalcı-işlevselci ideoloji çözümlemesinin temeli, egemen sınıf iktidarının devletin baskı aracılığıyla kuruluşu ile devletin ideolojik aygıtları aracılığıyla kuruluşu arasında yaptığı ayrıma dayanır. Polis, ordu, mahkeme, hapisane, vb. kurumlar esas olarak zorlama ve şiddet kullanımı esasına uygun olarak işlerken eğitim kurumları, aile, din, medya araçları, siyasal partiler ve sendikalar vb. kurumlar ideolojik onaylama mekanizmalarına dayalı olarak var olurlar. Aygıtlar arasındaki ayrımı belirleyen şey bir aygıtın baskıya mı, yoksa onaya mı öncelik verdiğinin saptanmasıdır. Bu ayrım işlevsel bir ayrımdır; devletin ideolojik aygıtları bile birçok durumda gizli ya da sembolik olarak şiddete ve baskıya yer verirler. Okullardaki disiplin cezaları, aile içinde kadınlara ve çocuklara yönelik şiddet bunun tipik göstergeleridir. Öte yandan baskı aygıtları da ideolojik onay mekanizmaları kullanmadan yapamazlar; mahkemelerin çok gelişmiş ve incelmış hukuk (suç ve ceza) söylemleri kullanmaları gibi. (Sancar, 1997: 47-51)

Althusser ideolojik aygıtlar içinde kurulduğunu söylediği ideolojik egemenliğin oluşumunu nasıl açıklamaktadır? İdeoloji aygıtlar içindeki ritüellere gömülmüş olarak yaşanan ve esasında çağırma/adlandırma mekanizması olarak çalışan oluşum içinde

ortaya çıkar. Bu süreç ideolojik öznenin oluşum sürecidir. İdeoloji öznelere adlandırır ve çağırır. Özneler bu ritüeller içindeki pratikler aracılığıyla adlandırma, karşılama, ibadet etme, oy verme gibi eylemler ile kendi özne konumlarının farkına varırlar. Althusser'e göre, bir öznenin fikirleri bu öznenin fikirlerinin kaynaklandığı ideolojik aygıtı tanımlayan maddi ritüelin kurallarıyla düzenlenmiş maddi pratiklerde yer alan kendi maddi eylemleridir. Yani ideolojinin işlevi, ideolojik aygıtlar içindeki öznelere, bu aygıtların pratikleri (ritüelleri) içindeki maddi eylemleriyle belirleyerek tanımlamaktır. Bir toplumsal pratik ancak ideoloji aracılığıyla bir ideoloji içinde vardır. Althusser, öznelere çağırılması\adlandırılması olarak tanımladığı ritüeller içinde, bu ritüellerin ideolojik gereksinimleriyle bağlamlandırılmış olarak tanımlanırlar, adlandırılırlar, çağırılırlar ve oluşturulurlar. Burada ideoloji kuramlarının bir özne kuramına duyduğu gereksinimin çağırısı yatmaktadır: İdeolojilerin temel işlevinin öznelere oluşturmak olması ve öznelere ideolojik süreçler içinde yaşadıklarının öznelliklerini yansıtacak biçimde kurulduğunun kabulü. (Sancar, 1997: 53-56)

Althusser'e göre ideoloji, kafası daha karışık, daha önemsiz bir bilgi türü değildir, kuramsal bilme yetisinden çok, "yaşanan ilişkiler" alanına karşılık gelir. İdeoloji ancak insani öznedeki ve insani özne sayesinde var olur. İdeoloji özne-merkezli veya insan biçimlidir: dünyayı her nasılsa doğal olarak kendimize yöneltmiş ve özne için kendiliğinden bir veriliş gibi görmemize neden olur; buna karşılık, özne de, kendisini bu gerçekliğin bir parçası ve onun tarafından istenen ve gerekli bulunan bir şey gibi hisseder. Althusser, ideoloji aracılığıyla toplumun bizi çağırdığını veya bize seslendiğini, bizi eşsiz bir değer olarak seçip ismen hitap eder gibi göründüğünü belirtir. İdeoloji kendisinin bizzat devam edemeyeceği yanılsamasını besler, bu şekilde bizi belirleyerek kalabalık bir bireyler yığını içinden bizzat bizi işaret edip bağırarak ve yüzünü merhametle bize çevirerek, bireysel öznelere olmamızı sağlar. Özne haline getirilme, tabi kılma demektir: Tam da kendimizi itaatkâr bir şekilde Özneye ya da Yasaya teslim ederek özgür, özerk insani öznelere olabiliriz. Bir kez bu yasayı içselleştirdikten, onu tamamen sahiplendikten sonra, edimlerimizde kendiliğinden ve sorgulamaksızın onu dışarıya vurmaya başlarız. Althusser'in deyişiyle tamamen kendiliğimizden çalışırız; yanlışlıkla özgürlüğümüz dediğimiz şey işte bu ağlanacak durumdur. Toplumsal kurumların hizmet ettiği şey, Althusser'in görüşünce toplumun

ekonomik altyapısıdır; ana rolleri ise, özneleri maddi üretim içindeki işlevlerini veya görevlerini üstlenmeleri için zorunlu olan bilinç biçimleri ile donatmaktır. (Eagleton, 1996: 198-203-207-210)

Althusser’de ideoloji hayat pratiğidir. Hayatla birlikte başlar. İdeolojiyi bireye yüklemenin yolu ve yöntemi sistemin kendi içinde vardır. İnsana ideoloji yükleme kendiliğinden çalışır. Marks’ın *Kapital*’de ideolojiyi tanımlamak için söylediği “bilmiyorlar ama yapıyorlar” cümlesi, aynı geçerliği Althusser’de de bulmaktadır. Marks, işçilerin kendilerini, kendilerine ait olmayan düşünceler aracılığıyla anlamaya zorlandıklarını, itildiklerini söyler. Althusser’de bu durum bir sonuç olarak doğrudur. Ancak O’na göre süreç farklı işlemektedir. Çünkü ideolojinin oluşumuna tüm sınıflar katılır. Örneğin çağırma her sınıfa özgüdür. Böylece yeniden tanımlanan ideoloji toplumsal sistem içinde dışarıdan değil içeriden işlemekte ve sistemi temelinden yakalamaktadır. Egemen ideoloji varlığını ve sürekliliğini otomatik bilinç yüklemeye borçludur. Yükleme alanı tümüyle egemen ideolojiye aittir. Karşıt ideolojiler kendiliğinden işleyen yükleme alanlarının dışında kalırlar ve kendilerine ancak dış alanda yer tutmaya çalışırlar. Çünkü başka seçenekleri yoktur. Egemen ideoloji her şeyi kaplar ve kapsar. Örneğin egemen ideolojinin önemli bir oluşum ayağı olan; isim koyma, çağırma böyledir. Bu sürece kuşkusuz gelenek ve görenekleri, dinsel kuralları da katabiliriz. Althusser’e göre her pratik ancak bir ideoloji aracılığıyla ama özneler yoluyla var olabilir. Bu varoluş yine bir ideoloji çerçevesi içindedir. Ve her ideoloji ancak bir özne aracılığıyla ve özneler için vardır. İnsanlar bu şekilde birbirlerini bir özne olarak görür ve ideolojik kabul etme kurallarını sürekli olarak tekrar ederler. Bu, birlikte yaşayabilmenin ön koşuludur. Söz konusu pratik tekrar edilerek yaşam içine girer, vazgeçilmez kural haline gelir. Bu durumda ideoloji bireyleri, onlara isim vererek ve bu isimle onlara seslenmeyi, onları çağırmayı sağlayarak sistemi geleceğe yöneltir ve kendiliğinden kural koyar. Böylece insanlar artık sıfatları ve sistemden beklentileri olan, aynı zamanda sistemin de kendisinden belirli beklentileri bulunan özneler durumuna gelmiş olurlar. Bu ideolojik oluşum sürekli tekrar eder. İdeolojinin var oluşuyla insanlara özne olarak seslenilmesi bir ve aynı şeydir. Althusser’in çağırma ve isim koymadan kastı budur. (Kazancı, 2002: 12)

İdeolojik sistem ancak ve ancak bir başka ideolojik sistem tarafından yıkılabilir. İdeolojiyle mücadele yine bir başka ideoloji ile mümkündür. Ancak Althusser bu konuda kurguladığı sistemin bir gereği, bağımlı bir sonucu olarak ideolojinin hayat pratiği olması nedeniyle, değişmesinin olanaksız olmasa bile çok zor olduğunu belirtir. Sistemi olduğu gibi reddeden ideolojilerin zora dayalı, baskıcı olmadıkları takdirde başarılı olmaları yani egemen ideolojinin yerine geçmeleri olanaksızdır. Var olan ideolojinin temelleri esas alınmak üzere kurgulanan ideolojik çaba daha çabuk ve kolay tutunacaktır. Bu durum sürekli. Birey kendinden önce var olan ideolojinin etkisine mutlaka girmek zorundadır. İdeoloji bireyden önce vardır ve kendine tabi kılacağı, hükmedeceği özneleri beklemektedir. İdeoloji hiç bir zaman ben bir ideolojiyim demez ama egemen ideoloji isimlendirme, çağırma gibi yöntemleri kullanarak; okul, kilise, yığın iletişim araçları gibi araçların gücünden yararlanarak bireyin üzerine çökmektedir. Ancak bu durumdan birey rahatsız değildir. Hatta memnundur. Çünkü bireyin kendini çevreleyen, içinde yaşadığı ve varlığını sürdürdüğü ideolojik ortamı, başka ideolojik ortamlarla karşılaştırma olanağı yoktur. Zaten toplumun önemli bir çoğunluğuna göre de başka ideolojik ortam yoktur. (Kazancı, 2002: 12)

Althusser'e göre ideoloji gerçekten temsil eder ama temsil ettiği şey benim bir bütün olarak toplumla ilişkilerimi yaşama biçimimdir ki bunun bir doğruluk veya yanlışlık meselesi olduğu söylenemez. İdeoloji insani varlıkları birer toplumsal özne olarak kuran ve bu özneleri bir toplumdaki egemen üretim ilişkilerine bağlayan, yaşanan ilişkileri üreten anlamlandırma pratiklerini düzenlemenin belirli bir yoludur. (Eagleton, 1996: 41)

2.2 TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISININ MEŞRULAŞMASI - PIERRE BOURDIEU

Bourdieu daha çok ideolojinin günlük yaşama nüfuz etme mekanizmaları üzerinde durur. (Eagleton, 1996: 222) Bourdieu'nun terminolojisinde gündelik yaşam hem iktidar ilişkilerinin olduğu hem de yeniden üretildiği yerdir. Toplumdaki hiyerarşik yapılanmalar ve egemenlik ilişkileri gündelik yaşamda alışkanlık, beğeni ve yatkınlıklardan kaynaklanan eylem ve diğerlerini yargılama ediminin sonucunda oluşur. "Habitus", "sermaye", "beğeni" ve "sosyal alan" kavramları hem sosyal yapının

eyleyiciler üzerindeki etkisini tescil eden, hem de bireyin eyleyken kendi inisiyatifini kullandığının göstergeleri olarak kullanılır. (Öztimur, 2007: 581)

Bourdieu'nun *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste* (Ayrım: Beğeni Yargılarının Toplumsal Eleştirisi) isimli eserinde kişisel olan ile toplumsal olan, teori ve pratik, gündelik ile tarihsel... bir arada, birbirlerini kuran, besleyen gerçeklik düzeyleri olarak ele alınmakta ve tahlil edilmektedir. Böylece, toplumsal cinsiyetin sosyalleşme sürecinin sonucu değil ama kişinin de içinde aktif bir özne olarak yer aldığı, farklı iktidar ve sermaye biçimlerini içeren, çok bileşenli ve karmaşık bir süreç olarak görülebilmesini mümkün kılan “habitus” kavramını kullanmaktadır. (Bora, 2005: 27)

Bourdieu'ye göre gündelik yaşamda bireyler, içinde bulundukları alanın ve kendi habitusunun zaruretleri bağlamında eyleme geçer, iletişim kurarlar. Habitus, aktörleri belli şeyleri yapmaya özendirir, eylemlerin oluşması için zemin hazırlar. Fakat eylemler bir taraftan habitustan ve yatkınlıklardan, diğer taraftan da toplumsal alanın sınırlandırmaları, talepleri ve fırsatlarının yönlendirmesiyle oluşur. Habitus yetiştirme ve eğitim sürecinde edinilir. Dolayısıyla alışkanlık aktörlerin zihinlerindedir, fakat diğer taraftan da aktörlerin eylemlerinde ve birbirleriyle ilişkilerinde yaşama geçirilir. Bourdieu, bedenün üzerine sosyalleşme sürecinde alışkanlıkların ve toplumsal sınıflandırmaların kodlandığını, kısacası bedenlerde toplumsal olanın anımsatıldığını ifade eder. Hem zihinsel hem de somut kazanımlar olarak habitusların bedenlerde cisimleşerek yaşama geçirildiği fikrini öne sürer. Habitus toplumsal yapının ve eylemin dinamik kesişimiyle ilgilidir ve eyleme geçmek için gerekli olan yönelimleri üretir. Eylem de alanda gerçekleşir. Bourdieu sosyal dünyayı farklılaşmış fakat birbiriyle çakışan eylem alanlarından mevcut olarak görür; ekonomik alan, siyasal alan, kültürel alan, hukuk alanı eğitim alanı gibi. Her alan kendi düzenleyici ilkelerine sahiptir ve farklı sermaye biçimleri üzerinde mücadelenin devam ettiği bir uzaydır. Alan kavramı habitus fikrinin nesnel tamamlayıcısı olarak düşünülebilir. Bütün insan eylemleri kaynaklar için mücadele arenası olan bu toplumsal alanlarda gerçekleşir. Bireyler, kurumlar ve diğer failer kendilerini diğerlerinden ayırt etmeye ve alandaki değerli sermayeyi edinmeye çalışırlar. (Öztimur, 2007: 582-583)

Habitus kavramı, özgürlüğümüzün nasıl belirlendiğini ve kendiliğimizin nasıl mümkün olduğunu gösterir. Kişisel davranış, “bir grup ya da sınıfın kolektif tarihinin belirli bir özgülleşmesi” nden başka bir şey değildir. Her sosyal grup ya da sınıf, kendi tikel habitusunu ortaya koyacak pratik düzenlemeler setini yürürlüğe koyar. Habitus, kişinin eylemini varolan iktidar yapılarının sürebileceği biçimde şekillendirir. Başarı ya da başarısızlık ihtimalleri içselleştirilir ve sonra kişisel hayal ya da beklentilere dönüştürülür; bunlar yaşam şanslarının nesnel yapılarını yeniden üretme eğiliminde olan eylemler biçiminde yeniden dışsallaştırılır. Bourdieu’ya göre bireylerin ya da grupların arzu ve pratikleri, onların ayrı ayrı habituslarını biçimlendiren koşullara uygun olma eğilimindedir. İnsanların toplumsal hayattaki durumlarına ilişkin olarak “akıllıca” ya da “uygunsuz” diye yargılamaları, habitus damgasını taşır. Habitus, kendisinin üretildiği koşullarla tutarlı eylem, tutum ve algıları yeniden üretme eğilimindedir. Yani bir anlamda yapılması gerekeni istememizi sağlayan örüntüler bütünü olarak görülebilir. Eşitsizliğin olduğu toplumsal düzenlemelerin sadece egemenler değil ama ezilenler için de anlam ifade etmesini açıklamak için Bourdieu bu kavramsallaştırmayı kullanır. Yapısal eşitsizliklerin nasıl göreceli olarak durağan kabuller içselleştirilebildiğini ve böylece kuşaklar boyunca sosyalleşme yoluyla aktararak bir tür kendini koruma davranışı haline geldiğini gösterir. (Bora, 2005: 28)

Bourdieu için “iktidar sahası diğer sahalar gibi değildir. İktidar sahası farklı sermaye türleri arasındaki güç ilişkilerinin alanıdır. Dolayısıyla iktidar sahası Bourdieu’nün kavramsal evreni içinde birbirlerine karşı üstün gelmek, hâkim olmak isteyen farklı sermaye türlerine sahip grupların mücadele sahası olarak değerlendirilmektedir. Bu mücadele süreci ve gündelik hayatın dokuları içinde “sembolik olanın belirleyiciliğine dayalı” bir iktidar ve şiddet mantığı su yüzüne çıkmaktadır. Pierre Bourdieu’ye göre, sembolik iktidar “gerçekliği kurma/yapılandırma iktidarı” dır. Üstelik bu iktidar dünya algısını, sözcük ve ifadeleri, inancı kuran bir pratik olarak “neredeyse sihirli bir güçtür.” Bu sihirli gücün başarı kazanması, tâbi olanların bu güce ve onun meşruiyetine ve onu icra edenlerin meşruiyetine inanması gerekmektedir. Sembolik iktidar bir “dünya kurma/oluşturma” gücü, şeyleri sözcüklerle yapmak gücüdür. Sembolik iktidarın, bir çıkar sorunu üzerinden geliştiği ve tâbi gruplara bunun dayatılmasıyla ilgili olduğu söylenebilir. Böylesi bir sorunsal anımsatan sembolik iktidar kendisini sürekli kılmak

ve meşrulaştırmak için bütün iktidarlar gibi şiddete başvurur. Sembolik şiddet tam da burada karşımıza çıkmaktadır. Bourdieu'nün kavramsal dünyasında sembolik şiddet, şiddetin “görünmez ve kibar bir formu” dur. (Türk, 2007: 8-9)

Sembolik şiddet, egemenlik ve boyun eğme ilişkilerini sevgi ilişkilerine, iktidarı karizmaya, bir sihre ya da duygusal bir hoşnutluk yaratabilecek bir cazibeye dönüştürmektedir. Borcun kabulü minnete, bu cömertçe edimi gerçekleştirene karşı kalıcı bir duyguya dönüşür ve bu özellikle kuşaklar arasındaki ilişkilerde görüldüğü gibi şefkate, aşka kadar gidebilir. Simgesel şiddet, itaat olarak algılanmayan itaatleri kolektif beklentilere, toplumsal olarak aşılınmış inançlara dayanarak çekip çıkaran şiddettir. Simgesel şiddet kuramı bir inanç kuramına hatta daha da ötesi bir inancın yeniden üretim kuramına, kendilerine bir durum ya da söylemde yer alan buyrukları algılamalarını ve onlara itaat etmelerini sağlayacak algı ve değerlendirme kalıplarıyla donatılmış eyleyiciler üretmek için gerekli toplumsallaşma çalışması kuramına dayanır. Sözü edilen inanç açık bir inanç-olmayan karşısında inanç olarak açıkça ortaya koyulan bir inanç değil, dolaysız bir katılım, buyruğun hitap ettiği kişinin zihinsel yapıları kendisine yöneltilen buyruğa dâhil edilen yapılarla uyduğu zaman elde edilen bir tür “dünyanın buyruklarına kanısız boyun eğme”dir. Bu durumda o şeyin kendiliğinden olduğu, yapılacak başka bir şey olmadığı söylenir. Kollektif beklentileri karşılayan, hesaplama durumunda bile kalmadan, hemen bir durumun gereklerine uyan kişi, aslında istese yapmayabileceği bir şeyi, ne derece adeta yapılacak tek şeymiş, yapabileceği en olağan şeymiş gibi yaparsa ortak vicdan tarafından o kadar kutsanır. (Bourdieu, 2006: 175-176)

Bourdieu için “aslî olarak sembolik şiddetin uygulanmasına dayanan bir tahakküm modunun paradigmatic biçimi” olan eril tahakküm sadece empoze ediliş biçimiyle değil, kendisine boyun eğilişiyle de hükmeden ile hükmedilen arasındaki ilişkinin mükemmel bir örneğini oluşturmaktadır. *Eril Tahakküm* en genel anlamda erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkideki eşitsizliğin bir dizi karmaşık etki sonucu sürekli olarak yeniden üretildiğini ileri süren bir çalışmadır. Bourdieu burada toplumsal ve tarihsel olarak kurulan bir tahakküm biçiminin nasıl tarih dışı bir kategori olarak değerlendirildiğini, ebedileştirildiğini, doğallaştırıldığını ve içselleştirildiğini ele

almaktadır. Bourdieu'nun esas kaygısı cinsiyetler arasındaki eşitsiz ilişkileri doğallaştıran her türlü etkiyi açığa çıkarmak ve bu etkilerin iktidarın toplumsal temelleri üzerinde nasıl inşa edildiğini göstermektir. Bourdieu'nun da vurguladığı üzere; “ebedî olarak görünen şey; aile, kilise, devlet, eğitim sistemi ve ayrıca spor, gazetecilik gibi birbirine bağlı kurumların gerçekleştirdiği bir ebedileştirme faaliyetinin ürününden başka bir şey değildir.” Yani bize “hep orada bir yerde duruyormuş”, “şimdiye kadar hep varolmuş” gibi gözükten değerler, pratikler, alışkanlıklar, inanışlar aslında bizim ürettiğimiz kurumların ürettiği ve üzerinde bizim izimiz olan yapılardır. Zaten “patriarşinin başarısının asıl nedeni kurduğu ayrımları doğallaştırma yeteneğidir. Bu ayrımların kurulmasında ve doğallaştırılmasında sembolik iktidar ve şiddet mekanizmaları oldukça etkin bir görev görürler. Erkek egemen bakış açısının kurucu öge olduğu bir toplumsal düzende yaşam döngüsü zamansal ve mekansal olarak eril tahakkümün kodlarına göre kurgulanmıştır. (Türk, 2007: 11-12)

Eril tahakküm tam anlamıyla hayata geçebilmek için tüm şartları bir arada bulur. Erkeklerle evrensel olarak atfedilen üstünlük, üretim ve yeniden üretim faaliyetlerinin nesnelliğiyle doğrulanır ve bu nesnellik de kaynağını, erkeğe en iyi kısmı ayıran toplumsal ve biyolojik üreme ve üremenin cinsel iş bölümünden ve ayrıca da tüm habituslara içkin şemalardan almaktadır. Benzer koşullarda biçimlendirilen, dolayısıyla da nesnel bir şekilde uyumlu hale getirilen bu şemalar, toplumun tüm üyelerinin algı, düşünce ve eylem matrisleri olarak işlev görür; tarihsel aşkınlıklar, evrensel olarak paylaşıldıklarından dolayı kendi akışkanlıklarını her bir eyleyiciye dayatırlar. Sonuç olarak biyolojik üreme ile toplumsal yeniden üretime ilişkin erkek merkezli temsil, bir toplumsal sağduyu nesnelliğine yerleşmiş olur; bu sağduyu, pratiklerin anlamına ilişkin pratik bir uzlaşmadır. Ve kadınların kendileri de, her türlü gerçeklikte, özellikle de içinde oldukları güç ilişkilerinde, bu güç ilişkilerinin vücut bulmasının ürünü olan ve sembolik düzendeki kurucu karşıtıklarda ifadesini bulan bu düşünme şemalarını uygulamaya koyarlar. Bunun anlamı şudur: tanıma edimleri de aslında pratik kabullenme, benimseme edimleridir, yani o şekilde düşünülmesine yahut dile getirilmesine gerek duyulmayan, bir anlamda kendisinin tabi olduğu sembolik şiddeti “yapan” inançlardır. (Bourdieu, 2014: 49)

Cinsiyet ayrımının asimetrik bir ayrım olduğunu belirten Bourdieu, güçlü, iktidar sahibi erkekler karşısında kadınların güçsüz, pasif ve boyun eğen varlıklar olarak kurulduğunu ve cinsiyetler arasında kurulan bu tür bir karşıtlığın da eril tahakkümü beslediğini belirtir. Erkek arzulayan, isteyen, sahip olan, belirleyen; kadın ise kabul eden, boyun eğendir. Kadınlık bir disiplin çerçevesinde öğretilir ve bu disiplin bedenin düzenlenmesini de kapsar. Bu disiplinde kadın erkeğin karşıtı olarak fakat onun arzularını yerine getiren olarak kurulur. Kısacası cinsiyetler arasındaki egemenlik ve sömürü ilişkileri kendilerini bedenlerin düzenlenme biçiminde açığa çıkarır. Cinsler arasındaki bölünme “şeylerin düzenine dahil” miş gibi görülür, tıpkı kimi zaman normal, doğal, hatta kaçınılmaz olan hakkında konuşurken söylediğimiz gibi: aynı anda hem, nesnelleştirilmiş haliyle, şeylerde (örneğin tüm kısımları “cinsiyetlendirilmiş” olan evde), tüm toplumsal dünyada, hem de, bedene gömülü haliyle bedenlerde, eyleyicilerin habitus’unda mevcuttur; buralarda, algılama, düşünme ve eyleme şemaları sistemleri olarak işleyiş gösterir. Bourdieu, cinsiyet ayrımının toplumsal düzenin işleme mekanizmasını kuran en temel ayrım olduğu saptamasından hareket ederek, eril tahakkümün bu ayrımdan türeyen karşıtlıklar ilkesiyle oluşmuş habituslarda cisimleştiğini tartışır. Eril tahakkümün kurulmasında ve yeniden üretilmesinde cinsiyet ayrımı ve karşıtlığının doğallaştırılarak meşrulaştırılması önemli bir işleve sahiptir. Cinsiyet ayrımı kendisini yaşamın ilk yıllarından itibaren sosyalizasyon ve eğitim sürecinde kişilerin habituslarına yerleşerek devam ettirir ve bu ayrım cinsiyetler arası işbölümünün işletilmesiyle gündelik yaşamın akışı içinde yeniden üretilir. (Bourdieu, 2014: 21-22-46-47)

Bourdieu’ya göre cinsiyet ayrımından beslenen eril tahakküm, gücünü egemenlik altına aldığı kadınların bu egemenliği meşru ve doğal kabul etmelerinden alır. Bir başka deyişle, kadınlar boyun eğme durumuna kendi rızalarıyla, bilinçli olarak değil fakat zorlama da olmaksızın kendiliğinden razı olurlar. Eril tahakküm tüm toplumsal düzenin işleyişinde belirgindir; kadınlar da bu düzenin bir ürünü ve devam ettiricisi olarak eril tahakkümü “doğal” ve “normal” olarak kabul etme eğilimindedir. İşte bu yukarıda da belirtilen “sembolik şiddet” tir. Kadınlar eril tahakküm fikrini üreten şemaları kendi habituslarında, meşrulaştırır ve yeniden üretirler. Kısacası, kadının egemenlik altına alınma ilişkisini kabul etmesi, kadının bu egemenliğin üretildiği ayrımları kabul

etmesiyle ve bu ayrımları doğal olarak kabul etmesiyle ilişkilidir. Bourdieu bu süreci, sembolik iktidar olarak adlandırır, çünkü bu iktidarın işleyişi hem egemen olanlar hem de boyun eğenlerce bilinçli olarak işletilmez. Sembolik iktidar olarak kurulan eril tahakküm, habitusa yerleşen algı ve anlamlandırma şemalarında cisimleşir. Kadınları sembolik nesneler olarak kuran eril tahakküm, kadınların bedensel güvensizlik ve sembolik bağlılık duygusu içinde olmalarını teşvik eder. Kadınlardan sürekli sakin, edilgen olmaları, etraflarına mutluluk dağıtmaları, erkeklerin beklentilerini karşılamaları ve daima erkeklere bağlılık göstermeleri beklenir; bağlılık kadınlığın kurucu öğelerindendir. (Bourdieu, 2014: 49-56)

Eril düzenin gücü, kendi haklılığını ispat etmeye yeltenmemesinde görülür; erkek merkezli görüş kendini yansız gibi dayatır ve onu meşrulaştıracak söylemlerde dile getirilmeye ihtiyaç duymaz. Toplumsal düzen amacı, üzerine temellendiği eril tahakkümü tasdik etmek olan devasa bir sembolik makine gibi işler: o, işgücünün cinsiyetçi bölümüdür (faaliyetlerin, yerleri, zamanları ve araçları ile iki cinsin her birine çok katı bir şekilde pay edilmesiyle); o mekânın yapısıdır (erkeklere ayrılmış olan toplanma ve Pazar yerleriyle kadınlara ayrılmış ev arasındaki ayrımla); o zamanın yapısıdır, tarımsal gün veya yıl, ya da yaşam döngüsüdür (eril olan kırılma anları ve dışı olan uzun gebelik dönemleriyle) Şeylere kazınmış olan eril düzen, işbölümünün veya kolektif ya da özel ritüellerin (örneğin eril mekânlardan dışlanmalarıyla kadınlara dayatılan kaçınma davranışlarını düşünelim) rutin akışı içerisindeki sözsüz emirler yoluyla da bedenlere de kazınır. Fiziksel düzen ile toplumsal düzenin kuralları yatkınlıklar dayatır veya telkin eder: kadınları en asil işlerden dışlayarak, onlara alt konumlarda yer vererek, bedenlerini nasıl taşıyacaklarını öğreterek, onlara adi, zahmetli ve aşağı görevler yükleyerek ve daha genel olarak temel öngörüler doğrultusunda, aynı zamanda toplumsal farklılıkların da temeliymiş gibi gözüken biyolojik farklılıktan faydalanarak. (Bourdieu, 2014: 22-39)

Sembolik iktidardan ve onun şiddetinden kaçmanın yolu bilincin aydınlatılmasından değil; bedeni, beden hareketlerini ve tercihlerini kontrol eden eğilimlerin üretilmesinin ardında yatan toplumsal koşulları değiştirmekten geçer. Sembolik iktidarın ve şiddetin yarattığı eril tahakküm alanlarını imha edecek şey sosyal ve sembolik sermayelerin

dağılım modunun değişmesidir. Eril tahakkümü sarsmanın zorluğuna sebep olan şey de budur. Sembolik iktidar ve şiddet ona maruz kalanların katkısı ve onayı olmadan işleyemez. Eril tahakkümün sembolik işleyişinde kadınlar “algılanan şeyler” olarak görülmektedir. Algılayan erkekler iktidar konumunu işgal ederken, kadın sanki “erkeğin bakışı için oradadır”. Böylelikle sanki erkek bakmadığı zaman kadın varolamayacaktır. Bu talepkâr bir bakıştır. Kadından arkadaş canlısı, güler yüzlü, itaatkâr ve çekici olması beklenir. Sembolik şiddetin uygulanışı bakımından kadınlık, erkeklerin beklentilerine müsamaha göstermektir. Bu bakış açısından başkalarına bağımlı olmak var olmanın bir koşulu haline gelmiştir. Kadın kendisini kurmak için başkasının bakışına muhtaç bir durumda bırakılmaktadır. Sembolik şiddetin belki de kadına verdiği en büyük zarar çok sıradan ve doğal görünen pratikler üzerinden kendisine dair bir değersizlik ve yetersizlik hissi vermesidir. Kadınların kendilerini değersiz ve yetersiz hissediş stratejik bir tercihi tetikler ve kadınlar bu yetersizliği aşmak için erkekleri bir tür kaçış noktası olarak görürler. Bu haliyle eş seçimi “rasyonel bir hesap” meselesi haline gelir ve kadınlar iktidar oyunun güçlü oyuncusu olan erkeklere ilgi duyarlar. (Türk, 2007: 18-19)

Toplumlarda önemli olan şey söylenmesine bile gerek olmayan şeydir ki bu da gelenek tarafından belirlenir ve gelenek her zaman özellikle de bir gelenek olarak kendisi hakkında susar. Toplum içinde bireyler içselleştirilmiş sistemlere göre –kültürel bilinçdışı- eylemde bulundukları içindir ki bireylerin eylemleri hiçbir anlamda kurallara bilinçli bir boyun eğişin sonucu olmadıkları halde nesnel bir biçimde düzenlenip uyumlu hale getirilir. İnsan eylemleri, bir takım bilinçli niyetlere başvurmaksızın, bu inşa edilmiş eğilimler sayesinde bir birlik ve tutarlılık kazanabilir. Şu halde, alışkanlığa dayalı davranışlarımızın kendiliğindenliği içinde, derinlerde yer etmiş örtük bazı norm ve değerleri yeniden üretiriz. Simgesel şiddet ise meşru sayıldığı için şiddet olarak kabul edilmeksizin varlığını sürdürür. Bourdieu *Outline of a Theory of Practice*’de simgesel şiddeti şöyle anlatır: “Şiddetin, hiçbir zaman şiddet olarak algılanmayan kibar ve görünmez biçimidir; maruz kalınmaktan çok tercih edildiği söylenebilecek bir şiddettir; nüfuz kullanma, güven, yükümlülük, kişisel bağlılık, konukseverlik, hediye, minnettarlık ve acımanın şiddeti...” (Eagleton, 1996: 222-223)

Bourdieu'ya göre ideoloji, ya da simgesel şiddet, ekonomik ve siyasi iktidarı kılık değiştirmiş, sorgusuz sualsiz kabul eden biçimler altında temsil ederek toplumsal dünyayı anlamayı ve uyarlamayı sağlayan araçları dayatma gücüdür. Simgesel sistemlerin simgesel iktidarı uygulayabilmeleri için o iktidara maruz kaldıklarını, hatta kendilerinin de o iktidarı kullandıklarını görmek istemeyenlerin işbirliği şarttır. Bourdieu simgesel şiddet ifadesini kullanmakla ezilenlerin ezilme koşullarını nasıl meşru gördüklerini vurgular. Simgesel iktidar, hem tahakküm kuranın hem de tahakküme uğrayanın rızasını sağlayan bir meşrulaştırma gücüdür. Bourdieu simgesel iktidarı dünyayı kuran iktidar olarak görür çünkü toplumsal dünya ve bu dünyanın nasıl bölüneceği hakkındaki meşru görüşü dayatma gücünü içermektedir. "Simgesel şiddet kullanmayı sağlayan her iktidar, yani gücünün altında yatan iktidar ilişkilerini gizleyerek anlam dayatabilen ve bu anlamları meşru gösterebilen her iktidar bu ilişkilere kendi özgül simgesel gücünü de ekler." (Swartz, 2011: 128-129)

Eril tahakküm gerekçelendirme gerektirmeyecek denli derinde kök salmıştır: Kendisini olağan, evrensel olarak dayatmaktadır. Bu düzen, bir yandan zaman ile mekânın toplumsal örgütlenmesinde ve cinsler arası işbölümünde ifade edildiği şekliyle toplumsal yapılar, diğer yandan bedenlerde, zihinlerde kazılı bilişsel yapılar arasında kurulan neredeyse kusursuz ve doğrudan uyum sayesinde son derece doğal kabul edilir. Aslında ezilenler yani kadınlar, toplumsal ve doğal dünyanın her nesnesine, özellikle içinde yer aldıkları tahakküm bağıntısına, ayrıca bu bağıntının gerçekleştiği kişilere, üzerinde düşünülmeyen düşünce şemalarını uygularlar. Söz konusu şemalar bu iktidar bağıntısının kelime çiftleri halinde içselleştirmesinin ürünüdür, dolayısıyla onları bu bağıntıyı tahakküm edenlerin bakış açısından, yani doğalmış gibi kurmaya yöneltir. (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 171)

Eril tahakküm, simgesel şiddetin, bilincin ve iradenin kontrolü dışında, hem cinsleşmiş hem cinsleştirici habitus şemalarının karanlıklarında yer alan bir tanıma ve yanlış tanıma edimi aracılığıyla gerçekleştiğini en iyi gösteren örnektir. Ayrıca, zorlama ile rıza, dış dayatma ile iç itki arasındaki karşıtlığı saf dışı bırakmadan simgesel şiddetin anlaşılamayacağını gösterir. Bu anlamda erkek tahakkümünün beden aracılığıyla zorlamadan ibaret olduğu söylenebilir. Toplumsallaştırma işlevi, cinsel tahakküm

bağıntılarının giderek bedenselleşmesini sağlar: Mitsel dünya görüşlerinin temelinde bulunan, biyolojik cins temsiline toplumsal inşasını dayatır ve bedenleşmiş gerçek bir siyaset olan bedensel bir beceri aşılar. Başka bir deyişle, eril tahakküm özgül etkililiğini, tahakküm bağıntısını, zaten kendisi biyolojik kılınmış bir toplumsal inşa olan bir biyolojiye kaydederek meşrulaştırmasına borçludur. (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 172)

Cinsel olarak farklılaşmış ve farklılaştırıcı olan bu ikili aşılama işi, (erkekliğini, erilliğin teşhirini kolaylaştıran) şeref ve savaş oyunları gibi temel sayılan oyunlar karşısında ya da ileri toplumlar da siyaset, iş, bilim gibi en değerli oyunlar konusunda kadınlara ve erkeklere farklı yatkınlıklar dayatır. Erkek bedenlerinin erkeksileştirilmesi ve kadın bedenlerinin kadınsılaştırılması yoluyla kültürel keyfiliğin bedenselleştirilmesi, yani bir bilinçdışının kalıcı inşası gerçekleşir. Erkekler simgesel iktidarı korumaya ya da genişletmeye çalıştıkları evlilik stratejilerinin öznesiyken, kadınlara, her zaman ittifakları tescil etmeye yönelik simgeler gibi dolaşıma girdikleri bu mübadelelerin nesnesi olarak davranılmıştır. Kadınlar, böylece simgesel bir işlevleri olduğundan, bekâret ve edeple tanımlanan kadın faziletine ilişkin erkek ideali uyararak, fiziksel değerlerini ve cazibe güçlerini arttırmaya has bedensel ve kozmetik özelliklerle donanarak, simgesel değerlerini korumak için sürekli uğraşmaya zorlanırlar. Bizim toplumlarımızda kadınların evde ve dışarıda, özellikle simgesel üretimde oynadıkları ayrıcalıklı rol, yok sayılmasa da değersiz sayılır. (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 173-174)

2.3 TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISININ DEVAM ETTİRİLMESİ - R.W. CONNELL

Connell toplumsal cinsiyet rejimini oluşturan üç unsur olduğunu belirtir: İşbölümü, iktidar yapısı ve kateksis yapısı.

İlk unsur olan işbölümüne ilişkin; kadın ve erkeklerin ayrımsal eğitim aldıkları veya ustalaştıkları bir yerde, ayrımcı istihdam da işverenin bakış açısından oldukça akılcı görünür. Cinsiyete dayalı ayrımsal ustalık ve eğitim, eğitim sistemi ve emek piyasaları arasındaki ortak yüzeyin çok genel bir özelliğidir. Cinsiyete dayalı işbölümü, bu tür

mekanizmalar aracılığıyla, ayrımcılık karşıtı daha belirgin stratejilere karşı dayanıklı, teknik görünüşlü bir işbölümüne dönüştürülür. Erkeklerin belirli bir iş için kadınlara kıyasla daha iyi hazırlandığı veya eğitildiği bir yerde “başvuranlar arasında en iyi” nin seçimi, normal olarak bir erkeğin seçilmesi anlamına gelecektir. Ustalık ve eğitim, cinsel işbölümünü güçlü bir toplumsal kısıtlama sistemine dönüştüren mekanizmalardan biridir. Değiştirilmesi için bilinçli bir girişimde bulunulduğunda ise ne denli güçlü olduğu ortaya çıkar. Cinsiyete dayalı geleneksel işbölümü güçlü kültürel desteklere de fazlasıyla sahiptir. (Connell, 1990: 523-524)

İkinci unsur olan iktidarı içeren belirli işlemlerin gözlemlenmesi oldukça kolaydır: Aile reisi kızının evlenmesini yasaklar, bir banka müdürü bekâr bir kadına kredi vermeyi reddeder, bir grup genç tanıdıkları kadına tecavüz eder. Ama bir iktidar yapısına, belirli bir kapsamı ve sürekliliği olan bir toplumsal ilişkiler kümesine bireysel güç veya baskı uygulanmasının ötesini görmek çoğunlukla güçtür. Yine de, sözü edilen türde eylemler, yapı olmaksızın anlaşılabilir değildir. Sözgelimi, medyada sürekli bireysel sapkınlık olarak sunulan tecavüz, iktidar eşitsizlikleri ve erkek üstünlüğü ideolojilerine köklü biçimde yerleşmiş bir “kişiden kişiye” şiddet biçimidir. Toplumsal düzenden sapmak bir yana dursun, en açık anlamda bu düzenin bir uygulamasıdır. (Connell, 1998: 150)

Şiddet ile ideoloji arasındaki bu bağlantı, toplumsal iktidarın çoğul karakterine dikkat çeker. Önemli bileşenlerden biri güçtür. Örgütlü şiddet araçlarının –silahlar ve savaş tekniği bilgisi-, neredeyse tamamen erkeklerin elinde olması rastlantı değildir. Bununla beraber, “kaba kuvvet” nadiren söz konusu olur. Çoğunlukla şiddet, aynı zamanda kurumları ve onların örgütlenme biçimlerini de içeren bir bileşimin parçası olarak ortaya çıkar. İktidar, işyerinde, evde veya büyük bir kurumda kazanç dengesi veya kaynaklar eşitsizliği olabilir. Bir bütün olarak düşünülürse, kurumları, bakanlıkları ve üniversiteleri yöneten kişiler, işleri kadınların üst düzeylere ulaşmasını aşırı derecede güçleştirecek biçimde düzenleyen erkeklerdir. Örgütsel denetim de, kuvvetin genellikle olduğundan daha kaba değildir. Her ikisi de hem ideolojileri gizlerler hem de onlara bağlıdırlar. Bir durum tanıtımını dayatma, olayların anlaşılmasına ve meselelerin tartışılmasına esas olacak terimleri oluşturma, idealler formüle etme ve ahlaki

tanımlama, yani kısaca hegemonya hakkı iddia etme yeteneği de toplumsal iktidarın temel bir parçasıdır. (Connell, 1998:151)

Üçüncü unsur "cinsel toplumsal ilişkiler" ile ifade edilmek istenen, bir kişinin başka bir kişiye duygusal bağlanımı etrafında örgütlenen ilişkilerdir. Bu bağlanımları örgütleyen yapılara "kateksis yapısı" adı verilmektedir. Heteroseksüel bir kadın, heteroseksüel bir erkekten farklı bir biçimde nesne olarak cinselleştirilir. Moda endüstrisi, kozmetik endüstrisi ve kitle iletişim araçlarının içeriği, bunun gözle görünür kanıtlarıdır. Örneğin, kadın dergilerinin ve erkek dergilerinin kapaklarındaki büyüleyici fotoğraflar, nedense her iki durumda da kadın resimleridir; farklılık ise modellerin giyinme ve poz verme biçimlerinde. Genel olarak, hegemonik heteroseksüellikteki erotik karşıtlık, eşit olmayan bir mübadele üzerinde temellenir. Kadınların eşit olmayan ilişkilere katılmalarının somut nedenleri vardır. Erkeklerin uçkuru gevşek cinselliğine izin veren ama bunu kadınlara yasaklayan "çifte standart", erkekler açısından daha fazla arzuyla ilgisi yoktur; ama daha fazla iktidarla her türlü ilgisi vardır. (Connell, 1998: 156-161)

Bu üç yapıdan hiçbirinin ötekinden bağımsız olmadığı veya olamayacağı önemlidir. Kateksis yapısı, bazı açılardan iktidar eşitsizliklerini yansıtır; işbölümü kısmen kateksis örüntüsünü yansıtır vb gibi. Hiçbirinde de, toplumsal cinsiyet ilişkileri örüntüsünün geri kalanının ortaya çıkarabileceği temel belirleyici etken yoktur. (Connell, 1998: 161) Connell'a göre devlet, cinsiyetçi otoriteyi oluşturan temel kurumdur. Diğer taraftan, cinsiyet dinamikleri, devlet yapılarının ve güncel politikanın oluşumunda devleti oluşturan başat güçtür. (Connell, 1990: 519)

Devlet, cinsiyetin taşıyıcısıdır. Her devletin tanımlanabilir bir cinsiyet rejimi mevcuttur ki bu sosyal çatışmaların ve toplumun cinsiyet düzeninin yansımalarıyla oluşur. Connell devletin eril olduğunun kabul etmez. (Connell, 1990: 523) Yasaların kadınları erkeklerin gördüğü şekilde gördüğünü ve öyle davrandığını, devletin toplumsal düzeni meşruiyet normları, biçimleri, toplumla ilişkileri ve temel politikaları aracılığıyla zorlayarak ve yetkisini kullanarak erkek cinsinin çıkarlar doğrultusunda oluşturduğunu bu sebeplerden devletin eril olduğunu belirten Mackinnon'dan ayrılır. (Mackinnon, 2003: 188)

Devletin cinsiyeti bünyesinde taşıması ona cinsiyeti biçimlendirmek için güç ve neden verir. İktidarın merkezi kurumsallaşması olarak devletin bütün olarak toplumdaki cinsiyet ilişkilerini düzenlemede önemli bir gücü vardır. Devletin düzenleme gücü, yapıyı oluşturan unsurlar ile etkileşime geçer. Böylece devlet cinsiyet rejimini oluşturan ve dönüştüren ana bileşen olarak tarihi sürece dâhil olmaktadır. Düzenleme ve yaratma gücünden dolayı devlet, cinsiyet politikalarında temel direği oluşturur ve bu gücün kullanılması yapının ayakta kalması için daimi destek sağlamaktadır. Böylece devlet, cinsel politikadaki çıkar grup yapısı ve dolaşımında odak noktası olmaktadır. Devlet hem hegemonik erkekliği kurumsallaştırır hem de onu denetlemek için büyük çaba sarf eder. Toplumsal örüntülerin oluşturulmasında ve yeniden oluşturulmasında devlet, kurucu bir rol üstlenir. Sözgelimi, devlet vergi değişiklikleri, iskan ve benzeri uygulamalarla evliliği yüzeysel bir düzeyde destekler. Ataerkil devlet, ataerkil bir özün tezahürü olarak değil ama içinde ataerkil yapının hem kurulup hem de tartışıldığı, bir iktidar ilişkileri ve politik süreçler kümesinin merkezi olarak görülebilir. (Connell, 1990: 527-530)

Toplumsal cinsiyet ilişkileri, her tür kurumda bulunur. Belirli bir örnekte en önemli yapı olmayabilirler, ama önemli örneklerde kesinlikle temel yapıdır. Belirli bir kurumdaki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin etkileşim durumu, o kurumun “toplumsal cinsiyet rejimidir”. Örneğin okul gibi derli toplu resmi kuruluşlar özellikle açık toplumsal cinsiyet rejimlerine sahiptirler ve diğerlerinde de bunlara rastlanır. Okullardaki cinsiyet rejiminin erkekliğin oluşumunda önemli olduğunu belirten Connell bu cinsiyet rejiminin dört çeşit ilişkiyle meydana geldiğini vurgular:

- 1- *Güç ilişkileri*: Öğretmenler arasındaki idare ve otorite ve öğrencilere uygulanan tahakküm, cezalandırma ve denetim türleri. En yaygın ve önemli tür ise erkekliğin otorite ile bütünleşmesi ve okul yönetimlerinde erkeklerin üst unvanlarda bulunmasıdır.
- 2- *İşgücünün dağılımı*: Öğretmenler arasında kadınlar genellikle yabancı dil, ev ekonomisi ve edebiyat öğretirken erkekler fen bilimleri ve matematik öğretmektedirler.

- 3- *Duygu Şablonları*: Sosyolog Hoschschild'in duygu kuralları olarak adlandırdığı şey, öğretim sürecinde özellikle okulda spesifik rollerle bağlantılı olarak izlenebilir: sert okul müdürü yardımcısı, drama öğretmeni vs gibi. Okullardaki en önemli en önemli duygu kuralları cinsiyetle bağlantılıdır.
- 4- *Sembolleştirme*: Okullar cinsiyetin sembolleştirilmesini genel kültürden alırlar ama kendi sembol sistemi de bulunmaktadır: üniformalar ve giysi kodları, formal ve informal dil kodları, vb. Eğitimdeki özellikle önemli yapı bilginin cinsiyetlendirilmesi, müfredatın belirli bölümlerinin tanımlanmasının eril ve diğerlerinin dişil olarak tanımlanmasıdır.

İlişkilerin bu kesişen yapılarıyla okullar erkekliğin kurumsal tanımını yaratmaktadırlar. Bu tür tanımlar kişisel değildir, sosyal gerçekler olarak var olurlar. Öğrenciler bu erkekliklere okula giderek ve onun yapısına dâhil olarak katılmaktadırlar. (Connell 1996: 213-214)

Hegemonik erkeklik kavramında “hegemonya” iktidar çekişmelerinin ötesine geçerek özel yaşamın ve kültürel süreçlerin örgütlenmesine sızan bir toplumsal güçler oyununda kazanılan toplumsal üstünlüktür. Bir erkekler grubunun, silah zoru veya işsiz bırakma tehdidiyle başka bir grup üzerinde kurduğu üstünlük hegemonya değildir. Dinsel öğreti veya pratiğe, kitle iletişim içeriğine, ücret yapılarına, ev tasarımına, vergilendirme-yardım politikalarına vb. kök salan üstünlük hegemonyadır. Her ne kadar hegemonya güce dayalı üstünlük anlamına gelmese de, güce dayalı üstünlükle bağdaşmadığı söylenemez. Hegemonya ile üstünlüğün birbiriyle uyumlu oluşu sık rastlanan bir durumdur. Fiziksel veya ekonomik şiddet egemen konumdaki bir kültürel örüntüyü destekler (sözelimi sapıkların dövülmesi) ya da ideolojiler fiziksel güce sahip olanlar onaylar (yasa ve düzen) Hegemonik erkeklik ile ataerkil şiddet arasındaki bağlantı basit olmamakla birlikte yakındır. Hegemonya mutlak kültürel egemenlik, seçeneklerin ortadan kaldırılması anlamına gelmez. Bir güçler dengesi içinde, diğer bir deyişe bir oyun esnasında, kazanılan üstünlük anlamına gelir. Öbür örüntüler ve gruplar ortadan kaldırılmak yerine ikincil konuma itilir. (Connell, 1998: 246-247) Hearn hegemonyanın, şeyleri belli bir şekilde görme ve diğer insanları da gördükleri o şeyin öyle olduğunun normal ve doğal olduğuna diğer insanları ikna etmek olduğunu belirterek erkekler

hakkındaki bu doğallık duygusunun hegemonik erkekliğin sürdürülmesindeki en önemli etken olduğunu söyler. (Hearn 2004: 61)

Hegemonik erkeklik, toplumsal süreçler içinde idealize edilmiş bir erkeklik formunun devlet, kilise, medya gibi kurumlar vasıtasıyla nasıl tüm topluma yayıldığına işaret eden bir kavramdır. Hegemonik erkeklik, “erkek olmanın anlamı nedir?” ve “bir erkek nasıl olmalıdır?” sorularının yanıtı üzerinde yapılan bir mücadelenin sonucunda kazanılan konuma işaret eder. Dolayısıyla hegemonik erkekliği düşünmek, çok genel anlamıyla eril tahakkümü düşünmek, aslında muhalif bakış açılarının ve ideolojilerin nasıl bastırıldığını, içerildiğini ve eklemlendiğini de düşünmeyi gerektirir. Bu aynı zamanda sadece hegemonik erkekliğin uygulayıcısı olan yönetici bloğu değil, iktidarın merkezinden uzakta olsalar da bu fikri taşıyan tâbi olmuş grupların (subordinated groups) da analiz edilmesini gerekli kılmaktadır. Hearn’ın da vurguladığı gibi, “hegemonik erkekliğin kültürel taşıyıcılarının toplumdaki en güçlü bireyler olması gerekmez”. (Hearn, 2004: 57)

Erkeklikler, tıpkı kadınlıklar gibi, öznenin biyolojik cinsine (eril bedene) bağlı doğal ve değişmez bir kategori teşkil etmez, her eril beden tıpatıp aynı erkek cinsiyet kimliği üretmez. Aksine her toplumsal yapı içerisinde birbirinden farklılık gösteren, rekabet eden, birbiri ile çelişen erkeklik öğretileri, anlatıları, modelleri vardır. Diğer bir deyişle, erkeklikler sadece tarihsel anlamda belli bir dönemden diğerine ya da antropolojik anlamda belli bir kültürden diğerine gidildiğinde farklılık arz etmez; aksine, bir toplum diğer tüm ayrıştırıcı, hiyerarşik kategorilerde olduğu gibi erkeklikler hususunda da çoğul, çeşitli, birbiriyle benzeşmez bir yelpaze meydana getirmektedir. (Özbay, 2013: 183)

Kitle iletişimi üzerinde yükselen bir toplumda hegemonik erkekliğin yalnızca tanıtım olarak var olduğunun düşünülmesi bir çekiciliğe sahiptir. Ama yalnızca medya imajları üzerinde yoğunlaşılması hatalı olur. Medya imajlarının, toplumsal güce en fazla sahip erkeklerin (çağdaş toplumlarda şirket ve devlet seçkinleri) gerçek karakteriyle örtüşmesi gerekmez. Hegemonik erkekliğin kamusal yüzünün, ille de iktidar sahibi erkeklerin ne olduğuna değil, ama bu erkeklerin sahip olduğu iktidarı ayakta tutanın ne olduğuna ve

bu kadar çok sayıda erkeğin neyi desteklemeye yönlendirildiğine dair olması gerekir. Hegemonya görüşü, büyük ölçüde rıza gerektirir. Çok az erkek bir Bogart veya bir Stallone'dur; büyük çoğunluk ise bu imajların ayakta tutulması için işbirliği yapmaktadır. Suç ortaklığının çeşitli nedenleri vardır. Ama öyle görünüyor ki asıl neden, erkeklerin çoğunun kadınların tabi kılınmasından faydalananı olması ve hegemonik erkekliğin de bu üstünlüğü kültürel olarak ifade etmesidir. (Connell, 1998: 248)

Kitlesel toplumsal ilişkiler düzeyinde kadınlık biçimleri yeterince açık biçimde tanımlanmaktadır. Farklılaşmanın asıl temelini kurulumunu sağlayan ise, kadınların erkeklere kültürel düzeyde tabi kılınmasıdır. Biçimlerden biri, bu tabi kılınmaya boyun eğiş etrafında tanımlanır ve erkeklerin çıkar ve arzularına hizmet etmeye yönlendirilir. Connell bunu "ön plana çıkarılmış kadınlık" olarak adlandırır. Diğerleri de, öncelikle direniş stratejileri veya boyun eğmeme biçimleriyle tanımlanır. (Connell, 1998: 246)

Çoğul erkeklikler eşit değil, hiyerarşik bir cinsiyet mimarisi yaratmaktadır. İçlerinden en az bir tanesi erkek öznelere en doğru, mantıklı, sağlıklı, normal, faydalı, makbul olanmışçasına (ve o doğrultuda tekmişçesine, zaten olması gerekenmişçesine) aktarılmakta, norm teşkil edermişçesine övülmekte ve erkek öznelere de bu tip bir erkekliği benimsemenin, hayata geçirmenin, ona benzemenin ya da mümkün mertebe ona yaklaşmanın menfaatlerine olacağına inanmakta, kültürel dolayım ile inanmaya çağrılmakta ve ikna edilmektedirler. Kabul gören, desteklenen, kutsanan, takdir edilen bu hegemonik erkeklik biçimi daima erkeklerin kadınlardan üstünlüğünü salık veren yapısal hakikat ile uyum içinde olmak zorundadır. Öyle ki, çeşitli faktörlerle hegemonik erkeklik bu amaçtan ya da etkiden uzaklaşırsa bir erkeklik krizi doğmakta ve yeni ancak yine aynı temel prensiple uyumlu bir hegemonik erkeklik şekillenmektedir. Erkeklik krizini takiben farklı aktörlerin katılımıyla kolektif şekilde inşa edilen yeni erkeklik eskilerden pek çok bakımdan farklılıklar taşıyabilse de hegemonikleşebilen tüm erkeklikler, erkeklerin kadınlardan üstün olduğunun ima edildiği cinsiyet rejimleri ve düzenleri ile uyumlu olmakta ve bunları sorguya mahal vermeksizin yeniden üretmektedir. (Özbay, 2013: 184)

Hegemonik erkeklik ile ön plana çıkarılan kadınlık arasında bir tür uyum vardır. Bu uyumun gösterdiği şey ise erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğini kurumsallaştıran pratiklerin korunmasıdır. Çağdaş hegemonik erkekliğin en ayırt edici özelliği ise, heteroseksüel oluşu, yani evlilik kurumuyla sıkı sıkıya bağlantılı oluşudur; dolayısıyla, tabi kılınmış erkekliğin en önemli biçimi de eşcinsellik olur. Bu tabi kılınma, hem doğrudan etkileşimleri hem de bir tür ideolojik savaşı gerektirir. Söz konusu etkileşimlerden bazıları polis, yasal taciz, sokak şiddeti ve ekonomik ayrımcılıktır. Bu tarz davranışlar, hegemonik erkekliğin ideolojik ambalajının parçası olarak görülebilecek eşcinselliğe ve eşcinsel erkeklere yönelik küçümseme ile sıkı sıkıya birbirine bağlanmaktadır. AIDS korkusu, eşcinsellere hastalığın asıl kurbanları olarak anlayış göstermekle değil, daha çok yeni bir tehlikenin taşıyıcıları olarak düşmanca bir tutum takınılmasıyla ifade edilmektedir. (Connell, 1998: 249)

Kadınlığın inşasının kaçınılmayacağı egemenlik yapısı, heteroseksüel erkeklerin küresel egemenliğinden başka bir şey değildir. Süreç egemenliğe boyun eğme veya direnme etrafında kutuplaşma eğilimi taşır. Boyun eğme seçeneği, burada ön plana çıkarılmış kadınlık olarak adlandırılan ve en fazla kültürel ve ideolojik desteğin verildiği kadınlık örüntüsüne merkez oluşturur. Bu, teknik beceriden çok toplumsallığın sergilenmesi, oynaşma sahnelerinde kırılganlık, erkeklerin işyeri ilişkilerinde içlerinin gıcıklandığı ve benliklerinin okşanma arzusuna boyun eğme, kadınlara yönelik emek piyasası ayrımcılığına bir tepki olarak evliliğin ve çocuk bakımının kabul edilmesi gibi belirli kurumlar ve toplumsal çevrelerdeki, çoktan sözünü ettiğimiz büyük ölçekli örüntülerle çevrilidir. Kitlese düzeyde bunlar, genç kadınlar için cinsel açıdan istekli olma, yaşlı kadınlar için annelik temaları etrafında örgütlenirler. Aynen hegemonik erkeklik gibi ön plana çıkarılmış kadınlık da, içeriği her ne kadar özellikle ev ve yatak odasının mahrem alanıyla bağlı olsa da, kültürel bir inşa biçimi olarak fazlasıyla kamusaldır. Gerçekten de kitle iletişim araçları ve pazarlamacılıkta bir dayatma ile ve herhangi bir erkeklik biçimi için söz konusu olabilecek bir ölçüden daha çok reklamı yapılır. Yüksek tirajlı kadın dergilerinde, yüksek tirajlı gazetelerin kadın sayfalarında ve televizyonda sabah yayınlanan pembe diziler ve kadın programlarında rastlanan makaleler ve reklamlar bildik örneklerdir. Bu reklamların büyük bir bölümünün, erkekler tarafından

örgütleniyor, finanse ediliyor ve denetleniyor oluşu kayda değer bir noktadır. (Connell, 1998: 251)

Bu örüntünün ön plana çıkarılmış kadınlık olarak adlandırılması, aynı zamanda kültürel ambalajın kişilerarası ilişkilerde nasıl kullanıldığının da vurgulanması olacaktır. Bu tür kadınlık oynanmakta ve özellikle erkekler için oynanmaktadır. Bu oyunculuğun nasıl sürdürüleceğine ilişkin halk bilgisi mevcuttur. Bu, Cosmopolitan gibi pek çok kadın dergisinin başlıca ilgisini oluşturur. Hatta film endüstrisi tarafından işlenip oldukça ikircikli bir komediye dönüştürülmektedir. Marilyn Monroe, ön plana çıkarılmış kadınlığın hem arketipi hem de en büyük hicvidir. Erkeklerin iktidarına uyum sağlama olarak örgütlenen ve boyun eğme, çocuk terbiyesi ve empatiyi kadınca erdemler olarak ön plana çıkaran bir kadınlık, pek de öteki kadınlık biçimleri üzerinde hegemonya kuracak bir konumda değildir. Ön plana çıkarılmış kadınlığın sürdürülmesinin merkezinde, öteki kadınlık modellerinin kültürel ifadesini önleyen bir pratik yer almaktadır. Feminist tarih yazımı, kadınların deneyimini, Sheila Rowbotham'ın deyişiyle “tarihten saklanmış” olarak tanımladığında kısmen bu gerçeğe tepki vermektedir. Uzlaşım sal tarih yazımı, uzlaşım sal kadınlığı tanımlamakta ve aslında verili saymaktadır; ondan saklanmış olan ise bekar kadınların, asilerin ve evde kalmış halaların, kol gücüyle çalışan işçilerin, ebelerin ve cadıların deneyimleridir. Radikal cinsel politikanın bir boyutuyla içerdiği özelliklerden biri de, bunlar gibi grupların deneyimindeki marjinalleşmiş kadınlık biçimlerinin kesinlikle yeniden iddia edilmesi ve ortaya çıkarılmasıdır. (Connell, 1998: 251-252)

Connell, Messerschmidt ile yazdığı ve 2005 yılında yayımlanan bir makalede hegemonik erkeklik kavramına, bu kavramın yaklaşık yirmi yıllık tarihi boyunca getirilen çeşitli eleştirileri tartışmıştır. Burada yazarlar kavramla ilgili artık reddedilmesinin zorunluluk olan bir noktaya dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi, hegemonik erkekliği saran toplumsal ilişkilerin fazla basit bir model içinden ele alındığıdır. Artık marjinal etnik gruplar, marjinal erkek grupları ve kadınların hegemonik erkeklik kodları ile kurduğu ilişkiler yeniden değerlendirilmelidir. Yazarlar, artık “kadınların profesyonel kariyerlerini inşa ederken hegemonik erkekliğin

unsurlarını kendilerine tahsis edebildiklerini” vurgulamaktadır. (Connell ve Messerschmidt, 2005: 846-847).

Connell ve Messerschmidt’in yeniden formüle edilmesi gerektiğini söyledikleri dört unsur vardır. Bunlardan birincisi toplumsal cinsiyet hiyerarşisidir. Yazarlar, “hegemonik erkeklik ile ilgili araştırmaların artık kadınların pratiklerine ve dişillikler ve erillikler arasındaki tarihsel etkileşime çok daha yakın bir dikkat sarf etmesi gerektiği”nin altını çizmektedirler. Çok daha bütüncül bir yaklaşıma gereksinim duyulduğuna işaret eden yazarlar, başta kadınlar olmak üzere tâbi gruplara daha fazla yoğunlaşmak gerektiğini ifade etmektedirler. (Connell ve Messerschmidt, 2005: 847-848)

İkinci unsur hegemonik erkekliğin analiz düzeylerini yerel, bölgesel ve küresel düzeyde üç kısma ayırmaktır. Burada yerelden kasıt, aile, kurumlar ve cemaatler iken; bölgesel ile kastedilen tüm bir toplumdur. (Connell ve Messerschmidt, 2005: 849-850) Connell ve Messerschmidt’in erkeklik çalışmalarına, özelde ise hegemonik erkekliğe bir katkı sağlayacaklarını düşündükleri yeniden formülasyon işleminin üçüncü boyutu toplumsal somutlaşım sürecidir. Literatürdeki ele alınış biçimiyle “toplumsalın somutlaştığı bir alan olarak beden” in yeterince vurgulanmadığını düşünen yazarlar hegemonya pratiklerinin anlaşılmasında bedene daha fazla vurgu yapılmasının bir zorunluluk olduğunu savunmaktadırlar. Yazarlara göre; “somutlaşım (sorununu) ve hegemonyayı anlamak için, toplumsal pratiklerin eyleyicisi ve nesnesi olarak bedeni anlamamız gerekmektedir.” (Connell ve Messerschmidt, 2005: 851).

Yazarlara göre; söz konusu yeniden formülasyon zorunluluğunun son boyutu erkeklik dinamikleridir. Yaşam süreci perspektifine göndermede bulunan yazarlar baskıcı erkeklik rejiminin varlığını sürdürmesinde bireylerin kişisel tarihlerinin ilişkisel bir mantıkla ve pratiklere özel bir vurguyla değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bu konuda literatürdeki çabaların yetersizliğine dikkat çeken Connell ve Messerschmidt’in vurgusu erkekliklerin üretiminde duygusal çatışmalar ve içsel fikir ayrılıkları ile çocukluktan babalığa giden süreçte yaşanan deneyimler üzerinde düşünme zorunluluğudur (Connell ve Messerschmidt, 2005: 852-853). Diğer üç nokta gibi bu

nokta da erkeklik çalışmalarının ve hegemonik erkekliğin yeniden düşünülmesinde hayati önemdedir.

Erkeklerin geleneksel işbölümünün değişimine direnmelerinin sebepleri, mevcut patriyarkal yapıdan fayda elde etmeleri ve değişim ile kimliklerine yönelik oluşacak tehditleri içermektedir. Aile reisinin erkek olduğu ve erkeğin güçlü olduğuna ilişkin erkeklik tanımlarının değişmesi, bu değişimin kadınların profesyonel iş hayatındaki yer alması ile sağlanması erkekleri daha az saygı görecekları yönünde endişelenmektedir. Erkeklerin direnci, aynı zamanda erkek üstünlüğünün ideolojik savunmasını yansıtmaktadır. Aile içi şiddet ile ilgili çalışmalar, şiddeti uygulayan erkeklerin ailede kadının rolüne ilişkin muhafazakâr görüşleri olduğunu ortaya koymaktadır. Dünyanın birçok yerinde erkeklerin üstünlüğünü din, biyoloji, kültürel gelenek, temelinde meşrulaştıran ideolojiler varlığını sürdürmektedir. Bu fikirleri modası geçmiş olarak nitelendirerek göz ardı etmek yanlış olur, modernleştirilip geliştirilerek varlıklarını sürdürmektedirler. (Connell, 2005: 1811)

Cinsiyet eşitliğinin sağlanması, cinsiyet reformunun gerçekleştirilmesine ilişkin tartışmalar ve çalışmalar yaygın bir inanç tarafından kesintiye uğramaktadır. Bu da erkeklerin değişmeyeceğine, değişemeyeceğine dair inanç, erkek erkektir söylemi ve tecavüz, savaş, cinsiyetçilik, aile içi şiddet, agresiflik ve benmerkezciliğin erkekler için doğal sayılmasıdır. (Connell, 2005: 1811)

Bourdieu, Althusser ve Connell'in teorilerinin nasıl iç içe geçtiği ve toplumsal cinsiyete ilişkin yapıların kadınların ikincil durumunu nasıl sağlamlaştırdığını kavramada geniş olanaklar sunduğu açıkça görülmektedir: Althusser toplumsal cinsiyet rollerini oluşturan ideolojiyi kurmakta, Bourdieu kurulan yapı içerisinde kadının ikincilliğini meşrulaştırmakta ve Connell yapının devam etmesini sağlamaktadır. Böylece sistem kendini devam ettirmekte, yapıbozumununa yol açacak herhangi bir unsur olmaksızın varlığını sürdürmektedir. Yapının unsurlarını değiştirmek öncelikle bunu değiştirme gerekliliğine yönelik bir bilinç gerektirmekte, fakat toplumsal cinsiyete ilişkin algılarda değişim ve dönüşüm sağlanamadığından bu bilinç oluşturulamamaktadır.

3. BÖLÜM: ALGIYI YÖNLENDİREN UNSURLARA İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Toplumsal cinsiyet algısının oluşumunda etkisi olduğu düşünülen unsurların gerçekten ne kadar etkili olduğu ileride görüşme sonuçlarının değerlendirilmesi sırasında tartışılacaktır. Bu bölümde, ilgili unsurlara ilişkin kavramsal çerçeve ortaya konacak, görüşme sonuçları değerlendirilirken bu çerçevenin ne kadar gerçekçi olduğu sınanacaktır.

3-1 TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISININ OLUŞUMU

3.1.1 Aile

Toplumsal cinsiyete ilişkin algının oluşmasına etki eden unsurlardan ilki, bireyin içerisine doğduğu ve geliştiği birim, aile olmaktadır. Çocukluk ve ilk gençlik dönemi, bireyin kimi zaman farkında olmaksızın kazanacağı birçok davranışın ve yönelimin temellerinin atıldığı bir dönem olup L. Althusser'in de ideolojinin oluşumunda rolü olduğunu belirttiği yapılardan biridir.

Serpil Sancar, Türkiye’de bugün hala kadınların temel insan haklarının yok sayıldığı durumların yaygın ve direngen biçimde devam etmesinin, kadınların yaşamlarını iyileştirme çabalarının karşılaştığı direnişlerin nedenlerinin, kadınların aile ile ilgili sorumluluklarını ve bağımlılıklarını değiştirmeye yönelik hukuki, fiili ve ideolojik adımlar atılmaya başlandığı, erken modernleşme sürecinde şekillenmiş cinsiyet rejiminde yattığını belirtmektedir. (Sancar, 2012: 305)

Türk modernleşmesinin cinsiyet rejimi aile odaklı modernleşme olarak şekillenmiştir ve bunun aile politikaları aracılığıyla toplumu yönetmeyi sağlayan önemli bir iktidar stratejisi olduğu görülmektedir. Bu şekillenme benzer sömürge karşıtı siyasi hareketlerde olduğu gibi erkeklerin devlet kadınların aile kurarak modern bir ulus yaratma mücadelesine giriştikleri bir tarihsel momentin ürünüdür. Ulus inşa sürecinde kadınların ulus olarak modern bir toplum inşasına katılımdan değil, ulus devlet inşasından dışlandıkları söylenebilir. Kadınlar yeni inşa edilen modern toplumların

karar konumlarına dâhil edilmedi ancak modern ulus-modern toplum inşasına daha alt düzeylerden katılmalarına izin verildi. Aslında kadınlar modern Türk devletini ve toplumunu yönetmenin en önemli stratejik alanlarından biri olacak modern Türk ailesinin evini-yuvasını inşa ederek ve bunu yeni kuşaklara öğreterek modern Türk ulusunun inşasına dışıl yoldan katıldılar. Türk Modernleşmesini başarıyla bugüne taşıyan aile odaklı modernleşme stratejisi farklı toplumsal kesimlerin farklı ideolojik talepleri ile eklemlenebildiği için uzun ömürlü olmuştur, bu da erkeklerin devlet işleriyle, kadınların kültürel sivil yaşam ve aile ile uğraşması üzerine kurulu bir cinsiyet rejimi sayesinde gerçekleşmiştir. Bu anlamda Türk modernleşmesinin cinsiyet rejiminin aslında aile odaklı muhafazakâr modernleşme olarak tanımlanması daha doğrudur çünkü erken modernleşmenin siyasal aklı aile kurumunu kamusal yaşamın dışında bireylerin kültürel ve kişisel tercihlerine bırakılacak bir alan olarak görmedi. Tersine aile onların gözünde, özel ve kişisel olmaktan çok modern kamuyu düzenlemekte işe yarayacak önemli bir ideolojik araçtır. (Sancar, 2012: 305-309)

Aile odaklı modernleşme” anlayışı zaman içinde devletin temel politikası haline dönüşerek bugüne kadar temel ilkeleri değişmeden, bu siyasi ortaklık sayesinde yaşayabilmiştir. Bu uzlaşma her iki kesimin modern kadın haklarını ve ailenin sınırlarının nereden geçmesi ve nereyi aşmaması gerektiği konusunda kesişen rotalara sahip olması sayesinde gerçekleşmiştir. Türk modern düşüncesinde “ortalama modern Türk kadını” olmak öncelikle anne ve eş olmayı, belli oranda dini sorumluluklarını yerine getirmeyi, çalışacaksa topluma yararlı hemşirelik, öğretmenlik gibi dışıl işlere yönelmeyi ve iffet-namus kurallarının çizdiği sınırlar içinde kalmayı hep gerektirmiştir. Bu açılardan hiçbir zaman neden “erkeklerle aynı” olmadığını sorgulamak istememiştir. Bu sınırlar dışına çıkış her kadının hayal edebileceği ve başarabileceği bir şey olmaktan uzak kaldı; bedel ödenmesi gereken riskler taşımıştır. (Sancar, 2012: 309-310)

Serpil Sancar’ın görüşlerinde belirtilen Türk modernleşme yapısının etkileri gerek kadının içerisinde büyüdüğü ailenin gerekse daha sonra kendi kurduğu ailenin cinsiyet algısına etkisini göstermektedir.

Kadınlar, topluluğun kimlik ve şerefine, hem bireysel hem de kolektif olarak sembolik taşıyıcıları şeklinde kuruldukları için, çoğunlukla bu “temsil yükü” nü taşımaları özellikle onlardan beklenmektedir. Topluluğun kimliğinin ve gelecekteki kaderinin kadınların üzerindeki “temsil yükü”, kadınların topluluk şerefine taşıyıcıları olarak kurgulanmalarını da beraberinde getirmektedir. ”Uygun” davranışlar içindeki kadınlar ve “uygun” giysileri topluluğun sınırlarını gösteren çizgiyi somutlaştırmaktadır. Toplumlar da kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkiler hayatidir ve bu yüzden kadınların erkekler tarafından denetlenmesi de hayatidir. Kadınlar çoğunlukla topluluğun ve topluluk sınırlarının kültürel sembolleri olarak, topluluğun “şerefi” nin taşıyıcıları olarak ve topluluk kültürünün nesiller arası yeniden üreticileri olarak kurulurlar. Genellikle kimin\neyin “uygun erkek” ve “uygun kadın” olduğunu tanımlayan ve topluluk fertlerinin kimliklerine merkezi olan özgül kodlar ve düzenlemeler geliştirilmiştir. (Yuval-Davis, 2012: 94-95-131-132)

Türk Devleti ev içi ataerkilliğin meşruiyetini, aile yasasını değiştirerek dolaylı olarak kırmıştır. Ama bir yandan da istihdam, eğitim ve sosyal güvenlik alanlarında ayrımcı uygulamalarını sürdürmüştür. Kamu refahını sağlamaya yönelik önlemlerin yokluğu ya da zayıflığı, kadınların çocuklar, hastalar ve yaşlılarla ilgili olarak yüklendikleri bakıcı rollerinin devam etmesinde etkili olmuştur. (Kandiyoti, 1997: 171)

Kadınların Türkiye’de kamu yaşamına girmeleri cinsiyetsiz bir kimliğe, hatta bir ölçüde erkek kimliğine bürünmeleriyle meşrulaşmıştır. Cinsiyet temelinde kesin şekilde ayrılmış, erkek şerefine kadınların davranışıyla yakından bağlı olduğu bir toplumda, kadınların kamu yaşamına katılmaları ancak, saygınlıklarını korumak ve erkeklere kendilerini cinsel nesne olarak sunmama yönünde verdikleri kuvvetli işaretlerle mümkün olabilirdi. Cumhuriyetin peşesiz yeni kadını, kimliğine yeni sınırlar çizen davranış kuralları benimsemiştir: Koyu renk kostüm, kısa saç ve makyajsız yüz. Bu yalnız kendilerini çalışma hayatına adanmış kadınların süse ayıracak zamanlarının olmadığını göstermekle kalmamakta, aynı zamanda güçlü bir sembolik zırh görevi de görmekteydi. (Kandiyoti, 1997: 179)

3.1.2 Eğitim

L. Althusser, ideolojinin oluşumunda etkili kurumlardan diğerini okul olarak belirtir. Bireyin kamusal alana ilk çıkışını ve birçok kavramı tanımlamaya başlamasını bu kurum aracılığıyla yaptığı göz önünde bulundurulduğunda eğitim hayatının kadınların toplumsal cinsiyet algısının oluşumundaki önemi ortaya çıkmaktadır.

Erkeğin kadın üzerindeki hiyerarşisi, kadınların ve erkeklerin hayatlarındaki, eğitimlerindeki, giyimlerindeki, davranışlarındaki yapısal ayrışma içinde ortaya çıkan toplumsal cinsiyet farklılığı ideolojisine dayandırılmaktadır. İdeoloji varsayılan bir doğal işbölümü teorisi üzerinde kurulabilir. O zaman bu ideoloji, toplumsal cinsiyetin kültürel bir değişken olduğu ve sınıf ile toplumsal cinsiyet arasındaki iktidar ilişkileri bağlamında kurulduğu gerçeğini başarılı bir şekilde gizleyebilir. Toplumsal cinsiyet farklılığı dayatmasının kaynağı ve yapısı o kadar gizli hale gelir ki, başat sınıf ile toplumsal cinsiyet bu gibi bilinçsiz meşrulaştırmalar ile güç kazanır. (Arnot, 2012: 174)

Arnot, hem kadınların hem erkeklerin kadınlık ve erkekliğin belirli tanımlarının doğal ve kaçınılmaz bir sınıflandırma olduğunu kabul edebilmelerini, erkek hegemonyasının sürdürüldüğü yerlerden biri ve tarafsız gibi görünse de belirli cinsiyet tanımlarının ve farklılıklarının en kolay aktarıldığı yer olan okullara bağlamaktadır. (Arnot, 2012: 174)

Kızların ve erkeklerin okullardaki farklılaşan deneyimlerini anlamaya çalışırken, okulların örneğin ev ile iş arasında kurduğu özel ilişki ve iki cinsiyet farklı yollardan nasıl iki farklı alana yönlendirdiği noktasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu, kızlar ve erkeklerin kamusal ve özel dünyalara, aile ve işe, erkeklik ve kadınlık alanlarına ilişkin sınıflandırmanın gerektirdiği farklı ilişkileri öğrendiği anlamına gelmektedir. Okul erkeklere bu bölünmenin önemini ve ücretli iş bağlamında da geleceklerini ne şekilde sürdürmeleri gerektiğini öğretmektedir (okullarda babalık üzerine çok az vurgu yapılmaktadır). Erkek çocuklar bu sınıflandırmayı en güçlü haliyle benimsemeleri, iş ile iş olmayan ve eril olan ile olmayan arasındaki ayrımı yapabilmeleri için eğitilmektedir. Bu nedenle, kadınsı, evcil ve kişisel-duygusal olduğu varsayılan akademik mevzulardan kaçınırlar. Onların erkeklikleri bu iki alanın ayrım noktalarını sürdürmeye dayanır,

çünkü güçlerinin temeli de bu hiyerarşiye dayanmaktadır. Kızlara ise aile ve iş arasındaki ayrımı bulanıklaştırmaları, kimliğin ev içi faaliyetlerden iş alanına kadar uzandığını görmeleri, gelir elde edebilmek için ev içi becerilerini arttırmaları ve kendileri için değil, aile sorumlulukları gereği iş bulmaları gerektiği öğretilmektedir. Kızların iş-aile ayrışmasının inşası, erkekler için doğal kabul ettikleri şeyi ancak kendilerine doğrudan uymuyor olsa da, bu sınıflandırmayı kabul etme düzeylerine göre değişkenlik gösterir. Bu yüzden her iki cins için olası etkinliğin boyutları, iş olan-olmayan, yönetmek-çalışmak, çalışma-boş zaman gibi zıtlıklar etrafında yapılır, ancak kadınların durumunda aile- aile olmayan zıtlığı tüm diğerlerini gölgeler. (Arnot, 2012: 176-177; Sayılan, 2012: 51,52)

Sayılan'a göre, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği sorunu kızların okullulaşmasındaki artış ya da kızların daha başarılı olduğuna bakarak açıklanamaz, çünkü eğitim yansız olamaz ve bilgi daima değer yüklüdür. Okullar egemen kültürün ve ideolojinin yeniden üretimini ya da egemen kültürün değerlerini tamamen sekteye uğratamaz. Okuldaki ideolojik ve kültürel üretim kapitalist sistemin sınıf yapısı, aile ve piyasa gibi toplumsal yapılarla dolayım lanmıştır. Araştırmalar göstermektedir ki okullar açıkça toplumsal cinsiyet eşitliği politikasını sürdürdüğü zaman bile hegemonik erkeklik ve kadınlık kültürünü güçlenmekten kaçınmamaktadır. Dahası çoğu kez okullardaki toplumsal cinsiyet eşitliği söylemi kızların ikincilleşmesini ve marjinalleşmesini maskeleyebilmektedir. Müfredat cinsiyetçilikten arındırılsa bile gizli müfredat iyi sessiz başarılı kız ve sert asi delikanlı gibi basmakalıp imajlar okul söyleminde bazı öğretmenlerin tutumlarında okuldaki kültürel ortam ve etkinliklerde ortaya çıkabilmektedir. (Sayılan, 2012: 14)

Okulların en göze çarpan yönü ataerkil güç ilişkilerini yansıtmasında açığa çıkmaktadır. Merkez ve yerel eğitim yöneticilerinden (bakanlık, milli eğitim müdürleri müfettişler) başlayarak her düzeydeki okulların müdürleri ağırlıklı olarak erkeklerden oluşmaktadır. Kadın öğretmenler daha çok müdür yardımcılığı yapmaktadır. Emeğin cinsiyetçi işbölümüne uygun biçimde yapılan okullarda iktidarı ve otoriteyi erkekler temsil etmektedir. Öğretmenlerin yaklaşık yarısını oluşturan kadınlar eğitim yönetimi alanında görünmez olmaktadır. Bu noktada eğitim alanında ve okullarda belirgin bir cinsel

işbölümünün hüküm sürdüğü görülmektedir. Bu durum okuldaki gizli müfredatın en önemli yanını oluşturmaktadır. Zira öğrenciler kadınların ve erkeklerin aynı ailedekine benzer işbölümünün sürdüğü eril bir hegemonyanın altında toplumsallaşmaktadır (Sayılan, 2012: 51)

Okullarda cinsiyetçi bir iklim egemen durumdadır. Okullar resmi söylem düzeyinde kızların eğitim ve okullulaştırılmasını teşvik ederken ve ayrıca yönetici ve öğretmenlerin eşitlikçi söylemlerine rağmen pratikte okullar toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve cinsiyet rollerinde değişim için çok az şey yapmaktadır. Genelde okul yöneticisi ve öğretmenler kızlara ayrımcılık yapıldığını kabul etmemektedir. Kendilerinin ne denli eşitlikçi olduğunu iddia etmelerine rağmen, eğitim ve öğretimin örgütlenmesi (derslik düzeni, alanlara ayrılma, rehberlik hizmetleri gibi) gibi merkezi etkinlikler ile okulda denetim ve kontrolün sağlanmasına yönelik destek hizmetleri ve rutin işlerin sürdürülmesinde cinsiyetçi bir yaklaşım göze çarpmaktadır. Çünkü öğretmenler ve yöneticiler aynı eğitim sisteminin içinde yetiştikleri için egemen toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden üretimindeki kritik rolleri görememektedirler. Bu nedenler öğretmenler daha geniş toplumda ve eğitimde geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin ya da statükoyu sürdürmeye eğilimliler. Buna bağlı olarak okullarda cinsiyetçi tutum ve davranışlar öğretmenler arasında oldukça yaygındır. Genellikle cinsiyetçi tutum ve yorumlar sessizlikle karşılanmakta ve sorgulanmamaktadır. Oysa toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının sürdürülmesi ya da sorgulanmasında öğretmenin rolü son derece etkilidir. Öğretmen tutum ve uygulamaları örün, enformel ve gizli müfredat açısından toplumsal cinsiyet eşitliğini önemli düzeyde etkilemektedir. Ancak kimi öğretmenlerin okuldaki cinsiyetçi iklimi sorgulama ve dönüştürme yönündeki çabaları dirençle karşılaşmaktadır. (Sayılan, 2012: 53)

2005 yılında Ankara'da bir devlet lisesinde yapılan çalışmada 40 öğrenci ve 15 öğretmen ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Amaç okulun toplumsal ve kültürel yeniden üretim aygıtı olarak nasıl işlediğinin, bu sürecin ne tür direniş pratiklerine rağmen ve nasıl gerçekleştiğinin ve bu süreçte toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yerinin ortaya konulmasıdır. (Sayılan, Özkazanç, 2009: 52)

Araştırma bulgularına göre, eril direniş kültüründen uzak ve öğretmen otoritesine yakın kız grupları bulunmaktadır ki bu kızlar ile okuldaki güç oyununa katılan erkek öğrenciler arasında ilişkiler sorunlu gözükmemektedir. Daha çok orta sınıf eğitilmiş ailelere mensup ve eğitim beklentisi yüksek olan çalışkan- öğretmen yanlısı kızlar, erkek öğrenciler tarafından yalaka olarak adlandırılmakta ve bu kızlara karşı güç gösterisinde bulunmak aynı zamanda öğretmen otoritesine de karşı çıkmak anlamına gelmektedir. Eril kültür çalışkan uyumlu orta sınıf kızlar üzerinde olduğu gibi, alt sınıf yoksul kızlar üzerinde de benzer bir etki yaratmaktadır. Bu kesim kızlar ile eril güç oyununun içindeki öğrenciler arasında aslında neredeyse hiç temas bulunmamaktadır, ancak elbette ki yoksul kızlar, bu eril kültürden ve daha doğrusu bizzat erkeklerin kendilerinden korkmaktadırlar. (Sayılan, Özkazanç, 2009: 65)

Araştırmada varılan temel sonuç okulun sınıfsal kimlikler ve eril toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden üretiminde oynadığı rolün asıl olarak eril bir direniş kültürünü kışkırtıyor olmasından kaynaklandığıdır. Okulun eril kültürü pekiştirici olmasının asıl olarak okuldaki yıkıcı gücü ehlileştirmek amacıyla cinsiyetçi tutumları kışkırtıyor olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu süreçte okul ortamına özgü hegemonik eril ve dişil kimlik tanımları pekişmiş olmaktadır. Araştırmadan çıkan bir başka sonuç kızların okul deneyiminin iki değişken arasındaki gerilim tarafından belirlenmesidir. İlk kızların okula ve eğitime ilişkin beklentileri erkeklerden farklılık göstermektedir. Kızlar için eğitim daha çok belirgin bir biçimde bir toplumsal cinsiyet sorunu bağlamında anlam kazanmaktadır. Kızlar arasındaki sınıfsal farkları kesen biçimde eğitim gelecekte evlilik içinde kocaya bağlı bir hayat sürme tehlikesine karşı en önemli güçlenme aracı olarak görülmektedir. Bu nedenle kızların genel olarak eğitim beklentisi erkeklerden yüksektir. İkinci olarak kızların okul deneyimi hegemonik eril kültüre göre farklı konumlanışları tarafından şekillenir. Kızlar arasında çizilen temel ayrımın eril kültürün içine çekilen-katılanlar ile dışlananlar arasındaki ayrım olduğu görülmektedir. Eril güç oyununun neresinde yer alırsa alsın tüm kızlar için eril kültür farklı biçimlerde de olsa ciddi bir cinsel gerilim yaratmaktadır. Oyunun içine çekilen kızlar, bir yandan eril kültür içinde erkeklerle yoğun bir temas içinde arkadaşlık ilişkileri yaşarken bir yandan da cinsiyetçi bir baskıya maruz kalmakta, bu zorlama sonucunda onlar da güç oyununa katılmaya zorlanmaktadır. Öte yandan oyunun dışında kalan

kızlar eril kültür tarafından ya yalaka olarak damgalanma ya da hiçbir şekilde kale alınmama riskiyle karşı karşıyadır. Her durumda kızların okul deneyimi cinsiyetçi yapının etkisi altında sakatlanmakta ve mevcut toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretimiyle sonuçlanmaktadır. (Sayılan, Özkazanç, 2009: 70-73)

Özellikle cinsellik ve ahlak konusunda kız öğrencilerin denetimi daha öne çıkmakta ve kız öğrenciler daha fazla baskı ve denetime baskı ve denetime maruz kalmakta, özellikle de kadın öğretmenlerin bu baskı ve denetimlerde önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Egemen cinsel ahlaki değerler (iffetli, uysal ve hanım olmak gibi) kızlara dayatılmaktadır. Bu noktada okulların ataerkil ideolojinin yeniden üretiminde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. (Sayılan, 2012: 58)

Sayılan'a göre eğitim bir kurum olarak sektörler ve düzeyler üzerinde sınırlayıcı ve dönüştürücü bir etki de yaratabilir, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltabilir de. Nitekim okul sistemi bu güç ilişkilerini ve cins ayrışmasını kısmen yeniden üretirken kısmen de değiştirebilmektedir. Bunun yanı sıra toplumsal ve kültürel yeniden üretim birbirini kümülatif olarak arttırmamaktadır. Kültürel olarak eğitilmiş kadın imgesi, aileleri kızlarının eğitimi için güdülerken, ev kadınlığı ideolojisini kısmen aşındırsa da köklü bir değişime yol açmamaktadır. Yine okuldaki kültürel yeniden üretimin sınırlı olsa da ataerkil ailedeki güç dağılımını dönüşüme zorlayıcı ya da dönüştürücü bir potansiyeli vardır. En azında diploma kadınlar için iş ve ekonomik bağımsızlık seçeneği yaratmaktadır. Ancak kadınlar çalışsalar bile, ailedeki erkek egemenliğinin sürmesini tehdit edecek boyutta bir değişimi uyarmamaktadır. Bu düzeyde okul sistemi geleneksel ataerkil ilişkilerin yeniden üretimini kimi çelişkili sonuçlarına rağmen sürdürmektedir. (Sayılan, 2012: 68)

3.1.3 Annelik

Kadınların özne olarak kendilerini tanımlamalarında annelik rolünün önemli olduğu düşünülmektedir. Özne haline dönüşebilmek, ideolojinin bireyleri öznelere olarak niteleyip adlandırması, kadınların kendilerini annelik ile tanımlayıp bu kavramla var etmelerinde izlenebilir. Kadınlar hayatlarının anlamını annelik üzerinden kurmakta ve

kendilerini ancak çocukları üzerinden gerçekleştirebilmektedir. Aksu Bora'ya göre kadınlar anne oldukları için ikincil değiller, ikincil oldukları için annelik bu kadar derin bir sorun haline gelmektedir. (Bora, 2011: 149) Bugün anneliğin eskisine göre daha yaygın ve sınırları daha geliştirilmiş şekilde yeniden üretilmesi kadınlara sınırsız bir varoluş alanı açmasından kaynaklanmaktadır. İdeolojinin yapısı, kadınlara anne veya eş olarak “işleyebilmelerini” sağlamaktadır. Kadınlar anne olarak özne niteliği kazanmakta, kabul edilmekte ve güvenceye kavuşmaktadır.

Althusser'in kurduğu yapı kadınların gündelik yaşam pratiklerinden hayatlarını şekillendiren temel ilkelere kadar tüm yapılarda kendini gösterir. İdeolojinin bireyleri özneler olarak niteleyip adlandırması, kadınların kendilerini annelik ile tanımlayıp bu kavramla var etmelerinde izlenebilmektedir. Kadınlar hayatlarının anlamını annelik üzerinden kurabilmekte ve kendilerini ancak çocukları üzerinden gerçekleştirebilmektedir. (Bora, 2011: 149) Bugün anneliğin eskisine göre daha yaygın ve sınırları daha geliştirilmiş şekilde yeniden üretilmesi kadınlara sınırsız bir varoluş alanı açmasından kaynaklanmaktadır. İdeolojinin çifte ayna nitelikli yapısı, kadınlara anne veya eş olarak “işleyebilmelerini” sağlamaktadır. Kadınlar anne olarak özne niteliği kazanmakta, kabul edilmekte ve güvenceye kavuşmaktadır. Devletin ideolojik aygıtları da tüm bu sürecin inşa edilmesini sağlamaktadır. Sabah evden çıktığımız andan itibaren, hatta çıkmadan önce başlayan –aile- ideolojinin yeniden üretilmesi, gün boyu ilişkide bulunulan çeşitli kurumlarca (gazete ve televizyonlarda haberlerin sunumundan işyerinde kurulan ilişkilere kadar) devam eder.

Aksu Bora'nın yaptığı çalışmanın temel amacı modernleşme sürecinin kadınların anneliği algılama biçimine ve çocuk yetiştirme anlayışına etkilerini araştırmaktır. Bora, 1930-1940'larda doğmuş ve 1950 ya da 60 lı yıllarda çocuk sahibi olmuş kuşaktan sekiz ve 1950'lerin ikinci yarısı ve 1960'larda doğmuş ikinci kuşaktan dokuz kadınla görüşme yapmıştır.

İki kuşak arasındaki önemli bir fark ilk kuşak kadınların kendi annelik deneyimlerine ilişkin olarak ikinci kuşak annelere göre daha az düşünmeleridir. Bu fark iki gruptan kadınlarla yapılan görüşmelere de yansımıştır. İlk kuşakla daha fazla ayrıntı

konusulmuştur: beslenme düzeni, kaç yaşında evde yalnız bırakmaya başladı, arkadaşlarına gece yatıya yolladı mı vs. İkinci kuşakla ise daha çok ideal anne tipi, rol çatışmaları, çocuğun evlilik üzerindeki etkileri üzerinde konuşulmuştur. Cinsiyetçi işbölümü her iki kuşaktan kadınlar için de geçerlidir, ancak bunu farklı biçimlerde adlandırmaktadırlar. İkinci kuşaktan kadınlar annelerinin eşit ama farklı anlayışını büyük ölçüde terk etmişlerdir. Eşitlikten değil kendilerine ait bir hayat alanı talebinden söz etmektedirler. Cinsiyetçi iş bölümümü bir sorun alanı olarak tanımlamakla birlikte bunu değiştirme yolunda herhangi bir çaba içinde görünmemektedirler. Kendilerine ait bir hayat alanını kocalarıyla ilişkilerini dönüştürerek değil, annelerinden yardım alarak sağlamaya çalışmaktadırlar. İlk kuşaktan kadınlar kendi ailelerinden bağımsızlaşmayı önemsediklerini ve bunu büyük ölçüde başardıklarını ifade ederken ikinci kuşaktan kadınlar için özellikle anneleriyle ilişkilerinde bir bağımsızlaşma sorunu hiç gündeme gelmemektedir. (Bora, 2001: 82,103)

Ev dışının giderek önem kazanması, iki kuşaktan kadınların çocuk sahibi olmaya verdikleri anlamdaki farklılaşmada ifadesini bulmaktadır: Birinci kuşaktan kadınlar için annelik kişisel varoluşun önemli bir parçası iken ikinci kuşaktan kadınlar, çocuk sahibi olmanın hayatı bir süreliğine dondurmak olduğunu hissetmektedirler çünkü hayat onlar için de artık tıpkı erkekler için olduğu gibi dışarıdadır. Dolayısıyla iki kuşaktan kadınları arasındaki farklılık esas olarak ataerkil pazarlıktaki bir değişimi göstermektedir: Eşit ama farklı olmaktan eşit gibi olmaya bir değişim. Bora bu dönüşümü iyimser bir yaklaşımla kadınların özgürleşme yolunda attıkları bir adım olarak değerlendirilebileceğini belirtiyor ama bazı kadınların kendilerine bir hayat alanı açmalarının bedelini başka kadınlar ödediği sürece, herhangi bir özgürleşmeden söz etmenin güç olduğunu da eklemektedir ki bu hayat alanının kadınların özgürleşmesine bir basamak olduğunun son derece kuşkulu olduğunun altını çizmektedir. (Bora, 2011: 104)

3.1.3.1 Anneliğin Değişen-Gelişen Sınırları

Rosalind Coward, değişen istihdam kalıpları ve tutumlarla geçen on yıllara rağmen iyi annelik konusundaki geleneksel anlayışın ısrarla yerinde kaldığını üstelik bunun temelinde yer alan mutlak fedakârlık düşüncesinin daha da güçlendirildiğini

belirtmektedir. Annelik idealize edilmekte ve ideal ne kadar zor ve imkânsız olsa da, kadınların mutlak fedakârlıkta hep yetersiz kalışlarını kişisel bir başarısızlık gibi algılanmaktadır. Geçmişte annenin fedakarlığı görece daha basit bir biçimde çocuklarını doyurmak, giydirmek, güvende tutmak için kendi ihtiyaçlarını bir kenara bırakan kadın anlamında algılanmaktaydı. Çağdaş annelikte fedakârlık daha geniş kapsamlı tanımlanmaktadır. Çocukların derin, sadece kendilerine özel ve tam bir ilgiye muhtaç oldukları kabul edilmekte, gelişim süreçlerinde onları dinleyecek, duyacak ve onlarla oynayacak bir yetişkine ihtiyaç duydukları varsayılmaktadır. "Erken öğrenme", çağdaş hayatta çocuk yetiştirmenin en önemli ilkesi haline gelmiştir. Son yıllarda çocukluk çağıyla ilgili yazılanlarda algılama ve zekânın erken gelişimine dikkat gereği, çocuğun çevresi tarafından teşvik edilmesi gerekliliği sürekli vurgulanmaktadır. İlginç olan, bu teşvikte sorumluluğun tamamının anneye düşmesidir. Bu konudaki kitaplar hep "Çocuğunuzun İlk Öğretmeni Sizsiniz" diye uyarmakta ve anne çocuğun zihinsel gelişim için neredeyse tek sorumlu olarak görülmektedir. Duygusal ve zihinsel gelişimin bu şekilde sarılıp sarmalanması, çağdaş annelik idealinin 1950'lerdekinden daha çok şey gerektirdiği anlamına gelir. O zamanlar anneden beklenen esas şey, çocuğa güvenli ortam sunmasıydı, bunun için de çocuğun yanında bulunması yeterli sayılıyordu. (Coward, 1995: 96-97; Badinter, 2010: 101-121)

Anneliğin geçirdiği değişimde bir unsur da emzirmenin gittikçe daha çok vurgulanması olmuştur. 70'lerde süt vermek annelerin işe devam etmelerine olanak tanıyan biberonla yapılıyordu. Emzirme yandaşlarının literatüründe ekonomi temelli ve ekoloji temelli olmak üzere iki yeni argüman tipi ortaya çıkmıştır. Suni beslenme büyük bir maliyet tutarken emzirmenin ekolojik faydaları da saymakla bitmez: hazırlanacak sütler için içme suyu, ısıtmak için elektrik, inek sütünü anne sütüne dönüştürmek için gerekli enerji vb. Üstelik biberonların yapıldığı malzeme de son yılların en büyük düşmanlarından kimyasallar kullanılmaktadır. Sonuç iyi annenin emziren anne olarak tanımlanması olmuştur. Biberona, korkunç süt tozlarına kreşe ve bunun sonucunda annelerin çalışmasına karşı bir savaşa başlamıştır. Bu süreç çocuğu istediği zaman emziren annenin tam zamanlı anne olmasını teşvik etmektedir. Anne ve çocuk için en iyi çözüm kadının evine dönmesidir. Kadınları buna ikna etmek amacıyla geçmişte gayet iyi yapıldığı gibi anneliğe yeniden değer kazandırmak gerekir. Bebeğini emziren

her anne bir toplumsal değişim oyuncusudur, bundan daha acil bir görevin olmamasının altı çizilmektedir. Bu cephede yer almayan herkesin kaçınılmaz olarak suçluluk duygusuyla karşı karşıya kalmaktadır. Biberonla beslenmeyi tercih eden ve bebeklerine karşı aynı fiziksel bağlılığı duyamayan anneler kınanır. Sonuç olarak bütün anneler emzirebilir; üstesinden gelinemeyecek fiziksel ya da psişik zorluk yoktur. Anneliğe ilişkin çift değerlilik yoktur, boyun eğmeye ayak direyenler bilinçsiz ve kötü annelerdir. (Badinter, 2010: 77-78-80-83)

3.1.3.2 Yeni Annelik Tanımının Etkileri

Kadınlık ideal annelik modelini kapsamadığı ve çağımızın hâkim motivasyonu kişisel tamamlanma olduğu için, kadınlar kendilerini çeşitli çelişkilerin ortasında bulmaktadırlar. Bu çelişkilerin ilki toplumsaldır. Geleneksel aile yandaşları çalışan anneleri suçlar, şirketler ise kadınların birden çok kez anne olmalarına sıcak bakmaz. Daha da kötüsü annelik toplumsal açıdan tamamen değer kaybetmesi anlamına gelse de kendisini gerçekleştirmesinin en önemli adımı olarak görülür. Düşük ücret ödenen tam zamanlı anneler kimliklerinden de mahrum bırakılmışlardır; çünkü mesleki rekabet içinde değildirler. Çoğunluğun çalıştığı ideal kadının modelinin mesleki açıdan başarılı olduğu bir toplumda evde kalan ya da çocuklarını kendi önceliği haline getiren kadın sıradan diye mimlenme riskini göze alır. (Badinter, 2010: 101, 102,103)

Diğer çelişki çiftle ilgilidir. Bir çocuğun varlığının dayattığı yorgunluk, uykusuzluk ve mahremiyetin kalmaması gibi zorluklar ve fedakârlıklar çifti ayrılma noktasına getirebilir. En acı veren çelişki anne ile bütünleşmeyen bütün kadınların hissettiği ikilemdir. Bunlar, çocuk sevgisiyle kişisel arzuları arasında bocaladıklarını hissedenlerdir. Egoist birey ile yavrusunun iyiliğini isteyen birey arasında bocalarlar. Tamamlanma kaynağı olarak algılanan çocuk bu tamamlanmanın önünde bir engel oluşturabilir. Annelik görevlerinin abartılmasıyla bu çelişkinin daha da şiddetli bir hale getirildiği kesindir. Bugün bu çelişkiler pek dikkate alınmamaktadır. Natüralist ideoloji bu çelişkilere çözüm getirmek bir yana annelerden hep daha fazlasını isteyerek bu çelişkileri her geçen gün daha da dayanılmaz yapar. (Badinter, 2010: 119, 120,121)

Fedakâr anne olmanın yanı sıra, çocuğun ilk öğretmeni, terapisti ve ev idarecisi olmaları, eskiden dış dünyada verilen tüm nitelik ve yeteneklerin kendilerince kazandırılması beklenen çoğu kadın bu imkânsız ideale erişmekte başarısızlığa uğradığı için kendilerini suçlu hissetmektedir. Kadınlar çalışan anne ve her an emre amade eğitici ideallerinin ikisini de gerçekleştirmek için kendilerine işkence etmektedirler. Coward'ın araştırması boyunca konuştuğu kadınların çoğu kendini genel anlamda yetersiz, sıklıkla da bir veya iki özel arkadaşıyla karşılaştırdıklarında yetersiz hissettiklerini belirtmişlerdir. Hemen hemen tüm annelerin başındaki bu zorunluluklar, görevler ve yetersizliklerin yanı sıra, pek çoğu kendi anneleri, kız kardeşleri ve öteki kadınlar tarafından izlenmekte olduğu duygusu taşımaktadırlar. Çocuğun davranışları ya da eğitimindeki en ufak bir başarısızlık, annenin seçimlerinin yanlışlığı kanıtı olarak kullanılacaktır. (Coward, 1995: 99-100)

Bu yüzden, elden geldiğince yeterli beslenmeyi sağlamanın ve doğurmanın ötesinde kadınlar şimdi doğru bir şekilde annelik yapıp yapmadıkları konusunda sonu gelmez endişelerin baskısı altındadır. Çocuğa çok az mı, çok fazla mı dokunuyorlar, bunu yanlış yerde mi, yoksa yanlış biçimde mi yapıyorlar? Beslenme yeterli mi çok mu fazla? Çocuğun mamayı kabul etmesi veya reddetmesi ne anlama geliyor? Fazla koruyucu annelik mi söz konusu? Sevgi yetersiz mi? Yeterli annelik üzerine bu bildiriler o kadar güçlüdür ki kadınların kendilerini tanımlamak için başka sıfatlar aramasına güç bırakmamaktadır. Zamanında aynı dile tabi olmayan yaşlı kadınlar bile şimdi kendilerini bu temelde sorgulamaktadırlar. “Meselelerin farkında olsaydım daha dikkatli olurum” Bu günümüzde anneleri hedef alan eleştirinin korkunç gücünün yarattığı geriye yönelik suçluluğun sesidir. (Coward, 1984: 108)

Çağdaş annelik anlayışı çerçevesinde kadınlar, psikolojik ve eğitsel sorumluluğun ne kadarının kendilerine yüklendiğini sorgulamak yerine, bunu mutlak sorumlulukları haline getirmektedirler. Kadınların aile içinde üstlendikleri ek sorumluluklara ilişkin olarak hemen hemen hiç bir direniş bulunmamaktadır. Bu baskının artmasının nedeni kısmen –çocuk bakımı ile ilgili yeni katı idealler, özellikle devlet hizmetlerinin azalması- dışsaldır; bu da özel ve kişisel çözüm arayışlarına yol açmaktadır. Sorumluluklar çok güç hale geldiğinde, kadınlar ya mümkünse başkalarının emeğini

satın almakta ya da başarısızlıklarından pişmanlık duymaktadırlar. Kadınlar üzerlerindeki baskıya çözüm olarak neleri satın alabileceklerini tartışmakta; okulda başarılı olmaları, müzik ve dil öğrenmeleri için para ödeyip çocuklarına ders aldurmaktadırlar. (Coward, 1995: 102-104)

Bebek ve küçük çocuğa karşı giderek artan görevler, daha fazla değilse bile en azından maçoaların evde ve işyerinde verdikleri bitmez tükenmez mücadele kadar çetin olduğu görülmektedir. Annelik görevlerine ilişkin tatlı zorbalık eskiden de vardı ama natüralizmin tekrar güç kazanmasıyla bir hayli artmıştır. Ön plana çıkarılan maternalizm kadınların koşullarında gerilmeye neden olmuştur: Bu çocuğa verilen sevgi mükemmel çocuk hayali ve ahlaken daha üstün bir tercih adına razı olunan bir gerilemedir. Annelik modelinde yaşanan bu devrim niteliğindeki değişiklik için erkeklerin küçük parmaklarını bile oynatmaları gerekmemiştir. Erkek hâkimiyetinin en iyi müttefiki kendisine rağmen masum bebek olmuştur. (Badinter, 2010: 101-102-103)

Emzirmenin yüceltilmesi sonucunda baba bu sürecin dışına itilmiştir. Babanın annenin gölgesinde bırakılması sonucunda sadece patriyarkal çift modeli yeniden canlanmakla kalmamış aynı zamanda bütün babalar açısından –yirmi yıl süren feminist mücadele sonunda- yeni doğan bebeklerinin onlara düşkün olmaması aniden meşrulaşmıştır. Bebek yeniden sadece anneye ait bir mesele haline gelmiş, baba kendini işlerine vermek üzere büyük bir vicdan rahatlığına kavuşmuştur. (Badinter, 2010: 104-105)

Büyüyen çocuk, sağlığı, kuvveti, beslenmesi, egzersizleri ve duygusal ortamı dikkatli bir şekilde gözlenerken düzenlenen gerçek bir makine haline geldi. Herhangi bir hastalık, başkaldırı veya yemek reddi annenin başarısızlığı konusunda bir tartışma kaynağı haline geliyor. Kadınların bu soruşturmalara direnebilmek, kişisel özerkliklerini kurabilmek için son derece güçlü olmaları gerekiyor. Kadınlar ancak güç kararlar alarak bu dikkatli incelemenin yarattığı toptan tükeniştenden kaçınabilir ve kendi yaşamlarını idame ettirebilirler. (Coward, 1984: 108)

3.2 TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISININ MEŞRULAŞTIRILMASI

Althusser'in ideoloji yaklaşımı çerçevesinde oluşan toplumsal cinsiyet algısı –her şeyin tam da bu şekilde olduğuna ve başka türlü olamayacağına ilişkin ideoloji- kadınların rızaları ile içselleştirilir, meşrulaştırılır. Bu konuda etkili olan unsurlar aşağıda tartışılmaktadır.

3.2.1 EŞ/SEVGİLİ İLE İLİŞKİLER

3.2.1.1 Geleneksel İşbölümünün Değiş(e)meyen Yapısı

Kamu alanındaki tutumlarda görülen bazı değişimlere rağmen günümüzde aile üyelerine hizmet etmekten, onları tozun, atıkların kirletmesinden ve düzensizlikten korumaktan, çiğ olanı pişmiş hale getirmekten ve küçük vahşileri uygar erişkinlere dönüştürmekten esas olarak sorumlu tutulanlar hala kadınlardır. Hanelerin büyük çoğunluğunda, patatesleri soyanlar, çorapları yıkayıp yerlerine yerleştirenler, kusmuğu temizleyenler, çocuk bezlerini çarşafları değiştirenler kadınlardır.(özellikle anneler, fakat ayrıca yaşlılara ve kronik hastalığı olanlara bakan kadınlar) (Davidoff, 2012: 186)

Agacinski ev işlerinin eşit olarak paylaşılması mitinden hala çok uzak olduğumuzu belirtmektedir. Simone de Beauvoir kadınları evdeki köleliğe son vermeye çağırırken erkek egemen iş dünyasına girmelerini kastediyordu daha çok –ki kadınlar taşrada veya işçi sınıfında zaten bu dünyanın içindeydiler. Evet, kadınlar mutluluk içinde evlerinden çıkmışlardır ama akşam geri döndüklerinde onları ikinci bir işgünü bekler. Dikkat edilecek olursa gündelikçi çalıştıran kadınlar hala evde bir yardımcımız var değil de evde bir yardımcım var derler. (Agacinski, Bacharan, Perrot ve Heritier, 2013: 215)

Andersen nicel araştırmalara dayanan çalışmasında, her ne kadar kadınların statüsünde göreceli bir iyilik sağlandığı görülse de geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine bütünüyle bağlı kalındığının tespit edildiğini belirtmektedir. Bu durum ev işlerinin bölüşümünde, çalışma hayatında ve evlilik kararlarında özellikle açıktır. Kadınların aile hayatlarını ifade ediş biçimlerinde de aynı şey görülmektedir. Geleneksel aileye odaklı

kadın, günümüz toplumlarında geçerliliğini açıkça ve güçlü bir biçimde korumaktadır. (Andersen, 2011: 70)

Kadın devrimi, kadınların hayatları boyunca daha erkeksi davranışları, erkekler tarafından tam bir kadınsılaşmayla paralel gitmediği için de tamamlanmamış durumdadır. Bunun olduğu durumda bile, babaların doğum sebebiyle işe ara vermesi simgesel olmanın ötesine geçememekte; süre olarak da grip oldukları için işe gidemedikleri süreyle eşittir. Erkekler kariyerleri boyunca istihdam davranışı açısından, dikkate değer tek istisna olan erken emeklilik hariç pek az değişmişlerdir. (Andersen, 2011: 132)

Ücretli ev hizmetleri, bakım işlerinin toplumsallaşmasına direncin bir göstergesidir-ister piyasada metalaşarak ister sosyal devletin sunduğu hizmetler biçiminde olsun, ev ve bakım işlerinin toplumsallaşmaması, hanede ve özel alanda kalması, içinde yaşadığımız düzenin son derece önemli bir yapı taşı gibi görünüyor. Orta ve üst sınıf kadınların cinsiyet ilişkileri içindeki konumlarının değişmesi, bir bütün olarak kadınlığın ve cinsiyet ilişkilerinin değişimine ilişkin işaretler taşıyor. Aksine bu kadınların erkeklerle eşitmiş gibi olabilmeleri, kadınlık konumunun vazgeçilmez bileşeni olan bakım işlerini başka kadınlara devredebilmelerine bağlı. Cinsiyet rejimi her ne kadar sadece erkeklerle kadınları değil, kadınlıkları da farklılaştırıyor, farklı güçlerle donatıyorsa da, hikâyenin bütünü, yani kadınlarla erkekler arasındaki eşitsizlik temel çerçeveyi belirliyor. Kadınların kendi aralarındaki güçlenme ve iktidar stratejileri bu dolayısıyla erkek egemenliğin sürmesine katkıda bulunuyor. (Bora, 2005: 183-184)

Türkiye'nin yakın geçmişinde şekillenen toplumsal yapılar modern öncesi cinsiyetçi zihniyetin eleştirisi üzerine kurulu bir erkek modernleşmesi modeli sunmamaktadır. Sadece yaşlı aile reisi erkeklerin otoritesine başkaldırı ile şekillenmiş bir modern erkek modeli ile karşı karşıyayız. Bu nedenle yeni modern toplumun karar vericileri olan Türkiye'nin kentli orta sınıf erkekleri büyük çoğunlukla cinsiyet eşitliği hakkında birkaç klişe fikir dışında somut bir eleştirel düşünceye ya da kurgulanmış bir gelecek hayaline sahip değil. Genellikle cinsler arası eşitlikle ilgili tartışmalara muhalif olmayan bir duyarsızlık konumunda seyirci kalan modernleşmiş orta sınıf erkeklere bu modern olma konumunu kazandıran şey çoğu zaman sadece aldıkları eğitim ve edindikleri meslek

oluyor. Bu eğitime ve mesleğe dayalı konumlar onları cahil ve mesleksiz erkekler karşısında daha modern hale otomatik olarak getiriyor. Oysaki onların cinsiyet rejimi içindeki ayrıcalıklı konumlarını pekiştiren en önemli özelliklerden biri olan meslek sahibi olmanın kendisi erkek egemenliğine dayalı cinsiyet farklarını inşa eden en önemli stratejilerden biri olarak sorgulanmadan kalıyor. Kendisinin demokrat, eşitlikçi ve özgürlüklerden yana olduğunu ileri süren bu orta sınıf profesyonel meslek sahibi erkeklerin cinsiyet farklarına ve kadınların ezilmesi sorununa kayıtsız kalışı, diğer bir deyişle cinsiyet körü olmasının önemli bir sonucu var. Cinsiyet temelli farkların bir toplumsal eşitsizlik sorunu olduğu, demokrasinin gelişimini engellediği gerçeği bu kesim erkeklerce, retorik sözler dışında, gerçekten ve derinlemesine kavranılmış bir mesele haline gelmemiş. Bu durum, aynı zamanda, erkeklerin kendilerinin yaşadıkları erkeklik deneyimlerine de duyarsız kalmalarına yol açıyor. (Sancar, 2008: 304-305)

Elbette kadınların bu egemen erkeklik inşa sürecindeki rolleri de belirleyicidir. Anne, sevgili, eş, iş arkadaşı, vb konumdaki kadınların egemen erkeklik davranışlarını ne ölçüde kabullendiği, onaylandığı ya da reddettiği önemlidir. Son olarak Sancar'a göre Türkiye'nin anneden öğrenmeyen bir toplum olduğunu söylemek çok gereklidir. Çok etkili bir annelik yüceltmesi bulunmaktadır; annelik romantize edilmekte, duygusallık yüklenmektedir. Ama anneden çocuğa aktarılan dişil değerler çok güçsüz ve özgürleştirici değildir. Örneğin anneler oğullarını eşitlikçi ve şiddet karşıtı yetiştirsinler demenin çok fazla karşılığı olmamaktadır. Egemen erkeklik değerleri anneden öğrenmeyi reddetmektedir. Kendini sağlıklı beslemeyi öğrenmek, diğer insanları empati kurarak anlama gibi dişil değerler toplumsal ilişkilerin temeli haline gelememektedir. Dişil deneyimi toplumsal anlama katacak çok fazla olanak ve uygun bir dil de bulunmamaktadır. Bu durum aslında erkeklik tanımlarını da sakatlamaktadır. Böyle bir toplumsal kurgudan ortaya çıkan cinsiyetler arasındaki zıtlıklar ve karşıtlıklar da kadınları olduğu kadar erkekleri de daha eşit ve özgür insanlardan oluşan bir toplumda yaşamaktan mahrum bırakmaktadır. (Sancar, 2008: 309)

3.2.1.2 Statik Yapının İçerisinde Kadının Duruşu

Eril tahakküm kavramının en önemli unsuru olan rıza gösterme, yani kadınların gönüllü olarak boyun eğişi kadınlara ilişkin rollerin dönüşümünün sağlanmasındaki en önemli

engellerden birini tanımlamamızı sağlamaktadır. Roller ve işleyişin devam etmesinde bir sorun gözükmemekte ve bu rıza ile meşrulaşan baskı ve tahakküm aynen süregitmektedir. Fine bunu şu şekilde açıklıyor “Öyle bir niyetimiz olmadığında yine de önyargılı olabiliriz. O kadar çok insan kadınların daha yüksek, daha zor değişme standartlarına göre yargılanması gerektiğini, erkeklerde kabul gören davranışlar için yaptırım uygulanması gerektiğini ve aynı iş için daha az para almalarının adil olduğunu düşünmeyecektir. Fakat birini erkek ya da kadın diye sınıflandırdığımızda, toplumsal cinsiyet çağrışımları kaçınılmaz biçimde otomatik olarak faaliyete geçiyor ve onları kültürel inanç ve norm filtresinden geçirip algılıyoruz. Bu arka plana itilmiş cinsiyetçilik- bilinçsiz ve kasıtsız. Sosyal psikologlar ve avukatlar bu kadınları işyerinde dezavantajlı durumda bırakan yeni, gizli ve kasıtsız cinsiyetçilik biçimiyle daha çok ilgilenmeye başladı. Bu yeni, dolaylı ayrımcılık biçiminin önemli olduğuna ve kadınları özellikle anneleri geri çektiğine şüphe yok. Tanımak çok güç (gerçek iş yerinde kontrol grupları yok) ve bu yüzden onunla mücadele etmek de. Bu yeni daha kibar ayrımcılık biçimi eski, kasıtlı türünün yerini almadı. Bu günlerde ikisi birlikte çalışabiliyor.” (Fine, 2010: 86)

Hangi toplumsal kategoriden olursa olsunlar, kentli kadınların toplumsal ve ekonomik uyumunun ortak özelliği, erkek rollerine hiçbir biçimde meydan okumamaları, aile işleyişinin geleneksel düzenini bozmayışları ya da erkek ayrıcalıklarını sorgulamamalarıdır. Meslek kadınlarında bile, iş ve ev sorumluluklarını bir araya getirmekten doğan gerilimin, yeni rol taleplerinden korunmaya devam eden erkeklere yansımaya nadiren izin verilmektedir. Bu koruma işlevi, değişimin etkilerini çiftten uzak tutarak birer tampon görevi gören başka kadınların yardımı ya da sömürüsü ile sağlanmakta; bu kadınlar hizmetçi ya da dadılardan, yoksul akraba ve annelere kadar uzanmaktadır. Tartışılan tüm durumlarda, çocuk yetiştirme pratikleri, ideoloji ve yapısal desteklerle beslenen erkek rolü, değişimden en az etkilenen rol gibi görünmektedir. (Kandiyoti, 1997: 46-47)

İnsanlar örtük zihne karşı, bilinçli olarak savunduğu değerlere paralel hareket edebilmektedir fakat kadının örtük zihni ya da bir anne ya da eş olarak toplumsal kimliği, erkeğin örtük zihni bu meselelerde o kadar yardımcı değilken, kadını çamaşır

makinesini doldurması, bulaşık makinesini boşaltması ve çocukların kıyafetlerini kaldırmasını için tetikler-. Ve siz daha farketmeden sosyologların “iş ve aile rolleri hakkındaki egemen cinsiyetlendirilmiş varsayımları etkin biçimde müzakereye açmak ve sürekli zorlamak” diye tarif ettiği durumla karşı karşıya kalmışsınızdır. Güçlü normlar, artık erkeğin de yardım etmesini beklese bile, hala ev ve çocukları esas olarak kadının sorumluluğunda görmektedir. Çalışan anne olma sorununa adanmış bölümler – hatta kitaplar- olsa da, çalışan bir baba olmaktan kaynaklanan zaman ve sorumluluk çatışmalarından bir paragraf olsun bahseden çocuk bakım kılavuzuna oldukça nadir rastlanır. Gloria Steinem’in bir gazeteciye hatırlattığı üzere “Her şeyi üstüne alma fikri hiçbir zaman her şeyi yapma anlamına gelmez. Erkekler ebeveynidir ve aslına bakılırsa, erkekler evde eşit olana kadar, kadınlar hiçbir zaman ev dışında eşit olamayacak. (Fine, 2010: 103-107)

Agacinski, bütün bunları değiştirmeye nereden başlamak lazım? sorusu sorulduğunda anne babaların oğullarından ve kızlarından beklentilerinin aynı olmamasının yanı sıra rol aktarımında önemli yeri olan bilinçaltı süreçlerin de devreye girdiğini belirtir. Agacinski, rol modellerinin bize üst kuşaklardan aktarılmakta olduğunu ve bizim de onları bilinçsizce tekrarladığımızı belirtip şöyle devam eder: “Burada çocuklarımızı eğitme şeklimizin yanında kendi oluşumuz davranışlarımız da etkilidir. Anneler oğullarına ve kızlarına farklı davrandıklarını genellikle kendileri de kabul edeceklerdir. Çoğu anne bulaşığı yıkamasını oğlundan değil kızından istemeye eğilimlidir. Oysa kadınlar bulaşıkta erkeklerden daha yetenekli değildir. İnsan kendini değiştirmeden kuşakların değişmesini beklememeli. Bazı araştırmaların sonuçları erkeklerin yapmayı en kolay kabul ettikleri işlerin çöpü indirmek ve şişeleri açmak olduğunu ortaya koymuş. Hiç de asil bir tarafı olmayan çöp indirme işi neden başta geliyor sizce yapılması birkaç dakika süren bir iş de ondan. Erkekler uzun zaman alan ve can sıkıcı bir iş olan temizliğe daha fazla direniyorlar. Klasik görevleri esas olarak kadınlar yükleniyor. Bunlara ev işleri de dahil çocukların bakılıp eğitilmeleri duygusal durumlarının okul başarılarının hastalıklarının takibi gibi daha karmaşık sorumluluklar da. Demek ki tüm sistemi yeni baştan düzenlemek gerekmektedir: İş-ev, evin içi-evin dışı, özel yaşam-meslek yaşamı.. Kadın ekonomi uzmanlarına çok ihtiyacımız bulunmaktadır çünkü bu alanda da teoriler erkek bakış açısının izlerini taşır. Siyasal

yaşam gibi ekonomik düzenlemeler de kadınların evde yaptıkları işin değerini azaltmıştır. Yıllar yılı ev kadınları için çalışmıyor denildi. Karşılıksız olarak ev işlerini yapmaları doğal, toplumsallaşma dışı olarak görüldü ve ekonomik sisteme dâhil edilmedi. Bu iş aile için yapıliyordu. Teknolojik gelişmeler ile bu işler hafiflemiş olsa da ev ekonomisi kadınların ve annelerin omzunda. Erkeklerin konumuna dokunmadan bu durumu değiştirmeye çalışmak imkânsız. Erkeklerin yaşam şekillerinin değişmesi gerekiyor hem iş hem ev yaşamında. Gilles Lipotevsky kadınların iş yaşamında başarıya erkekler kadar odaklanmamalarına neden olan tutumların ağırlığına şaşırır; ama erkeklerin alışkanlıklarını hiç bir şekilde değiştirmemiş olmaları onu hiç şaşırtmaz. “Erkeğin iş yaşamındaki liderlik rolünün baba rolünden feragat etmeyi gerektirmediğine” inanır. Oysa çok yanılmaktadır –erkekler çoğu zaman babalık rollerini büyük oranda bir kenara bırakırlar- ve babanın rolünün de değişebileceğini hiç göz önüne almamaktadırlar. Bu durumda kadınların rollerinin değişmesi nasıl beklenebilir ki?” (Heritier, Perrot, Agacinski ve Bacharan, 2013: 216)

Beck ve Beck- Gernsheim de benzer sonuçlara varmışlardır: Babaların yemek yapmadığını, bulaşık yıkamadığını, temizlik yapmadığını, ev işlerine hemen hemen hiç karışmadıklarını, ev bütçesine ve çocukların eğitimine sadece mali katkı yapmakla yetindiklerini, sözel bir hareketlilik gösterilse de eski sorumluluk rollerinde ısrar ettiklerini belirtmektedirler. Kadınların ev işi yapma özgürlüklerini savunmak ve onların kendileriyle eşit haklara sahip olduklarını kabul etmek erkeklere çelişkili gelmemektedir. Kendilerini yeni argümanlarla sağlama almış durumdadırlar: On yıl önce erkeklerin çoğunluğu kadınların iş hayatlarında ikinci sınıf konumlarını kalifikasyon eksikliğiyle açıklamaktaydılar ama yaşanan eğitim patlaması sonucu bu argümanlar fazla uzun dayanamayacağı için bugün başka koruma duvarları çekilmiş durumdadır: Anne rolü. Erkeklerin %61 i kadınların aile içindeki yüklerinin mesleki kariyerleri için en önemli engeli teşkil ettiğini düşünmektedir. Çocuklu bir ailenin ev işleri, mesleki kariyer ve çocuklarının yetiştirilmesi konularında nasıl bir işbölümü yapılması gerektiği sorulduğunda Alman erkeklerinin %80 i şöyle bir model önermektedirler: Kadın evde kalır erkek çalışır. Bütün bunlar erkeklerin algısında hiçbir şekilde kadınların gerçekten hor görüldüğü anlamına gelmemekte, tersine nesnel bir

çözüm olarak görünmektedir. Kadın sorununu çocuk sorunu haline dönüştürmek kadın eşitliğine karşı kullanılan en sağlam dayanaktır. (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012: 44)

Erkekler, kadınların karar verme özerkliğine yüksek bir değer biçmektedirler. Ne istediğini bilen ve kendi ayakları üzerinde durabilen kadın arzu edilmektedir. Kendi ayakları üzerinde durabilen bu yeni kadın kendi sorunlarını (ve ailenin diğer fertlerinin sorunlarını) kendi başına ve sorumluluğu üzerine alarak düzenlemekte ve böylece erkeğin yükünü hafifletmektedir. Hatta özgürleşmenin bu oyun biçimi erkeklere birçok olumsuz yan kazandırıyor. Erkekler özgürleşme konusunda ancak kadını kendi başına ayakta duruşu kendileri için de tehdit oluşturmaya başladığında kendilerinden bir takım şeyler talep edildiğinde ve onlara karşı çıkarlar gözetildiğinde sorun yaratmaktadır. (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012: 45)

Kuşaklar arası karşılaştırmada kadınların durumu genel olarak kötü görünmemektedir (daha iyi eğitim ve buna bağlı olarak daha iyi mesleki imkânlar). Bir yandan da yaklaşık olarak aynı düzeyde eğitim almış olan kendi kocaları iş hayatında onları geçmiş bulunuyor ve boyunlarına asılmış olan hüküm hala değişmeden durmaktadır: "Ömür boyu ev işi". Kadınların bağımsız bir ekonomik güvenceye olan ilgilerinin ve kendilerini bireyselleşen mesleki iş yaşamına bırakmalarının karşısında ise önceden olduğu gibi şimdi de karşı cinsle ilişkiye ve anneliğe olan ilgileri durmaktadır. Dahası bu, özellikler bunun meslekleri ve ekonomik bakımdan kocalarına olan bağlılıkları açısından ne anlama geldiğini bilen kadınlar için bile geçerliliğinden bir şey kaybetmemektedir. (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012: 48)

Çalışan kadınların çoğu kendilerini evden işe koştururken 1950'ler 60'lardaki kadar katı bir annelik ideeline varmaya çabalamaktadırlar. Geleneksel ailenin getirdiği onca soruna rağmen, kadınların bunu değiştirmek istediklerine ilişkin çok az işaret bulunmaktadır. Kadınların baskıların tatminsizliklerin çözümsüzlüklerin farkında olmadıkları söylenemez ama eskisi gibi savaş çılgınlıkları atmak yerine bu duygularla yaşamayı yeğlemektedirler. Coward konuştuğu kadınların hayatlarını zor ve yıpratıcı olarak tanımlarken hiçbirinin başka birşey istediğinden söz etmediğini belirtmektedir. Aile içindeki roller de pek değişmemiştir. Boşanmaların, ebeveynliğin ve çalışan annelerin

sayısının artışı, aile rollerindeki geleneksel paylaşımı ve beklentileri etkilememiştir. Erkekler ev sorumluluğunu çalışan eşleriyle paylaşmamaktadırlar. Araştırmalar ev işlerinin %80-90'ının hala kadınlar tarafından yapıldığını göstermektedir. (Coward, 1995: 14)

Erkeklerin bakış açılarının, önceliklerinin ve eve katkılarının pek değişmemiş olduğu muhakkaktır. Temel fark, erkeklerin şimdi eski kuşaklardan daha fazla şey yaptıklarının düşünülmesidir. Ama çoğu ailede, erkeklerin işi hala her şeyden önce gelmektedir. Kadınların kendilerinin de kariyer sahibi oldukları ailelerde bile çocuk bakımı ve ev işlerinin ayarlanmasından hala onlar sorumludur. Tek tek kadınların kamusal alandaki başarıları, cinsler arasındaki ilişkinin değişmediğinin görülmesini engellemektedir. (Coward, 1995: 14)

Coward kitabı için 150 kadın ile yaptığı görüşmelerde kadınların erkeklerle temelli bir hesaplaşmaya girişmekten korktukları izlenimini edinmiştir. Erkeklerden değişmelerini isterlerse onların sevgi ve desteğini yitireceklerinden korkmaktadırlar. Çoğu kadın eşlerine kariyer seçimleriyle ya da ev işleriyle ilgili olarak karşı çıkmayı bırakmışlardır. Bazı çarpıcı istisnalarla karşılaştığını belirten Coward –velayet için savaşıyor ve çocukların bakımını üstlenen babalar ya da kadının tam gün çalışabilmesi için aralarında rol değişimi yapan erkek ve kadınlar- aileyle ilgili geleneksel beklentiler ve kadınların rollerinin büyük ölçüde aynı kaldığını belirtmektedir. (Coward, 1995: 17)

Kadınların ev işlerinin karşılıksız bir emek harcama biçimi olduğunu açığa çıkarıp, bunu politik bir sorun olarak gündeme getirmelerinin önündeki başlıca engellerden biri, bu işlerin bir sevgi ilişkisi içinde görülüyor olmasıdır. Kadınlar bu işleri en sevdikleri, en yakın buldukları kişiler için yaparlar. Hatta bu işlerin büyük bölümü sevginin, aşkın dışı vurulması olarak algılanır. Bu öznel, ele gelmeyen, görünmeyen biçimiyle kadınların karşılıksız emeği “sevgi karşılığı çalışma” dır. (Acar-Savran, 2004: 20; Davidoff, 2012: 186)

Bu yanılsamayı pekiştiren bir başka olgu bu işlerin niteliğiyle, nasıl bir çalışma biçimi olduklarıyla ilgilidir. Bu işlerin mesai saatleri yoktur; günlük yaşamla iç içe girmiş,

onun parçası haline gelmiş bir emek sürecini oluşturur. Kadınlar ev içinde iş yaparken de, ev dışında alışveriş yaparken de, çocukları okula, kursa, derse götürürken de ev emeği zamanının dışında değildirler: Günün akışı, ev içindeki ve ev dışındaki çeşitli faaliyetlerin bir bileşkesidir. (Acar-Savran, 2004: 20)

Ev işlerine ayrılan zaman dilimi günlük yaşamın başka faaliyetlerine ayrılan zaman diliminden farklılaşmadığı gibi, farklı farklı ev işleri de birbirinden kolayca ayrılmaz: Bir dizi iş, iç içe geçmiş, üst üste binmiş, birbiriyle parça parça eklemlenmiştir. Üstelik bu işlerin nasıl sıralanacağı, hangilerinin nereden bölünüp neyle iç içe geçeceği, kadının kendi seçiminden çok evin diğer fertlerinin, kocanın ve çocukların ihtiyaçlarına göre belirlenir. Teknolojinin gelişmesiyle ve daha çok kadının ücretli işgücüne katılmasıyla birlikte ev işlerine harcanan zamanın azaldığı tezi sıkça dile getirilmektedir. Oysa her şeyden önce ev işlerinin otomasyonu, hazır giyim ve yiyecek sanayinin gelişmesi bazı işlerin yapılmasını kolaylaştırıyor olsa bile, bir yandan sağlık-hijyenle ilgili standartlar, öte yandan sosyal prestij ölçütleri kadınların peşini bırakmamaktadır. İşler ayrıntılanmakta, karmaşılaşmakta, ev işlerinin niteliği değişmektedir. (Acar-Savran, 2004: 21)

Nitekim 2000 yılında gerçekleştirilen ve farklı sosyo-ekonomik ve kültürel yapılardan – yaş, medeni durum ve gelir gibi- gelen 22 kadınla derinlemesine mülakat yapılarak, toplumsal cinsiyete dayalı ilişkilerin ev teknolojisi bağlamında nasıl yapılandığını ve nasıl yeniden üretildiğini inceleyen araştırmanın sonuçları bu etkenin herhangi bir değişiklik yapmadığını göstermektedir. Mülakat yapılan kadınlar evdeki yeni teknolojiyi büyük ölçüde benimsedikleri görülmüştür, zira maddi olarak yaşam standartları yükselmiştir; ancak kadınların ev işlerine ayırdığı zaman büyük ölçüde değişmemiştir ve bu teknolojiler nedeniyle ev içi sorumlulukları azalmamıştır. ”Hanenin özgün ve cinsiyet körü karakteri aynı anda yapılabilen ev işi sayısını maksimize eden teknolojik yenilikleri ödüllendirmektedir. ”Dolayısıyla, “Ev teknolojileri pratikte ev işlerine harcanan toplam zamanı azaltmamıştır. Ziyaret edilen evlerde ev aletlerine erişimden sonra hane halkı işbölümünde bir değişiklik olmadığı gözlemlenmiştir. Farklı eğitim, kültür ve sosyo ekonomik çevrelerden yirmi kadın hiç tereddüt etmeden evde hiçbir şeyin değişmediğini söylemişlerdir. Ev aletlerinin eve girişinden sonra erkekler

hiçbir ev işini üstlenmemişler, daha çok eğlenceye dönük ev aletlerini kullanmışlardır. Hane kadınlar için iş alanı olarak tanımlanırken, erkekler için bir başka boş zaman alanı olarak tanımlanmaktadır. (Özdemir, Özkaplan ve Serdaroğlu, 2010; 233- 234-235)

Mülakat yapılan kadınlar ilk başka yeni teknolojinin evlere girişiyle boş zamanlarının arttığını söylemişlerdir. Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde kadınlar, evde ev işlerine harcadıkları zamanın büyük ölçüde değişmediğini ve sorumlu oldukları ev işi görevlerinin azalmadığı gözlenmiştir. Dahası ev aletlerinin daha yoğun kullanımından sonra, erkeklerin ve kadınların evdeki rollerinde de bir kayma olmamıştır. Dolayısıyla yeni teknoloji kadınları ev işi yükünden özgürleştirmemiş ve ziyaret edilen evlerde cinsiyet temelli eşitliğin sağlanmasına hiçbir katkı getirmemiştir. Bunun yanı sıra kadınlar evde kendilerince de örtük biçimde içkin kılınan erkek egemen baskı ve ikincilleştirmeye muhatap kalmaktadırlar. *Kendilerini suçlamak ya da mevcut koşullarda yaşamının bir yolunu bulmak* ise sözü edilen güç ilişkileriyle kendilerince başa çıkabilmek için seçtikleri yöntemlerdir. (Özdemir, Özkaplan ve Serdaroğlu, 2010; 242)

Sosyolog Veronica Tichenor'un mülakat çalışması, kocaların ve daha çok kazanan karılarının teamül dışı durumlara rağmen evlilikleri içerisinde daha teamüllere dayalı yollarla toplumsal cinsiyet icra etmeye devam ettiklerini ortaya koymaktadır. Örneğin, nicel araştırmalarda öngörüldüğü üzere, daha çok kazanan eşlerin çoğu ev içi işlerin ve çocuk bakımının büyük çoğunluğunu yaptığını belirtmişti. Bu durum bazen öfke yaratmakta ve kavga noktasına varmaktadır. Fakat diğerleri ev içi işi kendilerini iyi eş olarak sunmanın bir yolu olarak benimsiyor gibi görünmektedirler. Tichenor'un işaret ettiği üzere, bunun anlamı iyi eş olmak anlamına gelen kültürel beklentilerin, alışılmışın dışında kazananların ev içi müzakerelerini şekillendirmesi ve kocaya ayrıcalık ve kadına ek yük yükleyen düzenlemeler yaratmasıdır. Tichenor, kadınların karar alma aşamasında kocalarına oldukça bilinçli yollardan boyun eğdiklerini çünkü güçlü, hükmeden ya da erkekleşmiş görünmek istemediklerini tahmin ettiğini belirtmektedir. Çiftler "sağlayıcı" nın anlamını da erkeklerin hala tanım içerisine girebilecekleri şekilde yeniden tanımlamaktadır, geleneksel çiftlerde sağlayıcı eve en çok maaşı getiren kişiyken, diğer çiftlerde erkeğin aile gelirlerini idaresi ve diğer ekonomi dışı katkıları

sağlamanın bir parçası olarak görülmektedir. İlginç olan bu kadınların çoğu zaman daha büyük gelirlerinin ilişki içerisinde, geleneksel bir evlilikte erkeğin sahip olacağı güçle kıyaslandığında, onlara aynı gücü sağlamadığının farkında olmalarıdır. (Fine, 2010:101)

Toplumsal cinsiyet algısını ve evliliği çeşitli yönlerden ele alan çalışmalara şöyle bir bakıldığında, sonuçların kadınların her bakımdan kadınların bu geleneksel kadın erkek ilişkisini değiştirmeye ilişkin çabaların kendilerine herhangi bir fayda veya ilerleme sağlamayacağı yönündeki görüşlerini doğrular niteliktedir. Bunlardan ele alacağımız ilk çalışmada, cinsiyet rol modellerindeki değişikliklerin evliliğin algılanan niteliğine etkisi incelenmektedir

Kadınların ve erkeklerin cinsiyet rollerine ilişkin davranışlarında geleneksellikten uzaklaşma eğilimi gözlenmektedir. Araştırmalar 1980'lerdeki kadınların ve erkeklerin, 1960'lardakinden farklı olarak kadınların kariyerlerini kurmaları gerektiğini, çalışan kadınların da iyi bir anne olabileceğini, kocaların ev işi yapmaları ve çocuk bakımına zaman ayırmaları gerektiğini ve önemli ailevi kararlarda kadınların da eşit söz hakkı olması gerektiğini düşündüklerini ortaya koymuştur. Tüm bu değişikliklere ve ilerlemeye rağmen yine de cinsiyet rol modelleri konusunda muhafazakâr kalındığı görülmektedir. Birçok insan için cinsiyet rolleri davranışlarındaki değişiklikler evlilik çerçevesinde ortaya çıkmaktadır, bazı kadınlar feminizmin ortaya çıkışı ile birlikte daha az geleneksel görüşleri benimsemiş, bazıları ise cinsiyet eşitsizliğinin farkına, çalışmaya başlayınca, bir kız çocuğu dünyaya getirince veya ekstra eğitim alınca varmışlardır. Bu faktörlerin bazıları erkeklerin davranışlarını da liberalleştirmiştir. (Amato and Booth,1995: 58-60)

2033 evli kadın ve erkekle 1980'de, 1983'de ve 1988'de telefonla yapılan görüşmeler ile biçimlendirilen araştırmada evliliğin algılanan niteliği 5 husustan oluşmaktadır: Mutluluk, iletişim, anlaşmazlık, problemler ve boşanma eğilimi. Cinsiyet rol davranışlarının geleneksel veya değil şeklinde ölçülmesi çeşitli maddelerden oluşan bir ölçeğe göre gerçekleştirilmektedir. Bu maddelerden bazıları:

- Kadının en önemli rolü anneliktir.

- Bir koca karısından fazla kazanmalıdır.
- Bir koca, karısı da çalışıyorsa ev işlerini karısıyla eşit paylaşmalıdır.
- Kocasının yeterli geliri varsa kadın çalışmamalıdır.

Araştırma sonucuna göre geleneksel olmayan cinsiyet rol davranışlarına sahip kadınların evlilik niteliklerinde genel bir azalma görülmektedir: daha az mutluluk, daha az iletişim, daha fazla anlaşmazlık, daha fazla problemler ve yüksek boşanma oranları. Bu bulgu, geleneksel olmayan cinsiyet rollerine sahip kadınların evliliklerinde diğer kadınlara göre mutsuzluğa daha yatkın olduklarına ilişkin daha önce gerçekleştirilen araştırma sonuçları ile uyum göstermektedir. Kadınlar geleneksel olmayan cinsiyet görüşlerine/davranışlarına sahip olduklarında evliliklerini mutsuz olarak tanımlamakta ve eşleriyle problemli ilişkiler yaşamaktadırlar. Bununla beraber erkekler daha az geleneksel yaklaşıma sahip olduklarında evliliklerinde daha fazla mutluluk algıladıkları ve eşleriyle ilişkilerinde daha az problem yaşadıkları bulgusu elde edilmiştir. (Amato ve Booth, 1995: 62-65)

Bir diğer çalışmada cinsiyet ideolojisinin, kadınların istihdamının evlilik istikrarı üzerindeki etkisi incelemiştir. Cinsiyet ideolojisi ev işlerindeki bölüşüme ilişkin eşitsizliğin algılanışını etkilemektedir. Geleneksel olmayan kadınlar bu eşitsizliği adaletsiz olarak algılar, çünkü evlilik eşitliğe dayanan bir ortaklıktır, geleneksel kadınlar ise bunu adaletsiz olarak algılamaz. Evliliğin istikrarı evlilik ilişkilerinin adaletli bir şekilde sürdürüldüğüne ilişkin algılara bağlıdır. (Greenstein, 1995: 32)

Geleneksel olmayan kadınlar evin ve işin gerektirdiği sorumluluklar arasındaki çatışmaya azaltmak için daha fazla stres yaşamaktadırlar. Erkekler ev işlerinin yürütülmesinde eşit pay almaya yanaşmadıklarında cinsiyet ideolojisini dikkate almaksızın tüm kadınlar –hem evde hem işte- daha fazla çalışmak zorundadır. Bu durum geleneksel kadınlar için evliliğe olumsuz etken oluşturmaz çünkü geleneksel kadınlar bunu adaletsiz olarak algılamaz. Geleneksel olmayan kadınlar bu eşitsizliği adaletsiz olarak algılar ve evlilikten beklentileri karşılanmaz, kocasıyla çatışmaları artar ve boşanma sürecine doğru gidilir. Buna ek olarak işte çalışılan zaman, geleneksel ideolojiye sahip kadınlar üzerinde önemli bir etki yaratmazken, geleneksel olmayan kadınların evlilikleri üzerinde ciddi etkiler yaratmaktadır. Bu da ev işlerinin

bölüşümdeki adalete ilişkin kadınların algılarının, eşitsizliğe ilişkin mevcut durumdan daha önemli olduğunu göstermektedir. (Greenstein, 1995: 33-35)

Kadınların istihdamının etkisi bütün evliliklerde aynı olmamaktadır. Dışarıda çalışmanın getirdiği ek stresin evliliğe yansımaları kadının cinsiyet ideolojisi ile bağlantılı olmaktadır. Kadınların ve erkeklerin cinsiyet ideolojileri erkeklerin geleneksel olarak kadına ait görülen ev işlerinin paylaşımında pay almasını etkilerken, sadece kadınların cinsiyet ideolojileri erkeklerin ev işlerine ayırdıkları saatleri etkilemektedir. (Greenstein, 1995: 40-42)

Ele alınacak diğer çalışmada cinsiyet rol davranışlarının evli bireylerin ücretleri, kazançlarına etkileri incelenmiştir.²⁶ ülkeden alınan verilerle gerçekleştirilen ilişki incelenmiştir. Bu ülkelerdeki 4785 erkek ve 4368 kadına anket uygulanmıştır. Çalışmaya dâhil edilen kadınlar ve erkekler evlidir, çünkü birçok çalışma evli ve evli olmayan kadın ve erkeklerin cinsiyet rollerine ilişkin düşünceleri arasında önemli değişiklikler olduğunu göstermiştir. Evlilik, cinsiyet rollerine ilişkin görüşler ve işgücüne katılım arasındaki ilişkiyi etkilemektedir, çünkü çocukları olmayan bekâr insanlar önemli ölçüdeki ev işini ve çocuk bakımını üstlenmemektedirler. (Stickney ve Konrad, 2007: 801-805)

Cinsiyet rollerine ilişkin görüşler, beş madde ile değerlendirilmiştir:

- Okul öncesi çocuk annesi çalışıyorsa bundan zarar görür
 - Kadının tam zamanlı bir işi varsa aile hayatı zarar görür
 - İş tamam ama çoğu kadının gerçekten istediği ev ve çocuklardır.
 - Hem kadın hem erkek ev bütçesine katkıda bulunmalıdır.
 - Erkeğin rolü para kazanmak ve kadının rolü eve ve çocuklara bakmaktır.
- (Stickney ve Konrad, 2007: 808)

Çalışmanın sonuçlarına göre genel itibarıyla kadınların erkeklerden daha az kazandığı görülmektedir. Eşitlikçi (egalitarian) cinsiyet rol davranışlarına sahip olmak kadınların kazançları üzerinde olumlu etki yaratırken erkeklerin ücretleri üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra cinsiyet rol davranışları ile ücret arasında

direkt ilişki bulunmuştur. Eşitlikçi bireylerin çalışma saatleri ile ücretleri arasında pozitif bir ilişki saptanmıştır. Eşitlikçi cinsiyet rol davranışına sahip evli kadınlar ve erkekler geleneksel yaklaşıma sahip emsallerine göre saatlerini arttırarak ücretlerini büyük ölçüde arttırmaktadırlar. Eşitlikçi kadınlar işyerlerine cinsiyet rol davranışlarını yansıtmakta ve işlerine odaklanmaktadırlar, bu da daha yüksek ücret edinmelerini sağlamaktadır. Önceliği ilk sırada ev sorumluluklarına veren geleneksel kadınlar ev alanına daha fazla enerji harcamakta ve bu yüzden işyerinde daha fazla enerji harcayan eşitlikçi kadınlara göre daha düşük kazanç sağlamaktadırlar. (Stickney ve Konrad, 2007: 801-805)

Erkeklerin cinsiyet rol davranışları ile yıllık kazançları arasında direkt bir ilişki bulunmamıştır. Direkt ilişkinin bulunmaması erkeklerin rollerinin kadınlara nazaran daha az değişmesinden kaynaklanıyor olabilir. Erkeklerin cinsiyet rol davranışları zaman içerisinde daha eşitlikçi bir hale gelse de, gerçekleştirdikleri ev işlerinin oranı kadınlardan oldukça düşüktür. Bu yüzden eşitlikçi yaklaşıma sahip erkeklerin gerçekleştirdikleri ev işleri geleneksel yaklaşıma sahip erkeklerin yaptıklarından çok da farklı değildir, dolayısıyla cinsiyet rol davranışları kazançları üzerinde bir etkiye sahip bulunmamaktadır. (Stickney ve Konrad, 2007: 808-810)

Piña ve Bengtson'a göre, genellikle ev işlerinin bölüşümü ve mutluluk ile ilgili çalışmalar "bütün kadınlar eşleri ev işlerine daha çok katkıda bulunduğunda daha çok mutlu olurlar" şeklinde kesin sonuçlar içermektedir. Bununla beraber eşlerin bu katkıya yükledikleri sembolik anlam mutlulukları için önemliyse kadınların eşlerinin ev işlerine yaptıkları katkı konusundaki görüşlerini şekillendiren koşulların değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu sembolik anlam kadının ve evliliğinin sosyal psikolojik, ailesel geçmiş ve yapısal koşullara bağlı olarak farklılık göstermektedir. (Piña ve Bengtson, 1993: 902)

Piña ve Bengtson, 287 orta sınıf evli kadın ile görüşerek gerçekleştirdiği çalışmada iki spesifik koşul üzerinde durmaktadır: Kadının cinsiyet ve evliliğe eşitlikçi görüşleri ile kadının tam zamanlı istihdamı. Bu koşullar erkeğin evin geçimini sağlayan ve kadının çocuğun bakımını gerçekleştiren geleneksel bir aile yapısından sapmaları temsil eden

koşullardır. Geleneksel aile yapısı formundan sapma üzerinde yoğunlaşmıştır çünkü geleneksel yapıda aile işlerinin eşitliksiz dağılımı normal ve uygun olarak tanımlanır. Daha eşitlikçi görüşlere sahip olan kadınların evlilik rolleri hakkındaki görüşleri, kadın ve erkek arasındaki eşitliksiz güç ilişkilerini meşrulaştırmaktan ve kadını sadece aile ile özdeşleştirmekten uzaktır. Eşitlikçi kadınlar, ev işleri eşitliksiz olarak gerçekleştirildiğinde kocaları tarafından daha az desteklendiklerini hissetmektedirler. Geleneksel kadınlar ise kocaları çok az ev işi yapsa bile kendilerini desteklenmemiş hissetmemektedirler. (Piña ve Bengtson, 1993: 905)

Bir kadının tam zamanlı çalışması geleneksel aile yapısından sapmanın diğer bir yoludur. Tam zamanlı çalışan kadınlar kocalarının ev işlerine yaptığı katkıya farklı anlamlar yüklemektedir çünkü artan zaman talepleri ev işlerini daha stresli bir aktivite yapmıştır. Çalışmada teorik model iki bölümü içermektedir. Birincisinde, ev işlerinin bölüşümü ve kadınların destek algısı arasındaki ilişki test edilmekte, geleneksel olan veya tam zamanlı çalışmayan kadınların destek algılarının ev işlerinin bölüşümünden etkilenmeyeceği beklenmektedir. İkinci kısımda kocadan sağlanan destek algısı ile kadının evlilik kalitesi ve psikolojik iyiliği arasındaki ilişki test edilmiştir. Kocalarından aldıkları destek ve yardımdan memnun olan kadınlar ve kocalarının taleplerinin baskı yaratmadığı kadınların daha mutlu ve evliliklerinin daha sağlıklı olduğu beklenmektedir. (Piña ve Bengtson, 1993: 907)

Bulgular iki aşamalı bir süreç olarak ev işlerinin dağılımı ile kadınların mutluluğu arasında bir ilişki olduğunu desteklemektedir. Bütün kadınlar ev işlerinin eşit ve eşit olmayan bölüşümünü aynı şekilde değerlendirmemektedir. Örneğin eşitlikçi kadınlar ve tam zamanlı çalışan kadınlar ev işlerinin dağılımı adaletsiz gerçekleştiğinde memnuniyetsiz olmaktadır. Bir kadının gelenekselciliği kocasının ev içerisinde gerçekleştirdiği işlerin azlığını meşrulaştırmasını sağlamaktadır. Sonuç olarak bir kadının evliliğe ilişkin ve kişisel mutluluğu, ev işlerinin bölüşümünde eşi tarafından desteklendiğini hissetmesine bağlıdır. Kadının gelenekselliği ve işgücüne katılmaması ev işlerindeki eşitsiz bölüşümün ve kocasından destek almamasına bir tepkinin oluşmamasını sağlamaktadır. (Piña ve Bengtson, 1993: 910-911)

Bir diğerk çalışmada ev işlerinin bölüşümü, evliliğin niteliği ve algılanan eşitlik arasındaki ilişkiler, İsrail’de geleneksel, eşitlikçi ve değışme aşamasındaki üç farklı etnik grup üzerinde incelenmiştir. İki hipotez ortaya atılmıştır. İlki ev işlerindeki bölüşümün eşitsizliği, algılanan adaletsizlik duyguyla evlilikteki mutluluğu etkilemektedir. İkincisi cinsiyet ideolojisi ev işlerinin bölüşümüne ilişkin adaletsizlik duygusunu şekillendirmektedir ve bu da evliliğe ilişkin mutluluğu etkilemektedir. Bunun yanı sıra ev işlerinin bölüşümünün ve algılanan eşitsizliğin evlilikte mutluluğa etkisinin üç etnik dini grupta farklı olacağı düşünülmektedir. Bu gruplar üç farklı kültürün bir yansıması olarak düşünülmektedir: geleneksel, eşitlikçi ve geçiş dönemi kültürleri. (Lavee ve Katz, 2002: 27-28)

Kadınlar için, ev işlerinin cinsiyete dayalı bölüşümü adaletsiz duygusunun azalmasına neden olmakta bu da evliliğin niteliğini düşürmektedir. Bununla beraber erkekler için eşitlik duygusunun algılanması kadınlarda olduğu gibi ev işlerinin bölüşümüyle ilişkili değildir. Kadınların eşitlik algısı günlük ev işlerinin eşit dağılımıyla ilişkilirken erkekler tüm aile görevlerini birlikte ele alma eğilimindedirler. (Lavee ve Katz, 2002: 29)

Müslüman Arap kadınları için yani geleneksel kadınlarda ev işlerinin tamamen cinsiyete dayalı olarak ayrılması evliliğin niteliğinde herhangi bir etki yaratmamaktadır. Ailelerinde ev işlerinin dağılımı eşitsiz görünmesine rağmen bu durum herhangi bir adaletsizlik duygusu yaratmamaktadır. Geleneksel kadınlar için çocuklara bakmak ve evin düzenini sağlamak sembolik bir anlam taşımaktadır, kadınlık görevini ilk başta bu şekilde tanımlamakta ve kendilerini bu şekilde takdir edilmiş, onaylanmış hissetmektedirler. Beklentilerini bu temel üzerine inşa etmekte o yüzden eşlerinin ev işlerine katılmamalarını meşrulaştırmaktadırlar. Yahudi (eşitlikçi) kadınlar evliliklerinin yüksek nitelikli olması için ev işlerinin erkekler ve kadınlar arasında eşit paylaşımı olmasını beklemektedirler. Ev işlerini cinsiyete dayalı bir şekilde bölünmesi adalet duygusunu azaltarak evliliğin niteliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Geçiş dönemi kültürü olarak değerlendirilen Hristiyan Arap kadınlar ise ev işlerinin bölüşümünü yukarıdaki her iki kategoriye ait kadınlardan daha eşitsiz olarak algılamakta ve tanımladıkları evlilik kalitesi ise yine diğerk iki kategorideki kadınlara göre en düşük

gözükmektedir. Geleneksel aile yapısına göre şekillenen ev işlerinin mevcut bölüşümü ve eşitlikçi anlayıştan etkilenen beklentileri arasında büyük bir fark bulunmaktadır. Bunun sonucunda kendilerini daha çok mahrum edilmiş hissetmekte ve ev işlerinin bölüşümünü daha adaletsiz olarak algılamaktadırlar. (Lavee ve Katz, 2002: 32-37)

Kadın ve erkekler arasında ev işlerinin dağılımının zaman içerisinde ne şekilde farklılaştığını inceleyen bir çalışmaya göre ise ev işlerine kadının ayırdığı işgücü 1980'lerden itibaren sürekli bir azalma göstermesine rağmen ev işlerini yapanlar hala kadınlardır. Ev işlerinin cinsiyete dayalı bölüşümü hala devam etmekte, erkeklerin ev işleri yapması daha çok onların isteğine bağlı olmakta ve seçtikleri belirli işleri yapmaktadırlar, işlerin ana ve temel bölümünü kadınlar gerçekleştirmektedir. Julie Brines'ın yaptığı bir araştırmaya göre erkeklerin ev işlerine katkısı ekonomik koşulların mantık kurallarını izlememektedir. Aksine erkek ne kadar ekonomik olarak karısına bağımlıysa daha az ev işi yapmaktadır ki bunu muhtemelen erkekliğini koruyabilmenin bir yolu olarak görmektedir. Diğer bir deyişle kadınlar ve erkekler uygun cinsiyet rollerini yaptıkları ev işlerinin miktarı ve türü ile göstermektedirler. (Bianchi, Milkie, Sayer ve Robinson, 2000: 191-228)

Kandiyoti'ye göre, Türkiye'de ve genel olarak Ortadoğu'da kadın cinselliği üzerindeki toplu denetim, yaygın gayri resmi destek sistemlerine dayalı cinsiyet ayrımcı toplumsal ağlar ve kadınların bakıcı rollerini vurgulayan yaşam döngüsü belli bir toplumsal cinsiyet deneyimi üretmektedir. Cinsiyete dayalı sağlam bir benlik algısı, daha çok kadın cinselliği üzerindeki el koyucu ve baskıcı denetimlerin bir ürünü olarak kazanılır. Kadınlar arasındaki karşılıklı işbirliği ve destekten doğan güçlülük duygusu, nihai olarak erkeklerin yeni taleplerden korunmalarına ve geleneksel ayrıcalıklarını sürdürmelerine yardım eder. Daha da ötesi, kadınlar arası ilişkiler genellikle oldukça sömürücü olmaya meyleder. Orta ve üst sınıf kadınlar, ev dışında ücretli olarak çalışıp çalışmamaları bir yana, hizmetçi ve dadı gibi ücretli ev emekçileri tutmak gücüne sahip olabilirler. Ekonomik zorunluluklar yüzünden işgücüne dâhil yoksul kadınlar, bu işleri paylaşmak için sadece kızlarına, gelinlerine ya da evdeki diğer kadın akrabalarına güvenebilirler. Bu gibi durumlarda, hane halkının temel refahı, diğer kadınlar pahasına,

kadınlar tarafından yaratılır. Hızlı toplumsal değişim süreçleri bu çelişkileri giderek artan bir biçimde açığa çıkarmakta ve yoğunlaştırmaktadır. (Kandiyoti, 1997: 81)

Kadınların erkekler ile ilişkilerinde, ev içerisindeki işbölümü çerçevesinde önemli bir husus babalıktır. Babalığın 19.yüzyılda toplumsal olarak kuruluşu ulus devletin kurulmasıyla yakından ilişkili olup, daha önceki yüzyıllarda desteğini önemli ölçüde lokal güçlerden alan patriyarka 19.yüzyılda ulus devletle iç içe geçmektedir. Bu dönemde erkeklik kendini gündelik aile hayatının ötesinde bir alanda, kamusal alanda, politik alanda, soyut yüksek düşüncenin alanında, felsefenin, bilimin alanında inşa etmeye girişmiştir. Erkekliğin ve babalığın yüksek menfaatleri bireysel babalığın bir müzakere süreci içinde yeniden düzenlenmesini, bir anlamda devletin kontrolü altına girmesini beraberinde getirmiştir. Bu, çatışmanın öne çıktığı bir süreç değildir, babalığın genel menfaati tek tek babaların kişisel menfaatlerinden daha önemli görülmeye başlamıştır. Patriyarka ulusal düzeyde kurumsallaşma yönelimine girmiştir ve çocuk giderek artan ölçüde evde babalar tarafından eğitilmek yerine devlet babanın tek tipleştirici kurumları tarafından biçimlendirilecek, disipline edilmeye başlanmıştır. Batıda 1970’ler sonrasında piyasaya sürülecek olan yeni baba idealinin ilk tohumları ise 1920’lerden itibaren atılmaya başlanmıştır. Bu orta sınıf baba işten eve geldikten sonra çocuklarıyla oyun oynar, onlara yakınlık gösterir ve hafta sonları onlarla birlikte gezmektedir. Babanın evcilleştirilmesi yüzeyseldir, vitrinin ötesine geçmemiştir.. Babalar çocuklarıyla oyun oynayıp onlara arkadaşça davranmaktadırlar ama bu kadarla sınırlı kalmaktadır. Bebeklerin altını değiştirmek, onları yedirmek, uyutmak, yıkamak gibi işler anneye aittir. Babacık kültürü, güler yüzlü patriyarkal babalığı temsil etmektedir. Yeni söylem babanın aile içindeki otoritesini azaltmamakta, çocuklarıyla ahabap baba modeli aracılığıyla annenin çocukları üzerindeki etkisine karşı bir denge oluşturmaktadır. (Çabuklu, 2007: 104-105)

1970’li yıllardan sonra babalığa ilişkin yeni bir söylem kurulmaya başlanmıştır. Ev işleriyle, çocuklarıyla daha fazla ilgilenen bu konularda karısıyla işbirliği yapan yeni baba imajı gelişmiştir. İkinci dalga feminizmin mücadelesiyle babanın çocuğun fiziksel bakımına daha fazla katılması yönünde bir baskı oluşmuştur. Öte yandan 1970’lerde gelişmeye başlayan post fordist hizmet ekonomisi, kadınların iş hayatına yoğun bir

biçimde katılmasını beraberinde getirmiş, babanın evin geçimini tek başına sağlama özelliği zayıflamaya başlamıştır. Çalışan kadınlar kocalarından ev işlerine ve çocukların bakımına daha fazla katılmalarını talep etmektedir. 1980’lerde televizyon reklamlarında annelerden ziyade babalar bebekleri kucaklamakta, bebek arabalarını itmektedirler. Çocukların bakımıyla, yetiştirilmesiyle yakından ilgilenen bir baba imajı öne çıkarılmaktadır. Yeni baba ev işlerinin ve çocuk bakımının büyük ölçüde kadınlar tarafından yapıldığı gerçeğini gizlemeye yönelik televizyon tarafından üretilen bir mittir. (Çabuklu, 2007: 108)

İleride ele alınacak görüşme bulgularında da görüleceği üzere babalık imajı hala bu mitin etkilerini taşımaktadır. Çocuğuyla ilgilenen, çocuğuyla güzel bir diyalog kuran, “kızıyla aşk yaşayan” babalar ile ilgili gerçek aslında babaların işten gelince çocuğuyla biraz oynaması veya dışarıya – parka, alışveriş merkezine - götürmesi ve sorumluluğunun bundan ibaret olmasıdır. Bu bakımdan kadınların kendi babalarından bugüne değişen unsurun sadece görüntüden ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

Babalık ve anneliğe ilişkin işbölümünde önemli bir konu uykudur. Toplumsal cinsiyet ve uyku arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma, aslında son derece önemli olan fakat uyku konusunun etkilerini değerlendirmektedir. Cinsiyet ve aile araştırmacıları uykunun cinsiyet eşitliğinin ortaya çıktığı ve yeniden üretildiği bir alan olduğunu yeni tespit etmişlerdir. Çalışmada öncelikle kadınların işgücüne katılımlarını ciddi derecede arttırırken, erkeklerin ev işlerine ve çocuk bakımına katılımlarında sadece küçük bir artış olduğu belirtilmektedir. Ev işleri ve çocuk bakımının kadın ve erkek arasındaki eşitsiz dağılımı toplumsal cinsiyet hakkındaki hegemonik inançlara atfedilmektedir: Erkek aileye ekonomik desteği sağlar, kadın eve ve aile bireylerine bakar. Bu algılar çiftlerin ev içi işlerin dağılımı konusundaki anlaşmalarını etkiler ve çalışanın ev işlerini yapan bir eşi olmasından dolayı tüm vaktini ve enerjisini işe vakfeden ideal bir eleman olduğunu öngören istihdam politikalarının devamını sağlar. (Maurne, Sebastian ve Bardo, 2010: 747)

Suzan Venn, İngiliz çiftlerle 2007’de yaptığı görüşmelerde uykunun aile hayatında cinsiyet eşitliğini güçlendirdiği ve devam ettirdiği sonucuna varmıştır. Erkekler her

zaman gürültülü ve kesintisiz uyurken, kadınların uykuları mutlaka çocukların ihtiyaçları (uykusuzluk, hastalık, kâbus, alt ıslatma vb.) ve uyku problemleri sebebiyle kesintiye uğramaktadır. Çiftlerin çoğu annelerin bölünmüş uykularının adaletsizliği konusunu tartışmamakta bunu anneliğin çocuklarına karşı sorumluluğu olarak görmektedir. Benzer şekilde erkeklerin horlaması kadınların uykularını bölmektedir. Buna karşılık kadınlar erkeklerin horlamasına mazeretler bulmakta, bu rahatsızlığı pasif bir şekilde kabul etmekte ve daha iyi bir uyku için yerlerini değiştirmemektedirler, çünkü aynı yatağı paylaşmanın evlilik hayatı için hayati öneme sahip olduğunu düşünmektedirler. Bu gibi çalışmalar uyku düzenlerinin cinsiyet eşitsizliğini ortaya çıkardığını göstermektedir. (Maurne, Sebastian ve Bardo, 2010: 749)

Çalışmada, 25 çiftle görüşme yapılmış, bu çiftlerin 21'inde erkekler teorik olarak cinsiyet eşitliğine inandığını belirtse de kadınların bu işleri daha iyi yaptıkları gerekçesiyle onları çocuk bakımı ve ev işlerini yapmaya mecbur bıraktıkları ortaya çıkmıştır. Ev işleri ve çocuk bakımına ait işleri yapmaları istendiğinde yardımcı olma taraftarı olan erkekler ev işleri yapmaktaki ilgisizlikleri ve isteksizlikleri, buna bağlı olarak bilgisizlikleri sebebiyle kadınların daha çok endişe duymalarına sebep olmaktadır. Örneğin bir anne yemek saati boyunca çalışıyorsa çocukların yemeği konusunda endişelenmektedir çünkü erkekler yemek yapmayı öğrenmeyi reddetmekte ya da yemeği çocukların tercihinin bırakmaktadır, bu tercih tabii ki fast food tarzı sağlıksız yemekler olmaktadır. (Maurne, Sebastian ve Bardo, 2010: 754-758)

Aile hayatındaki cinsiyet eşitsizliği çiftler iş ve aile sorumlulukları arasında kaldıklarında daha da açık bir hale gelmektedir. Birçok erkek iş gerekleri sebebiyle önemli aile olaylarını kaçırdığını fakat bunun ailenin ihtiyaçlarını sağlamak için kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde çocukların ihtiyaçları için gerekleri ile çatıştığında bunu çözmek için eşlerine, ailenin diğer kadın akrabalarına ve ailenin daha büyük çocuklarına güvendiklerini belirtmiştir. Bunun aksine kadınların çoğunun “Aile ilk sıradadır” felsefesiyle çocukların ihtiyaçlarını karşılayabilmek için işten feragat ettiklerini belirtmişlerdir. Bir kadının belirttiği gibi “Her zaman başka bir iş bulabilirim ama başka bir aile bulamam” görüşü yaygındır. Kadınlar aile refahından anne sorumludur algısıyla, çocukların, anne-babanın beklentilerini yerine getirmeye

çalışmakta ve bunları yerine getirmek için işten feragat etmektedirler. (Maurne, Sebastian ve Bardo, 2010: 759-761)

Görüşme yapılan çiftlerden 16' sında kadının uykusu erkek tarafından bölünmekte fakat tersi olmamaktadır. Erkeklerin hiçbiri bunu sorun olarak görmemekte, çoğunluğu bunu uykunun doğal bir parçası olarak nitelendirmekte ve yine çoğu eşlerinin buna alıştığını söylemektedirler. Eşlerinin daha iyi uyumaları için ayrı yatmadıklarını bunun mutlu bir evliliğin parçası olduğunu belirtmektedirler. Kadınların hiçbirisi eşlerinin horlamasına alışmadığını, bunu tolare ettiklerini, kesik kesik uyuduklarını belirtmektedirler. Başka bir yerde uyumalarını eşleri istemediği için ve evliliğin bunu gerektirdiğini düşündükleri için kadınlar uyuyamamaya devam etmektedir. Görüşülen çiftlerdeki erkeklerden hiçbiri çocukların ihtiyacını karşılamamaktadır. Erkekler eşlerinin çocuklara daha iyi baktığını belirtirken, 13 erkek eşlerinin uykusunun çocuklar tarafından bölündüğünü bile bilmemektedir. Bir erkek, karısının çocukları duyduğunu kendisinin duyamadığını belirtmektedir. (Maurne, Sebastian ve Bardo, 2010: 762-763)

Görüşmecilere sabah rutini sorulduğunda erkeklerden 3 erkek dışında kalanı bu rutinin gerektirdiği işlerden (kahvaltı hazırlama, çocukları hazırlama, okula götürme vs) uzak olduğunu belirtmektedir. Bazı araştırmacılar aile hayatının koşturmacasının özellikle kadınları etkilediğini, iyi bir uykunun yavaşlamaya ve günün stresinin azaltılmasına bağlı olduğunu belirtmektedirler. Kadınlara erkeklerin neden sabah rutini içerisinde yer almadıkları sorulduğunda Hotchschild'ın ev işi yapmada erkeklerin pasif direnişi olarak nitelediği durum ortaya çıkmaktadır. Sorumluluk almayı reddetmekte, kıyafetleri beceriksizce hazırlamakta, beslenme çantalarını döke saça hazırlamakta ve böylece yorgun ve uykusuz anneleri bu sorunlulukları üstlenmeye zorlamamaktadırlar. 25 kadından 18 i sabah koşturmacasını herkesinki gibi diye nitelendirmekte ve anne olmayanlara ya da büyük çocuğu olanlara daha fazla zamanları olduğu için gıptayla bakmaktadırlar. Kadınlar yorgun ve uykusuz olarak başladıkları güne bir de sabah koşturmacasının stresini eklemekte ve daha sonra çalışma gününe başlamaktadırlar. (Maurne, Sebastian ve Bardo, 2010: 764-765)

Kadınlarla erkeklerin ilişkilerindeki pek çok değişime rağmen, kadınlar hala kendilerini yalnızca geleneksel aile yapılarına değil erkeklerin kendilerine de uydurmaya çalışıyorlar. Kadınlar hala geleneksel duygusal gündemin mantığına sadık kalıyor ve böylece herşeyin eskisi gibi muhafaza edilmesinde erkekler kadar rol oynuyorlar. Bilinen feminist sav, erkeklerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla kadınları güdümledikleri yolundadır. Bize kadınların onları ev içinde ezilen rolüne düşüren cinsel uzlaşımların kurbanı oldukları söylenir. Erkekler bize kendilerini de oynamak zorunda oldukları roller tarafından kısıtlanmış hissettiklerini söylerler. Onlara asla ağlamamalarını, nazik ya da kırılgan olmamalarını, çocuklara bakmamalarını öğütleyen erkeklik anlayışları tarafından sınırlandıklarını hissediyorlar. Ama nadiren araştırılan şey, bu erkeklik yapısına kadınların kendilerinin anneler hem de sevgililer olarak neler kattıklarıdır. (Coward, 1995: 138)

3.2.2 İŞ YAŞAMI

Kadınlar iş yaşamında daha etkin bir şekilde yer almaya başladıklarında, kendilerini erkeklere erkek düşmanı olmadıklarını kanıtlamak zorunda hissetmişlerdir. Erkeklere iş hayatında doğrudan meydan okuyan kadınların çoğu endişeli aşırı kadınsı bir tarzı benimsemiştir. Bunun belirtisi de 1980'lerin başındaki sert iş kadını görüntüsünün yerini daha bilinçli bir şekilde kurulmuş kadınsı görüntüye bırakmasıdır; açıkça erkeklere gerçekten meydan okunduğunu yadsımak amacıyla dişilik ön plana çıkarılmıştır. Fakat cinsel olarak erkeklere cazip görünmek artık yeterli değildir. Kamusal kimliği olan çoğu kadın, ailelerini özellikle de küçük çocuklarını öne çıkarmıştır. Bunlar kişisel başarıları ne olursa olsun, geleneksel kadınsı ihtiyaçları ve önceliklerinin derinlerde aynı kaldığının kanıtlarıdır. Erkeklere cinsler arasında her şeyin yolunda gittiğine dair güvence veren konusundaki sessiz gündem sürmüş, erkeklerden değişimleri istenmemiştir. Devlet kreşleri ve daha iyi ücretler kadınların hayatını kolaylaştırmaktadır ama kadınların ve çocukların hayatlarında gerçek bir nitelik değişimin ancak erkeklerde köklü değişimler olmasıyla mümkündür. Ama erkeklere yönelik bu meydan okuma hiçbir zaman güçlendirilememiştir. (Coward 1995: 15-16)

Coward'a göre kadınlar son derece bariz bir şekilde belli erkeklere gerçek imtiyazlar veren değerler sistemiyle mücadeleden vazgeçmişlerdir. Bu sisteme uyarlanmış ve kararlarını kendi gözlerinde meşrulaştırmanın yollarını bulmuşlardır. Köklü değişiklik ihtiyaçları için erkeklerle mücadele etmek yerine hayatlarının hoş olmayan yönlerini diğer kadınlara anlatmakla yetinmişlerdir. Kamusal hayatta yüksek mevkilere ulaşan kadınlardan pek çoğu, bunu erkeklerle uzlaşarak, hatta Margaret Thatcher'in yaptığı gibi öteki kadınları reddederek gerçekleştirmişlerdir. Cinsel ilişkilerdeki geleneksel kurallara karşı çıkmadıkları gibi erkeklerin çalışma biçimlerine de erkek ve kadınların kamusal ve özel alanlardaki beklentileri arasındaki farklılıklara da meydan okumamışlardır. (Coward, 1995: 16)

Kadınlar iş hayatındaki yerlerini etkileyen bir husus da işe bakışlarıdır: İş benlik duygusunun ayrılmaz bir parçası olarak hissetmemekte, derinde bir yerde işi ve mesleği vazgeçilebilir şeyler olarak görmektedirler. Kadınların işlerini bırakmaları ya da geri plana itmelerini açıklamak için biyolojinin çekimi, annelik bağının kariyerizmin yüzeyselliği üzerindeki zaferi gibi sözlerden başka başvurabilecekleri bir dil yoktur ama biyoloji tüm önemine rağmen duygu karmaşasının içinde yalnızca bir parçadır. Coward bu konuda yaptığı araştırmalara göre biyoloji kadar güçlü bir başka faktörün annelik bağları ya da doğal içgüdüler arkasına saklanan, mesleklerin aslında vazgeçilebilir, bir anlamda önemsiz gören tutum olduğunu belirtmekte ve bunu kadınların davranışlarına derinlemesine sinmiş olduğunu, benliklerinin bir parçasını hep bunun dışında tutmakta olduklarını vurgulamıştır. (Coward, 1995: 38)

Çağdaş kadınların yüz yüze oldukları ve onları genellikle geleneksel yönlerle iten çeşitli ikilem ve çelişkiler bulunmaktadır. Bu gerilimlerin altında yatan duygu, sıklıkla herhangi bir bireyin yaşamındaki belli yetersizliklerden daha ileri gittiği anlaşılan bir suçluluktur: Çalışmaktan suçluluk, çalışmamaktan suçluluk, çocuklarla ilgili suçluluk, annelerle ilgili suçluluk, kocalarla ilgili suçluluk. Coward 1990'ların güvenli "her şeye sahip" kadınlarının varlığına dair kanıt bulamadığını, tersine suçluluk duygularını bir kenarda tutarak yaşamının yollarını bulmaya çalışan kadınlarla karşılaştığını belirtmektedir. Çağdaş kadınlar için her şeyin o kadar iyi olmadığını gösteren bir işaret varsa o da suçluluk duygusudur. Bu, kadınların toplumsal çözümler bulmaktansa var

olan çatışmaları içselleştirdiklerinin işaretidir. Psikanalist Melanie Klein “kararsızlık suçluluğu besler, suçluluk da mazoşistçe boyun eğişi büyütür” demiştir. Bu yorum kadınların neden geleneksel cins ayrımına itaat ettikleri sorusuyla doğrudan bağlantılı gözükmektedir. Suçluluğun geleneksel yapıları kırmaya dönük her kalkışmaya, hatta bu yapıları kırmaya yönelik her düşünceye eşlik ettiği görülmektedir. İki üçlü itki söz konusu olduğunda –bir kariyer yapma arzusu ve çocukların annelerinin ilgisine ihtiyacı duydukları inancı- suçluluk duygusu özellikle şiddetlenir. (Coward, 1995: 122)

Kadınların evdeki merkezi sorumluluk konumlarının yol açtığı suçluluğu toplumumuzdaki cinsiyete dayanan işbölümünün basit bir yan ürünü olarak görmek yanlış olur. Coward yaptığı araştırma için sürdürdüğü görüşmeler sırasında kadınların neredeyse hepsinin, eşlerinin çocuklarla ilgili ayın şeyleri hissetmediklerini, iş ve çocuklarla ilgili suçluluk duygularını anlamadıklarını söylediklerini belirtir. Bu farklılık kadınların sonuçta neden işin aslan payını üstlendiklerini ve evin psikolojik sorumluluğunu aldıklarının nedeni olarak öne sürülmektedir. Kadınlar genellikle eylemlerinin sonuçlarından, özellikle de kendi ihtiyaç ve hırslarının çevresindekileri bilhassa da onlara bağımlı olanları ürküteceğinden korkmaktadırlar. İş, kadınların kendi önceliklerini belirleme ve kendileri için bir şeyler başarma yetenekleriyle yüz yüze gelmelerinin neden olduğu için müthiş bir baskı haline gelebilmektedir. (Coward 1995: 131)

Kadınların iş yaşamı içerisinde dedikoducu olduğu, kadınlar tarafından en çok dile getirilen husus olmaktadır. Kadınların hiçbiri kendisinin dedikodu yaptığını kabul etmemekte bunu diğer kadınların yaptığı –erkeklerin değil- ve iş yaşamını son derece olumsuz etkileyen bir unsur olarak tanımlamaktadırlar. Dedikodunun kadınlara atfedilmesi, olumsuz olarak nitelendirilmesi de eril bakış açısının ve tarihsel olarak yansımalarının bir sonucu, oluşturulan ideolojinin bir parçasıdır. Bu tarihselliğe kısaca bakacak olursak:

Modernlik ortaçağın grotesk bedenlerini ehlileştirmek, uygarlaştırmak istiyordu ve kadın bedeninin davranışlarını disiplin altına almaya özel önem veriyordu. Ancak kadınların oturmasını kalkmasını bilmeleri yeterli değildi topluluk içinde nasıl

konusulacağını da öğrenmeleri gerekiyordu.18. yüzyıldan itibaren kadınların konuşması artan bir şekilde gözetim altında tutulmaya başladı. Sosyal ortamlarda kadınlardan ağzı sıkı olma, ölçülülük ve sessizlik bekleniyordu. Kadının boşboğazlığı, sözsel ölçüsüzlüğü ondaki cinsel ölçüsüzlükle ilişkilendirilmekteydi. Kadın sözlü kültürünün bir parçası olan dedikodunun gerile(til)mesi ve –eril- yazılı kültürün gelişmesi modernliğin özel alanı kamusal alandan ayırma çabalarıyla da ilişkiliydi. Erkeğe ait olduğu varsayılan kamusal alan rasyonel aklın, bilimin, felsefenin, politikanın, soyut evrensel düşüncenin alanı olarak kurulmaktaydı. “Kadınlara tahsis edilen” özel alan ise gündelik sıradanlığın, ev işlerinin, çocuk bakımının, önemsiz ayrıntıların alanıdır. Egemen eril söylem kadının sözünü kamusal alandan dışlayıp özel alana kapatmakla kalmıyor kadının bu dar alandaki konuşmasını dedikodu, boş laf, gevezelik, dırdır gibi sıfatlarla aşağılıyordu. Eril, aşkın özneliği, mutlak bilgiyi öne çıkaran bu felsefi söylem kadına ait olanı dışlamakta, kadının teorik bir özneliğe ulaşamayacağını varsaymaktaydı. Yüksek ve ciddi fikirleri ancak kamusal mekan ve yazılı kültüre egemen olan erkek üretebilirdi, küçük, değersiz uğraşların vuku bulduğu özel alanın bir parçası olan kadın ise ancak, dedikodu üretebilirdi. Erkek genelleştirilebilir hakikate yükselebilirken kadın detayların dar alanı içinde dönüp duruyordu. Kadının payına ciddi bilgiden uzak, kültürün aşağı biçimlerine denk gelen dedikodu düşüyordu. Eril kültür soyut –eril- kamusal uzamı, özel somut –kadına yakın-yer aleyhine güçlendirmekle kalmıyor, daha önce gündelik yaşamla iç içe olan bilgiyi soyut bir alan taşıyıp yeniden kuruyordu. Böylece –eril- soyut bilgi canlı yaşamı, gündelik olanı, yeri, sözü, bedene ait olanı, kadınsı olanı dışlamaya yönelecek, eskiden bir bilgi kaynağı olarak görülen duygu bu kez kadına özgü bir istikrarsızlık kaynağı olarak görülüp “bilimsel bilginin” dışına sürülmüştür. Dedikodu gündelikliğiyle, “ciddi olmamasıyla”, taşıdığı duygusal yük, oyuncu niteliğiyle, “başı sonu olmayışıyla”, lineer bir anlatı olarak kurulmamasıyla, iniş çıkışlarıyla seyrinin tahmin edilemezliğiyle, akışkanlığıyla, kaotikliğiyle “anti rasyonel” yapısıyla, “kadınsı tekinsizliğiyle” modernlik için bir endişe kaynağı olup çıkmıştır. (Çabuklu, 2007: 35)

Dedikodu kadın sözlü kültürünün bir parçası olarak şu ya da bu şekilde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Kadın sözlü kültürü, eril yazılı kültürün güçlenmesiyle birlikte güç kaybettiye de ortadan kalkmamış, aynı zamanda yazılı kültürün içine

sızarak onun ciddiyetini bozmuş, ona ses, söz katmış, masalsı bir nitelik kazandırmıştır. Dedikodu egemen resmi söylemin dışladığı insanlar için bir tür sığınaktır. Patricia Meyer Spacks'a göre dedikodu boyunduruk altında olanların son çaresidir, yaşamları sömürgeleştirilmiş alt sınıfların bir direniş aracıdır, güçleri ellerinden alınmış kadınlar için yedek bir rezervdir, kadınları güçlendirmektedir. Dedikodu denetlenemeyen gizli gücüyle egemen sınıfların kontrolü dışında sözlü bir dayanışma ağı kurulmasına imkân vermektedir.. Böylece modernliğin değerler sistemi için tedirgine edici bir alan oluşturmakta, dilsel istikrara, kontrole sahip özne modelini aşındırmaktadır. Modernlikte erkeğin dili ciddi, objektif ve lineer, kadının konuşması ise subjektif, rasgele ve kaotiktir, eril kamusal hayat resmi raporların dolaşımına bildirimlere dayanırken kadınların özel hayatı dedikodusal karşılıklı etkileşime, kadınların karşılıklı olarak bedensel ve sözsel sınırlarını ortadan kaldırmasına dayanmaktadır. (Çabuklu, 2007: 36-37)

İşyerleri gibi sosyal ilişkilerin ve örüntülerin olduğu tüm kamusal alanlarda varlığını sürdüren dedikodu, kadınlar tarafından diğer kadınlara atfedilen ve olumsuz olarak nitelendirilen bir eylem olmuştur.

3.2.2.1. Rekabet ve ayrımcılık

Kadınlar iş yaşamlarını yukarıda belirtildiği gibi varlıklarının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmeyebilmekte iken, diğer yandan diğer kadınları işyerinde rekabetçi olarak tanımlayabilmektedirler. Bunun yanı sıra iş yaşamında karşılaşılan ayrımcılığa karşı sergilenen duruş da bu başlık altında önemli diğer husustur.

İtaatkâr, edilgen, hareketliliği düşük ve yaşam alanı sınırlı kadın ideal tipiyle gerçek kadınların deneyimleri arasındaki fark, tam da toplumsal değişime ilişkin ipuçları barındırmaktadır: Bu kadınlar için habitus, daha geniş bir uzamı, daha fazla maddi ve sembolik sermayeyi, dolayısıyla daha fazla gücü içermektedir. Çalışmak için mahallenin dışına çıkan, en yakın çevrenin -ailenin dışından insanlarla düzenli olarak etkileşimde bulunan, para kazanan bir kadın için geleneksel ataerkil pazarlık normları halen geçerli olsa ve doğrudan bir güçlenme izlenemese bile kendi öznelliğinin inşası

boyutunda önemli değişmelerin gerçekleşmekte olduğu ve bu sürecin bir güçlenme süreci olarak da kavranabileceği söylenebilir. (Bora, 2005: 103-104)

Segerman Peck kadınların teknik yetenek gerektiren işlerde son derece iyi olduklarını fakat yüksek bir otoriteye tabii olduklarını belirtip devam etmektedir ”Genel yönetime erişir erişmez işletmeler tekerlekleri yağlayacak, başka işler ve sözleşmeler getirebilecek, doğru insanlarla ilişkisi olan, birlikte içmekten hoşlanılacak birini arıyorlar. Bu tabii ki erkeklere ait bir şey.” (Coward 1995: 46)

Pek çok çalışan kadının çevrelerindeki diğer kadınlara yönelik keskin bir tavır bulunmaktadır. İşyerlerinde cinsiyet ayrımcılığı vardır: Cam tavan, erkeklerden daha az kazanma, terfi edememe gibi. Kadınlar başarısızlıklarının acısını diğer kadınlardan çıkarır, çünkü kendisini güçsüz hisseden birinin gerçek güce sahip olanla uğraşmak yerine kendisi gibi güçsüz birine çatması daha uygun görünür. Ayrıca bir kadın, erkeklerin oluşturduğu çembere meydan okursa çemberin dışında bırakılma riski vardır. Daha iyi çalışma koşulları (esnek çalışma saatleri ve yerinde çocuk bakımı gibi) için savaşımında diğer kadınlara katılmak zaman harcamayı gerektirir, yorucu ve risklidir. Ama bir kadın diğerlerini aşağılayarak, üstünlüğünü diğer kadınlara kanıtlayabilir ve böylece erkeklerin oluşturduğu çembere bir adım daha yaklaşmış olur. (Tanenbaum 2006: 153)

Benzer şekilde Stromquist, çeşitli güdüler kadınları bir arada tutarken grup halindeki kadınlarda ya birbirlerine karşı bir güvensizlik vardır ya da kişisel çekişmelerle uğraşmakta olduklarını belirterek bu çekişmenin, kendi başına, kadınların bir yandan erkekleri üstün olarak görmelerinin, diğer yandan da kendi açtıkları küçük sosyo-politik alanda kendilerini erkeklerden altta ve birbirlerinin rakibi olarak görmelerine neden olan cinsiyete dayalı toplumsallaşmanın bir ürünü olarak tanımlamaktadır. (Stromquist, 2012: 199)

2006 yılında Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi’nde 10 kadın ve 6 erkek ile görüşme yapılmıştır. Çalışmada kadın ve erkek akademisyenlerin cinsiyete dayalı ayrımcılığı kendi işyerlerinde nasıl algıladıkları ve akademik hayatın değişik

aşamalarında nasıl deneyimledikleri araştırılmıştır. Mülakat sonuçları değerlendirildiğinde erkek egemen değerlerin ve önceliklerin günlük iş pratiklerince içselleştirildiği gözlemlenmiştir. Kadınların ortak algılayışı şudur: (aslında eril olan) herşey normal, doğal: kadın cinselliğine dönük talepler, arkadaşça şakaların ardındaki gizlenmiş erkek ilgisi/merakı ya da daha açık olarak erkekçe merak ve ilginin kadın evlenince nasıl yön değiştirdiği, bekâr ya da boşanmış kadın akademisyenlerin ne giydiği, saçının uzunluğu, kısalığı, bakışlarında gizli –erkeğe yönelik- anlamlar bulma çabası, kaba ya da daha rafine kinayeler, cinsiyetçi laf atmalar, hepsi üniversitelerdeki ortak hiyerarşik (eril) cinsiyetlendirme pratiklerinin örnekleri olarak araştırmacıların karşısına çıkmıştır. (Öztürk ve Özkaplan, 2010: 186)

Cinsiyet ayrımcılığı kadınların her gün karşılaştığı ve karşılık verip vermemek, verecekse ne şekilde bunu ortaya koyacağına ilişkin karar almak zorunda olduğu bir durumdur. Karşı koymak, ayrımcı davranışları azaltacak veya değiştirecek aynı zamanda önyargılı birine boyun eğmek yerine kendi düşüncelerini ortaya koymanın sağlayacağı kendine güveni yaşayacaktır. Karşı koyma aynı zamanda ayrımcı davranışlarda bulunan kişilerin düşüncelerini değiştirerek, olaya tanık olanların algılarını farklılaştıracak ve uygun davranışın ne olduğuna ilişkin normları değiştirerek kadının statüsünü iyileştirecektir. (Swim ve Hyers, 1998: 68)

Kadınların cinsiyetçi yaklaşımlara karşı tepkilerini ortaya koymaya çalışan bir çalışmaya göre kadınların %16'sı davranışının uygun olmadığını belirtmek gibi direkt sözlü tepki vermektedir. Bununla beraber farklı karşı koyma davranışları ile bu oran %45'e çıkmaktadır. Karşı koyma türlerinden en yaygın olanı soru cümlesiyle karşılık vermektir (Örneğin Ne dediniz siz?). İkincisi gerçekleştirilen görev ile karşılık vermektir. (örneğin kişi tarafından söylenen ile çelişen bir şekilde davranmak). Bir diğeri açıkça yapılan davranışın uygunsuzluğunu dile getirmek, mizah veya iğneleme kullanmaktır. Çoğu kadın cinsiyetçi davranışlara karşı istedikleri gibi karşılık verememektedirler ve bu davranışları tatsız bulmaktadırlar. Açıkça karşılık vermek istemekte fakat sosyal kısıtlamalar bunu engellemektedir. Sosyal kısıtlamalar kadınların verdiği karşılık şeklini etkilemektedir. Kadınlar, en risksiz yolu yani karşılık vermemeyi seçmekte, karşılık verdiklerinde en kibar yolu tercih etmektedirler. (Swim ve Hyers,

1998;70-75) Açıkça tepki vermeyen kadınların %91'i, cinsiyetçi davranışta bulunan kişiyi önyargılı olarak görmektedirler ve bu kişi hakkında olumsuz duygu ve düşünceler taşımaktadırlar. Kadınlar kişisel olarak cinsiyet ayrımcılığına karşı koymak isteseler de sosyal normlar direkt karşı koymaya izin vermemektedir. Bir davranışı veya sözü cinsiyetçi olarak nitelendirip karşılık vermek istemek yeterli olmamaktadır. Karşı koymanın sonuçlarının ne olacağına ilişkin endişeler, cinsiyetçi davranışlar hakkında şikayetçi olmayı önlemektedir. Sosyal normlar; kadına uygun davranışın sessiz kalmak olduğunu öngörmektedir, kadının kendisini feminist olarak tanımlamasına karşıdır, kadınlara karşı tarafın misilleme yapacağı endişesini ve kaba veya agresif olarak tanımlanacağı korkusunu aşılamaaktadır. Karşı koymama bilgisizliğe yol açmakta, buyurucu normlara boyun eğilmektedir, ayrımcılığı gerçekleştirenler herhangi bir karşı koyma ile karşılamamakta, davranışlarının çirkin olduğunun farkına varmamaktadırlar, genel olarak ayrımcı yorumlar ve davranışlar kültür içerisinde varlıklarını bu şekilde sürdürmektedirler. (Swim ve Hyers, 1998: 75-87)

Kadınların cinsiyet ayrımcılığı içeren davranışlara karşı yaklaşımlarını içeren bir diğer çalışmada, kadınların cinsiyet ayrımcılığının son derece açık şekillerinden veya cinsel tacizden ziyade gündelik hayatları içerisinde ayrımcılığın gizli türlerine maruz kaldıkları görülmektedir. Genellikle kadınlar, cinsiyet ayrımcılığının bir problem olduğunu kabul etmeye yanaşmamaktadırlar. Crosby bu durumu açıklarken, Lerner'in hipotezini cinsiyet ayrımcılığına uygulamıştır. Lerner'e göre insanlar dünyayı adaletli bir yer olarak algılama eğilimindedirler, iyi insanlar olumlu sonuçlar alırken kötü insanlar olumsuz sonuçlar elde ederler. Crosby'e göre kadınlar tanık oldukları cinsiyet ayrımcılığını, diğer kadınların haddini aşan, hoş olmayan davranışlarının bir sonucu olarak görmektedirler. Bunun yanında, maruz kaldıkları ayrımcı davranışlar karşısında kendilerini suçlamaktadırlar. (Dodd, Giuliano, Boutell ve Moran, 2001: 567-569)

Cinsiyet ayrımcılığını tanımlayamayan veya tanımlamak istemeyen kadınlar bu davranışlara maruz kaldıklarında karşı koymamaktadırlar. Bir kadının karşı koyabilmesi için öncelikle bu durumu ayrımcı olarak nitelendirmesi gerekmektedir. Fitzgerald'ın yaptığı bir araştırmaya göre kadınların yaklaşık %50'si cinsel taciz olarak tanımlanabilecek bir olay yaşamıştır fakat yaşadıklarının cinsel taciz olarak

adlandırıldığıнын farkında değildirler, sadece %5'i yaşadığının cinsel taciz olduğunu kendisi tanımlayarak dile getirmiştir. (Dodd, Giuliano, Boutell ve Moran, 2001: 570) Kadınların cinsiyetçi davranışlara karşı koymasını güçleştiren pek çok faktör vardır. Örneğin kadın buna karşı koyarsa kendine inanılmayacağından, küçük düşeceğinden veya utandırılacağından, davranışı yapan kişinin misilleme yapacağından veya işinin kötü etkileneceğinden korkabilir. Kadını karşı durmaktan alıkoyan en genel korku diğerlerinin bu davranışı nasıl karşılayacağıdır. Kadınlar diğerleri tarafından olumsuz nitelendirilmekten, sorun çıkarıcı olarak adlandırılmaktan korkmaktadırlar. Aynı zamanda bu tür bir karşı koymanın toplum tarafından belirlenmiş pasif uygun dişi rolüne uygun olmamasından endişe duymaktadırlar. (Dodd, Giuliano, Boutell ve Moran, 2001: 571)

Swim and Hyers'in çalışmasında olduğu gibi kadınların bu tür davranışlara karşı duran kadınlardan hoşlandıkları, onlara saygı duydukları ve bu yaklaşımlarını takdir ettikleri ortaya çıkmıştır, çünkü inandıklarını savunmuşlar ve risk almışlardır. Bununla beraber erkekler cinsiyetçi davranışlara karşı koyan kadınlardan hoşlanmamaktadırlar. Kadınlar, cinsiyetçi yaklaşımlara karşı koyduklarında kadınlar tarafından saygı duyulmakta ve takdir görmekte, erkekler ise bu davranışı olumsuz olarak değerlendirmektedir. Bu durum kadınlar açısından bir paradoksa yol açmaktadır: ya cinsiyetçi davranışlara karşı koyarak kadınlar tarafından saygı duyulacaklar ve sevilecekler veya bu davranışları görmezden gelerek erkekler tarafından beğenileceklerdir. Erkeklerin bu yaklaşımı aslında cinsiyet kalıplarına uygun olmayan davranışlara karşı reaksiyonları inceleyen araştırmalar ışığında çok da sürpriz değildir. Bu araştırmalar göstermektedir ki insanlar toplumun genel kabul görmüş cinsiyet rollerinin- ki bunlar kadın için pasif ve erkek için agresif olmayı öngörür – aksine davranırlarsa toplum tarafından cezalandırılırlar veya dışlanırlar. (Dodd, Giuliano, Boutell ve Moran, 2001: 572-575)

Buradan yola çıkarak kadınların toplumsal cinsiyet algılarının şekillenmesinde, geleneksel rollerin etkisinin devam etmesi, kadınların buna karşı çıkmaması, günlük yaşamda karşılaştıkları çeşitli söz ve davranışlara cevap vermemelerini de kapsamaktadır. Bunda statükonun devam ettirilmesi, kadınların kendilerini egemen güçlere –erkeklerle- beğendirme istekleri yatıyor olabilir mi? Bu unsur işyerinde

kadınlar arasında yaşanan yoğun rekabetin de ardında yatan bir etken olarak gözükmektedir.

Kadın ve erkeklerin liderlik pozisyonları için değerlendirilmelerinde paylaşılan algılar ve beklentiler ile bu algıların cinsiyet rollerine uygunluğu incelendiği bir çalışmaya göre liderliğin karakteristik özellikleri genellikle maskülen cinsiyet rolüne atfedilmiştir. Liderlik özellikleri daha çok erkekler üzerinden tanımlanmış kadınlar geleneksel feminen roller için –destek sağlama, insan ilişkileri vb- uygun görülmüştür. Liderliğin bu maskülen rol kalıbı, erkeklerin idari düzeylerde yükselmesini ve kadınların idari kademelerde yer almamalarına neden olmuştur. (Garcia-Retamero ve López-Zafra, 2006: 567-570)

Çalışmaya 705 kişi katılmıştır. Sonuçlar, rol kalıplarının, liderliği maskülen bir form olarak gören ve kadınların liderlik statüsüne yükselmesini önleyen engeller ortaya koyan yapısını desteklemektedir. Bu özellikle cinsiyetlerine uygun olmayan alanlarda çalışan kadınlar için daha belirgindir. Kadınlar, erkeklerden daha çok hemcinslerini daha az nitelikli görme eğilimindedirler ve yaşlılarla beraber kadın liderlere karşı daha çok önyargı beslemektedirler. Bu önyargı ancak kadınların cinsiyetlerine uygun alanlarda -örn. eğitim- çalışmaları durumunda azalmaktadır. Bu yüzden işyerlerindeki yöneticilik statüsünde cinsiyete dayalı ayrımın devam etmesinde önemli bir rol oynamaktadırlar. (Garcia-Retamero ve López-Zafra, 2006: 570-575)

İdari pozisyonların gerektirdiği spesifik özelliklere ilişkin kadın ve erkeklerin algıları araştırıldığı bir çalışmada da benzer sonuçlar görülmektedir. Bu çalışmada müdürlük rolünün algılanışının hangi dereceye kadar cinsiyet temelli düşüncelerle şekillendirildiği ortaya konmaya çalışılmakta ayrıca bu rolü oluşturan alt rollerin hangilerinin dişil hangilerinin eril olarak tanımlandığı incelenmektedir. (Atwater, Brett, Waldman, DiMare ve Hayden, 2004: 191-192)

146 Erkek ve 117 kadın ile yapılan anket sonucu bilgiler toplanmıştır. 19 adet idari alt-rolün, eril, dişil veya söylenemez seçenekleri ile değerlendirilmesi yapılmıştır. Daha önceki çalışmalarda yönetimin tamamen eril olduğu sonucu ortaya çıkmaktayken bu

çalışmanın sonuçlarına göre bu alt rollerin bazıları eril bazıları dişil olarak görülmektedir. Bununla beraber yöneticiliğe ilişkin ana özellikler -temsil etme, disiplini sağlama, kaynak tahsis etme, stratejik kararlar alma, problem çözme ve cezalandırma – hem erkekler hem kadınlar tarafından eril görülürken, dişil görülen özellikler daha çok ikincil kalmaktadır: Motive etme, planlama, iletişim, destek sağlama. (Atwater, Brett, Waldman, DiMare ve Hayden, 2004: 193)

Bir diğer sonuç, kadın müdürler eril olarak değerlendirilen alt rollerden birini oynadıkları zaman olumsuz algılanmaktadırlar. Örneğin eğer kadın müdürler çalışanlarını disipline etmek ve cezalandırmak zorundaysalar aynı şekilde davranan erkek müdürlerden daha olumsuz karşılanmaktadırlar. Üst düzey yönetici pozisyonları daha çok eril olarak nitelendirilen rolleri gerektirdiğinden üst düzey yöneticiler erkek olmakta, dişil olarak nitelendirilen özellikler ise daha alt düzeylerdeki pozisyonlar için yeterli olmaktadır. (Atwater, Brett, Waldman, DiMare ve Hayden, 2004: 194-198)

Eğitimli kadınları toplumsal cinsiyete ilişkin algıların ne şekilde etkilediğine ilişkin bir fikir edinebilmek için üniversitede kadın ve erkek öğretim üyeleri arasında yapılan bir çalışma incelenmiştir. Bu çalışmada 813 kurumdan 12.510 cevap veren bulunmaktadır ve öğretim üyelerinin ders vermeye ve araştırmaya ayırdıkları gerçekleşen ve tercihleri olan zamanı inceleyerek toplumsal cinsiyetin bir sosyal yapı mimarı olarak çalışarak zaman ayırma tercihlerini ve algılarını nasıl etkilediği tartışılmıştır. Her ne kadar bilimde kadının statüsünde çok şey değişmesine rağmen akademide cinsiyet eşitsizliği varlığını korumaktadır. Kadınların doktora derecesi alma oranı erkeklerinkine ulaşmış, kadın fakülte üyeleri erkelerinkinden düşük oranlarda olsa da çeşitli akademik unvanlar ve dereceler almışlardır, bununla beraber yönetim seviyelerinde erkekler kadar temsil edilememekte ve erkeklere kıyasla daha az kazanmaktadırlar. İlgili çalışmada akademide çalışmanın cinsiyete dayalı yapısını oluşturan bir diğer bileşen araştırılmıştır: üniversite üyelerinin araştırmaya ve ders vermeye ayırdıkları zaman ve kendilerinin ayırmak istedikleri zaman arasındaki uyumsuzluk diğer bir deyişle gerçekleşen ve tercih edilen zaman tahsisleri arasındaki farklar. (Winslow, 2010: 780-783)

Toplam haftalık çalışma saatleri arasında çok küçük farklar olmasına rağmen kadın üniversite üyeleri ders vermeye erkeklerden daha çok zaman ayırmaktadır. Öğretim üyelerinin zaman tahsisinin tamamen kendi takdirlerine bağlı olduğu iddia edilse de onlar çeşitli dış etkenler ile sınırlandırılmış durumdadırlar: Kurumsal yapı, disiplin normları ve kültürel beklentiler. Birçok çalışma işyeri kültürü ve özellikle ödüllendirme, fırsat verme yapısının çalışma zamanına ilişkin tercihleri şekillendirdiğini belirtmektedir. Kadınların ders vermeye daha çok araştırmaya daha az zaman ayırması işyerinin cinsiyete göre şekillendirilmiş ödül yapısına ve ortamına tepki olarak geliştirilmiş olabilir. Bunun yanı sıra bu tercihin altında, ders vermenin belirli saatleri olmasının çocukların programına uyum sağlamayı kolaylaştırması husus yatıyor olması muhtemel gözükmemektedir. (Winslow, 2010: 784-785)

Araştırmaya ve ders vermeye ayrılan zaman önemlidir çünkü akademik kariyerin sağlanabilmesi araştırma verimliliğine bağlıdır ve ders verme çoğu zaman bu verimliliği azaltan bir husus olmaktadır. Bunun yanı sıra akademik ilerlemenin sağlanabilmesi ve daha çok çalışma ortaya konabilmesi de araştırmaya bağlıdır. Araştırma sonuçlarına göre erkek ve kadın öğretim üyeleri aynı araştırma ve ders verme tercihlerine sahip olsalar da kadınlar ders vermek için erkek meslektaşlarından daha çok zaman harcamaktadırlar, bu da olan ve olması istenen arasında büyük bir farklılık yaratmaktadır. Genel itibariyle bakıldığında kadınların ayırmak istedikleri zaman ile ayırdıkları arasında büyük bir uyumsuzluk olduğu görülmektedir, kadınlar istedikleri kadar araştırmaya zaman ayıramamakta bunun yanı sıra erkeklerin araştırmaya ayırdıkları zaman kadınlardan haftada 1,5 kat daha fazla olmaktadır. (Winslow, 2010: 767-768)

Sonuçlar akademide kariyer yapısına cinsiyetin etki ettiği iddiasını doğrulamaktadır. Ders vermeye ve araştırmaya ayrılan zamanda kadın ve erkek arasındaki farklılıkların kurumsal yapı ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Kadının araştırmaya ayrılan zaman tercihinin oransal olarak erkekten düşük olması, ideal koşullar altındaki tercihini değil eğitim ve istihdam olanaklarında cinsiyet eşitsizliğinin meşrulaştırılmasının bir sonucu olarak görülmektedir, kadınlar realist olarak algıladıkları seçeneklere uyum sağlamaktadırlar. Bunun yanı sıra kurumsal yapı, çalışılan kurumda kadın ve erkeğe

yönelik beklentiler ve yönlendirmeler ve aile durumu da bu noktada etkili olmaktadır. Sonuç itibarıyla kadınlar erkeklere göre tercih ettiklerinden daha fazla ders vermekte ve daha az araştırma yapmaktadırlar. Cinsiyet algıları, davranışları, beklentileri ve hak edilen çalışma koşullarına ilişkin düşünceleri şekillendirmektedir. Akademide kadın ve erkeğin koşullarındaki eşitliğin her geçen gün gelişmesine rağmen cinsiyete ilişkin inançlar sürekli bir eşitsizlik üretmeye devam etmektedir. Tercihler, sağlanan koşullar içerisinde başarıyı sağlamak için yapılan kişisel değerlendirmeler ile şekillenmekte, bu değerlendirmeler de cinsiyet hakkındaki kültürel ideolojiler ile şekillenmektedir. (Winslow, 2010: 768-790-793)

3.3 GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ

İdeoloji en çok gündelik hayat yerleşmekte ve yaşamlara yerleşmektedir. Kadınlık imajının gerektirdikleri, tanımları, kodları günlük hayat içerisinde en küçük bir eylemde bile kendisini göstermekte ve sarsılmaz değişmez kurallar haline gelmektedir. Aksu Bora'ya göre bütün adlar gibi kadınlık da iktidar tarafından verilir. En doğal en değişmez adı, cinsiyet adını öylece kabul etmek var olan eşitsizlikleri, iktidar ilişkilerini sürdürmekte son derece işlevseldir. (Bora, 2011: 38)

Kadınların ezilmesi veya sömürülmesinin nedenlerinin analizi önündeki en büyük engel, belki de Freud'un anatominin kader olduğu ifadesiyle açıkladığı, gizli veya açık biyolojik determinizmdir. Doğa kavramı pek çok yerde, toplumsal eşitsizlikleri ya da sömürüye dayalı ilişkileri tanımlamak amacıyla “doğal” ve doğuştan diye, dolayısıyla toplumsal değişimin kapsamına giren alanının ötesinde konumlandırılmaktadır. Üretime ve yaşamın yeniden üretilmesine olan katkıları, genellikle biyolojilerinin ya da “doğa”larının bir işlevi olarak tanımlanır. Nitekim kadınların yaptığı ev işi ve çocuk bakımı, fizyolojik yaratılışlarının, çocuk doğurmaları gerçeğinin, doğanın onlara bir rahim (uterus) sunduğu gerçeğinin bir uzantısı olarak görülür. (Mies, 2012: 103)

Biyolojinin sirayet ettiği doğa kavramı, tahakküm ve sömürü ilişkisini esrarlı bir havaya sokmaktadır. Bu açıklamaya göre, (erkek) insanoğlunun (dişi) doğa üzerindeki tahakküm söz konusudur. Biyolojik ön yargı, cinsiyete dayalı işbölümü kavramının

kendisinde de hüküm sürer. Bu kavram açıkça, erkeklerle kadınların farklı görevleri kendi aralarında basitçe böldüğü görüşünü öne sürüyor görünse de; erkeklerin üstlendiği görevler genellikle sahici insan görevleri (yani bilinçli, rasyonel, planlı, üretken vb.) olarak görülürken, kadınların üstlendiği görevlere, gene, esasında kendi “doğası” tarafından belirlenmiş gözüyle bakıldığı gerçeği gizlenir. Cinsiyete dayalı işbölümü, bu tanımdan hareketle “insan emeği” ile “doğanın etkinliği” arasındaki bir işbölümü olarak açıklanabilir. Dahası bu kavram, erkek (yani “insani”) ile kadın (“doğal”) emekçiler veya işçiler arasındaki ilişkinin bir tahakküm ve sömürü ilişkisi olduğu gerçeğini muğlaklaştırır. (Mies, 2012: 104-105)

Aynı muğlak biyolojici mantık, aile kavramında da hüküm sürer. Bu kavram, çekirdek aileyi, bütün kurumsallaşmış kadın erkek ilişkilerinin temel ve ebedi yapısı gibi sunarken, evrenselleştirmekle sınırlı kalmaz; bu kurumun hiyerarşik ve eşitsiz yapılandığı gerçeğinin de üstünü örter. “Ailede ortaklık ya da demokrasi” şeklindeki ibareler, ancak bu kurumun gerçek doğasını maskeleyemeye hizmet eder. Önemli bazı kavramların doğasında var olan biyolojik önyargılara ilişkin bu kısa tartışma, bu tür önyargıların ideolojik işlevinin, asimetric ve sömürüye dayalı toplumsal ilişkileri örterek esrarlı bir havaya sokmak olduğu gerçeğinin sistematik biçimde teşhir edilmesi gerektiğini ortaya koyuyor. (Mies, 2012: 105-106)

Kaçınılmaz ve ebedi görünen biyolojik eylem –üreme-bile kültürlere ve farklı bireylere göre farklı yorumlanabilecek biyolojik bir eylemdir. Kadınların doğal üreme içgüdüsünün, annelik içgüdüsünün onların her davranışının temel çizgisi, nihai *raison d’etre*’i (varoluş nedeni) olduğu varsayılır. Aslında, doğal içgüdü hakkındaki savlar kadınların doğurgan cins ve dolayısıyla besleyen ve bakan cins olarak tasarlanması çerçevesinde zirveye ulaşıyor. Kadınların anatomisinin onları çocuk doğuran cins kıldığı açık; kadınların çoğunluğunun çocuklarına karşı olağanüstü güçlü duygular besledikleri de açık. Fakat üreme içgüdüsü kavramının yine bir aydınlanma kaynağı olmaktan çok, cinsel ilişkilerin anlaşılmasında bir engel oluşturduğu da açık. Kadınların doğurgan cins olarak geleneksel tanımı konusunda büyük bir sorun olduğu görülüyor. Kadınların vücutlarının üremeye yönelik olduğu gerçeği kadınların cinsel davranışları için temel açıklama olarak ele alınıyor. Bu doğal olayların kadınlar hakkındaki herşeyi –

neden evde oturuyoruz, neden terfi etmiyoruz, neden iyi ücret almıyoruz, neden temizlik ve yemek yapıyoruz- açıkladığı varsayılıyor. (Coward, 1989: 212)

Toplumsal cinsiyet ilişkileri söz konusu olduğunda öncelikli tartışma konusu olan şey cinsiyete gönderme yapan toplumsal farklılıkların ne ölçüde insanların biyolojik özellikleriyle ilişkili olduğudur. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin aslında biyolojinin dayattığı kaçınılmaz özellikler olarak görüldüğünü; ya da “biyolojik zorunluluklar”a gönderme yapan toplumsal olguların cinsiyet anlamları kazandığı söylenebilir. Örneğin erkeklerin asker-savaşçı olmaları hem erkeklik cinsiyetinin biyolojisi ile açıklanır, öte yandan da vatani için savaşmanın gerektirdiği cesaret ve güç eril anlamlarla "cinsiyetlendirilmiştir. Aynı şekilde kadın doğurganlığı da biyolojik cinsiyetinin gereğidir, ama bu biyolojik yaratıcılık hali onun bir tür tıbbi sorun, korunmayı gerektiren zayıf inanlık hali olarak tanımlanarak dişileştirilmesini engellemez. (Sancar, 2008: 176)

Serpil Sancar toplumun farklı kesimlerinde yaşayan toplam 200 erkekle yaptığı görüşmeler sonucu çeşitli sonuçlara varmaktadır. Buna göre en önemli sonuçlardan biri yaşanan cinsiyet eşitsizliklerinin yaratılıştan gelen biyolojik farklarla ilgili olduğu ve değıştirilemez insan tabiatının bu cinsel-toplumsal farkları zorunlu kıldığı düşüncesinin “erkek egemenliğı” ni besleyen ve toplumun farklı kesimlerinden destek bulan bir düşünce olduğudur. Sancar, bu düşüncenin sadece dinsel, muhafazakâr ve taşra kökenli bir düşünce olarak kalmadığını, şaşırtıcı bir şekilde modern, kentli ve orta sınıf zihniyetin de temeli olduğunu belirtmektedir. Türkiye’de cinsiyet rejimi doğuştan gelen biyolojik farklara dayalı biyolojist bir anlayış ile şekillenmektedir. Erkek üstünlüğünün bir tür yaratılış gereğı olduğu, kadınlarla erkekler arasındaki toplumsal farkların bundan kaynaklandığını düşünmek doğal olarak farklı erkeklikler arasındaki iktidar ilişkilerini de sorgulamaya elvermemektedir. En basit insani özelliklerin kadınlarda ve erkeklerde yaratılıştan farklı olduğuna inanmak şaşırtıcı bir biçimde yaygındır. Her türlü duygu, düşünce, davranış, beceri ve kişilik özelliğı sayılacak şeyler bir tür “standart” kadınlık ve erkeklik farkı tanımına, cinsiyetler arasındaki kategorik farklara, oradan da bu farkları temel alan toplumsal pratiklere dönüşmektedir. Erkek egemen cinsiyet rejiminin en temel özelliğı cinsiyet eşitsizliğini yaratan toplumsal olguların kökenlerini anatomi

ve biyolojiden alan (önemli bir toplumsal kesim için de yaratıcı Tanrı'dan) kaçınılmaz doğal cinsiyet özellikleri olarak kodlanmasıdır. Böylece eril şiddet ve dişil itaat da biyolojik cinsiyetin gereği haline dönüşebilmektedir. (Sancar, 2008: 305-306)

Kadınlar erkeklerin boş vermelerine izin vermekte, pek çoğu erkeklerle çatışmak istemediklerini belirtmektedirler. Rahatsız ve öfkeli insanların yaptıkları bir şey olarak gördükleri çatışma yerine kendileri ile hesaplaşmamak anlamına gelse bile daha çok çalışmak ve baskı altında kalmak anlamına gelse bile tamamen geleneksel erkeklik ve kadınlık yapılarını korumayı tercih etmektedirler. Bunun karşılığında doğum annelik ve çocuk yetiştirmeye ilgili yeni bir mitolojiyi kabul ederek **görünürde** aile içinde daha çok güç elde etmektedirler. (Coward, 1995: 221)

Kadınların güzel ve bakımlı olması da onların vazgeçilmez özelliklerinden biri olarak sayılmaktadır. Coward "Sağlıklı olmanın, jimnastiğin, taze havanın ve iyi gıdanın iyi hissetmenin ön koşulları olduğunu reddetmiyorum. Ben sadece bunların hastalık ve depresyona karşı çözümler olarak kadınlara çok özel bir biçimde sunulduğunu göstermeye çalışıyorum." şeklinde bu dış görünüş özelliğinin vazgeçilmez oluşuna karşı çıkmaktadır. Bu çözümler, kadınların depresyonuna yol açabilecek bir faktör olarak narsistik kuruluşuyla her zaman birleşmektedir. Araştırmalar kadınlar arasında daha çok depresyon olayına rastlandığını ortaya koymaktadır. Kadınların nesnel yaşam koşullarının genelde erkeklerinkinden daha zor olduğunun farkında olanlar için bu hiç de şaşırtıcı görünmemektedir. Fakat hastalık ve depresyonun toplumsal nedenleri olabileceğinin kabul edilmesine rağmen sağlık ve güzellik söylemleri depresyona karşı sahte tıbbi çözümü önermeyi sürdürmektedirler. Değişimlerin başarılı olabileceği yer hala bireyin bedenidir. Sağlık toplumsal çözümler değil, ağır bireysel çalışma gerektiren bir şey olarak sunulmakta ve kadınların bu çalışmayı yapıp yapmadıklarının kanıtı aynı zamanda onların ödülüdür bu da moda uygun ince bir vücuttur. (Coward 1995: 23-24)

Genç kadınların feminizm ile ilgili algılarının incelendiği çalışmada; genç kadınların toplumsal cinsiyet ilişkileri kapsamındaki düşüncelerini ortaya koymak için analize kadınlara sunulan fırsatlar, önlerine çıkan engeller ve ayrımcılık hakkındaki algılarının araştırılmasıyla başlanmış, genç kadınların ırk, sınıf ve yaşam deneyiminin feminizm ile

ilgili düşüncelerindeki etkisinin değerlendirilmesiyle devam edilmiştir. Hepsinin birlikte ele alınmasıyla feminist amaçlara verilen destek ortaya konmaya çalışılmıştır. 42 kadınla görüşme yapılmıştır. Görüşmecilerin çoğu ayrımcılığın küçük örneklerini yaşadıklarını belirtmelerine karşın %14'ü cinsiyet ayrımcılığının çok açık örneğini yaşadıklarını belirtmişlerdir. Görüşülenlerin üçte biri (14) işyerindeki eşitsizlikten ve ayrımcılıktan şikâyetçidir, dörtte biri ayrımcılığın gizli örneklerini yaşamalarına karşın cinsiyet ayrımcılığının yaşamları üzerinde önemli bir etkisi olacağını beklememektedirler. Cinsiyet ayrımcılığını açık bir şekilde yaşayan kadınlarda asıl sorunun işyerinde ayrımcılık ve cinsel taciz olduğu görülmektedir. Kadınların üçte biri ücret eşitsizliği, cam tavan ve kariyerlerinin ilerlemesini içeren ayrımcılıklar konusunda geleceğe ilişkin kaygılar taşımaktadır. Görüşmecilerin çoğu deneyimlerini ayrımcılık olarak tanımlamamaktadırlar fakat cinsiyet eşitsizliklerin farkındadırlar. Görüşmecilerden biri bunu şu şekilde belirtmektedir: "Üzerinde hiç düşünmedim, muhtemelen tüm kadınların yaşadığı bir şey olarak gördüm". Kadınlar, yaşadıkları eşitsizlikle ilgili deneyimlerini ayrımcılık olarak tanımlamamaktadırlar çünkü ayrımcılığın tanımını yalnızca çok açık bir şekilde gerçekleşen işyerinde taciz ile sınırlı tutmaktadırlar. Kadınların çoğu ayrımcılık sorununa ilişkin –tacizcisiyle yüzleşmek gibi - kişisel çözümler üzerinde durmaktadırlar. Ayrımcılığa karşı kişisel direnç, hissedilen kişisel güç üzerinde yoğunlaşmaktadır, bu yaklaşım kişiler ayrımcı faaliyetlere karşı kendilerini savunacak kadar güçlü olmalıdırlar varsayımına dayanmaktadır. Diğer kadınlar kadın ağırlıklı alanlarda kariyer seçimi yaparak bu durumun üstesinden gelmeye çalışmaktadırlar. (Aronson, 2003: 905-915)

Özet olarak sadece ufak bir orandaki kadınlar cinsiyet ayrımcılığını çok açık bir şekilde yaşadıklarını ifade ederken çoğu kadın ayrımcılığın ufak ve gizli şekillerini yaşadıklarını belirtmektedir. Ayrımcılık kelimesi çok dar bir anlamda tanımlanmakta sadece işyerindeki eşitsizliğe ilişkin çok açık deneyimler bu kapsama sokulmaktadır. Kadınlar çoğunlukla ayrımcılığı kabullenmektedirler çünkü olumsuz etkilerinden korunmaya çalışmaktadırlar veya kendilerini kurban olarak düşündüklerinde çaresiz hissetmektedirler. Cinsiyet bilincinin derecesi kollektif bir yönlenmeyi içermemekte, daha geniş bir eşitsizlik çerçevesi yerine kişisel çözümler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kadınlara feminizmle ilgili düşünceleri sorulduğunda yarısından çoğunun kendisini

feminist olarak tanımlamaktan kaçındıkları gözlenmiştir. Kadınların % 30'unun, bir tanesinin kelimesiyle “feminizme duruşları tarafsız” dır. Kadınların % 30'u feminizm hakkında hiç düşünmediklerini belirtmiş, % 20'si feminist olmadığını söylemiştir. % 10'u feminist olduğunu ama çekinceleri olduğunu belirtmiş, % 10'u da kendilerini feminist olarak tanımlamıştır. (Aronson, 2003: 918- 919)

4. BÖLÜM: GÖRÜŞME BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1-KİŞİSEL BİLGİLER

En büyüğünün yaşı 50 en küçüğü ise 24 olan toplam 52 kadın ile görüşme yapılmıştır. Görüşmelere başlanırken daha fazla kadınla görüşme yapılması planlanmakla beraber görüşmelerin kendi kendini tekrar etmeye başlaması üzerine son verilmiştir.

Bu kadınların 26'sı eğitim seviyesi yüksek kategorisinde olup bir tanesi profesör, 1 tanesi doktora derecesine sahip, 7 tanesi yüksek lisans yapmış ve kalanı üniversite mezunudur. Eğitim seviyesi düşük kadınların 7'si lise, 13'ü ortaokul, 4'ü ilkokul mezunu olup 2 tanesi okula gitmemişlerdir, okuma yazmayı sonradan öğrenmişlerdir.

Eğitim seviyesi düşük kadınların 1'i güvenlik görevlisi, 1'i kuaför, 4 tanesi ev işçisi, 3 tanesi apartman görevlisi, 2 tanesi eşleri sebebiyle işlerinden ayrılmış olup kalanı müstahdem olarak çalışmaktadır. Eğitim seviyesi yüksek kadınların unvanları ve meslekleri ise; bankacılık sektöründe çalışan 4 müdür, 5 müdür yardımcısı, 5 uzman-yetkili, 1 savcı, 1 özel bir şirkette bölge müdürü, 1 profesör, 1 çevirmen, 1 eczacı, 1 özel bir şirkette yönetici, 1 turizm şirketinde yetkili, bakanlıkta çalışan 3 uzman, 1 ziraat mühendisi ve 1 dernekte çalışan uzmandır.

Eğitim seviyesi düşük kadınların 23'ü evli, 1'i boşanmış, 1'i hiç evlenmemiş ve 1'inin eşi vefat etmiştir. Eğitim seviyesi yüksek kadınların ise 21'i evli, 2'si boşanmış ve 3'ü hiç evlenmemiştir. Eğitim seviyesi düşük kadınların 17'sinin 2-4 adet çocuğu, 7 tanesinin 1 tane çocuğu bulunmakta olup 1'inin çocuğu olmamıştır, diğeri ise hiç evlenmemiş olup çocuğu yoktur. Eğitimli kadınların 2 tanesinin 2 çocuğu, 17'sinin 1 çocuğu vardır.

Sorular daha önce belirtildiği gibi üçlü teorik yapı çerçevesinde oluşturulmuş ve değerlendirilmesi de aynı yapı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Algının bir ideoloji

şeklinde tezahür ettiği ve bu etkisini her iki kategoriden kadın üzerinde ne şekilde sürdürdüğü anlaşılmaya çalışılmıştır.

4.2-TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISININ KURULMASI

4.2.1-AİLE /YETİŞTİRİLME ŞEKLİ

Eğitim seviyesi düşük kadınların hepsinin annesi ev hanımı, babaları işçi emeklisi, işçi veya çiftçidir. Eğitim durumları ise hemen hepsi – 3 tanesinin babası lise mezunu- ilkokul, ortaokul mezunu veya hiç okula gitmemişler.

Eğitim seviyesi yüksek kadınların anne babalarının meslekleri ve eğitim durumları çeşitlilik göstermektedir. 7'sinin annesi ilkokul, 4'ünün annesi ortaokul, 2'sini babası ilkokul, 3'ünün annesi, 7'sinin babası lise mezunu, kalanların anne babası ise üniversite mezunu. Eğitimli kadınlardan 11'inin annesi ev hanımı, 7 tanesinin anneleri öğretmen, 5 tanesi memur, 1 hemşire, 1 ebe ve bir terzidir. Babaların mesleklerine baktığımızda genel müdür yardımcısından avukata mühendisten mimara kadar çok çeşitli meslekler ile karşılaşmıştır. (Belediye başkanı, öğretmen, esnaf, işçi, memur)

Eğitim seviyesi yüksek kadınların çoğu büyük şehirlerde büyümüşlerdir. Bu şehir genellikle Ankara olup diğerleri Zonguldak, Samsun, Konya, Manisa, Elazığ ve Karabük'tür. Bunun yanı sıra üç kadın İslahiye'de, biri Avanos'ta, biri Milas'ta, biri de Pazarköy'de çocukluğunu geçirmiştir.

Eğitim seviyesi yüksek kadınların altısı çocukluğunu köyde geçirmiştir. Dört kadın sırasıyla Erbaa, Sungurlu, Yozgat ve Elazığ'da büyümüş olup kalanı Ankara'da yaşamıştır.

Eğitim seviyesi düşük kadınların anneleri genellikle ev hanımı olduklarından anneleri onlara bakmıştır. Eğitim seviyesi yüksek kadınlarda ise annelerden sonra anneanneler ve babaannelerin bakım görevini üstlendikleri görülmekte olup ufak bir kısmı da kreşe gitmiştir.

Niteliği değişmekle beraber –eğitim seviyesi yüksek kadınlarda Barbie, diğerinde plastik bebek- her iki kategoriden kadınların en çok oynadıkları oyuncak bebedir. Yine tüm kadınlar çocukluklarında en çok sokakta sokak oyunları oynayarak büyümüşlerdir.

4.2.1.1 Anneler Evde İşte Heryerde Babalar Nerede?

Her iki kategoriden kadınların aile düzenlerine bakıldığında geleneksel işbölümünün hüküm sürdüğü görülmektedir. Eğitim seviyesi yüksek kadınların anneleri çoğunlukla çalışmasına rağmen bu durumun mevcut işbölümü üzerinde herhangi bir etki yaratmadığı görülmektedir. Anneler işten geldikten sonra evin tüm işini görmekte ve evi çekip çevirmektedirler. Müge bu genel durumu “*Babam ömrü boyunca hiçbir iş yapmadı*” şeklinde anlatırken Sevgi “*Hiç hatırlamam ki babam şunu alıp şuradan şuraya koysun*” şeklinde ifade etmektedir. Anneler işten geldikten sonra evde çalışmaya devam ederken babalar” *sendikada*”, “*kahvede*”, “*yurt dışında*” veya “*kim bilir nerede*” dir.

Eğitim seviyesi yüksek kadınlardan sadece Çiğdem annesi profesör olduğu için sürekli kongreler sebebiyle seyahate çıktığını, babasının bu sebeple mecburen kendisiyle ve abisinin her şeyiyle ilgilendiğini, annesiyle her işi paylaştıklarını, annesine “*sağ kol destek şeklinde*” olduğunu belirtmiştir. Bu durumda da babanın işleri üstlenme durumunun *mecburiyetten* kaynaklandığı görülmektedir.

İlginç bir husus Karabük’te büyüyen Hatice’nin anlattıklarıdır:” *Çocukluğum çok güzeldi, herkes eşitti, herkesin babası demir çelikte işçidir, herkesin annesi ev hanımıdır. Tam işçi şehridir, sosyalizm vardı orada. Düşünsene Kürt Türk hiçbir şey öğrenmedik. Baba çok yardım ederdi, şimdi 70 yaşında hala yardım eder.*”

Eğitim seviyesi düşük kadınların ailelerinde tamamen aynı şekilde kurulmuş bir düzen görülmektedir, tek fark eğitim seviyesi yüksek kadınların ailelerinde tek tük babaların bazen annelere yardım ettiği belirtilirken (bazen kelimesi biraz sorgulandığında sofrayı topladığı, yemeğe yardım ettiği gibi ev içerisinde yapılan toplan işlerin içerisinde son

derece ufak bir yer kaplayan işlerin olduğu görülmektedir) eğitim seviyesi düşük kadınların ailelerinde bununla hiç karşılaşmamaktadır. Babalar Mine'nin söylediği gibi *“zaten dışarıdaydı sürekli, hep onu beklediğimizi hatırlıyorum”*, Şerife'nin söylediği gibi *“Babam gider üç gün gelmezdi”*, Dilek'in anlattığı gibi *“geç saatte gelirdi”*. Bu kategorideki kadınlar daha küçük yaştan itibaren ev işi yapmaya başlamaktadırlar. Evde annelerle beraber ablalar, kız kardeşler bulunduğundan kadınlar *“zaten babaya iş bırakmamakta”*, tüm işleri halletmektedirler.

Her iki kategoriden kadınların anne babalarının birbirleriyle ilişkileri çok iyi olan da hiç diyalogları olmayan da el ele gezen de bulunmaktadır.

Her iki kategoriden kadınların annelerini tanımlamakta kullandıkları ortak kelime *“fedakar”* dır. Eğitim seviyesi yüksek kadınlar annelerini genellikle otoriterdi, kuralları vardı, sinirliydi şeklinde anlatırken babalar daha sakin, daha rahat olarak tanımlanmaktadır. Annelerin hem işte hem evde sürekli çalışmalarından dolayı bunun getirdiği yorgunluk ve yoğunluk ile belirli bir sertlik kazandıkları ve mevcut düzeni sürdürebilmek için kurallar koymak zorunda oldukları anlaşılmaktadır. Babalar ise hep güzel anlar ile hatırlanmaktadır: Her istenileni alan, parka, sinemaya götüren, sorumluluklarının azlığından dolayı çocukları ile sadece eğlenme anlarını rahatça geçirebilen. Sinem *“Babam, bazı kuralları esnetirdi, daha esnetti”* diyerek bu durumu ifade etmektedir. Oluşturulan düzende herhangi bir payı olmayınca şüphesiz kuralları esnetmek kolay olmaktadır.

Eğitim seviyesi düşük kadınların annelerinde de aynı sertlik görülmekte olup bunun yansıması kesin bir otoriterlikten ziyade *“sinirliydi, babamdan daha çok dayacağını yedim”* şeklinde görülmektedir. Kaynağı ise biraz daha farklı değerlendirilmelidir, anneler çok çocuk doğurmanın ve çok erken yaşta anne olmanın yıpranmışlığını, diğer yandan ekonomik olarak babaya bağımlı bulunmalarının ezikliğini taşımaktadırlar. Asiye'nin belirttiği gibi *“Annemle birbirimizi büyüttük, o da ben de çok küçüktük, ardi ardına doğurmuş kadın.”*

Babalar bu kategorideki kadınların çoğunluğu tarafından sert, agresif, asabi olarak anlatılmaktadır, “*ondan korkardık*” ifadesi dile getirilmektedir. Bununla beraber “*sakin mülayim bir adamdı*” ifadesi de baba anlatılırken kullanılan ifadelerden olmaktadır.

Her iki kategoriden kadınlar da genellikle anneleriyle daha yakın olduklarını belirtmektedirler. Babalarını kendilerine daha yakın hissedener olmakla beraber azınlıktadır. Seda bu durumu şöyle anlatmaktadır: “*Ergenliğe kadar babamın haklı olduğunu düşünürdüm, ergenlikten sonra annemin haklı olduğunu gördüm, taraf değiştirdim ve babamla çatışmaya başladık. Taraf seçme değildi benimki aslında kim doğru davranıyor kim yanlış davranıyor sorgulamasıydı ergenlik bitene kadar. O döneme kadar babamın her konuda haklı olduğunu doğru davrandığını düşünürdüm ama o dönemden sonra aslında annemin ezildiğini bir şeyleri söyleyemediğini gördüm.*”Ergenlikten sonra anneye yakınlaşma birkaç kadında dile getirilen bir durumdur. Bu dönemde kadın erkek rollerinin farkına varılmaya başlanması, eşitsizliğin ve adaletsizliğin tam olarak tanımlanamasa da sezilmesinin bu durumu yarattığı düşünülmektedir.

Müge babalık rolünü şu cümlesiyle tanımlamaktadır: “*Annemle daha yakındık klasik kadın dayanışması. Babamla da yakındık ama babama gidip okulda şöyle oldu böyle oldu demezdim tipik babaydı işte*”. Bu ifade kabullenmenin küçük yaşta başladığının göstergesidir, “*tipik baba işte*” cümlesi ile başlayan kanıksama ileride “*tipik erkek işte*”ye dönüşerek klasik rollerin kemikleşmesine neden olmaktadır.

Eğitim seviyesi yüksek kadınların babayla ilişkileri genellikle yukarıda da belirtildiği gibi dışarıda sinemada, parkta güzel zamanlar geçirilen bir oyun arkadaşı veya “*bebek isteriz on bebek getirir araba isteriz on araba getirir*”, “*Hiç bizi kırmazdı her istediğimizi alırdı*” ifadelerinde görüldüğü gibi dış dünya ile ilgili ya faaliyetleri gerçekleştiren ya da dış dünyanın nimetlerini getiren bir figürdür. Anne ve babanın bu şekilde tanımlanması, annenin eve özgü kuralları belirlemesi, otoriteyi kurması ve babanın “dışarı” götürmesi, “dışarı”dan hediyeler getirmesi aile içinde küçük yaşlardan itibaren kamusal olanın erkek ve özel olanın kadın olarak sınıflandırılmasının

kurulmasını sağlamaktadır. Bu da ideolojinin inşa edilmesinde çatıyı kuran temel etken olarak görülmektedir.

Eğitim seviyesi düşük kadınların ise babalarla kurduğu ilişki onların bir otorite ve evin geçimini sağladığından dolayı dışarıdan ihtiyaçları sağlayan bir figür olarak tanımlanmasından ibarettir. Babasıyla yakın olduğunu söyleyen iki kadın bunu “zaten erkek gibiydim babam beni her yere götürürdü” şeklinde anlatmışlardır. Erkek çocuklar açık bir şekilde *el bebek gül bebek* büyümüşlerdir, *bir dedikleri iki edilmemiştir*.

4.2.1.2 Kız Çocuk Olmak

Kardeşlerine farklı davranılıp davranılmadığı sorusuna eğitim seviyesi yüksek kadınlar genellikle farklı davranılmadı şeklinde cevaplamaktadırlar. Bunun yanı sıra Ayça’nın verdiği cevaba bakınca rollerin klasik ayrımının kabullenilişi açıkça görülmektedir, diğer bir ifadeyle toplumsal cinsiyet rollerinin aslında algıya yerleşmiştir fakat bunun farkına değildir veya tanımlama eksikliği içinde bulunmaktadır: *“Bir farklılık görmedim ama erkek kardeşime annem hiç sorumluluk vermezdi. Bir yere gittiğinde sıkı sıkı tembih ederdi aman o aç kalmasın diye, bizim bir şekilde başımızın çaresine bakacağımızı düşünürdü, ama o erkek kendine bakamaz düşüncesiyle onu daha el bebek gül bebek büyütmiş olabilir. Evlendiğinde bir ocak açmamış ütü yapmamış bir insandı kardeşim yani ayrımcılık olmadı ama o şekilde büyütüldü.”*

Benzer bir şekilde İclal kardeşiyle ilgili şunu anlatmaktadır: *“Öyle bir şeyi hissetmedim. Aramızda 5 yaş vardı ben onun annesi gibiydim bana. Onun sorumluluğu sende dediler sütünü sen alacaksın sen bakacaksın dediler sahiplendim hiç öyle bir şey olmadı o yüzden”*. Küçük yaştan itibaren kadınlık, bakıcılık rolü üstlenen İclal bunu kendisine farklı bir davranış şekli olarak algılamamakta normal bulmaktadır. Aynı şekilde büyük olan erkek olsa ona aynı bakıcılık görevinin verilmeyeceği tahmin edilebilir bir durumdur. Nitekim görüşmeler sırasında ailenin küçük çocuğu olan ve ağabeyi bulunan kadınların hiçbiri sorumluluğunun abisinde olduğunu belirtmemiştir.

Genellikle erkek çocuğa farklı davranışları gösteren anne olmaktadır. Ebru bunu: *“Annem sürekli ona hizmet ederdi paşa hayatı yaşadı resmen”* olarak anlatırken Filiz: *“Kesinlikle annem açısından erkek kardeşime çok düşküncüydü çünkü hayatta en çok istediği üç şey vardı biri erkek çocuk biri ev üçüncüsünü hatırlamıyorum. En küçük erkek kardeşim ablamdan sonra ben doğunca çok bozulmuş hatta kardeşimi aldırıyormuş neredeyse kız olacak diye”* şeklinde ifade etmektedir.

Farklı bir durum olarak Şule abisinin evde hep ezildiğini belirtmiştir. İki ablası ve bir abisi olan Şule babasının mükemmeliyetçi olduğunu, onlardan her zaman en iyi en başarılı olmalarını beklediğini, üç kızın zaten çalışkan ve başarılı olarak bu beklentileri yerine getirdiğini ama erkek kardeşinin bu duruma direnç gösterdiğini, bu yüzden babasıyla çatıştıklarını, babanın erkek kardeşini ezdiğini anlatmıştır. Bu durumda erkek kardeşi koruyup kollayan, onun durumunu telafi etmeye çalışan yine anne olmuştur.

“Kız çocuk olmanın olumsuz yönlerini hissettiniz mi?” şeklindeki soruya eğitim seviyesi düşük kadınlar öncelikle hayır şeklinde cevap vermişler, soruyu “yani keşke erkek olsaydım dediğiniz oldu mu?” şeklinde sorunca hemen hepsinin cevabı evet olmuştur. Bunun en büyük sebeplerinden biri kız çocuk olduğu için okuyamama, çalışmasına izin verilmemesi, genç yaşta evlendirilmiş olmasıdır.

Aynı soruya eğitim seviyesi yüksek kadınların yarıya yakını herhangi bir sıkıntı yaşamadığını söylemiştir. Ebru özel alandan kamusal alana çıktığı dönem olan üniversite yıllarında büyük sıkıntı çektiğini belirtmiştir: *“Üniversitede tek başına yaşamak zorunda kaldım o zaman çok zorluk hissettim belirli bir saatten sonra dışarı çıkarken bile çok tedirgin oluyordum keşke erkek olsaydım dediğim oldu. Okul ile ev arası uzaktı.”*

“Özgürlüğü daha kısıtlı oluyor kız çocuğun tabii her istediğini yapamıyorsun, her zaman böyle bu” (Tansel), *“Toplumdan, kurallarından dolayı demiş olabilirim ailemden dolayı değil de”*(Emine), *“Kız çocuk olunca mutlaka Türkiye şartlarında kurallar vardı işte şu saatte eve gel falan gibi”* (Müge) şeklinde ifade ettikleri gibi kadınların belirli sınırlamalar uymalar gerekliliği ortaya konmuş ve benimsenmeye

başlanmıştır. Bu sınırlamaların aşılması gerektiği de öğretilmektedir: “Çok marjinal olmadığın sürece daraltacak bir şey yoktu”.(Elif)

“Ben ne kadar kız evlat olsam da erkeksi büyüdüm, çetin cevizdim.”(Filiz) “Yok olumsuz bir yönünü görmedim aynı erkek çocuk gibiydim zaten”.(Esin) “Erkek çocuk gibi de gezdim ettim. Çıkamazsın edemezsin diyen olmadı hiç.”(Bilgen) İfadelerinde görüldüğü gibi herhangi bir ayrımcılıkla karşılaşmadığını söyleyen kadınlar bunu dile getirirken eril bir dil kullanmaktadırlar. “Erkek gibi” olma ifadesi belirli bir özgürlüğü ve sınırlamaya tabii olmamayı tanımlayan bir ifade olarak kullanılmaktadır. Bu da hiçbir ayırım yaşamadığını söyleyen kadınların kadın erkek kodlarında zaten bu ayırımın işlenmiş olduğunu göstermektedir.

En çok akıllarında kalan nasihat sorulduğunda her iki kategoriden kadınların da belirttikleri, genellikle dış dünyanın tehlikelerine karşı dikkatli olmalarını öğütleyen ifadelerdir. “Kimseye güvenme”, “Kanma dikkat et”, “Oturmana söylediklerine dikkat et denirdi sürekli”, “Ağır taşı kimse yerinden kaldırmaz derlerdi hep” “Kimseye güvenme”, “Annem sana güveniyoruz dışarıdakilere güvenmiyoruz dikkatli ol derdi” ifadelerinde görüldüğü gibi kurulan kamusal-özel alan ayrımında bir alandan diğerine geçişte kadınların sürekli tetikte olması, dikkatli olması, hareketlerine dikkat etmesi, dış dünyanın tehlikelerine karşı tetikte olması öğütlenmektedir.

Küçükken olmak istedikleri meslek sorulduğuna eğitim seviyesi düşük kadınların çoğunluğu öğretmen veya polis olmak istediklerini belirtmiştir. Bu iki meslek toplumda saygı gören ve belirli bir statüyü simgeleyen meslekler olduğundan kadınların bu meslekleri edinerek bu iki hususu elde etmek istemeleri anlaşılmaktadır. Eğitim seviyesi yüksek kadınlar çok çeşitli meslekler belirtmişlerdir, bunun yanında genellikle annelerin “Öğretmen ol rahat et” diyerek kızları bu mesleğe yönlendirdiği görülmektedir.

4.2.2 OKUL/EĞİTİM HAYATI

4.2.2.1 Orada Hepimiz Eşittik

Eğitim seviyesi yüksek kadınlar eğitim hayatlarında genellikle başarılıdırlar. “Okulda kız olmak avantaj, kızlar daha çalışkan akıllıdır öğretmenler kızları daha çok sever.” Neslihan’ın belirttiği gibi kadınlar okullarında çok iyi öğrencilerdir ve kurallara uyum sağlamada herhangi bir zorluk çekmemektedirler.

Eğitim seviyesi düşük kadınların büyük çoğunluğu okulu sevmektedir, çoğu eğitimine çok istedikleri halde devam edememiştir, devam etmeme sebepleri ailenin yoksulluğu sebebiyle erkeklerin okumasının tercih edilmesi veya kız çocuklarının okutulmasına gerek olmadığının düşünülmesidir. Okula öğretmenler tarafından uygulanan şiddetin çok yaygın olduğu görülmektedir. Okulda herhangi bir ayrımcılık ile karşılaşılıp karşılaşılmadığı sorusuna Şerife’nin verdiği cevap bu kategorideki kadınların okul yaşamını özetler niteliktedir: “Hepimizi eşit dövüyorlardı.”

Daha önce eğitim başlığı altında toplumsal cinsiyet algısı üzerindeki etkisi tartışılan okulun, yapılan görüşmelerde kadın ve erkek olarak ayrışmaya ve rollerin geleneksel ayrışmasına etkisi çok fazla hissedilmemiştir. Bu konuda Özkazanç ve Sayılan’ın okul üzerine yaptıkları araştırmada belirttikleri durum göz önünde bulundurulabilir: “Eril kültür çalışkan uyumlu orta sınıf kızlar ile alt sınıf yoksul kızlar üzerinde de benzer bir etki yaratıyor. Bu kesim kızlar ile eril güç oyununun içindeki öğrenciler arasında aslında neredeyse hiç temas yok. Yani karşılıklı olarak birbirini yok sayan çevreler bunlar.”(Sayılan ve Özkazanç, 2009: 65) Belirtildiği gibi okullarında hemen hepsi çalışkan ve başarılı olan kadınlar, bu başarıları sayesinde ayrıcalıkla konuma kavuşmakta ve okul hayatı boyunca bu konumlarının kendilerine sağladığı korunaklı bölgede kalmaktadırlar. Üstelik sadece bu alanda –okul- çalışmalarının, başarılarının direkt ve tam karşılığını almakta, ileride iş yaşamında karşılaştıkları adaletsizlikleri yaşamamaktadırlar. Eğitim seviyesi düşük kadınların ise okulda geçirdikleri süre çok kısa olup bundan dolayı oraya sürekli duyulan bir özlem bulunmaktadır.

Bunun yanında okul konusunun aslında ne kadar etkili olduğu fakat bu etkinin ne kadar dolaylı olarak gerçekleştiğine ilişkin bir örnek Zeynep ile yapılan görüşme esnasında ortaya çıkmıştır. Zeynep'in evinde gerçekleştirilen görüşme bittikten sonra, Zeynep'in beş yaşındaki kızına babası "Kızım hadi bir bacak bacak üstüne at, nasıl oturuluyor göster" demiştir. Bunun üzerine küçük kız bacaklarını son derece yavaş ve usulca diğer bacağının üstüne koymuştur. Babası tekrar "Peki erkekler nasıl yapıyor bir göster bakalım" dediğinde ayağını sertçe ve rahat bir tavırla dizinin üstüne yerleştirmiştir. Küçük kız Ankara'nın en gözde ve genellikle yüksek fiyatından dolayı orta-üst sınıfın tercih ettiği bir kreşe gitmektedir. Anlaşılmıştır ki çocuklar ufak bir piyes oynayacaklardır ve küçük kızlar "küçük hanımefendi" olarak kibar ve zarif bir şekilde ayak ayak üstüne atmakta bacaklarını birleştirerek dik bir şekilde oturmaktadırlar. Bu küçük örnek aslında eğitim kurumlarının ne kadar etkili ve bu etkilerinin yönlendirilmesinin ne kadar zor olduğunu ortaya koymaktadır.

Okuldaki hayatın yapılanması öğrencilerin sosyal ve kültürel arka planı ile olduğu kadar giderek okulun türü ve kalitesi ile ilgili özellikler kazanmaktadır. Eğitim sisteminin ilk evresi olan okul öncesi eğitimde çok belirgin cinsiyetçi uygulamalar daha öne çıkmaktadır; küçük çocukların davranış ve ilgileri (oyun, oyuncak seçimi, giysi, dil ve gelecek beklentisi) katı bir şekilde geleneksel cinsiyet rolleri etrafında yönlendirilmektedir. Bu cinsiyetlendirilmiş pratikler okul yöneticilerinin ve öğrencilerin aileler ile yoğun etkileşimi içinde gerçekleşmektedir. Genel olarak okul öncesi ve ilkokullardaki öğretimin ve kültürel iklimin şekillenmesinde aile okul etkileşimi ve işbirliği öne çıkmaktadır. Eğitimin işlevini dönüştürücü işlevini ve rolünü kısıtlayan önemli faktörlerden biri aile olabilmektedir. Özellikle kızlar ve erkeklerdeki rol değişimi konusunda aileler katı cins temelli yetiştirmeyi dayatabilmekte, okulun rol değişimine yönelik girişimini engelleyebilmektedir. (Sayılan, 2012: 56)

Üniversite tercihlerinin yapılmasında genellikle babanın etkin olduğu görülmektedir:

"Babam hep eczacı olmamı isterdi eczane açarız ben kasada otururum derdi."(İclal)

"Babam hep dile yatkınsın derdi"(Bilgen)

"Babamın istediğini yapmamak önemliydi."(Elif)

"Babam hukuk okumamı çok istiyordu."(Seda)

“Babamın etkisi, mülkiyeli olmak güzeldir der hep.”(Pınar)

“Babam etkiledi. Siyasetle uğraştığı için kamu yönetimini yazalım mı dedi.”(Ebru)

Kamusal alana ilişkin ilk en önemli kararın verilmesinde baba etkili olmaktadır. Babanın etkili olmadığı durumlarda baba bu sefer olumsuz olarak etkiye bulunmaktadır ki bu durum Elif’te olduğu gibi diğer iki kadında da görülmektedir. Babanın yönlendirmesine tepki olarak kadınlardan bir başka şehri tercih etmiş diğer ikisi sırf babanın belirlediği alana yönelmemek için başka alanları tercih etmiştir.

4.2.3. ÖZNELİĞİN KURULMASI

4.2.3.1 Annelik Öyle Bir Duygu Ki

Kadınların kendilerini tanımlamalarında annelik veya eş sıfatlarının kullanımı kategoriler bazında ayrıştırılamamaktadır. Eğitim seviyesi yüksek kadınlardan kendisini “iyi bir anne iyi bir eş” gibi tanımlamalar kullanan kadınlar bulunmakta iken eğitim seviyesi düşük kadınlar arasında da annelik veya eş kavramlarına hiç değinmeden kendisini anlatan kadınlar bulunmaktadır.

Her iki kategoriden kadınlar anneliği tanımlarken anneliğin ne kadar muhteşem bir duygu olduğuna ilişkin ifadeler kullanmışlardır: *“Çok güzel bir şey”*(Ayça, Sevgi)

“Hayatımda yaşadığım en güzel duygu. Bambaşka bir şey, ona verdiğin sevgiyi onun sana verdiği sevgiyi başka hiç bir şey ile kıyaslayamıyorsun. Çocuk hayatın anlamı”(Sinem)

“Her kadının yaşaması gereken hayatın anlamıyla örtüşen bir duygu”(Yurdanur)

“Dünyanın en güzel şeyi”(Deniz)

“Başka bir şey nasıl anlatılır ki”(Çiğdem)

“Anne olunca kendini unutuyorsun en ufak bir şey boğazımdan geçmiyor peçetenin arasına illa ki koyuyorum ne yersem götürmek için ki halbuki evde var. Senin bir adım ötene geçiyor eşinin bile bir adım ötesine geçiyor”(Rabia)

“Tarihi yok vazgeçilmez bir şey”(Gülay)

“Çok farklı. Hastalansa mesela ben hasta olsam onun yerine diyorum.”(Ayşe)

“Farklı bir duygu kendinden vazgeçmek gibi bir şey.”(Güllü)

“Çok farklı yaşamayan bilmez.”(Gonca)

“Çok güzel bir şey herkes anne olamaz”(Sevim)

“Çok darda sıkıntıda kaldığımda kızıma bir bakıyorum ne dert kalıyor ne bir şey.”(Şerife)

Tüm bu ifadelerde görüldüğü gibi annelik adeta başka bir yere konmakta ve kutsanmaktadır. Bu ifadelerin yanı sıra anneliğin çok zor olduğu fedakârlık ve sorumluluk gerektirdiği de vurgulanmaktadır.

Eğitim seviyesi düşük kadınlardan 1 kadının çocuğu yoktur, o da çok tedavi gördüğünü fakat olmadığını belirtmiştir. Eğitim seviyesi yüksek kadınlardan evli olan ve çocuğu bulunmayan 3 kadın vardır. Bunlardan Neşe tedavi gördüğünü fakat tedavinin sonuç vermediğini anlatmış, Güler henüz genç olduğunu evliliklerinin yeni olduğunu 1 sene içerisinde çocuk sahibi olmayı planladığını vurgulamıştır.

4.2.3.2 Anne Değilim/ Öyle Bir Anne Değilim

Görüşme yapılan kadınların ikisi- diğer konularda olduğu gibi- annelik konusunda da farklı cevaplar vermişlerdir. Tansu kendisinin bilinçli tercihi ile çocuk sahibi olmama kararı almışken, Bilgen anneliğe büyük anlamlar yüklemektedir.

Tansu çocuk sahibi olmama kararı verdiğini ve bu kararı eşi ile ortak aldıklarını belirtmiştir: *Çocuk istemedim net bir şekilde.*

Tereddüt etmedin mi hiç?

Çok baskı oldu ama mutlu olmakla ilgili bir şey, mutluyun eğer...

Yani mutluyun yaşamından başka bir şeye ihtiyaç duymuyorsun anlamında mı?

Yok mutlu olma tanımım o anlamda değil. Mesela bu ülkede bu şartlarda yaşamaktan mutlu musun ben değilim. Ben ortada büyüdüm annem çalıştığı için. şimdi çocuk yapsam çocuğumu göremeyeceğim, eğitimi sorun sağlığı sorun her şeyi sorun sorunlarıyla uğraşacak gücüm yok. Mutlu bir hayat vaat edemiyorum ona.

Tansu'nun cevabında görüldüğü gibi kendi isteklerinin ne olduğunu ayırtılabilmiş ve mevcut ideoloji doğrultusunda *işlemeyi* reddetmiştir. Görüşmenin ilerleyen safhalarında belirtileceği üzere evinde klasik cinsiyete dayalı işbölümü geçerli değildir. Bu farklılığı yaratan unsurlar incelendiğinde Tansu'nun etnik kökeninin yaşamı üzerinde yarattığı etkilerin önemli olabileceği düşünülmektedir. Tansu Elazığlı bir Alevi'dir. Bu kökenin ötekileştirici olumsuz etkisini yaşamın tüm alanlarında yaşamıştır örneğin üniversite sonrası iş sınavlarının mülakatlarından bu yüzden elenmiş, işyerinde ilerlemesi engellerle karşılaşmıştır. Bu durum onun mevcut yapıdan kendini bağımsız olarak hissetmesini ve karar almasını etkileyen toplumsal koşulları dışlama pratiğinin zaten kendisinde mevcut olması ile açıklanabilir.

Bir çocuğu olan Bilgen diğer kadınlardan anneliği sıradan bir şey olarak görmesi ile ayrılmaktadır: *“Ben rahat bir anneyim arkadaş gibiyiz, şurada iki sandalyeyi birleştirip yatırırım, çok takılmam titiz değilim, seviyorum onu ama onun ötesinde çok büyük şeyler ifade etmiyor.”* Bilgen de Tansu gibi cinsiyete dayalı işbölümünü bulunmayan bir düzen oluşturmuştur. Eşinin çocuğun bakımını kendisinden daha çok üstlendiğini belirten Bilgen görüşülen diğer kadınların aksine hiçbir zaman çocuk için fedakârlık yapma durumunda kalmamış veya büyük zorluklar çekmemiştir. Benzer bir şekilde anneliği çok da büyütülmemesi gereken bir şey olarak gören Hatice yardım edecek anne veya bakıcı olmadığını o yüzden oğlunu eşiyle beraber ortak yardımlaşarak büyüttüklerini belirtmiştir.

4.2.3.3 Annelik Tanımları

Eğitim seviyesi yüksek kadınlardan bekâr olan Emine çocuk sahibi olmak ile ilgili görüşleri sorulduğunda *“Olmaması gereken bir şey bir kere yapacağız mecburen”* şeklinde cevap vermiştir.

Anne olmaya nasıl karar verdikleri sorulduğunda eğitim seviyesi yüksek kadınlar genellikle *“yaşım geçiyordu, zaten zamanı gelmişti, anne babalar çok ısrar ediyordu, zaten yapacaktık geciktirmeyelim dedik”* şeklinde yanıtlar vermişlerdir. İçlerinde her zaman çocuk istediğini belirten 1 kadın bulunmaktadır. Tedavi görüp çocuk sahibi

olamayan Neşe'ye bununla ilgili ne hissettiği sorulduğunda: *“İstedim çocuğum olsun insan istiyor. Annem çok istiyor. İlk başlarda çok istiyordum ama sonradan çok da şart değilmiş diyorsun alışyorsun. Çevrenin baskısı da oluyor ama demek ki çok da istemiyormuşum yoksa daha erken başlardım”* şeklinde cevap vermiştir. Burada ideolojinin kadının karar alma mekanizmasına nasıl yerleştiği ve kadının kendi hislerini çok da fazla dinlemeyip mevcut toplumsal çerçeveye uygun davrandığı açıkça görülmektedir.

Eğitim seviyesi düşük kadınlar çocuk sahibi olmaya nasıl karar verdiniz sorusunu genellikle garipseyerek karşılaşmışlardır. Çocuk sahibi olmak büyümek evlenmek ölmek gibi hayatın doğal evrelerinden biridir ve bu aşama er geç gerçekleştirilmelidir. Anne olduktan sonra çok fazla bir şeyin değişmediğini belirtmişlerdir, değişen tek şey sorumluluklarının daha da artmış olmasıdır. Anneliğin kazandırdığı kaybettirdiği şeyler sorulduğunda ise genellikle bu kategorideki kadınlar küçük yaşta anne olduklarından aslında çok da fazla bir şey anlamadıklarını söylemişlerdir.

Anne olmak eğitilmiş kadınların hayatlarını ise tamamen değiştirmiştir. Eğitim seviyesi yüksek kadınların anne olma yaşı daha geçtir ve dolayısıyla düzenlerini oturtmuş kadınlar bunu baştan aşağı yeniden düzenlemektedirler, sosyal hayatları sekteye uğramaktadır. Ayça bu durumu: *“Oğluma odaklı yaşıyorum kendime vakit ayırmak istiyorum ama yorgunluktan mıdır nedir hiçbir şey yapamıyorum.”* şeklinde dile getirirken Sevgi: *“Sosyal hayat azalıyor sorumluluk artıyor omuzların çöküyor sürekli onlar gözetmek zorundasın benden çok şey götürdü o yüzden ”* olarak anlatmaktadır.

Eğitim seviyesi düşük anneler kendilerini iyi anne olarak tanımlamakta ve çocuklarına ilişkin herhangi bir pişmanlıkları bulunmamaktadır. Çocuğunuz ile ilgili bir pişmanlığınız var mı? sorusuna aşağıda verdikleri cevaplarda görüldüğü gibi iyi anne tanımları basittir: *“Hiç öyle düşünmedim çünkü çocuklarıma her şeyin en iyisini verdim ne istedilerse aldım her şeye doyurdum onları.”*(Güllü)

“Eksiklerim var ama çocuklar bir yerlerini yakmadan kırmadan bir yaşa getirdim ahlakları da iyi bence iyi bir anneyim.”(Aysun)

“Çok iyi bir anneyim ben çünkü hep kendimden fedakârlık yapıyorum.”(Aysel)

“Çok iyi bir anneyim elimden geldiğince yanlarında olmaya çalışıyorum.”(Fatma)
Eğitim seviyesi düşük kadınların “iyi annelik” anlayışları özveride bulunmak, ihtiyaçlarını karşılamak ve çocuklarının yanında olmayı içermektedir.

Eğitim seviyesi yüksek annelerin “iyi annelik” tanımlarının ise daha komplike olduğu görülmektedir. Annelerin sadece 2 tanesi kendilerini “iyi bir anne” olarak tanımlamışlardır: “İyi bir anneyim. Kızımın çok vakit geçiriyorum hafta sonu o ne isterse onu yapmaya çalışıyorum onun arkadaş çevresinden arkadaş edindim mesela.”(Müge)

“İyi bir anne olduğumu düşünüyorum. İstediklerini yapıyorum, gerektiği yerde kural koyuyorum.”(Zeynep)

İyi annelik tanımlaması eğitim seviyesi yüksek kadınlar için sadece çocukların bakımını sağlamak, ihtiyaçlarını karşılamaktan ibaret değildir. Yukarıda görüldüğü gibi kendisini iyi anne olarak gören Müge görüşme esnasında çocukların eğitiminin ne kadar önemli olduğunu belirtmiş ve kızını hangi koleje göndereceğine karar verme sürecinde çok sayıda kolejden randevu aldığını hepsiyle gidip görüştüğünü ve çok ayrıntılı bir çalışma yaptığını belirtmiştir. Bu bir annenin en büyük sorumluluğudur diye eklemiştir. Zeynep ise kızı –şu anda 6 yaşındadır- daha küçükken ne kadar bunalırsa bualırsın annesi bakmasına rağmen ona bırakıp bir yerlere gitmediğini, giden annelere hayret ettiğini söylemiştir. Annenin ruh sağlığı da önemli değil mi şeklinde yöneltilen bir soruya en önemlisinin çocukların iyiliği olduğunu ve onlar çok küçük olduğu için fedakarlık edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Hemen hemen eğitim seviyesi yüksek annelerin hepsi çocuklarıyla ilgili sürekli vicdan azabı çekmektedirler. Bunun en büyük kaynağı çalışıyor olmalarından dolayı çocuklara ayrılan zamanın asla yeterli olmamasıdır. Sinem’in belirttiği gibi “Annelik sürekli pişmanlık duymak sürekli kendini yetersiz hissetmek gibi bir şey.” Kadınlar sürekli endişelidir, sürekli olarak doğru yapıp yapmadıklarını sorgulamaktadırlar: “Sorguluyorum çok. İyi mi yapıyoruz, doğru mu yapıyoruz sürekli düşünüyorum.”(Tennur) Geçirdikleri zamanın kaliteli olması çok önemlidir: “Yan

yanayken kaliteli zaman geçiremeye dikkat ediyorum. Kesme yapmak yerine misal oyun seçelim bilgisayardan falan diyoruz bazen bu da beni çok rahatsız ediyor.” (Esin)

Çocukların her anını planlamak, sürekli en iyi zaman geçirme, en iyi aktiviteyi bulma, onu geliştirmeye çalışma yıpratıcı bir süreçtir, aynı zamanda sonuçları da kaçınılmaz bir bağımlılığı beraberinde getirmektedir: *“Bana çok bağımlı o yüzden kendimi rahatsız hissediyorum.”(Ebru)*

“Çok verici oldum her şeyin en güzeli en iyisi olmasına çalıştım kimseye bir şey bırakmadım o da bana bağımlı olmasına neden oldu belki.”(Elif)

“Kendi haline bırakmadım çocuğu her şeyini vermeye çalıştım biraz gereksiz aslında biraz kendi haline bırakmak gerek.” (Seda)

Her iki kategoriden kadınların da çocukları olmadan geçirdikleri zaman sınırlıdır.

Terbiyeli, dürüst ve saygılı olması eğitim seviyesi düşük kadınların çocuklarını yetiştirirken dikkat ettikleri en önemli hususlardır. Eğitim seviyesi yüksek kadınlar ise çocuklarının en çok mutlu olmasını istemektedirler.

4.3-TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISININ MEŞRUIYET KAZANMASI

4.3.1-EŞ/SEVGİLİ İLE İLİŞKİLER

Eğitim seviyesi yüksek kadınlar ortalama 25 yaşında evlenmiş olup 2 tanesi haricinde hepsi üniversite mezunudur, kalan 2 tanesinden biri lise mezunu olup diğeri çalışırken bir yandan açık öğretim fakültesinde okumaktadır. Kadınların hepsi tanışıp bir süre çıkarak veya nişanlı kalarak evlenmişlerdir. Meslekleri savcıdan mühendise bankacıdan öğretmene kadar çeşitlilik göstermekte olup kadınlar ile aralarında unvan itibariyle farklılıklar bulunmamaktadır.

Eğitim seviyesi düşük kadınların 3 tanesi kaçarak, 5 tanesi tanışıp görüşerek, kalanı ise görücü usulü ile evlenmiş olup ortalama evlilik yaşı 18’dir. Eşlerin meslekleri şoför, hamal, nakliyecisi, esnaf gibi çok çeşitli meslekleri içermektedir.

4.3.1.1. Biraz Paylaşım Olsaydı

İdeal eş nasıl olmalı sorusuna eğitim seviyesi yüksek kadınların verdikleri cevaplarda ortak nokta “paylaşımıcı” olmalarıdır. “Hayata yardımcı olmalı, kadınların üzerinde çok fazla yük var senin yükünü almalı sadece maddi anlamda yük değil her bakımdan yükünü almalı.” Neşe’nin ifadesinde görülen yükünü paylaşmak ifadesi tüm kadınların ortak talebi olmaktadır.

Farklı olarak Tennur kocasının ideal olabileceğini fakat evde hiç olamadığını söylemiştir: “Kocam gibi olmalı ama daha az çalışmalı, ailesine daha çok zaman ayıran kocam gibi bir insan olabilir. Çok sakın bir adam, sevecen. Bana ve oğluma olan sevgisinden eminim akıllı ve mantıklı bir insan ama evde yok. İşinde çok sorumluluk sahibi ama evi sallıyor annemin bir lafı var eşim her şeye tamam der ama hiçbirini yapmaz aynen öyle.” Buradan erkeklerin herhangi bir sorumluluklarını yerine getirmeseler de kadınlara tarafından nasıl oldukları gibi kabul edilebilme lüksüne sahip olduklarını görüyoruz. Erkekler kendi kimliklerini, varlıklarını özgürce yaşayabilmektedirler çünkü eve ve aileye karşı sorumluluklarını yerine getirmeseler de aile içerisinde zaten kadının kurmuş olduğu düzen yine kadın tarafından mükemmel bir şekilde sürdürülmektedir ve kadın bundan herhangi bir rahatsızlık duymamaktadır.

İdeal eşin eşi gibi olduğunu söyleyen diğer bir kadın Yurdanur’un ifadesi: “Bahri gibi. İstemediğim bir şeyi yaptırmaz özgür bırakır, isteklerime önceliklerime saygı gösterir.” Görüldüğü gibi” istenilmeyen bir şeyi yaptırmaması” olumlu bir özellik olarak dile getirilmekte, zaten olması gereken bir durum o eşi ideal eş yapmaya yeterli olmaktadır.

Eğitim seviyesi düşük kadınların ideal eş kavramlarını şu ifadeler özetlemektedir: “Eşimden yana memnunum hiç problem yaşatmaz bana dövmez sövmez küfür hiç birşey olmaz tabii mesleği daha iyi olabilirdi.”(Aysun)

“Erkek evin erkeğiysen evin sorumluluğunu taşımalı erkek erkekliğini kadın kadınlığını bilmeli.”(Aysel)

“Eşim ideal bir eş sonuçta içkisi yok kumarı yok karı kız ayağı yok çıkayım gezeyimi yok bizle gezer.”(Ayşe)

“Tuttuğunu koparmalı, yeri geldiğinde baba yeri geldiğinde oturaklı bir koca olmalı çalışkan olmalı.”(Suna)

Kocanın içkisi, kumarı, çapkınlığı yoksa ve evini geçindiriyorsa ideal eş olarak tanımlanmaktadır. İki kategoriden kadınlar arasında en büyük fark bu tanımlamanın yapılması sırasında ortaya çıkmakta, eğitimin ve farklı meslek ve statülerin ortaya koyduğu koşulların biçimlendirdiği tanımlar farklılaşmaktadır.

4.3.1.2. Değersizleştirme

Kadınlar erkeklerden ne bekler sorusunda da benzer cevaplar ortaya konmaktadır. Eğitim seviyesi yüksek kadınlar paylaşım beklerken eğitim seviyesi düşük kadınlar sorumluluk sahibi olmalarını beklemektedir ki bu sorumluluğun sınırları evini geçindirebilmesi, evin çocukların ihtiyaçlarının görülmesi şeklinde çizilmektedir.

Kadınların beklentilerinin ne kadar az olduğunu Ebru’nun şu ifadesinde tüm açıklığıyla görmek mümkündür: *“Kadınların eşlerinden çok bir beklentileri olmuyor huzurlu mutlu olalım da kalan her şeyi ben yaparım durumu oluyor kimsenin canı sıkılmasın ben her şeyi yaparım modundayız hep.”*

Aynı yaklaşımı eğitim seviyesi düşük kadınlardan Güllü’nün cümlelerinde de görmek mümkündür: *“Her şeyi ben yaparım hallederim bir şeyi de o halletsin ama yok her konuda sen bilirsin yaparsın sana güveniyorum der geçer nasılsa biliyor Güllü halleder ben de üzerinde durmam yapar geçerim. Bir yandan sinir bozucu ama..”*

Hayat, eşinin kendisine eskiden yardım etmediğini ama artık yardım ediyor olduğunu belirtmiştir. Ne kadar süredir yardım edildiği sorulduğunda *“2-3 aydır”* şeklinde yanıt vermiştir. 24 yıllık evli olan Hayat’ın kocasını yardım ediyor olarak tanımlaması için *2-3 aydır* yardım ediyor olması yeterlidir ki bu yardımın içeriği de tam olarak tanımlanamamıştır.

Erkeklerin kadınlardan beklentisi sorulduğunda ise iki kategorideki kadınların cevapları ortak noktada buluşmakta, farklılıklar kaybolmaktadır: *“Hiç sesini çıkarmayacak işi güç yapacak akşamları da işte o işi yapacak.”*(Şerife)

“Tek bir şey bekler yemeği önce ondan sonra da yatak başka bir şey yok.”(Suna)

“Bakımlı kadın ve hizmetçilik bekliyorlar. Benim eşim benden hizmetçilik bekliyor, sonra yatak bekliyor, erkekler bütün dünya onların ekseninde dönsün istiyor.”(Yüksel)

“Çamaşırını yıkarsan yemeğini yaparsan bir de işte o işi yaparsan tamam.”(Dilek)

Eğitim seviyesi düşük kadınlara göre erkeklerin talepleri her türlü işinin yapılması ve cinselliktir. Bu konuda eğitim seviyesi yüksek kadınların ifadeleri de benzerdir. Bunun yanı sıra eğitim seviyesi yüksek kadınların ifadelerinde incelenmesi gereken hususlar vardır: *“Güler yüz. Eşim ondan şikâyet ediyor sürekli söyleniyordum, sürekli yorgunmuşum her şey hallolur gidermiş her şeyi büyütüyordum, ne takıyordum.”* Görüşmenin kalan kısmından anlaşıldığı kadarıyla Ayça evde her işi yapmakta her türlü sorumluluğu üstüne almış bulunmaktadır. Daha önce aile hayatı incelenirken kadınların annelerinin otoriter olarak nitelendirildiğini, bunun sebebinin de kendilerinin kurduğu düzenin devamını sağlamak olduğunu belirtmiştik. Burada da erkek mevcut işleri ve sorumlulukların bir kısmını üstüne almak yerine kadını gergin olmakla suçlamakta bu şekilde kendini kötü hissetmesine neden olmaktadır. Kadın hem sorumlulukların ve işlerin yükü altında ezilmekte hem de bundan dolayı doğal olarak gergin ve yorgun olduğu için eleştirilmekte ve suçluluk duymaktadır.

Benzer bir durumu Sevgi anlatmaktadır: *“Ben şimdi mesela ütü yapacağım yok yapma der film seyredelim der boşver neden kasıyorsun bırak der seyredelim ertesi gün yine ben yaparım”*

Kendini değersiz ve yetersiz hissettirmeye ilişkin eğitilmiş kadınlar arasında gözlenen bu durum eğitim seviyesi düşük kadınlarda yoktur çünkü bu kategorideki kadınların ailelerinde işbölümü açık bir şekilde kurulmuştur. Kadınların ve erkeklerin rolü basit bir şekilde kesindir fakat eğitim seviyesi yüksek kadınların ailelerinde kadınlar ve erkekler geleneksel iş bölümünü açık bir şekilde dile getirmemekte, eğitim ve kültür seviyesi ancak bu rollerin sınırlarının kesin bir şekilde dile getirilmemesinde etkili olmakta,

kocalar tarafından işlerin paylaşılacağına ilişkin bir hava yaratılarak işler önemsizleştirilmekte ve yine kadının üzerine yıkılmaktadır, kısacası sonuç değişmemektedir. Seda'nın cümleleri bunu özetler niteliktedir: *“Bir de aslında görünüşte paylaşıma müsaitmiş gibi, açık fikirliymiş gibi gözüken ama alt kodlarında ailenin reisi erkektir diye düşünen biri bence eşim.”*(Seda)

Değersizleşmeyi Bourdieu şöyle ifade eder: “Hükmedilenler, tahakküm ilişkilerine hükmedenlerin bakış açılarıyla oluşturulmuş kategorilerden bakarlar, bu da kategorilerin doğalmış gibi görünmelerine yol açar. Bu onları sistematik bir şekilde kendi kendini, değersizleştirmeye, hatta aşağılamaya götürür, genel olarak kadınlar, kadına dair aşağılayıcı imgeye katılırlar. Sembolik şiddet, hükmedilenin hükmedene (dolayısıyla da tahakküme) göstermemelik edemediği bağıllık aracıyla kurulur; yani kendini algılamada ve anlamada, ya da hükmedenleri algılamada ve anlamada başvurduğu şemalar da kendi toplumsal varlığının da bir ürünü olduğu (ve böylelikle doğallaşmış olan) sınıflandırmaların somutlaştırmaların bir ürünüdür.” (Bourdieu, 2014: 51)

Kadınlar erkekler tarafından kendilerine biçilen şemalara uyum göstermekte, göstermekte zorlandıklarında kendilerini yetersiz ve değersiz hissetmektedirler. Bu durum eskiden olduğu gibi tamamen bilinçsiz gerçekleşmemekte, kadınlar tahakkümün bilincinde olsalar da sonuç değişmemektedir.

4.3.1.3. Meşrulaştırma

İşlerin yapılması dışında güler yüz de her iki kategoriden kadınların en çok dile getirdiği erkek beklentisidir: *“Güler yüz, az söylenme az tartışma ev işleri ile ilgili hiçbir şey yapmasa, hayat müşterek olmasa.”*(Sinem)

Annelik ve evin düzenin sürdürülmesi olarak tanımlanabilecek organize etmek en çok belirtilen beklentilerdendir: *“Oturup TV de maç seyretmeyi bekliyor yemeğim yapılınsın çocuğuma bakılınsın ben oturayım.”*(Ebru)

“Ne kadar okumuş olursa olsun bir çocuklarının anası ol istiyor. Her şeyi birden ol istiyor.”(Arzu)

“Her yere yetişmesini bekliyor gördüğü örnekler de öyle anne dediğin evinde yemeğini de yapar çocuğuna da bakar işine de gider yoruldu da demez bir yerde oflarsan dönüp bakabiliyor.”(Esin)

“Kadının bekledikleri gibi aslında. Buna ek olarak sadakat, çocuğuna iyi anne olması.”(Tennur)

“Annelik, her şeyi düşünsün, aklına gelenleri hatta gelmeyenleri de düşünsün.”(Elif)

Bu beklentilerin meşrulaştırılması, içselleştirilmesi de önemli bir husustur. Yukarıda Seda’nın ifadesinde görüldüğü gibi bazı kadınlar işbölümünün gelenekselliğinin farkında iken bazı kadınlar ise durumu meşrulaştırmakta ve içselleştirmektedir: *“Bizimki işte düzenli, tertipli olsun her şey, karnı tok olsun sırtı pek olsun. Çok fazla şey beklemiyor mesela benden bakımlı bir insan olmamı falan beklemiyor, kilo almamamı bekliyor tabi de işte eşim güzel olsun, beni şöyle karşılasın böyle giyinip karşılasın diye bir şeyi yok.” (Pınar)*Pınar eşinin aslında “çok da fazla şey istemediğini belirtmekte, bu fazla istememeyi de aslında geleneksel olarak erkeğin kadından beklentilerini –güzel olsun beni karşılasın vs- içselleştirerek yapmaktadır. Yani erkek bunları aslında talep edebilir, böyle bir hakkı vardır ama talep etmeyerek kadının ona minnet duymasına neden olmaktadır. Bu durum ev işçisi olan Asiye’nin kocasının beklentilerini belirttiği *“Sevgiyle saygıyla güler yüzle karşılaması halini hatırlını bilmesi.”* cevabından çok da farklı değildir.

Diğer bir ilginç nokta temsiliyet kavramıdır: *“Her platformda onu başarılı bir şekilde temsil etmesini ister, kılık kıyafet vb gibi her şeyi düzgün olmalı. Hem hayat hem yatak arkadaşı.”(Nur)* *“Bütün erkekler hemfikirdir: Saygıda kusur etmesin, namusuna laf getirmesin, sesini yükseltmesin, gittiği ortamda beni temsilen ağır olsun.”(Gonca)* İki farklı kategoriden kadının ifadesinde görülen aynı temsil ifadesi, aslına kadının alanının özel, ev içi, erkeğinkinin kamusal alan olduğunun kadınlar tarafından genel kabul gördüğünün belirtisidir. Kadın erkeğin alanına çıktığında onu başarıyla temsil etmelidir.

İdeal bir evlilik sorulduğunda yine ön plana çıkan eğitim seviyesi yüksek kadınlarda paylaşım, eğitim seviyesi düşük kadınlarda sorumluluktur.

“Tanışmadım biz standart yaşıyoruz.” diye cevap veren Deniz’e standardın ne olduğu sorulduğunda her işi kendisinin yaptığını belirtmiştir.

“Birlikte vakit geçirmekten sıkılmamak, beraber vakit geçirmekten hoşlanmak. Eşim hiç evden çıkmaz hep beraberizdir, gerektiğinde beni özgür bırakır.” Nur tüm görüşme boyunca evliliğinin ve eşinin çok çağdaş olduğunu vurgulamış ama her cevabında bağımlılığını ve bağımlılığı nasıl içselleştirdiğini ortaya koyan cevaplar vermiştir. Burada da özgürlüğü yine eşinin ellerindedir ve özgür bırakır derken bu eşini yücelten bir ifadeyle ve minnetle dile getirmektedir.

Tansel ve Bilgen’in tüm cevaplarında olduğu gibi ideal evlilik tanımlamalarında da farklılık söz konusudur:“Benim evliliğim iyi bir evlilik, daha çok arkadaşlık gibi. Klasik Türk aile yapısında bir aile değiliz canımız ne isterse onu yaparız, hayal kurarız konuşuruz.”(Tansu)

“İyi arkadaş olmalı”(Bilgen)

Arkadaşlık birkaç cevapta daha görülürken eğitim seviyesi düşük kadınların cevaplarında alkol olmaması da önemli bir unsur olarak görülmektedir.

Eşinin beğenmediği yönleri sorulduğunda Zeynep’in verdiği cevap dikkate değerdir:

“Erkek olması. Boş ver ona ne takılıyorsun der mesela. Detaylara takılmama yani onlar (erkekler) daha düz düşünüyor sen daha kıvrımlı düşünüyorsun. Bayanın ve erkeğin bir olaya bakışı farklı olduğu için yani bu farklılık olduğundan dolayı, bayan ve erkek farkından dolayı çatışıyoruz. Yoksa biz eşimle çok benziyoruz aslında verdiğimiz tepkiler falan çok açıdan benziyoruz ama bir olaya sen bayan açısından bakıyorsun daha titiz bakıyorsun o erkek açısından bakıyor daha geniş yaklaşıyor.”

Bu seni rahatsız ediyor mu?

“Rahatsız etmiyor çok fazla.”

Erkeklerin her şeyi düşünmek zorunda olmadıkları için –düşünen bir kadın bulunmakta her zaman- olaylara geniş bakabilmeleri, kadınların her türlü işi halletmek zorunda oldukları için tüm ayrıntıları dikkate alan titiz bakışı dışsallaştırılmakta, bu kadın

özelliği bu da erkek denilerek genelleştirilmekte ve kabullenilmekte, rahatsızlık duyulmamaktadır.

4.3.1.4 Kocalar: Daimi Yardımcılar

Ev içi işlerin yapılmasına ilişkin sorularda eğitim seviyesi yüksek kadınlar kategorisinde 3 tür cevaba rastlanmıştır:

1-Eşlerinin hiçbir iş yapmadığını söyleyenler:

“Arkadaş Nuri Alço modunda içkisini koyuyor ben Adile Naşit modunda yemekte çamaşırdı bulaşıktı öyle günler geçip gidiyor.”(Deniz)

“Bayanlar olarak çok özveriliyiz, işin % 80 i bizde. Ben çalışıyorum ama eşim hiç yardım etmez ben babamı çok eleştirirdim acaba o yüzden mi oldu diyorum başkalarının babaları cam siliyor falan derdim ama onlar light kılıbık derdi babam aynen eşim de öyle çekiyorum galiba.”(Canan)

“Hiçbir işe elini sürmez”(Neşe)

2-Eşlerinin yardım ettiğini söyleyenler:

Eşlerinin yardım ettiğini söyleyen kadınlar genellikle bu konuyla ilgili sorular başladığında cümleye bu şekilde başlamaktadırlar. Konuyla ilgili sorular ilerledikçe ifadelerinde yardım olarak nitelendirdikleri şeylerin sofrayı toplamak, bulaşık makinesini çalıştırmak gibi eve harcanan toplam iş gücü içerisinde kıyaslanamayacak kadar küçük faaliyetlerden bahsettikleri veya eşlerinin yardım etmelerinin kadınların söylemesine veya bir kadının deyimiyle dürtüklemesine bağlı olduğu o zamanlarda bile yardım kavramının yine sofranın toplanmasıyla sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.

“Bulaşık makinesini boşaltır, kuruyan eşyaları yerine kaldırır iyi yani yeter.”(Ebru)
Yapılan iş görüldüğü gibi bu kadardır ve Ebru bunu yeterli bulmaktadır.

“Ütüyü o yaptığı için mutfak işleri, temizlik bende.”(Müge) Eşin ütü yapıyor olmasına duyulan minnet o kadar fazladır ki evde başka bir iş yapmasına gerek yoktur.

“Eşim benden önce gelmiş olur, ben gelince bir şeyler hazırlarız beraber, o da yapabileceği şeyler çerçevesinde bir şeyler yapar, çok becerikli olmadığı için sınırlı yapacağı şeyler ama işte salatayı yapar, çocukla ilgilenir, ortalığı toplar.”

Sürekli yaptığı bir iş var mı?

“Sabit bir şey yok sürekli destekle, söylemesen hiç birşey yapmaz.”(Sinem)

Sinem’in cevabında eşinin işten erken geldiği anlaşılmakta ama Sinem gelmeden hiçbir iş yapmamaktadır. Güler de aynı konuda benzer cevabı vermektedir: “Sabit yaptığı bir şey yok söylemesem bir şey yapmaz, dünya yıkılsa umrunda olmaz.”

“Şunu ben yaparım şunu eşim yapar diye bir ayrım yok eğer yardım istersem yapar ama istemezsem oralı olmaz. Aslında evde olduğunda yardım eder ama hiç evde olmadığı için yoğun çalışıyor çünkü.”(Tennur)Tennur eşinin hep çok çalıştığını o yüzden aslında yardımcı olduğunu ama bunu yoğunluğundan dolayı gerçekleştiremediğini belirtirken görüşmenin ilerleyen bölümlerinde bir şey istenirse ancak yapacağını belirtmiştir.

Çiğdem eşinin yaptığı işleri şöyle anlatmaktadır: “Yemeğin ısıtılması ona ait çünkü ben o sırada kızımı doyuruyorum çamaşırlar asmada yardım ediyor bulaşık makinesinin boşaltılmasında yardım ediyor kıza beraber banyo yaptırıyoruz temizlikte yardım ediyor. ”Birincil olarak yapıp yapmadığı sorulduğunda: “Mutfağı toplar belli ki ben yorgunum gider toplar.” cevabını vermektedir.

Eşinin çok yardımcı olduğunu söyleyen Arzu kendine zaman ayırıp ayıramadığına ilişkin bir soruda şu cevabı vermektedir: “Ben mesela haftalardır yüzmeye gideyim diye planlar yapıyorum o mesela yürüyüşe gidiyor baskete gidiyor berbere gideceğim diyip gidiyor ama benim kuaföre gitmek için kırk takla atmam gerekiyor onunla alakalı değil ben evdeki işi bitiremediğimden gidemiyorum ama.” Erkeğin normal yaşamını devam ettirdiği fakat kadının ufak bir aktiviteyi bile gerçekleştiremediği bunun için yine kendini suçladığı işleri bitiremediğini sebep olarak öne sürdüğü fakat neden bitiremediğine ilişkin bir irdelemeye girmediği basitçe kendisinin işleri

yetiştiremediğinden dolayı gidemediğini düşündüğü yani bitiremediği işleri kendi görevi olarak kodladığı anlaşılmaktadır.

Yorgunsam ön şartı başka kadınlarda da görülmektedir.” *“Eşim oğlumuz alır ben mutfağa girerim sonra oğlumla zaman geçiririz. Ben çok yorgunsam yemeğe yardım eder. Eti o yapar çünkü sever temizliğe ütüye hiç girmez çamaşırdı ütüydü onları ben yaparım.”*(Filiz)

Ev işçisi kadınlardan yardım almak kadınların kendilerini “aslında çok iş yapmıyorum” şeklinde tanımlamalarına neden olmaktadır. Bununla beraber ev içerisindeki düzenin sürdürülmesi için gerçekleştirilen organize etmek, derlemek, toplamak tüm vakitlerini almakta hiçbir iş yapmadıklarını söylerken diğer yandan ev içerisinde hiç boş durmadıkları anlaşılmaktadır: *“Haftada bir kadın geliyor ev işi yapmıyorum çok.”* şeklinde cevap veren Nur’a adaletsiz olarak tanımladığı durumlar olup olmadığı sorulduğunda şu cevabı vermektedir: *“Bazen hafta sonu isyan ediyorum çünkü eşim ohh oturuyor internette takılıyor ama ben sürekli bir koşturma didinme halindeyim, yemekler oğlumun okul kıyafetleri düzenliyorum hazırlıyorum leğenlerce çamaşır birikiyor ütülenecekleri ayırmak gerekiyor falan bir sürü iş, oğlumun ödevleri oluyor onlara da hep ben yardım ediyorum.”*

“Yaptığı iş yok aslında eve kadın geliyor benim de yaptığım çok iş yok çamaşırı ütüyü kadın yapıyor ama yemek benim kahvaltı benim kahvaltılar hep problemdir bir gün erken kalksa kahvaltı hazırlasa diyorum ama bir gün olmamıştır en çok ne istersin desen bir cumartesi günü söylemeden kendiliğinden hiç sorunsuz bana bir kahvaltı hazırlasa derim.”(Çiğdem)

Eğitim seviyesi düşük kadınlardan Aysun da Arzu’ya benzer şekilde eşinin kendisine yardım ettiğini belirtirken hafta sonlarının nasıl geçtiğine ilişkin soruya: *“Hafta sonu bildiğin köle isaura gibi siliyom çalışıyom uğraşıyom iş bitmiyor, gezmeye de gitmiyom ama neden iş bitmiyor bilmiyorum. İlk gün yemek yapıyorum, çamaşırları yıkıyorum, ikinci gün çocukların formasını hazırla ütüle, kendi üstünü başını ütüle, çocukları yıka,*

tırnaklarını kes.” şeklinde cevap vermemekte işlerin neden bir türlü bitmediğini anlayamadığını söylemektedir.

3- Eşi ev içi işlerin yapılmasına katılanlar:

“Standart bir şeyimiz yok bazen eser eve gideriz yemek yaparız bazen yemek vardır dışarı çıkarız. İşbölümü yok her şeyi beraber yaparız.”(Tansu)

“Ev işlerine acayip yardım eder yemek yapar.”(Bilgen)

Tansu’ya ilişkin değerlendirme yukarıda yapılmıştı.

Bilgen’in ev içi geleneksel işbölümünden tamamen uzak olması eşinin işbirliğine gönüllü olması ile ilgilidir. **Eşin böyle yardımcı işleri paylaşan bir insan olmasaydı ne yapardın?** sorusuna şöyle yanıt vermiştir: *“Herhalde devam edemezdim büyük tepki gösterirdim. Adam böyle olduğu için ben çok rahat ettim büyük sorunlarla karşılaşmadım ama böyle olmasaydı galiba alışamazdım ve evliliği sürdüremezdim.”*

Eşi ev içi iş bölümüne aktif olarak katılan 3. kadın Hatice’dir:

“Eşim bana çok yardım eder acıması var insana acıyor acıyan insan yardım eder merhametlidir herkese yardım eder ben olmayayım şu an senin evine gelsin sana da yardım eder hep öyle bir insandı köye gider birinin poşetini alır taşır asansörde kapıyı açar hep öyledir.”

Acaba nasıl yetiştirilmiş annesi nasılmış?

“Annesi çok küçük yaşta ölmüş, babaanne büyütmüş demek ki daha duygusal. Sorumluluğu çok küçük yaşta almış. Benim eşim Tuncelili Tunceli’nin erkekleri genelde iyiler. Ben memuriyet hayatımın ilk yıllarında oradaydım bankacıydım bütün erkekler hemen hemen eşlerine yardım ederler. Aleviliğin çok büyük etkisi var.”

Aleviliğin etkisini belirten bir kadın da eğitim seviyesi düşük kadınlar kategorisinde yer alan Narin’dir: *“Ev işlerini kocamla beraber yaparız çok da güzel iş yapar, ütü hariç her işimi yapar, yemek yapar. Benim hiç söylememe gerek olmadan yapar. Bir tek camı silmez onu da görürlerse ayıp olur diye çünkü karşımızda bizim köyden birileri oturuyor yoksa onu da siler aslında.”* O da yukarıda Hatice’nin söylediklerine benzer şekilde

Alevi erkeklerinin her zaman yardım ettiklerini, çok iyi adamlar olduklarını dile getirmiştir.

“Çok yardımcı olur bulaşığa yemeğe yardım eder yoksa koca apartmanın işini nasıl göreceğiz bize dışarıdan diyorlar ki nasıl bakıyorsunuz diyorlar ama şimdi bir saatte yıkıyoruz tüm apartmanı. Bina büyük olduğu için biz ev işini de apartman işini de hepsini beraber yaparız.” Hafize de her işi ortak yaptıklarını belirtmektedir, bunun sebebini mecburiyete bağlamaktadır. Hayat ve çalışma şartları zorladığında erkeklerin ev işi düzene dâhil oldukları, olmak zorunda kaldıkları görülmektedir.

Mecburiyetin erkekleri iş yapmaya zorlamasını, kocasının evde olduğu dönemde onu nasıl iş yapmaya alıştırdığını anlatan Asiye’nin ifadesinde de görmek mümkündür: *“Ev işi yapardı önceleri. O zamanlar ben çalışıyordum, O çalışmıyordu. Önceleri hiç yardım etmiyordu fakat bir avukat vardı temizliğe gittiğim 4 tabak varsa ikisini lavaboya koy yığ öyle git derdi alıştırdı derdi beni de o alıştırdı yoksa yiyorlar dolduruyorlar yiyorlar dolduruyorlar baş olmuyordu çalışıp gelip gece yarısına kadar da onları temizleyecem diye uğraşıyordum öyle öyle alıştı. Örneğin bulaşık yıkamazsa tabak bulamaz kaşık bulamaz mecbur yıkayacak.”*

Müstahdem olarak çalışan Meral’in 18 aylık kızına, geceleri çalışan ve gündüzleri evde olan kocası bakmaktadır. Kocasına 85 yaşındaki annesi eşlik etmektedir ama yaşı itibarıyla çok fonksiyonu olmamaktadır. Kocasının bunu üstlenmeyi nasıl kabullendiği sorulduğunda: *“Başka yol yok ki ne yapacağız bakıcıya para yok”* şeklinde cevap vermiştir.

Aksu Bora ev işçisi kadınlar ile yaptığı görüşmelerde bu kadınların neredeyse tamamının kocasının işsiz ya da düzensiz çalıştığını, kadınların çoğunun evin tek geçim kaynağı durumunda olduğunu, yıllarca da sürse kadının evi geçindiriyor oluşunun norm dışı bir durum olarak algılanmakta olduğunu belirtmektedir. Buna bağlı olarak, hayatlarında geleneksel kadınlık rolleri ile ilgili pek bir değişme görünmemekte, böylece bir yandan evin geçimini sağlarken bir yandan yuvayı yapmak yine onların üstüne kalmakta, aile ilgili önemli kararlarda son söz yine kocaların olmaktadır. (Bora,

2005: 101) Yapılan görüşmelerde bunun tam tersi bir durum gözlenmiş olup, ağırlıklı unsurun kadınların tavrı olduğu gözlenmektedir. Kadınlar “yapacak bir şey yok tabii ki yapacaklar” tavrı içerisinde olduklarında mecburiyetler paylaşıma dönüşmekte, hayat şartları rollerin geçişkenliğinin sağlanmasında önemli bir unsur olmaktadır.

4.3.1.5. Eşim Bana Karışmaz Ama...

Eşinizin başkalarıyla ilişkilerinizde müdahale ettiği durumlar yaşıyor musunuz kıskançlık gibi sorusuna eğitilmiş kadınların çoğu aynı kalıpla cevap vermişlerdir: “Yooo müdahale etmez, karışmaz ama..... “Ama’dan sonrası çeşitli şekillerde tamamlanmaktadır: “Yok taktığı biri vardı onunla ilişkiye karışıyordu ama artık yapmıyor.”(Ayça)

“Bununla ne görüşüyorsun dediği oluyor.”(Müge)

“Her zaman. Her şeye müdahale eder. Şu kapıyı şöyle kilitlesene der mesela kıyafetime müdahale etmez ama açık ayakkabı mı ıyyy iğrenç der misal. Ben onu pek dinlemem o zaman ona da müdahale eder beni hiç dinlemiyorsun diye.”(Pınar)

“V yaka hassaslığı vardır, bazı giydiklerime bu çok açık değil mi der onun dışında yoktur.”(Sinem)

“Karışmaz ama sonrasında sağımda solumda çok dolaşır. Müdahale öyle oluyor.”(Sevgi)

“Her zaman şöyle der korkum senden değil karşıdaki kişiden. Türk ailesinde olduğumuz için ben hep dışarıda dikkat ederim konuşmama oturmama kalkmama.”(Filiz)

“Her zaman nerede ne yapacağını nasıl davranacağını bilen bir insansın der.”(Nur)

“Oluyor tabi arada ama çok bariz değil.”(Zeynep)

“Kıyafet konusunda artık az çok tahmin ediyorum mesela geçende bir tayt aldım düşündüm de alırken bunu istemez diye ama eve getirdim lafımı yedim geri götürdüm ama napiyim sporda giymek zorundayım pişiyorum diyorum sen bilirsin diyor ama biliyor ki ben giymeyeceğim onu. Çok net şeyleri yok böyle ama ben bildiğim için yapmıyorum.”(Çiğdem)

“Acayip şeyler giysem söyler ama giymediğim için söylemiyor. Kadınlar çok dikkat ediyorlar aslında uyarılmaya gerek duymuyorlar o yüzden. Kendiliğinden öyle olmalı

ama kadın mesela çocuğun olduktan sonra gerçekten o kadar kısa giymemelisin. Gericilikten değil bu düşünce. Anne oluyorsun daha farklı bir durum. Durup dururken de kıskanır mı erkek.”(Hatice)

“Kadınlar anne olduktan sonra mini giymemeli diyor eşim, neden ben de bunu anlamıyorum. Ne değişiyor ki önceden de kadındın yine kadınsın. Ama böyle bir takım hareketler yapıyorsan kıvrta kıvrta yürüyorsa o anneliğe yakışmaz. Kısa giyinmekten ne olacak anne kısa giyebilir.”(Canan)

Cevaplarda görüldüğü gibi sadece Pınar açıkça eşinin müdahale ettiğini belirtmektedir, diğer kadınların hepsi karışmaz ama diye söze başlayıp eşlerinin mutlaka bir konuya ilişkin kısıtlama getirdiklerini belirtmektedirler. İfadelerden görüldüğü gibi bu rahatsız olunan bir durum değil kabul edilen ve uygulanan kısıtlamalardır, sanki eşlerinin her birinin farklı bir konuda takıntısı olması “o da öyle işte ne yapacaksın” şeklinde basitçe dile getirildiği gibi içselleştirilmektedir. Cevaplarda dikkat çekici diğer nokta erkeklerin kadınlara güvendiklerini ve her konuda nasıl davranacaklarını bildiklerine emin olduklarını vurgulama ihtiyacı duymaları kadınların da bunu “eşim zaten bana güvenir” şeklinde gururla ifade etmeleridir.

Bu açıdan eğitim seviyesi düşük kadınlar ile aynı noktada buluşmaktadırlar. Bu kategorideki kadınların bir kısmı eşlerinin kendilerinin nerede nasıl davranacağını bildiğini söyledikleri için –aynı ifade- karışmadıklarını belirtirken diğerleri de kıyafet, dışarı çıkma gibi çeşitli konularda kıskandığını ve müdahale ettiğini söylemiştir. Farklı olarak sadece Narin “*Hiç olmaz kıskanmaz fırsat vermem.*” şeklinde cevap vermiştir.

Hayat kocasının yanı sıra 24 ve 15 yaşında olan iki oğlunun kendisinin “kılığına kıyafetine, her şeyine” karıştıklarını ve kıskandıklarını gülerek anlatmaktadır. Buna herhangi bir tepki vermediği gibi son derece doğal bir olay olarak içselleştirdiği görülmekte bu şekilde erkek çocuklarının mevcut davranış modelini geliştirerek ileride sergileyeceklerini tahmin etmek güç değildir. Ataerkil ardıllık bu şekilde doğallaştırmalarla devam ettirilmektedir.

4.3.1.6. Kabulleniş

Ev içerisinde adaletsiz veya eşitsiz olarak nitelendirdiğiniz durumlar olup olmadığı sorusuna Tansu ve Bilgen dışında tüm kadınlar olduğu yönünde cevap vermiştir. Ev işlerinden ve çocuğun sorumluluğunun sürekli kadının üzerinde olmasından kaynaklanan bu durumla ilgili kadınların eşitsiz iş dağılımının farkında oldukları, durumlarını betimlediklerini fakat ilgili durumla ilgili bir kabulleniş ve rıza gösterme içinde olduklarını görmekteyiz.

“Bazen oluyor. Sanki o çok yorgun olduğunda onun yorgun olması makulmüş de ben yorgun olunca saçmaymış gibi bir hava oluyor. Bazen diyorum herhalde erkeklerin hakkı daha çok yorgun olmak.” Çiğdem’in ifadesinde görülen duruma karşı bir şey yapıp yapmadığı sorulduğunda “yani ne yapacaksın böyle” şeklinde bir yaklaşım sergilediği izlenmektedir.

“Temizlik çamaşır bulaşık hep benim üstümde, evet diyorum ama toplumda hep böyledir ya eşim hep şey derdi her şeyi yaparım ama çocuğun altını almam fakat sonradan altını da aldı kendini aştı benim eşim yakında çamaşır bulaşığa da girer diye düşünüyorum. Karşısına oturup her şeyi de çatır çatır konuşurum yok öyle ev reisliği falan diye şey yapmam.” Filiz ise durumu kabullenmenin ötesinde eşinin büyük bir aşama kaydettiğini düşünmekte buna kanıt olarak eşinin çocuğun altını aldığını belirtmektedir. *“Yakında çamaşıra bulaşığa da girer”* ifadesi ilgili durumun absürtlüğünü vurgular şekilde dile getirilmektedir. Kadınlar geleneksel işbölümünün kodlarını düşüncelerinde ve söylemlerinde taşımaktadırlar.

“Oluyor bazen öyle oluyor ki yeter diye bağırasım geliyor isyan ettiğim oluyor. Genelde organizasyonu yapılacaksa mutlaka ben yapıyorum İstanbul’da bile olsam oğlan doktora gidecekse randevuyu alıp şu saatte gidilecek diye Gökhan’ı arama benim görevim oluyor sen oğlanı al şu saatte yatır diye talimat vermem .” Esin yönetici konumunda bir kadındır ve işi gereği hafta içi İstanbul’dadır. Görüşmenin geneli itibariyle eşinin bu durumu idare ettiğini belirtse de bunun yeterli olmadığı, zaten ilgili

idare durumunun Esin'in annesinin çocuğun sorumluluğunu almasıyla mümkün olabildiği yukarıdaki ifadesiyle ortaya çıkmıştır.

“Bazen şundan sıkılıyorum, oğlum hep bende olduğu için bir kere de sen al ben arkadaşlarımla buluşayım kuaföre gideyim diyorum diye isyan ediyorum. Onun işi hep daha önemli kendi işi olduğu için onun önceliği her zaman işi oluyor.” Tennur eşinin ev işlerinin paylaşımıyla ve çocuk ile ilgili tüm sorularda aslında eşinin herhangi bir görev üstlenmemesiyle ilgili hep ne kadar yoğun çalıştığını belirtmiştir. Burada da aslında erkeğin işinin sürekli ön planda olduğunun farkında olduğu ama *“kendi işi olduğu için”* diyerek yine durumu meşrulaştırmaya çalıştığı görülmektedir.

Eğitim seviyesi düşük kadınların bir kısmı işten güçten çok yorulduklarını ve bunaldıklarını belirtirken diğer kısmı ise yaptıkları işleri evliliğin gereği olarak görmektedirler: *“Yoo ben halimden memnunum. Söyleniyorum ama ciddi serzenişlerim yok, oluyor evlilik bu yapacağım tabi.”*(Rabia)

“İş için değil başka yerde demiş olabilirim. Evdeki iş önemli değil biz zaten küçük yaşta başladık yapmaya onları zaten kabullendik de yani ev işini eşim yapmış yapmamış benim aklımdan bile geçmiyor ama bazı yerlerde diyorum ki daha anlayışlı olunabilir mesela benim yapamayacağım bir iş oluyor diyorum ki şunu yap yapmıyor mesela badana boyada işte sarmaşık budarken bunlarda bana yardım edebilir ama etmiyor.”(Melek)

Rabia ve Melek'in ifadelerinde görüldüğü gibi eğitim seviyesi düşük kadınlar ev içi işlerin hepsini üstlenmelerini doğal olarak nitelendirmekte ve hatta üzerinde durulmasını gereksiz bulan bir tavır sergilemektedirler. Benzer bir ifadeye eğitilmiş kadınlarda bekâr olan Emine'de rastlanmıştır. İşleri hep kadınlar yapıyor değişmez mi bu durum sence şeklindeki soruya: *“Bilmiyorum ki akış neyse o olur eğer illa yapmıyorsa bir şekilde yaparım bir makineye bulaşıkları dizerim ne olacak ki?”* şeklinde yanıt vermiştir.

Sonuçta her iki kategoriden kadınlar mevcut eşitsiz işbölümünün sürüp gitmesine rıza göstermektedir fakat eğitim seviyesi düşük kadınlar bunu daha direkt yaparken – evliliğin gereği tabi ki- eğitilmiş kadınlar sebepleri meşrulaştırarak –iş çok yoğun, ama bayağı yol katetti- gerçekleştirmektedirler.

Erkeklerin mevcut durumunun herhangi bir değişikliği tabii olmaksızın devam etmesi konusunda Coward, kadınların bilinçaltı ihtiyaçlarını karşılamak için erkekleri idealize ettiklerini belirtmektedir. Coward şöyle devam eder: “Kadınların erkeklere ilişkin duygularında bu idealleştirmeye eşlik eden eşit önemde bir şey daha vardır. Pek çok kadında, erkeklere meydan okuma konusunda derin bir korku vardır; hem de yalnızca kamusal alanda ve başkalarının önünde değil, paradoksal biçimde, daha çok gerilimlerin daha büyük olacağının tahmin edilebileceği özel hayatlarında da.” (Coward, 1995: 139-145) Edinilen izlenim, Coward’ın korku olarak tanımladığı şeyin statükonun sarsılmasına yönelik duyulan endişe olarak yeniden tanımlanabileceği yönündedir. Kadınlar kimi zaman bu endişeden kimi zaman tartışma çıkacağına ya da uzayacağına ilişkin endişelerden dolayı konunun kapatılması yönünde tezcanlı davranmaktadırlar. Bu şekilde kapanan her konu kadınların kabulleniş kültürünün üzerine eklenmektedir.

Kadınlar erkeklerden ailenin geçimini sağlayan, itaat ve hizmet edilmesi gereken kişiler olarak açıkça söz etmemektedirler ama kocaları iyi para kazanır ve iyi bir yaşam standartı sağlarsa, minnet duymaktadırlar. Kadınlar, kocalarının bazı nazik insani davranışlarından ötürü onlara minnettarlar, çocuklarına ilgi gösterdikleri için minnet duyuyorlar. (Coward, 1995: 139-145) Bu minnet duygusu daha önce de belirtildiği gibi her iki kategoriden kadınlarda sürekli görülmektedir. Eşlerin yaptığı en küçük bir şey yoğun bir minnet duygusuyla karşılanmaktadır. Buna çarpıcı bir örnek Aysun’un anlattığıdır: “*Hastalansam falan bakar ayağım kırıldı bir ay yattım hiçbirşey yapmadım, hastaneye falan da kucağında götürüp getirdi ben hoplayarak giderim diyordum ayıp oluyor diyordum ama olur mu diyordu.*” Eşinin yaptıklarının gayet doğal olması bir yana Aysun’un kendi çalışması ve yaptıkları göz önünde bulundurulduğunda çok da önemli durmamaktadır. Eğitilmiş kategoride yine daha önce belirtildiği gibi farklı değildir örneğin Filiz kocasının bebeğinin altını *bile* aldığını büyük bir gurur ve şaşkınlıkla dile getirmektedir. Erkekler ne yapsa tezahüratla karşılanmaktadır.

Modern kadınlık imgesi bugün de hem modernliğin hem de geleneklerin taşıyıcısı olarak zıt yönlerle çekilen güçlerin bileşeni olmaya devam etmektedir. Bir yandan medeniyet ile doğal durum arasında kalmışlığı, diğer yanda kamusal ile özel arasındaki sınırda duran belirsiz konumu nedeniyle bu imge kadınlara birleştirilmesi zor görünen alanlar arasındaki imkânsız bağlantıyı kurma görevini vermektedir. Bu arada\sınırdaki durma hali kadın kimliği için sürekli değişebilir\özgürleşebilir duygusu yaratarak kadınların özgürlük ideallerini sürekli beslemekte, canlı tutmaktadır. Ama çoğu zaman içine çekip yutmakta ve özgürlük arayan kadınları zaman içinde muhafazakâr statülerle avunan kadınlara dönüştürebilmektedir. (Sancar, 2012: 310)

4.3.1.7 Babalar: Daimi Oyun Arkadaşları

Çocuğun en yoğun olarak bakımına zaman ayrıldığı ilk 3 yılda eşinizden destek aldınız mı sorusuna eğitilmiş kadınların çoğu almadığı cevabını vermiştir: *“Almadım ama sorsan ona yaptığını düşünüyor. Kaç defa uyandığında beni kaldır diyor birkaç defa uğraştım kaldırmaya ama uyanmıyor.”*(Ayça)

Nur önce eşinin destek olduğunu belirtmiş, bu desteğin içeriği sorulduğunda şöyle yanıt vermiştir: *“Oldu destek oldu. 6 ay ücretsiz izin aldım ben o süreçte zaten talep etmedim. Doğumdan sonraki 15 gün hep o kalktı o iyiliğini hiç unutamam. Beklentiyle ilgili geceleri kalkmadı altını değiştirmede.”* 15 gün eşinin yardımcı olması “destek oldu” denilebilmesi için yeterlidir. O süredeki yardımı da “unutulmayacak bir iyilik” olarak nitelendirmektedir. Kendisinin de belirttiği gibi erkeklerden beklentilerin ne kadar minimum düzeyde olduğunun bir göstergesidir.

Babaların gerçekten çocuğun bakımına ilişkin aktif rol alması mecburiyet durumlarında gerçekleşmektedir: *“Gördüm. Benim hiç yardımcım ya da yardım edecek annem olmadı o yüzden birbirimizi sürekli desteklemek zorundaydık.”*(Hatice)

“Sürekli seyahate de gittiğim için mecbur yardım ediyor.”(Çiğdem)

Bu durum eğitim seviyesi düşük kadınlar için farklı değildir: “Eşim güvenlik görevlisi olduğu için geceleri çalışıyor. Bakıcı tutacak paramız olmadığından 85 yaşındaki annesiyle birlikte eşim bakıyor kızıma” (Meral)

Eşlerinin nasıl bir baba olduğu sorulduğunda eğitilmiş kadınların hepsi öncelikle “iyi bir baba” olduklarını belirtmektedir, bununla beraber babaların çocuklarıyla ilgili yaptıkları işler sorulduğunda gelen ifadeler iyi bir baba tanımlamasının yapılması için çok da fazla bir beklenti olmadığını ortaya koymaktadır: “İyi bir baba biraz daha vakit ayırabilir. Oyun oynuyor.” (Ayça)

“Çok vakit geçirmiyor ama onu anlayabiliyorum onun dışında fedakâr bir baba.” (Ebru)

Ebru’ya fedakâr derken neyi kastettiği sorulduğunda “işte her ihtiyacını düşünür” şeklinde cevap veriyor. Bu da maddi olarak dışarıdan her türlü ihtiyacı karşılayan, ekmeği getiren klasik baba anlayışına bizi getirmektedir.

“Baba dışarı götürür, gezdirir” klasik rolünün ise devam ettiği görülmektedir:

“Arabayla kızı alır kursa götürür, araba onda olduğu için bu tür şeyler ondadır. Oğlan kendi gelip gidiyor zaten

Peki kılığı kıyafeti, ödevleri, yemesi içmesi?

Yok artık o kadar da değil. Ancak oğlana matematik çalıştırır. Tiksiniyorum çünkü matematikten.” (Sevgi)

“Sevgi konusunda fiziksel ihtiyaçlar konusunda inanılmaz titiz ama keşke oğlum ile zaman geçirmekten hoşlansa birlikte bir şeyler yapsalar. Kurslara götürüyor ama araba kullansam o da bana kalırdı.” (Seda)

“Gitar kursuna götürür dışarı götürme onundur.” (Nur)

Erkek işte, klasik baba gibi tanımların eğitilmiş kadınlarca içselleştirildiği ve benimsendiği görülmektedir: “Erkekler daha sıkılganlar daha çabuk sıkılıyorlar kızıyla zaman geçirmekten keyif alıyor ama ciddi bir şey olunca kaçıyor.” (Sinem)

“İyi bir baba aslında ama baba yani. Çok bunaldığında kızıyor geçiyor kenara yani off allahım saçımı başımı yolacağım ama yine de isteğini yapacağım modunda değil. Baba yani işte.” (Zeynep)

“İyi bir baba biraz daha zaman ayırması gerekiyor. Legoyu o yapar.”(Tennur)

“Yetişemeyen ama yetişmeye çalışan bir baba çok mükemmel olmasını beklemiyorum zaten hiçbir erkekten ama kendince yetişiyor. Ben söyledikten sonra üstlenir banyosunu yaptır derim yaptırır şöyle yap diyince yapar.”(Deniz)

İyi bir anneyim şeklinde bir tanımlamayı bir türlü kendileri için kullanamayan, her biri aslında sürekli uğraşıp didindikleri halde iyi bir anne olmak için gerekli üstün vasıflara bir türlü sahip olamayan kadınlar erkekler için iyi bir baba tanımlamasını kolaylıkla kullanmaktadırlar. İyi bir baba tanımlamasının neye göre yapıldığı belirsizdir. Bunun için lego yapmak, akşamları çocuk ile yarım saat oynamak veya matematik çalıştırmak yeterli görünmektedir. Diğer yandan çocuk ile ne kadar vakit geçirilse anneler için yeterli olmamakta, bu zamanın kaliteli olması gerekmekte, bu koşul sağlandığında başka bir koşul ortaya çıkmakta ve iyi anneliğin çitası yükseldikçe yükselmektedir.

Eğitim seviyesi düşük kadınlar kocalarını anlatırken genellikle “çocuklarına çok düşkün hiç bir şeylerini eksik etmez” ve “gezdirir oyun oynar” tanımlamalarını kullanmışlardır. Eğitim seviyesi yüksek kadınların çizdiği baba rolü ile aralarında bir fark görülmemekte olup tek fark eğitim seviyesi düşük kadınlarda ilgisiz, iyi bir baba değil şeklinde tanımlamaların dile getirilmesidir.

4.3.2 İŞ YAŞAMI

4.3.2.1. Bir Şekilde Girdik Bu İşe

Eğitim seviyesi yüksek kadınların hepsi üniversite tercihlerinde olduğu gibi iş yeri tercihlerini de bilinçli yapmamışlardır. Onları etkileyen en önemli unsur babalarıdır. Dışarıyla ilgili alınan bu kararda da babalar prestijli olduğu gerekçesiyle kızlarını bu alanlara yönlendirmişlerdir. Sadece bilinçli bir tercih yapan Neslihan bu kararını nasıl aldığını şöyle anlatıyor: *“Evlilik ve çocuk istiyordum. Mühendis olarak çalışırken cumartesileri de çalışıyordum. Burası kamu bankası rahat ederim dedim bilinçli bir tercihti eve zaman ayırayım dedim.”*

Kadınlardan 6 tanesi işinden memnun olduğu belirtirken kalanı sürekli başka alanlara yönelik arayışlar içinde olduklarını belirtmişlerdir. Bakanlıkta eczacı olarak çalışan Emine işyerini şöyle anlatmıştır: *“İşyerimden memnunum, kadın dolu zaten. Erkekler bu meslekte devlete girmek istemez ki o yüzden hep kadın var.”*

İşyerinin tercih edilmesine ilişkin algılar daha en başta kadını yönlendirmektedir, daha rahat iş, kadını yormayacak daha uygun iş tercih edilmektedir. Kadına bakış, zaten kadınların kafasında yer almış durumdadır.

4.3.2.2. Ne Yapabilirsin Ki?

İşyerine daha ilk alımdan itibaren ayrımcılıkla karşılaşmaktadır:

“Daha girişte ayrımcılık gördüm. Ben bölümü 2. Olarak bitirmiştım bütünleme ile bitiren bir erkeği asistan aldılar. Beni teşvik etmelerine rağmen ben giremedim.”(İclal)

Kamu bankasında genel müdürlük ve şubelerde çalışan kadınlar her zaman olan ve son zamanlarda artan bir şekilde ayrımcılıkla karşılaştıklarını belirtmişlerdir: *“Çok fazla yaşadım, şu anda da yaşıyorum. Senden çok daha niteliksiz erkekler senin yerine gelebiliyor fazla mesai olunca kadın erkek farkı olmuyor ama. Şu an çoğu başkanlık kadın çalışan istemiyor. Ben mesela bizim birime gelen son bayanım.”*(Müge)

“Önceleri de erkek tercih ediliyordu ama açıkça söylenmiyordu. Birimler artık erkekleri tercih ettiğini açıkça belirtiyor.”(Pınar)

“İlk başladığımda muhasebe başladım, genelde erkeklerin çalıştığı bir bölümdü muhasebe. Tipler çok fenaydı sürekli belden aşağı espriler falan oluyordu. Yöneticiler genelde erkeklerle çalışmayı tercih ediyorlar. Yönetimin bakış açısı da böyle, eskiden de böyleydi şimdi daha fazla.”(Tansu)

“Erkekler daha çok tercih ediliyor, üst yöneticiler erkekleri daha çok tercih ediyor. Terfi konusunda da kadınların daha az terfi ettirildiğini düşünüyorum. Genelde de böyle, özellikle bu bankada daha da belirgin bence.”(Tennur)

“Erkek egemen bir yer. Yükselmek için erkek yoğun ortamlara girip çıkmak gerekiyor, evden daha uzun süreler ayrı kalman gerekiyor kadınlar bunu göze alamadığı için yükselenler erkekler oluyor.”(Elif)

Sadece bankada değil diğer alanlarda çalışan kadınlar da işyerinde kadın olmakla ilgili bir sıkıntı yaşıyıp yaşamadıkları sorulduğunda benzer cevap vermektedirler: “Genel olarak bizim meslekte bir yere gelirken erkek olmak avantaj.”(Seda)

“Ben hiç müdür olmayacağız diyorum müdürler erkek oluyor müdür yardımcıları kadın oluyor çünkü gece nöbetlerinde ya da teknik personele hükmetmek için erkek olması gerekiyor personel genelde eğitimsiz oluyor teknik personel, onlar da kadından emir almak istemiyorlar, bir şey diyince mesela suçu bir şey söyleyince sallamıyorlar onlarda yani eğitimsiz kesimde böyle sıkıntılar oluyor ama eğitilmiş olanlarla böyle şeyler yaşanmıyor onlar da direkt kariyerinize bakıyorlar, gece nöbetlerinde erkek gücü gerekiyor.”(Filiz)

Sadece uluslararası bir şirkette çalışan Esin böyle bir sorun yaşamadığını belirtmiştir: “Bütün üst yönetim kadın biz amazonlarız alt kadro hep erkek genel müdür kadın yönetim kurulunda kadın çok erkekleri eziyoruz.”

Ayrımcılığa karşı tepkiler genelde tepkisizlik şeklinde olmaktadır. Bunun sebepleri çeşitlidir:

Müge'nin ifadesinde görüldüğü gibi çevre tarafından ne kadar çok konuşuyor, agresif gibi sıfatlarla yaftalanma korkusu: “Bir şey yapamıyorsun alındı bak bik bik bik diyorlar zaten düzeltemeyeceğin bir şey ve gittikçe artıyor.”(Müge)

Bu gibi durumların içselleştirilmiş ve kabullenilmiş olmasından dolayı tepki gösterme pratiğinin bulunmaması: “ Bir şey yapamıyorsun ne diyebilirsin ki kendi kendine işliyorsun.”(Pınar) “Hiçbir şey yapamam söylenir dururum.”(Sahika)

Tepkisinin herhangi bir şeyi değiştireceğine ilişkin duyulan inançsızlık: “Tepki veririm ama yerine ulaşmaz. Onu yapan bir insana zaten tepki göstermenin anlamı olmaz ulaşamazsın ki.”(Zeynep)

Tepki gösterecek somut bir durumun bulunmaması: “ Direkt tepki verecek bir durum olmuyor çünkü aleni bir durum yok ortada.”(Tennur)

Tepki gösterip ayrımcılığa yol açan durum düzeltilince geleneksel işbölümünün yüklediği görevler sebebiyle edinilen sorumluluğu yerine getirememe korkusu:“

Devamını getirememe endişesi olur bende Mesela bir yere beni neden göndermiyorsunuz dediğimde tamam gönderelim deseler evdeki sorumluluklar yüzünden beni göndermeyin derim.”(Elif)

Statükonun bozulacağına ve kendi durumunu değiştireceğine ilişkin duyulan korku“ Çok sinirlenirim ama iş o iş yerinde kalıp kalmayacağıma karar vermem gerekir saydırır geçerim herhalde.”(Çiğdem)

4.3.2.3. Kadınlar Kaprisli Erkekler Çalışkan

İşyerinde kadın çalışan mı erkek çalışan mı tercih edersiniz şeklindeki soruya kadınların bir kısmı erkekleri tercih edeceği yönünde cevap vermiştir:

“Erkekler daha çok dürüst oluyorlar.”(Ayça)

“Erkek. Daha az kaprisli oluyorlar, sonra klasik işte kadınlar hamile kalıyor, çoluğu çocuğu oluyor.”(Tennur)

“Erkeğe daha kolay iş yaptırırım.”(Seda)

“Çok seyahat edeceği bir işse erkek tercih ediyorum ama ofiste benim her türlü işimi toparlayacak şeylerde kadın tercih ediyorum çünkü daha çok titiz oluyorlar.”(Esin)

“Erkek isterim bayan grubuyla uğraşmak inanılmaz, her şey konuşuluyor işler çığırından çıkıyor erkekler olunca seviye korunuyor ister istemez.”(Filiz)

Bunun yanı sıra çoğunluk fark etmeyeceğini belirtmiştir. Yönetici olarak kadın mı erkek mi tercih ettikleri sorulduğunda ise kadınların yarısından fazlası erkek tercih ettiğini söylemiştir: *“Erkek. Kadınlar çok daha hırslı oluyorlar.”(Neşe)*

“İş disiplini olarak bayanların daha disiplinli olduğunu düşünüyorum belirli işlerde bayanların çalışması tercihimdir ama diğer türlü farklı meslek grubuna göre değişir. Bir kadın onun önüne geçince tolare edemiyorlar erkek geçse çok fazla bir şey olmuyor. Kadınlar çok konuşuyor. Bayanların handikapı çok rekabetçi olmaları.”(Filiz)

“Kadınlar kaprisli oluyor erkek yönetici tercih ederim. Kadınlar olunca işin içine başka şeyler giriyor.”(Emine)

“Yaşça büyükse kadın tercih ederim rekabet kısmı olamayacak bir durum aynı kulvar yaş olmazsa kadın amir iyi ama aynı seviyede olursa rekabet oluyor erkek tercih ederim. Kadın kadının kurdu.”(Seda)

“Erkek amirlerle daha rahat çalıştım bunun sebebi rekabet olmaması, kadın devreye girince rekabet başlıyor.”(Elif)

“Erkek. Kapris yüzünden. Benim daha çok erkek arkadaşlarım oldu işyerinde ondan herhalde. Kadınlar bir şeye takılır bozulur ya sürekli. En iyi arkadaşınla bile papaz olabilirsiniz saçma sapan sebeplerden dolayı.”(Tennur)

“Erkek yönetici. Kadınlar daha sorgulayıcı, daha çok şey üzerinde vakit harcıyorlar. Gereksiz şeyler üzerinde duruyorlar. Bizim müdür de öyle mesela ama bir şey söyleyince hayır diyorum eğer hatalıysa tamam diyor ama kadın asla kabul etmez hırs yapar iddia eder.”(Nur)

“Erkek yönetici Kadınlar sıkıntılı çünkü menopoza var çocuğu var muayyen günü var komple sıkıntılıyız.”(Sinem)

“Çalıştığım tüm bayanlar sıkıntılıydı erkekler hiç karışmadığı için daha rahat.”(Ebru)

“Erkek tercih ederim Hırslı kadınlar tehlikeli oluyor. Erkeklerle çalışmak kolay, daha önyargısız oluyor erkekler.”(Ayça)

Kadın yönetici tercih ettiğini söyleyen tek kişi Esin olmuştur: *“Erkekleri tercih etmem çünkü erkekler belli bir yerden sonra EQ 0 olduğu için yapamıyorsun tamamen mantık odaklı çalışıyor para getiriyor mu getirmiyorsa istemiyoruz diyebiliyor ama kadınlar diğer hususları da göz önünde bulunduruyor.”*

İşyerinde kadınlarla mı erkeklerle mi daha iyi anlaştıkları sorusuna fark etmiyor cevabı geldiği gibi kadınların kapris, dedikodu ve egolarını ön plana çıkaran özelliklere sahip olduğunu vurgulayan cevaplar dikkat çekicidir: *“Birşeyi kadına söylersen onun yaymayacağı yer yok. Zaten dedikodu kadının mayası, o yüzden yayar.”(Deniz)*

“Farketmiyor kadınların ama daha cadaloz kaprisli alttan iş çeviren kişiler gibi geliyor.”(Pınar)

“Ben erkeklerle daha rahat anlaşıyorum. Ben çok sıkılıyorum artık muhabbetler aynı sürekli altında bir şeyler arama söylediklerini altında, dedikodu. Erkekler daha düz.”(Şahika)

“Kadın devreye girince daha karmaşık şeyler oluyor çünkü kadınlar duygusallığı devreye sokuyor erkekler daha düz.”(Elif)

“Birlikte iş yapmak açısından erkeklerle iş yapmak daha kolay çünkü aynı cinsler bir araya gelince egolar devreye giriyor.”(Seda)

“Erkeklerle daha kolay anlaşıyorum işyerinde resmiyet gerektiriyor kadınlar pek ona uymuyor buna.”(Filiz)

“Erkeklerle böyle daha mesafeli düz ilişkin oluyor kadınlarla ilişkine böyle duygusal bir şey giriyor insani ilişkiler giriyor.”(Arzu)

Bourdieu iş dünyasının küçük izole profesyonel ortamlardan oluştuğunu, (hastanede bir servis, bakanlıkta bir daire vb); bunların neredeyse bir aile gibi işlev gördüğünü ve hemen her zaman en yüksek otoriteye sahip olan erkeğin babacıl bir otorite uyguladığını belirtir. Bu şefkatli bir sarmalama ile başta çıkarma üzerine kurulu bir otoritedir; bir yandan işlerin yükü, diğer yandan kurumda olan her şeyle ilgilenme zorunluluğuyla müdür, genellikle kadınlardan oluşan çalışanlarına genel bir koruma sunar ve onları kurumla özdeşleşmiş kişiyle yoğun, hatta kimi zaman patolojik (duygusal) yatırıma teşvik edilirler. Ancak bu nesnel fırsatlar, yalnızca işbölümünün hiyerarşik göstergelerinde (hekim\hemşire, patron \sekreter vb) değil, aynı zamanda cinsler arası farklılığın gözle görünen tüm tezahürlerinde (hal tavır, giyim kuşam, saç baş) ve daha genel olarak, görünüşte önemsiz ayrıntılarda, gündelik hayatın fark edilmeyen sayısız düzen çağrısı içeren davranışlarında da son derece somut ve son derece hissedilir bir biçimde kendilerini hatırlatırlar. Varlıklarının bu şekilde yok sayılması sonucunda, kendilerini ortaya koymak için kadınlar da zayıfın silahlarına başvurmak zorunda kalır ve böylece stereotipleri güçlendirmiş olurlar: mesnetsiz bir kapris gibi algılanmaya mahkûm bir öfke patlaması, derhal histerik damgası yiyen bir teşhir; tahakkümün bir tür kabulüne dayandığı sürece baştan çıkarıcılık sembolik tahakkümün kurulu ilişkisini kuvvetlendirmekten başkaca bir anlam taşımaz. (Bourdieu, 2014: 78-79)

Bu savunma stratejilerini kullanan kadınlar kendi hemcinsleri tarafından da kaprisli, dedikoducu veya aşırı duygusal olarak tanımlanmakta ve işyerinde daha profesyonel olarak nitelendirilen erkekler tercih edilmektedir.

Bourdieu’nun yukarıda bahsettiği *“en yüksek otoriteye sahip olan erkeğin babacıl bir otorite uygulaması”* ve erkekler tarafından sürdürülen tahakküm düzenine uymaya

zorlanması Filiz'in ifadesinde net bir şekilde görülmektedir: *“Evlenince toplumsal anlamda insanlar farklı bakıyorlar eskiden genç kız gibi bakarken şimdi saygı duymaya başlıyorlar. Bizim müdürümüz Sencer hocamız vardır başhekim, mesela o evli olmayanları evlendirmeye çalışır, çocuğu olmayanlara illa çocuk olsun der, benim evlenmemde de büyük etkisi vardır, zaten bizim yönetim evli olmaya çok önem verir. Yönetim herkesin düzgün aile hayatı olmasına önem verir, bekar olanlardan veya evlenmiş boşanmışlardan ziyade düzgün bir evliliği olanlara yönetimde yer verirler, kendileri düzgün bir evliliği yönetemiyorsa burayı hiç yönetemez şeklinde bir düşünceleri var. Beni müdür yardımcısı yaparken bunu göz önünde bulundurmuşlar mesela sonradan söylediler. Kariyer anlamında çocuk benim için çok iyi oldu evlilik de aynı şekilde.”*

4.3.2.4. Evde Çalış İşte Çalış

Eğitim seviyesi yüksek kadınların hepsi ev ve iş hayatını sürdürmede zorluklar yaşıyor musunuz şeklindeki soruya yaşadıkları yönünde cevap vermişlerdir. En sık rastlanan erkeklerin ev işlerini paylaşmak yerine ev işçisi hizmetinden yararlanmak şeklinde çözüm getirmeleridir. Kadınlar da bu yolu benimsemekle beraber erkeklerin ev işçisi tutulunca tüm işlerin hallolduğu yanılgısına kadınlar da katılmakta daha önce değinildiği gibi pek ev işi yapmadıklarını eve haftada bir “abla” geldiğini ifade etmektedirler. Oysa görüşme devam ettikçe somut olarak nitelendirilen -örneğin temizlik yapma- işleri bu kadınların yaptıkları fakat sürekli yaşayan bir organizma olan ev içi düzenin sürdürülmesine ilişkin tüm organizasyonun kadın tarafından yapıldığı ortaya çıkmaktadır: *“Evet bazen mesela Emine abla başlamadan çok büyük zorluk çekiyordum tartışmalarımız oluyordu mesai saatleri uzundu bir de Kutay hiçbir işle ilgilenmediği için tamam ütü yapar ama o kadar. Bütün her şeyi senin organize etmen gerekiyor. Geç geldiğim zaman bir de laf yıyorum yine mi diyor mesela ya da kendini bu kadar kullandırtma diyor hem çalışıyorum hem laf yıyorum. Bir gün geç geldim açım bir gün de o bir şeyler hazırlasa n olur. Ne yemek yiyeceğim dedim onu da ben mi düşüneceğim dedi. Burada anlayışlı koca gerekiyor.”*(Pınar)

“Erkeklerin hepsi işleri paylaşmaktansa kadın almayı tercih ediyorlar. Zorluk yaşıyorum zaman zaman.”(Sinem)

“Evet evlendikten sonraki 6 ay çok sıkıntılıydı ev işleri ağır geliyordu sonradan kadın aldım rahatladım.”(Güler)

Kadınlar kendilerine zaman ayıramamakta ileride görüleceği gibi hiç birinin hobisi ya da aktivitesi bulunmamaktadır, bunlara yarılan zaman evin düzenini alt üst etmektedir: *“Daha fazla ekstra yapmam gereken şeyler var ama ekstra zaman gerekiyor ama onu bulamıyorum. Haftada 3 gün İngilizce kursuna gitsem işler aksar misal.”(Seda)*

“Bazen oluyor o zamanlar eşim tamam sadece Ela’yı doyur ben toplarım diyor hayatı kolaylaştıran bir adam olduğu için çok komplike şeyler yaşıyoruz.” Çiğdem’in ifadesinde görüldüğü gibi eşin hayatının kolaylaştıran biri olarak tanımlanması için arada sofrayı toparlaması yeterli olmaktadır.

Eğitim seviyesi düşük kadınlara işyerlerinde kadın olmaktan kaynaklı yaşadıkları sıkıntılar sorulduğunda konuyu Şerife’nin cevabı özetlemektedir: *“Erkek kadın değil de alt kademe şeyi, sıkıntıları oluyor.”* Sıkıntıları daha çok hiyerarşi piramidinin en altında yer almaktan kaynaklanan ezildiklerini düşünme, bazı konularda cevap verememe, küçümsenme gibi davranışlardır: *“Burada bir şey diyemiyoruz deriz aslında alasını deriz ama söyleyemiyoruz işte.”(Narin).*

“Kadın alt kademede çalışmamalı çünkü çok yıpranıyor, kadınlar güçsüz, çünkü seni o zaman kadın gözüyle görmüyorlar bu işe girdin bunu yapacaksın diyorlar.”(Deniz)

Önceden çalışan fakat işlerini bırakan iki kadın ile de görüşme yapılmış bunlardan Gonca evlenir evlenmez işini bıraktığını, kocasının çalışmasını istemediğini, şu anda kendisinin de öyle bir talebi olmadığını çünkü çalışmasına gerek olmadığını anlatmıştır.

Çalışmayı bırakan diğer kadın Yüksel, ilk evliliğinde çalıştığını fakat ikinci eşine aşık olup evlendikten sonra hamile kaldığını, işine ara verdiğini sonra da geri dönemediğini ifade etmiştir. *“İlk eşime gençliğimi, ikincisine işimi feda ettim”* şeklinde konuşan Yüksel işini bıraktığına çok pişman olduğunu ama artık yapacak bir şey olmadığını söylemiştir.

4.4 TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISININ SÜRDÜRÜLMESİ

4.4.1 GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ

4.4.1.1 Erkek Gibi Erkek Kadın Gibi Kadın

Görüşmecilere sizce kadın nasıl olmalı erkek nasıl olmalı şeklinde yöneltilen soru ile hegemonik erkeklik ve ön plana çıkarılmış kadınlığın algıları üzerinde ne şekilde etkili olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

“İnsan olarak genel itibariyle diye düşünüyorum insan bencil olmamalı hoşgörülü olmalı. Güler yüzlü canım cicim diye olan kadınlara güvenmiyorum öyle deniyor kadınlar cilveli olmalı falan ama ben sinir oluyorum.” Ayça kadın ve erkek olarak ayırt etmediğini insan olarak değerlendirdiğini belirtirken genel geçer kadınlık kalıplarını benimsemediğini belirtmiştir. Aynı şekilde bu kalıplara eleştiri başka ifadelerde de görülmektedir: *“Her ikisi de aynı işleri yapmalı benim kafamda kadın şöyle dişi olmalı falan gibi şeyler yok mesela kadınlar aklındakini direkt söylemeyecek karşısındakini manipüle ederek söyleyecek gibi şeyler olmamalı nasılsan öyle olmalı mesela arabamın kapısını açsın diye bir şey yok.”* (Seda)

Kadınların bir kısmı erkek kadın arasında ayırım yapılmaması gerektiğini söylemiştir: Ebru kadın ve erkek için aynı şeylerin geçerli olduğunu her ikisinin de *“Kendini rahat ifade edebilmeli, kendine güvenli”* insanlar olması gerektiğini belirtmiştir.

“Kadın neşeli olmalı ben öyle olmadığım için de erkeklerin daha neşeli kadınları seveceğini düşünüyorum. Erkek de neşeli olmalı, anlayış ve sevgisini gösteren olmalı el ele yürümeliyiz.”(Sevgi)

“Erkek nasılsa kadın da öyle olmalı farkı yok.”(Pınar)

“Cinsiyet olarak ayırmıyorum insan olarak dürüst olmalı merhametli olmalı.”(Tansu)

“Ortak şeyler var ayırt edici şeyler yok. İki cins için de dürüst olsun, aldatmasın, eğlenceli olsun gibi.”(Tennur)

“Erkek içinde aynı şey insan olarak duygularından arınmış, objektif, sakin, egosundan arınmış, insan olmanın gerektirdiği değerleri taşıyan, herkese eşit düzeyde olan paylaşan.”(Seda)

“İnsanı seven sayan olmalı kadın erkek fark etmez.”(Filiz)

“Benim gibi olmamalı kesin. Kesin işi kariyeri olmalı ama bankacı olmamalı kendi kendine yetebilmeli, kendi kendine yetebilmek için de bankacı olmamak gerek yani yetiyoruz ama neye tam olarak yetiyoruz. Böyle bir ortamda zihniyette kariyerin olmazsa hiç bir şeysin biraz bakım da iyi bir şey.” Müge’ye kendine yetmek derken neyi kastettiği sorulduğunda çocuğuna, evine yeterince zaman ayıramadığını belirtmiştir. Erkek nasıl olmalı diye sorulduğunda: *“Erkek de aynen böyle olmalı erkeğin iş saatleri kadınlardan daha uzun olabilir bunda garipsenecek bir şey yok keşke onlarınki de kısa olsa ama kadınınkinden kısa olmamalı, adalet duygusu olmalı ve iyi bir baba olmalı.”* İfadelerde görülen kadınların kariyere sahip olmasının zorunlu olması ama bunun çocuk ve ev işlerini aksattığı, kadınların çalışma saatlerinin daha kısa olması ve bu şekilde Müge’nin kendine yetebilmek olarak tanımladığı aileye ilişkin sorumlulukları yerine getirebileceği ve bakımlı olması gerektiğidir. Müge’nin erkek işine daha çok zaman ayırabilir, daha çok çalışabilir demesindeki alt metin okunduğunda eve ve çocuğa ilişkin görevleri kadının yapması gerekliliği bu yüzden erkeğin daha uzun süreler çalışabileceğidir.

“Erkek kadın gibi olmalı ben öyle erkekleri seviyorum kadın gibi düşünebilmeli.”(Neslihan) Erkeği tanımlarken sahip olması gereken özellikleri kadın gibi olmalı diyerek bu özelliklerin –incelik, yumuşaklık gibi-kadına atfedildiğini kabullenmiş olmaktadır.

“Her şeyden biraz olmalı tam olmasına gerek yok, her şeyden olmalı ama kendi isteklerine göre zamanlar ayırabilmeli. Erkek eşine zaman ayırabilmeli.”(Sinem)

“Kadın düzenli, evi çekip çeviren biri olmalı. Erkek her şeyden anlamalı.” Güler’in ifadesinde kadın ve erkeğe ilişkin geleneksel iş bölümünün izlerini görmek mümkündür. Kadın evi çekip çevirmelidir, ev kadının sorumluluğundadır, erkek ise her şeyden anlamalıdır.

“Kadın ayakları üzerinde durabilmeli, kendi kararlarını verebilmeli ama bir yandan kadınlığın gerektirdiği o nezaketten ve şeyden uzaklaşmamalı. Erkek kibar ve adil olmalı.” Nur’un ifadesinden kadının ne yaparsa yapsın kaybetmemesi gereken özellikleri olduğu anlaşılmaktadır ki kadınlığın gerektirdiği nezaket ve o şey olarak tanımlanan yine kadına sürekli atfedilen klasik özelliklerdir. Erkek için kullanılan adil tanımlamasının genel itibarıyla otorite tanımlamakta kullanılan bir sıfat olduğu düşünülürse erkek yine güç ve otorite kadın yumuşaklık ve nezaket kalıplarından kurtulamamaktadır.

“Kadınlarla erkeklerin birbirlerinden üstün oldukları noktalar var kadınlar daha ayrıntılı düşünüyorlar bir sonraki adımı etrafındaki insanları da düşünüyorlar erkekler daha düz.”(Elif) Daha önce de belirtilen erkeklerle kadınlar arasındaki bu fark kabullenilmiş görünmektedir.

“Kadın Adriana Lima gibi olmalı. Hem bakımlı hem çocuğuma yeten her şeye hakim olan parası gücü olan bir kadın olmak isterdim. Erkek kadından daha güçlü olmalı. Tipik Türk kadını gibi olacak ama ben kadını koruyup kollayan kadından bir adım önde olan erkekleri beğeniyorum” Deniz’in ifadesinde görülen hem güçlü hem güzel hem başarılı hem anne olan kadın imajı başka ifadelerde de görülmektedir. Erkeğe ilişkin yaptığı tanımlama ise yorum gerektirmeyecek kadar açıktır.

“Kadın kadın gibi olmalı. Erkek kadına bakabilmeli “(Emine)

*“Kadın doğası gereği şeytan, zekası erkekte daha farklı şeylere odaklanabiliyor, bunu daha iyi şeylere yönlendirmeli insan olarak bakılmalı aslında ikisi de bulundukları çevrede düzgün bir örnek olmalı çocuk da varsa işin içinde rol model olmalı .”*Esin’in ifadesinde bulunan kadının şeytanlığı aynı şekilde eğitim seviyesi düşük kadınlardan Gonca tarafından da dile getirilmiştir. Bourdieu hükmedilen kadının uyguladığı sembolik stratejilerin de kadınları hükmedilen konuma getiren erkek merkezli bakış açısının esaslarıyla belirlenir. Tahakküm ilişkisini gerçek anlamıyla ters yüz etmekten aciz olan bu stratejilerin tek etkisi kadınların uğursuz olduklarına dair hâkim temsilin tasdik edilmesidir. Tepeden tırnağa olumsuzlukla yüklü kadın kimliği yasaklardan

ibarettir. Bu özellikle, erkeklerin uyguladığı fiziksel veya sembolik şiddete karşı kadınların başvurduğu ve kimi zaman hepten görünmez haldeki tüm yumuşak şiddet biçimlerinde görülen durumdur: büyüden kurnazlığa, yalandan pasifliğe (özellikle cinsel ilişkilerde), Akdenizli anada veya anaç eşte görülen (kendini kurban ederek karşısındakini kurbanlığa veya suçluluğa iten ve kendi sınırsız fedakârlığını yahut sessiz çilesini karşılığı verilemeyecek bir armağan ve geri ödenmesi mümkün olmayan bir borç olarak sunan) boyunduruk altındakinin boyunduruk altına alıcı sevgisine kadar. Böylece ne yaparlarsa yapsınlar kadınlar kötücüllüklerini taşımaya ve habis doğalarının onlara yüklediği yasaklar ve önyargıları meşrulaştırmaya yazgılıdır; trajik olarak da tanımlanabilecek bir mantık gereği, tahakkümü üreten toplumsal gerçeklik, kendi yakındığı temsilleri varlığı ve meşruiyeti adına çoğu zaman onaylamak durumunda kalır. (Bourdieu, 2014: 47-48) Bu da sayısız meşrulaştırmadan biridir.

“İş bitirici olmalı biraz kendi işlerini kendileri halletmeli biz zaten çalışan kadınlar öyle olmuşuz da.”(Neşe)

“Kadın yuvarlak olsun çöp gibi olmasın, özgür olsun, kendine ait dünyası olsun ama anne de olsun. Anne olunca da onun içinde kaybolmasın hepsi birden de olmuyor ama bilmiyorum. Erkek düzgün olsun insan olsun”(Arzu)

“ Bakınca kadın olmalı erkek gibi durmamalı kadın olduğunu göstermeli bakışıyla duruşuyla ben ona bakıyorum kadınlarda. Bakarsın erkek gibi dersin olmaz yani o ne giyse olmaz. Erkek uzun boylu olmalı konuşabilmeli komik olmalı”(Çiğdem)

“Kadın kadın gibi olmalı. Feminin olmalı, kadın olduğunun farkında olmalı ve bunun avantajlarını kullanmalı. Kadın her şeyi yapabilir ama gücünün hepsini göstermemeli. Bir kısmını göstererek yaşamını kolaylaştırmalı. Kadın ben hallederim ben yaparım deyince yaşamları zorlaşıyor, her şeyi üstüne alıyor işte de en iyisini yapmaya çalışıyor, evde de en iyisini yapmaya çalışıyor. Daha çok yoruluyor, parayı da kazanıyorsun, arabayı da kullanıyorsun, ee erkeğin yaptığıının iki katını yapıyorsun eeee neden yapıyorsun ne gerek var. Erkek kesinlikle daha yardımcı olmalı. Bence bayanın çok fazla zorlandığını, daha fazla iş yükü olduğunu görüp daha yardımcı olması gerekir.”

Zeynep’in ifadesinde, benimsenen “kadın gibi kadın” a, ön plana çıkarılmış kadınlığa eleştiri bulunmaktadır aslında. Kadınların hem kadın gibi kadın olmaları beklenmekte

bunun yanında erkeklığe atfedilen özellikleri taşımaları, görevleri yerine getirmeleri istenmektedir.

Eğitim seviyesi düşük kadınlarda da ağırlıklı olarak kadın gibi kadın erkek gibi erkek ifadesi ön plana çıkmaktadır: *“Kadın ağır olmalı, ikincisi kadın her yerde farklılaşabilir arkadaş ortamında farklı evinde farklı olmalı dengeli olmalı, erkek için o kadar değil ama kadın için önemli toplumun kadına bakış açısı farklı onun bilincinde olacak. Erkek erkek gibi olmalı, yeri geldiğinde konuşmasını bilmeli, yeri geldiğinde sahip çıkmasını bilmeli yani erkek erkek gibi olmalı Kadir İnanır gibi olmalı yani yeri geldiğinde höt diyebilmeli bilemezsin hepimizin hataları olabilir fakat önemli olan insan gibi söylemesi.”*(Aysun)

“Erkek yedide evine gelecek içmeyecek at gözlüğü olacak gözünde sağa sola bakmayacak.”(Şerife)

“Kadın kadın gibi olmalı. Çoğunu görüyorum erkek gibi davranıyor ben de erkek gibiyim ama görünüş itibariyle kadın gibi olmalı. Bazı kadınlar kendini erkek sanıyor yani tip olarak. Erkek de erkek gibi olmalı ama evde öyle olmamalı. Efendi mütevazı oturmasını kalkmasını bilen.”(Suna)

Kadın gibi kadın tanımlamasının içine giren özellikler ise en başta güler yüzlü olmalarıdır: *“Evliyse sevgi anlayış olacak. Kadın güler yüzlü cilveli olacak soğuk olmayacak bir erkeğin en istemediği şeydir asık surat. Canın ne kadar sıkkın olursa olsun eve girdiği an güleceksin, istediğin kadar moralin bozuk olsun onun isteklerini yapacaksın.”*(Rabia)

Bakımlı olmak da en çok dile getirilen özelliklerden biridir. İyi bir anne ve eş olmak, sabırlı olmak, namus timsali ve uyumlu olmak da diğer dile getirilenlerdir. Farklı olarak Hayat *“Kadın özgür olmalı ama olamıyor.”* ifadesini, Dilek *“Mesleği elinde ve güçlü olmalı”* ifadesini kullanmıştır.

“Ayakta durmalı. Kadınlar ayakta durmaktan gocunduğu için tembellikten eziliyorlar erkeklere ben şimdi asgari ücret alıyorum eskisine göre farklıyım çalıştığım için. Çok

önemli bu kadın için. Erkek de fark eder bu çalışan kadına bir erkek söylüyorlar.” Seray kadınlar için çalışmanın ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır.

Erkek gibi erkek tanımlamasının içine ise ilk başta güvenilir olması, korumacı ve sahiplenici olması, mert olması, sorumluluğunu bilmesi girmektedir. Dört kadın da paylaşımcı ve eşine yardımcı olması gerekliliğini belirtmişler fakat bunu belirtirken adam gibi adam tanımlamasını kullanmamışlardır.

“Kendi için yaşamalı, topluma çıktığında nasıl davranacağını konuşacağını bilmeli hal hatır sormalı her şeyden önce kendisini ispatlamalı. Eşime hep derim biraz dik durmayı öğren, hak ettiysen hak ettiğini alabilmesin. Ben bazı erkeklere bakıyorum elinden pis boklu yumurta yenmeyen erkeklere bakıyorum hôt hôt yapıyor işini çıkıştırıyor yemin ederim, çalışmıyor da fırıldakla ekmeğini döndürüyor ama benim eşim çok dürüst hep ondan kaybediyor.” Güllü genel geçer normlara uymayan yani genel erkeklik davranışlarını göstermeyen “hôt zôt etmeyen” eden eşinin nasıl başarısız olduğunu belirterek erkeğin toplumda kabul gören hegemonik erkeklikten uzaklaşılınca nasıl dışlandığını gerçeğini dile getirmektedir.

Genel olarak bakıldığında hegemonik erkekliğin ve ön plana çıkarılmış kadınlığın yapılan tanımlarda açıkça veya cümle aralarında yaşadığı görülmektedir. Evlenmemiş olan İclal’de Connell’in bahsettiği direniş stratejisinin mevcut olup olmadığı irdelenmiş fakat böyle bir durumun olmadığı görülmüştür. Feminizm hakkında ne düşündüğü sorulduğunda *“Belki evli olsam düşünürdüm ama hiçbir şey gelmiyor aklıma. Feminist olduğum için de evlenmemiş değilim her zaman açtı olabilirdi ama olmadı. Artık da geçti. Bundan sonra iyi birisi olsa belki.”* şeklinde cevap vermiştir. Bunun yanı *“Ben artık kız mıyım erkek miyim bilmiyorum”* ifadesi ile de kadınlığını erkek üzerinden tanımlamakta, evli olmamayı kadınlığı ortadan kaldıran bir durum olarak nitelendirmektedir, ancak bir erkek aracılığıyla hem reel anlamda hem de kelime anlamıyla kadın olunabilmektedir.

Profesör olan İclal’in kadınlığı erkeklik üzerinden tanımlaması aynı şekilde hizmetli olan Aysun’un cümlelerinde de görülmektedir. Bir kadını ne güçlü kılar sorusuna

“kadınlığı” diye cevap veren Aysun kadınlığı ise şöyle tanımlamaktadır: “*Kadınlığı yani eş olması ana olması bacı olması kısaca kadınlık özelliği.*” Aysun’a eş ana ya da bacı olmayan bir kadının kadın olarak sayılıp sayılamayacağı sorulduğunda şöyle cevap vermektedir: “*Yani tabi olabilir ama onun da mutlaka bir ezikliği vardır. Kadınlığını anne olunca, eş olunca daha çok hisseder, kadınlığını hissedince güçlü olursun.*”

4.4.1.2. Aslında Eşit Ama...

Kadınlar ile *erkekler* eşit midir sorusuna eğitilmiş kadınların hemen hepsi aslında eşit olduklarını ama biyoloji ve fiziksel güç bakımında eşit olmadıklarını söyleyerek yanıtlamışlardır:

“*Değil. Eşit haklara sahip olmalı ama kadınlar biyolojik olarak farklı işyerinde kadınlara anlayışlı olunmalı çocuklu olanlara.*”(Ayça)

“*Herkesin yapabildiği kaldırabildiği iş farklı ama en azından karşıdaki insan eşit olarak bakmalı yargılamamalı.*”(Ebru)

“*Değil. Öyle zamanlar oluyor ki kadın erkekten daha dirençli ama kadının biyolojik bir süreci var o kadını yoruyor.*”(Müge)

“*Güç konusunda eşit değil beyin olarak iş olarak her konuda eşitler.*”(Deniz)

“*Eşittir ama farklı şeylerde bir yukarıda diğeri yukarıda olabiliyor aynı değiliz zaten ama eşit*”(Bilgen)

“*Değil. Fizyolojik eşitsizlikten dolayı öncelikle. Onun dışında öğrenilenler var baba son sözü söyler gibi ama yavaş yavaş yeni jenerasyonla bu törpüleniyor.*”(Esin)

Yukarıdaki cevaplarda dikkat çeken husus *kadınlara anlayışlı olunmalı, yargılamamalı, kadın yoruluyor* şeklinde kadını ihtimam gösterilmesi gereken bir varlık konumuna indirgeyen ifadelerdir. Bunlara cevapların genelinde rastlanmaktadır.

Kadınların bir kısmı bu eşitsizliği Türkiye’deki şartlara bağlamıştır: “*Kadınlarla erkekler eşit değil asla değil fiziksel olarak değil tamam öbür türlü de değil olmalı ama asla olamaz Türkiye gibi bir ortamda asla olamaz belki binde birlik bir kısım olabilir belki.*”(Sevgi)

Değil maalesef Türkiye’de. Olmalı.”(Pınar)

“Değil. Eşit olmalı ama olamaz. Bu dengenin orta hallere gelmesi için elimizden geleni yapıyoruz ama olmaz olmuyor.

Neden olmuyor peki ?

Yaratılış farklı bir kere. Türk toplum yapısı da bunu engelliyor.”(Sinem)

Yukarıda belirtildiği gibi kadınlara bazı ayrıcalıklar, olanaklar tanınması gerektiğini belirten kadınlar, bunu kadın korunmaya ihtiyacı olan bir varlıkmış gibi yani toplumda örneğin engelliler gibi ayrı ihtimam gösterilmesi gereken bir grupmuş gibi ifade etmişlerdir: *“Asla değil. Eşit de olmamalı. Kadına pozitif ayrımcılık uygulanmalı çünkü ihtiyacı var.”(Zeynep)*

“Değil. Fiziksel ve duygusal olarak farklılar ama eşit olanaklar verilmeli, eşit şans verilmeli.”(Tennur)

Kadınların aslında birçok yönden daha üstün olduğu belirten kadınlar vardır: *“Kadınlar daha güçlü aslında ama erkek egemen bu neden böyle bilmiyorum.”(Elif)*

“Kadınlar aslında daha çalışkan daha titiz daha özenli.”(Seda)

“Fiziksel olarak erkekler güçlü ama psikolojik güç olarak kadınlar daha dirayetli ve dirençli, sabırlı burada da kadınlar üstün.”(Filiz)

En ilginç cevap Çiğdem’inkidir. Çiğdem’in annesi profesör babası genel müdürdür ve babanın anneye ev içi işbölümünde zorunlu da olsa yarım ettiğini belirtmiştir. Bunların yeniden belirtilmesine ihtiyaç duyulmuştur çünkü cevabı eğitim seviyesi düşük kadınların çoğuyla aynıdır: *“Değil. İkisi farklı yapıdalar kadın daha kibar daha sakın naif alttan alabilen bir yapıda kadın baştan itibaren öyle anneler öyle yetiştiriyor büyük ihtimal. Erkekler daha lider ruhlu. Erkekler bana göre bir adım öndeler ben onu kabul ettim galiba çabuk pes ettim sanırım.”(Çiğdem)*

Kadınların kendi kendilerine bu eşitsizliği ürettikleri ama farkında olmadıkları görülmektedir: *“Eşit değildir güç açısından fark var tüm işlerini kendin yapabilmelisin diyorum ama bazı işlerde olmuyor mesela sanayiye gideceksin araba için hoş olmuyor.”(Emine)*

“Teorik olarak eşittir ama aslında öyle değildir. Bazı erkekler de mesela öyle nazik ki senin yaptığını yapamıyor bir de öyle var ya da yetiştirilme var. Hiç bir şeyi almamış oradan alıp şuraya koymamış vidalamayı misal bilmeyenler var.” İclal’in ifadesi farklılıkları yetiştirmeye bağlamakta ama hegemonik erkeklikten uzak özellikleri yadırgamaktadır.

“Doğanın getirdiği bir şey var hakikaten bazı konularda daha kıvrak oluyorlar ama bu onlara üstünlük sağlıyor anlamında değil fakat doğadan kaynaklanan fiziksel farkların haricinde fark var. Hayata bakış, ilgi odakları farklı olduğu için erkek ve kadın birbirinin işlerini yapar mı yapar ama belli bir çaba ve zaman harcayarak yapar. Beyinleri farklı çalışıyor.” Nur’un ifadesi ise toplumsal cinsiyet kavramını tamamen dışta bırakmaktadır.

Güler ve Tansu ise eşitsizliğe yol açanların aslında kadınlar olduğunu dile getirmektedirler: *“Fiziksel olarak eşit değil, onun dışında da eşit olamaz bence. Kadınlar da bu eşitliğin olmasını engelliyor*

Nasıl engelliyor?

Biz bir şeyleri çevirdikçe onlar kenarda kalıyor. Benim eşime mesela ailesi bir şey yapmayı göstermemiş gerçi bana da gösterilmedi ama ben öğrendim gözleyerek eşimin kardeşi var mesela o kız gibi evi çekip çevirir acayip iş yapar biraz da yapı meselesi galiba.”(Güler)

“Değil. Olmalı. Kadınlar eşitsizlikte şikayetçi ama gerçekten istiyorlar mı eşitlik emin değilim. Kadınlar bu rolden hoşlanıyor herhalde. Şikayet edenler oğullarını öyle yetiştiriyorlar, kızlarını da sen kızsın diye yetiştiriyorlar, bu roller kuşaktan kuşağa aktarılıyor. Son on yıldır eski tip kadın modeline geri dönüldü. Geleneksel kadın abartılı bir şekilde geri geldi, evde kek börek yapıp çoluk çocuğu besliyim evim güzel olsun kıvamında. Bir kısmı hem geleneksel hem modern. Bakıyorsun modern gibi davranıyor ama çocuğa bakışı evde davranışları geleneksel. Yabancı ve Türk aileler var Adrasan’a tatile gittik. Bir aile var geleneksel gibi bir kadar bebeği denize soktu bebek arabada uyudu bunlar denize girdiler. Sonra bir aile geldi karı koca beraber yemek yemediler çocuğun peşinde koşturmaktan, çocuklukla aralarındaki mesafe bir metreyi

aşmadı, annelik abartılıyor evlilik abartılıyor, bir yere gidiliyor beş yüz tane ekipmanla. Garip bir şey.”(Tansu)

Eğitim seviyesi düşük kadınlar da çoğunlukla eğitim seviyesi yüksek kadınlara benzer şekilde kadınlar ile erkekler sorusuna eşit değil ama eşit olmalı şeklinde cevap vermişlerdir. Eşitlik ölçüsü olarak dışarı çıkabilme örnek olarak verilmiştir: *“Kesinlikle değil, hiçbir şekilde değil. Eşit olmalı tabi insanlar ayakları üzerinde durabilmeli, kadın da yeri geldiğinde kendi parasını kazanabilmeli, kendini idame ettirebilmeli ayakları üzerinde durabilmeli”*(Aysun)

“Olmalı tabii ki adamlar geziyor ama kadınlar gezemiyor gece birde sokakta.”(Narin)
“Eşit değil ama olmalı Saat sekizden sonra markete bile gidemiyorum çıkarmaz beni.”(Şerife)

Kadınları erkeklerden daha üstün görenler de vardır fakat bunun ifade edilişi yine eril bir dil üzerinden gerçekleşmektedir: *“Öyle kadınlar var ki erkeklerden daha erkek. Erkekler sadece vücut kuvveti olarak güçlü. Erkeklerin kafası kadınlar kadar çalışmıyor. Kadınlar daha pratik, daha zekalı.”*(Deniz)

“Kadın daha becerikli erkek daha tembeldir bence kadın daha üstündür.”(Aysel)

Kadınlarla erkeklerin eşitsizliğine yol açan nedenlerin ortadan kaldırılması yine erkeklere bağlıdır. Bu durum eğitilmiş kadınlarda kadınların ayrı bir kategoride özel ilgi görmesi gibi çözümüyle benzerlik göstermektedir: *“Eşit değil erkekler işleri kadınlara özgü görüyorlar herhalde.”*(Hayat)

“Değil değil iş konusunda kadınlar erkeklerden daha becerikli ama bir erkeklik egosu var ya her yerde bir üstünlükleri sağlamaya çalışıyorlar her yerde öndeler. CHP mesela kota koymuş kadınlara güya solcu parti hani nerede çok sinir oluyorum.”(Güllü)

Yine eğitim seviyesi yüksek kadınlara benzer şekilde kadınlara ve erkeklere özgü işler olduğunu vurgulayan kadınlar bulunmaktadır: *“Erkeğin yapacağı iş var kadının yapacağı iş var eşit değil.”*(Aysel)

“Kadın kadınlığını yapmalı erkek erkekliğini yapmalı. Benim üç çocuğum var biri evlendi boşandı diyorum ki evliliklerinde kırıcı olmasınlar çocukları babam geliyor diye

tedirgin olmasınlar ama kadınlar da ben kadını çıkarım diyip gecenin üçünde dışarı çıkmaya kalkmasınlar mesela.”(Melek)

Eğitim seviyesi yüksek kadınlarda hegemonik erkekliğin dışına çıkınca yadırganan erkeklere ilişkin söylem eğitim seviyesi düşük kadınlarda da mevcuttur: *“Değil kadın erkek eşitliği diye bişi yok bir erkek gece sokakta yürür ama kadın yürüyemez zaten saat 8 neredesin bu saatte diye arayan anne babadan geliyoruz. En basitinden sen çalışıyorsun eve gelince hayatım bulaşıkları sen yıka diyebiliyor musun? Ya da hayatım gel ben yapayım yemeği diyen erkek var mı ben duymadım varsa da kılıbıktır annesinin eteği altında kız gibi yetiştirilmiştir.”(Gonca)*

Erkeğin önde olduğunu belirten Çiğdem’in ifadesinin benzeri Hafize’de görülmektedir: *“Kocanla aran iyiye eşit olur ama mesela geçimsizlik olursa olmaz. O söylerse sen susacaksın geçinmek istersen. Kadınlar biraz alttan alacak mesafe koyacaksın, erkek sonuçta o önde olacak sen bayansın aşağıda kalacaksın. Çok öyle zorlarsan boşanmalara kadar gider. Ben alttan alıyorum o bir söylediğinde benim ağzım yok mu ben üç söyleyeyim dersen olmaz mecburen susacaksın.”(Şerife)*

Kadınlarla erkekler arasında farklar var mı sorusuna eğitim seviyesi yüksek kadınların verdikleri cevaplar: *“Ruhsal açıdan farklılıklar var kadınlar daha güçlü erkekler o kadar güçlü değil kadınlar daha büyük zorluklarla baş ediyorlar”(Neşe)*

“Fiziksel farklar var biraz daha aldırılmazlar kadınlar daha dikkatli daha duyarlı.”(İclal)

“Erkekler daha soğukkanlı daha mesafeli, mesafeyi koruyorlar. Kadınlar bazı şeyleri cıvıtıp çok daha farklı boyutlara çok rahat getiriyorlar ama sevgilerini çok güzel gösteriyorlar erkekler gösteremiyor ama.”(Filiz)

“Toplumda erkekler kadın gibi olmaya başladı. Toplumun biçtiği rol yani erkek rolü koruyucu korumacı olmalı gerçek değildi belki de, onlar daha kaprisli, daha nazlı kadın gibiler yani.”(Emine)

“Kadın daha pratik düşünüyor öyle olmak zorunda ev çocuk iş hepsini idare ediyor daha çözüm odaklı daha zekiler. Erkeklerin hımbıllığı tartışılmaz. Kadınların duygusallığı var ama çabuk toparlıyor.”(Deniz)

“İncelik konusunda zevk konusunda farklılık var.”(Bilgen)

“Erkekler çok fazla düşünmedikleri için daha çabuk harekete geçebiliyorlar daha sonuç odaklı erkekler hemen uygulamaya geçiyorlar erkek egemenliğin sebeplerinden biri bu olabilir çünkü daha çabuk harekete geçip daha iyi yönetiyorlar uygulamaya geçiyorlar.”(Şule)

“Düşünce yapıları farklı, başarılı oldukları alanlar da farklı. Biri mekaniğe daha yatkın diğeri analitik düşünceye örneğin.”(Tennur)

“Bence farklılık yok ama yetiştiriliş tarzından dolayı farklılık oluşuyor. Ah bu anneler” (Ebru)

Eğitim seviyesi düşük kadınların verdikleri cevaplar: *“Tamamen farklılar. Bir kadınla bir erkek aynı şeyi yapamıyor kadının erkeğin modeli belli ne bileyim bir yemeği erkek de yapıyor ama aynı olmuyor. Toplum içinde de erkeklerin bir rolü var işte cenazede taşımada, kırığa çıkığa bakar, belirli şeyleri yapıyor. Kadının anaçlığı var, yetim kalan çocuklar var mesela hiç kimse annelerinin yerini tutamıyor.”(Aysun)*

“Yetiştirmeden kaynaklı farklar sürekli benim oğlum diye pohpohlarsan öyle oluyor.”(Narin)

“Yetiştirme evet bak kaynanamın iki oğlu var diğeri mülayim benimki ortama girince yedi köyün ağası. Benimkinin her dediği olmuş el bebek gül bebek yetiştirmiş bununkinin terbiyesi eksik kalmış.”(Şerife)

“Kadınlar aslında her şeyde güçlü ama kırsal kesimde kadın eziliyor.”(Ayşe)

İki kategoriden kadınların verdikleri cevapların temelde aynı noktaları vurguladıkları görülmektedir. Erkeklerle kadınlar aslında eşittir ama yetiştirilişten dolayı farklı davranmaktadırlar. Bunun yanında kadınlar ve erkeklere atfedilen özellikler farklıdır, kadınlara daha çok incelik, duyarlı olma hassaslık, duygusallık gibi özellikler, erkeklere ise teknik düşünme, yöneticilik gibi özellikler yüklenmektedir. Kadınların **aslında** daha güçlü olduğu fakat ezildikleri veya ikinci planda kaldıkları belirtilmekte, bunun sebebi topluma veya yetiştirilişe bağlanmaktadır.

4.4.1.3. Feminizm

Kadınların çoğu feminizmi uç görüşler olarak nitelendirmekte ve hep öne sürülen “kadın hakkı değil insan hakkı” klişesini öne sürmektedir: *“Kadın erkek eşitliğine inanıyorlar galiba. Bana biraz uç geliyor kadın erkek eşitliği değil insan eşitliği olarak bakılmalı.”*(Ayça)

“İnsan olarak görüyorum, ne kadın ne erkek. Feminizm benim bildiğim kadarıyla kadını üstün gösterme çabası var buna kaşıyım. Doğal anlamda var olan haklarını su yüzüne çıkarıp bizim haklarımız diyorlar kadınlar ama bunlar zaten var olan haklarımız bunun için ayrıca çaba göstermek gerekmez.”(Filiz)

Kadınlar, feminizmle ilgili konuşurken bu konuda eğitim seviyesi düşük kadınların kullandıkları tüm klişe tanımları kullanmışlardır: Kadın düşmanlığı, kadının üstün olduğunu savunanlar.

Feministler hakkında: Evlenmemiş kadınlar, panter emel (bir dönem tartışma programlarında çok gözüken hayvan hakları savunucusu, genellikle agresiftir ve bağırarak konuşur) tarzı ablalar: *“Biraz daha kadının üstünlüğünü savunma, erkeğin onu ezmeye çalışması aklıma geliyor. Biraz daha uç nokta erkeklerin üstünlüğünü savunuyorlar gibi geliyor bana. Kadın haklarını savunanları da var gerçi.”*(Güler)

“Feminizmden pek hoşlanmıyorum sadece kadın haklarına odaklanmak bana ters geliyor tamam kadınlarla ilgili bir sorun var ama bunların temelinde ekonomik sorunlar eğitim sorunları dini sorunlar kültürel sorunlar tüm bunların sonucunda ortaya çıkan bir şey. Ben düşünüyorum herkes eğitilmiş olsa gelir eşitsizliği olmasa biz kadın sorunlarını bu kadar konuşuyor olur muyduk? Batıda da var ama bizimki kadar yoğun olduğunu düşünmüyorum bizde her gün bir kadın öldürülüyor. Bu kadar kadın sorunları odaklı bakmak bana lüks geliyor, Türkiye’deki sorun çok daha büyük derin, sadece sonucu bu. Bir de feminist ablaların tavırları biraz irrite edici. Evlenmemiş kadın tipinin değişik bir yansıması gibi herşeyi feminizme getiren bir tavır, sağlıksız bir tavır.”(Tansu)

“Sürekli kadınların hakkının korunmasına gerek olmadığını düşünüyorum çoğu zaman gerek var mı var ama sürekli biz iyiyiz üstünüz şeklinde bir yaklaşımı doğru bulmuyorum tasvip etmiyorum.”(Nur)

“Panter Emel tarzı ablalar geliyor, gereksiz şekilde aşırı olarak konuyu vurgulayan, kadın dayanışması şeklinde değil de kadınız kadınız diye göze sokmaya çalışan ablalar geliyor aklıma.”(Zeynep)

“Gereksiz uçlarda bir şey. Kadının erkeğe erkeğin kadına ihtiyacı var sonuçta. Kadınlar şöyledir böyle güçlüdür diyen bir şey hiçbir cinsiyetin diğerini ezmeye hakkı yok nasıl erkekler kadınları ezmemeli kadınlar da erkekleri ezmemeli gereksiz bir şey feminizm.”(Deniz)

“Her konuda erkeklere karşı olmak. Bana yakın gelmiyor bazen çok sinir oluyorum erkeklere bu kadın gibi olmalarından kaprisli olmalarından dolayı ama yine de feminizm bana uzak.”(Emine)

“Kadın erkek eşitliğine taraftar değilim erkeklerin bir adım önde olduğuna inanıyorum o yüzden bana gerçekçi gelmiyor.”(Çiğdem)

Feminizmi destekleyenler de bulunmaktadır fakat ifadeler sorunludur, bu sorunlar hep bir stereotipe dayalı algılardan kaynaklıdır. Kadınların sempati ile yaklaşılsalar da bu konuda tam bir bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir: “Güzel bir şey daha çok insan sahip olsun. Bayanların kendilerini ifade etmelerini sağlayan, özgüvenlerini sağlayan bir şey. Ben destekliyorum

Peki sen ben feministim veya olabiliyim der misin?

Ürküten bir kavram değil oladabilirdim.”(Ebru)

“Çok uç noktada olmaması gerekiyor ama böyle bir toplumda insan feminist olabilir iteliyor illa ki şu ortamda feminizm atakları artacak öyle bir doğal süreç olacak.”(Müge). Müge feminizmi “kadınların itildikleri” bir kavram ve “atak”ları olan bir geçiş süreci olarak tanımlamaktadır.

“Yıllar içinde esirgenen durumlarla ilgili yapılmak zorunda kalınan bir hareket sonuna kadar destekliyorum.”(Neslihan)

“Hak anlamında kendimi feminist olarak tanımlayabilirim. Kadınla erkek eşittir her işi de herkes yapabilir kadın da erkek de yapabilir.”(Pınar)

“Kadın haklarını başka kimse savunmadığı için..... benim aklıma direkt kadın hakları geliyor.

Peki o zaman sen de kadın haklarını savunuyorsun sana feminist diyebilir miyiz?
Yani bilmem diyebiliriz herhalde.”(Sinem)

“Çirkin kadınlar (gülüyor) Küçükken erkek düşmanları diye düşünürdüm ama sonradan öyle bir şey olmadığını gördüm. Kadın haklarını savunmak herhalde

O zaman sen feministsin diye bilir miyiz?

Feministim diyemem çünkü kitlesel bir şeyin içinde değilim öyle bir faaliyetim yok, üyeliğim bir şeyim yok ancak kendimce savunabilirim.”(Tennur)

“Yanlış algılatıldığını düşünüyorum, kadın erkekten üstündür diye algılanıyor.”(Elif)

“Kadınların da toplumda erkeklerle aynı ölçüde var olduğunu anlıyorum, kadınların çok fazla özveride bulunmamaları gerektiğini söylüyor.”(Seda)

“Aslında hiç olmaması gereken bir şey çünkü herkes eşittir ama o şekilde yaşamadığın için bir şey çıkarmak zorunda oluyorsun bizi ezmeyin olayı yani ezilmenin kalkması lazım ki feminizmin olmaması için.”(Bilgen)

“Eşitliğini yakalama çabası aklıma geliyor aynı yere gelebilme çabası olarak geliyor. İtici gelmiyor.”(Esin)

“Kadın haklarını savunan insanlar. Duygu Asena’yı çok severdim mesela.”(Neşe)

Görüldüğü üzere feminizm konusunu kadınların kafası karışıktır, bilgi eksikliği bulunmaktadır.

Eğitim seviyesi düşük kadınlardan 8 tanesi feminizmin erkek düşmanlığı olduğunu söylemiş kalanı ise bu konuda herhangi bir fikrinin olmadığını ifade etmiştir.

4.4.1.4. Değiştik Mi?

Kadınların statüsünde eskiye göre bir farklılık olup olmadığı sorulduğunda eğitilmiş kadınlar iki tür görüş beyan etmişlerdir. İlki siyasi konjonktür sebebiyle kadınların haklar ve yaşam bazında gerilemeleridir: *“Geriye doğru var bizim bankada eskiden bir sürü kadın yönetici vardı şimdi bir tane kaldı.”*(Elif)

“Daha fazla çalışan kadın olsa da statülerinin şu anda eskiye göre daha kötü olduğunu düşünüyorum genel siyasi görüşe itibariyle. Kadının ikinci sınıf insan, daha aşağılık olduğu, otursun çocuğuna baksın görüşü arttı örneğin, kadınlara şiddet arttı.”(Tennur)

“Daha fazla kadın çalışıyor artık ama bunun eskiye döneceğini düşünüyorum çünkü üç doğur beş doğur diyerek kadınları eve göndermeye yönelik bir plan olduğunu düşünüyorum.”(Zeynep)

İkincisi ise artık daha çok kadının çalışma hayatında yer alması sebebiyle yaşamlarının ve beklentilerinin eskisine göre son derece değişmiş olmasıdır: *“Kadınlar artık çalışıyorlar, öyle olunca ufak bir sorunda seni mi çekeceğim diyor boşuyor, daha önce maddi olarak erkeklere bağılılardı.”*(Güler)

“Var. Eskiden kadınlar bu kadar çalışma hayatında oldukları için evde isteklerini dile getirebiliyorlar belki bağırıp çağırıyorlar ama isteklerini kulak arkası edemiyorlar herhalde bir bildiği vardır diyor bizim Fatma abla bile evde sözünü geçirebiliyorsa diyeceğim bir şey yok.”(Çiğdem)

“Özgürleştirmizi sanıyoruz ama durumumuz çok fena her şeye yetismeye çalışıyoruz. Eskiden ev kadınları hayat böyleymiş ön kabulüyle başladıkları için özgürlük talepleri de olmuyordu bu da onları mutsuz etmiyordu evin işi gücü falan filan takılıyorlardı. Ben mesela hep hayret ederdim annem o kadar işi nasıl yapıyordu diye ama kadın bunu dogma kabul etmiş bu da onu mutsuz etmemiş ama bizim nesil hem kendimizi bilinçli sanıyoruz hem haklarımız var özgürüz diyoruz ama yaptığımız işlerde bir değişiklik yok bu da bizi mutsuz ediyor hem de aslında daha fazla çalışıyoruz evde çalış işte çalış bence her şey daha kötü oldu bilinçlileşmek mutsuzlaştırdı.”(Arzu)

Hiçbir değişiklik olmadığını düşünenler de vardır: *“Bizim taraftan bakılırsa var ama taşrada hiçbir değişiklik yok taşrayı bırak Keçiören’de de yok”*(Neşe)

“Şehirli kadın daha özgürleşti ama köyde yaşayanlar eziliyor.”(Şule)

“Fazla bir değişiklik de yok. Hiçbir şey yapılmasa da değişiklik olurdu, dünya değişiyor bu değişiklikler zaten kendiliğinden doğal sürecinde gerçekleşiyor.”(Tansu)

“Kadınlar daha çok çalışıyor ama ev hanımlarında da değişiklik var. Basın ve teknolojik kaynakların çok kullanılmasıyla erkekler kendilerini geliştirdi. Hayatın içine kadınları soktular onların bu tavrı sayesinde oldu. Kadınlar da daha bilinçli tabi ama bizim emsallerimiz dışındaki kesim mesela babamın akrabaları var köydeler yaşam tarzlarını yani köylülüğü çok değiştirmemişler ama eşleri hep söz sahibi, hep eşlerine danışıyorlar. Erkekler doğru yolu bulmuş diyelim kısaca.”(Nur)

Eğitim seviyesi düşük kadınların hemen hepsi kadının artık daha çok çalıştığını, ekonomik özgürlüğü olduğunu, bu durumun da her şeyi değiştirdiğini anlatmıştır:

“Eskiden mal gibi alınıp satılıyormuş. Kendi annem anlatırdı eskiden babaannem kızıp kapının önüne koyarmış sonra babam acıyıp almış içeri gidemiyorsun nereye gideceksin der annem. Kadınlar bildiğin hizmetçi gibiydi ama şimdi farklı.”(Aysun)

“Kadınların artık ekonomik özgürlüğü var kocasına minnet etmiyor istediğini alıyor istediği yere gidiyor.”(Narin)

“Eskiden çok eziliyordum şimdi bana vurmaya kalksa ben onu parçalarım çünkü artık kadınlar ekonomik özgürlüğünü eline aldı eskiden mecburiyetin vardı.” (Aysel)

“Çalışan kadınlara eskiden kötü gözle bakarlardı şimdi daha çok kadın çalışıyor maddi sebeplerden dolayı ev kiralari kaç lira nasıl geçinilecek kadın çalışmazsa.”(Meral)

“Var kadınlar artık özgür iradeye sahipler ben 20 yıl önce işe başladım eskiden işe giderken kapalı kadınlar beni kınarlardı şimdi en çok onlar çalışıyor baktılar ki hayat standartı çalışmayınca olmuyor, emeğe saygıyı öğrendiler.”(Güllü)

“Çalışınca söz hakkın oluyor hesap sorabiliyorsun.”(Gülay)

“Eskiden çalışan kadın yoktu. Yengem çalışıyordu misal babaanneme kızıyorlardı neden çalıştırıyorsun diye yengem memurdu üstelik. Eskiden ev hanımı ararken şimdi çalışan arıyorlar. Bunun nedeni geçim sıkıntısı.”(Rabia)

“Gençler erkeğin zulmünü çekmiyor yani sabırlı olmuyor hemen ayrılalım diyor. Adam evde sevgi göremiyor kendini dışarı atıyor o adam eşinden sevgi görse kendini dışarı atmaz.”(Sultan)

“Evet var maddiyata bağlı bugün evlilikler 2 yıldan fazla sürmüyor ben zaten çalışıyorum neden kahrını çekeyim ki diyor kadınlar. Bu biraz da ahlak yapısının bozulmasıyla alakalı şimdi git bak İstanbul’da rezidans yapılıyor 1+1 artık aile kalmıyor batıya özeniyoruz nerede kaldı anneanneli babaanneli iftarlar çocuklar hemen ayrı eve çıkmak istiyorlar.”(Gonca)

“Şimdikiler her şeyi baştan konuşuyor biz kayınvalidem yok derse tamam der otururduk şimdikiler öyle değil her şey olacak dört dörtlük olacak diyorlar. Ama noluyor boşanmalar çok oluyor. Etrafta gezer tozarlar üç ay sonra boşanırlar kadınlar idare etmeyi bilmiyor bizim binada çok var.”(Hafize)

4.4.1.5. Hayaller-Beklentiler

Eğitim seviyesi yüksek kadınların geleceğe ilişkin beklentileri genellikle çocukları ve emeklilik üzerinedir. Çoğunun aslında genç kadınlar olduğu düşünüldüğünde emeklilik hayali yadırgatıcı gelse de işten duyulan hoşnutsuzluğun başka bir biçimde giderilememesi örneğin iş değiştirme seçeneğinin düşünülmemesi veya düşünülememesi durumu göz önünde alındığında anlaşılabilir: *“Çocuğumu en iyi şekilde büyütmek kendimle ilgili çok fazla kuramıyorum bazen iş değiştirsem diyorum yok kredi borcu var en azından kız ilkokula başlasın o zamana kadar böyle giderim.”(Çiğdem)*

Kadınların genel itibarıyla çok umudu ve hayali yok gibidir, sanki her şey bitmiş hayatın sonuna gelmiş gibi ifadeler kadınların hepsinde görülmektedir: *“Yok gün ne getirirse hayal kurmuyorum”(Hatice)*

“Çocuk da yok artık hiç beklentim yok bankadan ayrılırsam bir tek”(Neşe)

“Bir beklentim yok, kendi işimi kurmak gezmek tozmak, emeklilik tadında bir yaşam.”(Zeynep)

“İş dışında bir şey kurmaya çalışıyorum cesaretim imkanım olsaydı işimi de değiştirmek isterim ama onu yapamıyorum.”(Nur)

“Sadece yaz tatilini hayal ediyorum şu anda başka hiçbir hayalim beklentim yok.”(Güler)

“Daha çok seyahat etmek kendime zaman ayırmak şu aralar tek istediğim bu.”(Sinem)

Somut plan ve hayallere eğitilmiş kadınlarda hiç rastlanmazken eğitim seviyesi düşük kadınların 4 tanesi gerçekleştirmek istedikleri hayallerini anlatmıştır. Diğer kadınlar ise eğitim seviyesi yüksek kadınlarda olduğu gibi çocuklarının geleceğine ilişkin beklentileri ve emeklilik hayalleri bulunmaktadır:

“KPSS ye gidiyorum 69 da kalıyorum şimdi üniversite sınavına gireceğim.”(Aysun)

“Eşime bağlı kalmadan kendi kendime bir şeyler yapıp ondan ayrılmak istiyorum düzelirse kalır düzelmezse ayrılacağım hayat çok uzun değil” (Yüksel)

“Oğlum askerliği bitirip uzman olacak onun hayatını kurup küçüğü de üniversiteye koyunca Türkiye’nin her yerini gezmek istiyorum.”(Güllü)

Özellikle Suna’nın planları dikkate değerdir, eğitilmiş kadınlarda rastlanmayan bir enerji ve coşku ile geleceğe yönelik planlarını anlatmıştır: *“İnsan iyi bir işi varsa güçlü olur. Ben şuncacık işimle kendimi bu kadar iyi hissediyorsam iyi bir işim olsaydı var ya off...Eşim çocuk istiyor ben kariyer yapacam diyorum ne kariyeri temizlikçiden ne kariyeri olacak diyor. Benim bir hedefim var bir yerlere geleceğime inanıyorum. Diplomadan ya da eşim izin vermezse kaybederim ama onu da hallederim ben.”*

4.4.1.6. Süper-Kadın Olsam

Eğitim seviyesi yüksek kadınlar bir kadını ne güçlü kılar sorusuna çok çeşitli cevaplar vermişlerdir: *“Evlenmeden önce ailesi evlendikten sonra eşin desteğini alınca daha güçlü olur.”*(Ebru)

“Çok ilginç şimdi kendimle çelişeceğim ama çocuk güçlü kılar. Katlanamayacağın şeylere çocuk için katlanıyorsun, o hasta olacağına ben hasta olayım diyorum”(Pınar)

“Mantık. Kadınlar genelde duygusal olduğu için.”(Filiz)

Ekonomik özgürlük, akıllı olması, ne istediğini bilmesi diğer en çok paylaşılan ifadelerdir. Eğitim seviyesi düşük kadınlarda aynı şekilde ekonomik bağımsızlığı öncelikle vurgulamışlardır.

Örnek alınan kadın var mı diye sorulduğunda her iki kategoriden kadınların büyük çoğunluğu yok yanıtını vermiştir. Eğitim seviyesi yüksek kadınlarda var diyen kadınlar genellikle yakın çevrelerinde hem güzel hem akıllı hem başarılı hem çocukları hem kariyeri var diye tanımladıkları kadınları örnek olarak vermişlerdir. Bu kadınların en önemli özelliği o kadar işlerinin ve yoğunluklarının arasında sürekli güler yüzlü olmalarıdır. Arzu'nun *"Ben biraz yorulsam geriliyorum Petek hanım bu kadar enerjiyi nereden buluyor bilmiyorum"* diye ifade ettiği bu durum sürekli pompalanan süper kadın imgesinin bir sonucudur ve kadınları nasıl suçlu hissettirdiği açıkça gözlenebilmektedir.

Eğitim seviyesi düşük kadınlarda örnek alınan kadınların ortak noktası güçlü olmalarıdır, Hürrem Sultan, Müge Anlı verilen örneklerdir. Bir diğer isim Sibel Can'dır, hem anneliği, güzelliği, efendiliği hem de başarılı olması beğenilmektedir. Güllü verdiği şu cevapla aslında konuyu çok iyi özetlemektedir: *"Emine Ülker Tarhan hem kadın hem de erkek gibi bir kadın tuttuğunu koparabilecek bir kadın. Dışarıda tuttuğunu koparacak ama evde de mülayim eminim öyle bir kadın o."* Beklenen, her kadının evine gelince kamusal alandan özel alana girince annelik-yumuşaklık-hanımılık vasıflarına bürünmesidir.

Eğitim seviyesi düşük kadınların gazete okuma alışkanlığının genel olarak olmadığı görülmekte olup bu durum eğitim seviyesi yüksek kadınlarda internette şöyle bir bakmak şeklindedir.

En çok seyredilen diziler eğitim seviyesi düşük kadınlarda Karagül ve Muhteşem Yüzyıl'dır. Bu dizilerdeki Hürrem karakterinin güçlü ve hükmeden yapısı ile Karagül'de Ece Uslu'nun oynadığı *iyi bir anne tuttuğunu koparan bir kadın* karakterinin özellikle kadınları etkilediği görülmektedir. Eğitim seviyesi yüksek kadınların genellikle CNBCE'de yayınlanan dizileri seyrettiği görülmüştür fakat yakından takip etmemektedirler.

En beğenilen kadın film/dizi karakteri sorulduğunda eğitilmiş kadınların hemen hepsi aynı gerekçeyle farklı isimler söylemişlerdir: Çok güçlü bir karakter.

“Merhamet Özgü Namal. Kadın çöplüğün içinden çıkmış çok güçlü bir karakter.”(Müge)

“Breaking Bad’ deki anne, çok güçlü olduğu için.”(Neslihan)

“Hakime hanım Bergüzar Korel çok güçlü olduğu için.”(Sevgi)

“Beren Saat intikamda. Canavar gibi kadın her şeyi yapıyor becerikli her şeye vakıf, güçlü.”(Zeynep)

“Hep güçlü özgür ne istediğini bilen karakterleri beğeniyorum.”(Şule)

“İkinci bahardaki Türkan Şoray. Güçlü kendi ayakları üzerinde duran bir kadın.”(Elif)

“Gilmore Girls’deki Lorelia. Güçlü özgür bir kadın”(Seda)

“Thatcher iğrenç ama çok güçlü bir kadın adından söz ettirmiş.”(Esin)

“Game of thrones daki ablayı beğeniyorum çok atarlı geliyor bana, güçlü.”(Emine)

Kadınların sürekli artan yükleri ile birlikte hem çalışma hayatı içerisinde aktif olarak yer alma hem annelik ev sorumluluklarını yerine getirme hem de ön plana çıkarılmış kadınlık özelliklerini muhafaza etme büyük bir güç ve çaba gerektirmektedir. Kadınlar tüm bu sorumlulukların hepsini yerine getirmeye çalışırken örneğin annelikle ilgili en ufak bir aksamada vicdan azabı duymakta yukarıda belirtildiği üzere en ufak bir gerginlik duymaları bile kendileri suçlamaya dönüşmektedir. Bu yüzden beğendikleri karakterlerde her şeyi hemen kotaran başaran güçlü karakterleri beğenmeleri kolaylıkla anlaşılabilir durum olmaktadır. Erkek karakter olarak genellikle fiziksel çekicilikleri sebebiyle Johnny Depp ve Brad Pitt belirtilmiştir.

Eğitim seviyesi düşük kadınlar kadın karakterlerde “hanımefendi” kimliği nedeniyle Hülya Koçyiğit ve anneliği sebebiyle Sibel Can belirtilmektedir. Erkek karakterlerde ise güven veren, ağır, oturaklı erkekler söylenmektedir. Bu özellikleriyle en çok öne çıkan isim Kadir İnanır’dır.

Her iki kategoriden kadınlar da hiçbir hobisi olmadığını belirtmiştir. Okuma alışkanlığı ise yok denecek kadar azdır. Eğitim seviyesi yüksek kadınlar genellikle eskiden okuduklarını ama artık vakit bulamadıklarını belirtmişlerdir.

Eğitim seviyesi yüksek kadınlar hep kurslara gitmek istediklerinden, eskiden neler yaptıklarından bahsetmekte fakat artık yeni bir şeyler yapmak istediklerinde yapamadıklarını, zaman bulamadıklarını belirtmişlerdir. Seda bu durumun nedenini şöyle ifade etmiştir: *“Kendini geliştirmen söz konusu olunca bu onların daha çok sorumluluk almalarına yol açacağından desteklemiyorlar bizde oluyor bu oldu daha önce de.”*

4.5 KATILIMCILARIN GÖRÜŞLERİ: NASIL OLACAK BU İŞLER?

Görüşmeler ilerledikçe soruları açabilmek ve cevaplar alabilmek için mevcut görüşme formuna birçok soru eklenmiş veya çıkarılmıştır. Bulguların değerlendirilmesi için ayrı bir başlık açılmasına ihtiyaç duyulan, eklenen soru, görüşülen kadına veya görüşmenin gidişatına göre farklı şekillerde sorulan fakat özet olarak: *“Kadın erkek arasındaki eşitsizlik, adaletsiz çalışma paylaşımı nasıl değişir?”* sorusudur. Kadınların çoğunun sebebi yetiştirilişe bağlaması üzerine kendi çocuklarını nasıl yetiştirdikleri, bu konuda neler yaptıkları sorulmuştur.

Eğitim seviyesi yüksek kadınlar sorunun yetiştirilişten kaynaklandığını ve sorunun çözümsüz olduğunu değişemeyeceğini söylemişlerdir:

“Annelerden babalardan kaynaklanıyor.” (Neşe)

“Yetiştirmeye alakalı galiba.”(Canan)

“Annelerin yetiştirme tarzından kaynaklanıyor. Öğrenme sürecin görerek oluyor sana ne söylenirse söylensin ne gördüysen onu öğreniyorsun bakıyorsun annen babana hizmet ediyor, bilinçaltına işleniyor, sana dendi ki bulaşık yıka lazım olur yemek öğren lazım olur hep sana lazım olacak donelerle büyüdün erkeğe bu iş yaptırılmadı.”(Seda)

“Eşime özgü olarak söylemiyorum erkeklerin genelinde olmayan bir şey. Genel olarak erkeklerin tembel, sorumluluk almaktan kaçınan bir yapıları var onları da biz yetiştirdiğimiz için, annelerden kaynaklı. Evde sorumluluk almıyorlar ki görev haline gelsin diye. Birşeyi paylaşarak yapmak biz hanımlara, bana zevk veriyor, paylaşarak bir işi yapmaktan hoşlanıyorum bu kızkardeşlerim de olsa eşim de olsa aynı ama onlar mesela benim eşim o işi benim üzerine yıkarsa daha çok rahat ediyor, onların

paylaşmanın zevkini tatmadıklarını düşünüyorum. Çocukla ilgili olarak da çocukla ilgilenmekten zevk alsa yapacak ama ona bu iş, sorumluluk ona angarya gibi geliyor, zevk almasına izin vermiyor kendisinin.”(Seda)

Seda’nın ifadesinde belirttiği erkeklerin çocuklar ile ilgilenmeyi *angarya* olarak görmesi, *angarya* ifadesi ile olmasa da diğer kadınların ifadesinde de yer almaktadır. Erkeklerin işten gelince Canan’ın ifadesiyle “*iki agucuk yapıp eline gazeteyi alması*” veya “*cep telefonuna gömülmesi*” “*bilgisayarı açması*”, akşamın kalan zamanında çocuk ile ilgilenmenin yine anneye kalması angarya sözcüğünü doğrular niteliktedir.

*“Şansım olsa anamdan erkek doğmuş olacağıma inanıyorum. Yaşam sana adil değil ki mesela kızımın ne kadarlık yükü eşimdedir, yüzde sekseni ben deyse yüzde yirmisi eşimdedir. Oğlan çocukları evin kralı olarak yetiştiriliyor hep görüyorum. O evin kralı o. Sonra hayat boyu her şeyin kralı olduğunu zannediyor. Bu şekilde davranıyor, tabii ki öküzlüyor yapacak bir şey yok. Bu düzen değişmez. Değişse de toplum kabul etmez. Bu sefer derler ki ay ne biçim oğlan bilmemne. Erkek rolü kadın rolünü oturtmuşlar artık bir kere. Toplum ikisi birbirine girmeye çalıştığı zaman ikisine de veryansın ediyor.”(Zeynep)*Zeynep’in ifadesinde görülen “*derler ki, oturtmuşlar, veryansın eder*” fiillerinin üçüncü şahıslar tarafından gerçekleşmesi, “*toplum*”un dışsallaştırılması, ayrı bir varlık olarak görülmesi, mevcut bireyler ve iradeler dışında bir sistemin tasavvur edilmesi ve buna hiçbir şekilde müdahale edilemeyeceği önkabülünün olması tüm kadınların umutsuzluğunun temel kaynağıdır.

“Yorgunum diyorsun sürekli diyor ama eşim yardım etmiyor mesela şu bardak şurada duruyorsa asla kaldırmaz. Ben demeden kesinlikle bir şey yapmaz desem de tamam diyor ve yapmıyor hallederiz kadir olayı var sürekli. Arkasını sürekli toplamak zorunda kalıyorum çok zorlanıyorum öyle yetiştirilmedim ben de artık kaldıramayacak boyuta geldim. Ben ne yapıyorum? Ben de rahat oldum biraz daha yapabildiğim kadar yapıyorum çok söylenmemeye çalışıyorum çünkü değiştiremiyorsun kesinlikle. Biraz kabullendim durumu. Bir arkadaşım var yabancı Avusturyalı biriyle evli orada yaşıyorlar. Yetiştirilmeyle ilgili galiba mesela eşi adam işe gidecek ben işe gideceğim demiyor sabahları çocuğa bakıyor böylece benim arkadaş uyuyor ya da sonra yarım

gün işe başladı eşine adama bırakıp gidebiliyor sen ben bunu yapamıyoruz herhalde yetiştirmeye ilgili baştan çözülecek bir şey. Oğlumu öyle yetiştirmeye çalışacağım ama annem bana hiçbir iş yaptırmamıştı, eşim tek başına evde yaşadı ev işlerinin hepsini yapmış biri bana göre daha alışık. Okumuş etmiş üstelik sol görüşlü biri ama demek ki olmuyor bilmiyorum değişmiyor.”(Ayça)

Ayça’nın ifadesinde görüldüğü gibi “ durumu kabullenmek” çoğu kadının dile getirdiği bir husustur. Yukarıda belirtilen umutsuzluğu takip eden bir süreçtir. Ayça’nın eşiyle ilgili olarak belirttiği evlenmeden onun tüm işleri yapıyor ve biliyor olması, evlilikten sonra yapmaması işi bilmenin ve yapabiliyor olmanın konuyla ilgisi olmadığını göstermektedir. Eşinin “üstelik sol görüşlü” olmasına rağmen hiçbir işe elini sürmemesi erkeklerin eğitim, görüş gibi unsurlar ile ayrılmaksızın hâkim ideolojiye ve sisteme dahil olduğunu göstermektedir.

“Ben oğlumda başarılı olamıyorum, yapamıyorum. Şimdi mesela bir şey yaptırmaya çalışıyorum ama babam yapmıyor ki diyor sen de artık iş çatışmaya dönmesin zaten değiştiremiyorum diyorsun babanın misal çoraplarını kaldırıyorsun, çünkü babayı artık değiştiremiyorsun sen istediğin kadar anlat o babanın çoraplarını kaldırmadığını görüyor. Toplumun biçtiği görev bu. En iyisini olmanın koşullarından biri de iyi bir eş iyi bir anne olmak. Israr etmiyorum o işi ben daha iyi yapıyorum çünkü.”(Seda)

Tartışma çıkmaması, uzatılmaması ve zaten o işi daha iyi yapacak kapasitede olması, tartışmanın uzaması yerine “iki dakikada halledivermesi” konuyu çözümsüz kılmakta, erkek çocukları yetiştirilirken de aynı etkenler devreye girmektedir. Kadınların her işi halletmeleri, zaten daha iyi halletmeleri, herşeye yetebilmeleri kendilerine yükledikleri- yüklenen günümüz modern -süper kadın prototipinin yansıması olarak düşünülebilir: “Eğer bir işi yaptıramıyorsa yapmıyorsa da yapmasın ben yaparım ona ihtiyacım yok diyorum. Yapmıyorsa zorlamıyorum ben zaten her şeyi yapabilirim diyorum.”(Elif)

Bu konuda iyimser konuşan sadece Esin olmuştur: “Yeni jenerasyon farklılaşıyor, misal Caillou’da baba bakıyor çocuğa anne çalışıyor çocuklar onu izliyor şimdi belki böyle

böyle değişecek. Erkeklerin müşterek yaşıyoruz düşüncesini oturtmaları zaman alacak ama zamanla değişecek.

Sen kendi oğluna aşılamaaya çalışıyor musun?

Kesinlikle en azından yapmaya çalışıyorum “(Esin)

Görüşülen kadınlar arasında farklı görüşlerin alındığı ve ev içi düzenin adaletli ve eşit dağıldığı Bilgen’in verdiği cevap çözümün erkeğin işbirliği yapmasına gönüllü olmasını işaret etmektedir:

“Eşin böyle yardımcı işleri paylaşan bir insan olmasaydı ne yapardın?

Herhalde devam edemezdim büyük tepki gösterirdim. Adam böyle olduğu için ben çok rahat ettim büyük sorunlarla karşılaşmadım ama böyle olmasaydı galiba alışamazdım ve evliliği sürdüremezdim. Tek başına yaşamayı tercih ederdim.

Konuştüğüm diğer kadınlardan farklı bir düzenin olmasını neye bağlarsın?

Ben genel anlamda kontrolcü bir insanım kontrolü asla kaybetmem belki onunla alakalıdır. Eşim böyle olmasaydı tek başına yaşamayı tercih ederdim.”(Bilgen)

Evli olmayan Emine aslında sorunun çok büyük olmadığını ima ederek sisteme-ideolojiye dışarıdan katılacakların görüşüne örnek teşkil etmektedir: *“Bilmiyorum ki akış neyse o olur eğer illa yapmıyorsa bir şekilde yaparım bir makineye bulaşıkları dizerim ne olacak ki?”(Emine)*

Ebru ise konu üzerinde düşünmemenin, olduğu gibi kabul etmenin sistem-ideoloji içindeki örneğidir:

Evde işin çoğunu biz yapıyoruz bundan dolayı sıkıntı duyuyor musun?

Yooo seviyorum ben eskiden de severdim fakat çok sıkışınca sevmiyorum.

O zaman neden bu işleri paylaşmıyoruz diye bir sıkıntın yok?

Yaptırıyorum o yüzden Söyleniyorum

Söylenince yapıyor mu peki?

Yapıyor, sağolsun

Her zaman mı yapıyor?

Yok her zaman değil

O zaman arada sırada nadir yapıyor

Evet

Sürekli sen yapıyorsun ama

Evet .(Ebru)

Eğitim seviyesi düşük kadınlar da adaletsiz işbölümünün değişmeyeceğini düşünmekte, yetiştirmenin önemli olduğunu belirtmektedirler: *“Evet değişmez çünkü erkek egosunu yıkmak çok zor, eğitim insanların yapısını değiştirmiyor mesela üniversite mezunlarıyla ben birçok konuda konuşurum ama mesela onlar da benimle ev hanımlığı konusunda yarışamaz. Erkekler değişmez.”*(Demet)

Artık kızların da okuması önemlidir: *“Kızım mesleğini eline alsın diye uğraşıyorum, ayrıldığında ayaklarının üzerinde kalabilsin, kapım hep açık bıraksın gelsin isterse hiç benden korkmasın anlatsın ne istiyorsa. Değişmez ama bu kolay kolay.”*(Dilek)

Bunun yanı sıra Fatma’nın kızının ve oğlunun da okumasını istemesi fakat oğluna farklı davranması ama bunun sebebini tanımlayamaması egemen değerlerin nasıl içselleştirildiğini göstermektedir: *“Okumalarını istedim kızımın da oğlumun da ama evet oğluma daha farklı davrandım onun her istediğini yaptım kızınıkini yapmadım. Neden mi? Bilmiyorum ki onu ben de çözemedim erkek olduğundan mı ilk olduğundan mı nedir o canımı istesin veriyorum ama kız öyle değil.”*(Fatma)

“Kızları nasıl yetiştirirsen öyle olur. Erkekleri de biz yetiştiriyoruz. Kız çocuğu pısrık yetiştirmeyeceksin dişli olacak kız. Erkek de merhametli vicdanlı olacak Allah korkusunu da taşıyacak. Zaten kadın erkek insanın içinde Allah korkusu ve vicdan varsa ondan korkma”(Gonca)

“Değişmez. Bu devran böyle devam eder bak şimdi ben burada çalıştım evde de olsa fark etmez yardım eder o ayrı ama anne olarak ev kadını olarak evin her türlü şeyini sen düşünmek zorundasın şimdi eve gidecem yemek yapacam ütü yapacam her iş sana bakıyor anca yardım demez ki bugün otur de ben yapıyım.”(Güllü)

Eğitim seviyesi yüksek kadınların ifadelerinde görülen erkek çocuklarını yetiştirirken karşılaşılanlar aynı şekilde eğitim seviyesi düşük kadınların ifadelerinde de görülmektedir: *“Erkekleri yetiştiren annelerden kaynaklanıyor oğlanlarımıza*

kıyamıyoruz aman sen şunu yapma aman bunu yapma diye yetiştiriyoruz değiştirecek olan biziz o erkekleri biz yetiştiriyoruz. Ben nasıl yetiştiriyorum? Ben tepelerine çöküyorum ama yapmayınca yapmıyorlar. Kızıma diyorum ki kızımın kıymetini bilsin beraber kahvaltıya gitsinler sinemaya gitsinler bazı annelere var evi var arabası var diyorlar öyle istemiyorum onlar her zaman olur.”(Yüksel)

“Benim oğlum bükülmeyen bir kalastır. Annesi böyle yetiştirmiş diyorlar ama söylüyorum yapmıyor napiyim ben. Alistırmakla alakası yok pijamayı çıkarır orada bırakır bir türlü vazgeçiremedim ileride diyecekler ki annesi öğretmemiş. Herşeyi kadın yönetiyor ama ben değiştiremiyorum.”(Deniz)

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada en az üniversite mezunu, iş yaşantısında unvanlara sahip orta-üst sosyo-kültürel yapılardan kadınlar ile en fazla lise mezunu, hiyerarşinin alt kademelerinde görev yapan alt sosyo-kültürel yapılardan kadınların toplumsal cinsiyete ilişkin yargı ve yaşantıları karşılaştırılarak farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken amaçlanan, kadınların sahip oldukları donanımın –eğitim, kariyer- kadınlık ve erkeklik rollerine ilişkin yargı ve yaşantılarını ne şekilde etkilediği, bir fark yaratıp yaratmadığının saptanmasıdır. Genel geçer söylemde ve literatürde yer alan kadınların eğitim almaları, ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları yaşantılarına gerçekten yansıyacak etkiler oluşturmakta mıdır? sorusuna cevap aranmıştır.

Eğitim seviyesi yüksek ve düşük kadınlar olarak belirtilen, her gruptan 26 kadın olmak üzere toplam 52 kadınla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Eğitim seviyesi yüksek kadınlar kategorisi içerisinde çeşitli meslek gruplarından kadınlar bulunmakla birlikte ağırlığı bankacı kadınların oluşturmasının sebebi, çalıştığım kurum itibariye görüşme yapmaya kendi kurumumdan başlamanam, bu kurumun da yapısı ve büyüklüğü gereği çok çeşitli kadınları bünyesinde bulundurmasından dolayı bu çeşitlilikten faydalanmak istememdir. Bununla birlikte görüşmeler ilerledikçe, bu görüşmelerin birbirini tekrar ettiğinin görülmesi üzerine farklı meslek gruplarının da görüşmelere dâhil edilmesi gerektiği düşünülmüş, bu şekilde farklı cevaplara ulaşıp ulaşılmayacağı sınanmıştır. Diğer gruptan kadınlar ile görüşmelere başlanırken de öncelikle ilgili kurumdan başlanılmış, daha sonra ilk gruptan kadınlar aracılığıyla ilişkiye geçilebilen kadınlar ile görüşme yapılmıştır. Görüşmelerin yapılması esnasında bir ilişkinin bulunması önemlidir çünkü özellikle gündelik yaşama ilişkin gerçek bilgilere ulaşabilmek için soru-cevap döngüsünün kırılabilirdiği uzun süren ve sohbet havasında geçen görüşmeler yapılmaya çalışılmış, bunun için de başlangıç noktasının bir sosyal ilişkinin varlığı olması önem kazanmıştır. Örneğin görüşme yapılan savcının yaşadığı apartmanda çalışan apartman görevlisi ile görüşme yapılmış, savcı öncelikle görüşmede bulunmuş ve beni “yakın arkadaşım” olarak tanıştırmıştır. Eğitim seviyesi düşük kadınların genellikle görüşmelerin başlangıcında tedirgin oldukları, apartman görevlisi bir kadının ilk başta direkt “ne soracaksınız ki ben bir şey bilmiyorum vallahi” şeklindeki

yaklaşımına benzer durumlar ile karşılaşmıştır. Bu durumlarda görüşmeci-görüşülen hiyerarşinin kırılması önem kazanmış, yarı yapılandırılmış görüşme formundaki soruların görüşmenin geneline yayılarak sorulması gerekmiştir. Bu şekilde görüşmeler uzun sürmüş ve ses kayıt cihazı ile gerçekleştirilen görüşmelerin deşifre edilmesi de aynı ölçüde zorlayıcı olmuştur.

Görüşmelerin yapılması, verilerin yorumlanması ve tüm bunlar için gerekli teorik yapının oluşturulması üçlü bir yapı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu üçlü yapının ilk katmanını Louis Althusser ve ideoloji kavramı oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet ve içerdiği kurgular, yargılar bir ideoloji olarak kemikleşmiş bir şekilde kadınların yaşamlarında varlığını sürdürmektedir.

Sancar'ın belirttiği gibi, kapitalist bir toplumsal sistemde temel yapısal özelliklerin (üretim güçlerinin ve ilişkilerinin) kendisini yeniden üretebilmesi, çoğu zaman ideolojik ve politik süreçlerin devreye girip söz konusu ilişkileri yeniden ve çelişkisiz bir tarzda kurup öznelere onaylatmasına bağlıdır. Althusser kapitalizmin bu temel sorununun ideolojik aygıtlar içinde ve ideolojik öznelerin yaratıldığı mikro-yapıların işleyişiyle gerçekleştiğini iddia eder. Bu tanım, ideolojik ve politik düzey çözümlemesinde devletin baskı aygıtları ve devletin ideolojik aygıtları kavramsal ayrımını hem kurumsal hem işlevsel bir ayrım olarak devreye sokar. (Sancar, 1997: 47-51) Okul, aile gibi araçlar ile kadınlar mevcut ideolojinin içinde işlerler, bundan daha farklı bir düzenin olamayacağını düşünerek mevcut işleyişe onay verirler. Özne niteliğini kazanmalarında kültürel, siyasal ve ekonomik boyutlar ile etkisi güçlendirilen annelik etkili olmakta ve onların mevcut ideolojik yapının sürdürülmesinde aktif olarak yer almalarını sağlamaktadır.

İdeolojik yapının içerisinde yer alan ve çağrılarak özne niteliği kazanan kadın, bu yapıyı meşrulaştırmakta ve onaylamaktadır. Bourdieu öznelliğin deneyim içinde kurulduğunu belirtir, deneyimin bir ontolojik ve veri olarak değil bir inşa tekniği olarak ele almıştır. Kısaca deneyimin özne tarafından dil aracılığı kavranması, belirli bir söylem içine yerleştirilmesi ve böylelikle anlamlandırılması söz konusudur. Anlam yaratan yapıların temeli olarak kültür, sadece değerlerin içselleştirilmesi ve davranışlarla izlenen

standartlar normlar ya da kuralların ötesine geçer. Bu anlamda özne kültür içinde kurulur ama aynı zamanda kültürü kurar. Dolayısıyla deneyimin özne tarafından inşasına bakmak gerekir. Aksu Bora yaptığı çalışmada kadınların kendi habituslarını oluştururken bilinçli kararlardan çok alışlagelmiş davranışlara, ellerinin altında kullanıma hazır buldukları söylem parçalarına, gündelik bilinçdışı stratejilere yaslandıklarını belirtmiştir. (Bora, 2005: 114) Kadınlar oluşmuş ideolojinin parçalarını gündelik yaşamlarına yerleştirerek yaşamlarını bu parçalar üzerinden kurgulamaktadırlar. Bu süreçte eril tahakküm doğal bir süreçmiş gibi her gün yeniden kurularak varlığını sürdürür. Bordieu'ya göre eril tahakkümün özgün gücü, iki ayrı işlemi birleştirmesi ve yoğunlaştırmasından ileri gelir: bir tahakküm ilişkisini, kendisi de doğallaştırılmış bir toplumsal inşa olan biyolojik bir doğanın içine yerleştirerek meşrulaştırır. (2014: 37)

Eril tahakkümün meşrulaştırılan ilişkiler yapısını kadınların eşleri ile olan ilişkilerinde görülmektedir. Görüşme yapılan iki kategoriden kadınlar da geleneksel işbölümü ve aile düzenini sürdürmekte, bunun kaynağını kimi zaman yetiştirilişe bağlasalar da genel olarak “erkek işte doğaları farklı” şeklinde özetlenebilecek bir anlayışı dile getirdikleri görülmektedir. Bourdie'ya göre toplumsal dünya, bedeni cinsiyetlendirilmiş bir gerçeklik ve cinsiyetlendirici görüş ve bölünme esaslarının taşıyıcısı olarak inşa eder. Algının bu bedenselleşmiş toplumsal programı, dünyadaki her şeye, en başta da bedenin kendisine, onun biyolojik gerçekliğine uygulanır; erkeklerin kadınların üzerindeki keyfi tahakküm ilişkisine kök salmış mitsel bir dünya görüşünün esaslarına uygun olarak biyolojik cinsler arasındaki farklılıkları inşa eden bu programdır ve tahakküm ilişkisinin kendisi de, işbölümü vasıtasıyla toplumsal düzenin gerçekliğine kazanmış durumdadır. Cinsler arasındaki biyolojik farklılık, aynı eril ve dişi bedenler, ve bilhassa da cinsel organlar arasındaki anatomik farklılık, cinsler arasında toplumsal olarak inşa edilmiş farklılığın, özellikle de cinselliğe ilişkin işbölümünün doğal gerekçesi olarak ortaya çıkabilir. (Bourdieu, 2014: 23)

Kadınların işyerlerinde sürdürdükleri ilişkileri de Bourdie'nun görüşleri çerçevesinde izlemek mümkündür. İşyerlerinde genellikle otoritenin eril olmasının kabullenilişi, bu otoritenin dişi olması durumunda sorunlar çıktığının belirtilmesi, kadınların iş

yaşamında “dedikoducu” gibi olumsuz sıfatlar kullanılarak tanımlanması eril tahakkümün izlerini taşımaktadır. Bourdie’ya göre tahakkümün kalıcı bir biçimde bedenlere kazdığı izleri ve bu izler aracılığıyla nasıl etkiler yarattığını anımsamak, kadınlara kendileri üzerindeki tahakkümde bir sorumluluk payı biçen şu bilhassa sinsi tahakküm şekline dayanak sunmak anlamına gelmez. Bu önermede belirtilen şudur: kadınlar –pek çok insanın kimi zaman yaptığı gibi-itaat pratiklerini benimsemeyi seçerler (“kadınlar birbirlerinin en büyük düşmanıdır”), hatta kendileri üzerindeki tahakkümden hoşlanırlar, onlara uygulanan muamelelerden “zevk alırlar”, ve bunlar neredeyse onların yaradılışlarında var olan bir tür mazoşizmden kaynaklanır. Şurası bilinmelidir ki, “kurbanı suçlamak” için yararlanılan “itaatkâr” yatkinlikler nesnel yapıların ürünüdür ve bu yapılar etkili olmalarını tetikledikleri ve üretimine katkıda bulundukları yatkinliklere borçludurlar. Sembolik güç, ona maruz kalanların katkısı olmaksızın hayata geçirilemez ve onların bu güce maruz kalmalarının sebebi de onu bu şekilde inşa etmiş olmalarıdır. (Bourdieu, 2014: 56-57)

Oluşan ve meşruluk kazanan ideolojik yapı kadınların gündelik yaşam pratiklerinde ve yargılarında varlığını sürdürmektedir. Connell’in bu ideolojik yapıda var olan erkeklik ve kadınlıkları tanımladığı “hegemonik erkeklik” ve “ön plana çıkarılmış kadınlık”a ilişkin tanımlamaların izlerini kadınların gündelik yaşama ilişkin anlatılarında izlemek mümkündür. İzlenenler, okunanlar, konuşulanlar ve kadınların kafasındaki imgelerde bulunan bu iki yapı, ideolojinin sürekliliğini sağlamaktadır. Connell’a göre kadınlığın ideolojik temsilleri, yaşandıkları biçimlerle gerçek kadınlıklara yakınlaşabilir, ama ille de bunlarla örtüşmesi gerekmez. Çoğu kadının desteklediği şey, aslında kendisinin olduğu şey olmayabilir. (Connell, 1998: 250) Nitekim kadınların kadınlık durumlarına ilişkin olarak “ mükemmel, sabırlı bir anne, her işe yetebilen ev kadını, güçlü iş kadını, her zaman bakımlı ve güler yüzlü” bir kadın mitine ulaşmayı çabaladıkları, bunlardan birini kendilerinde eksik bulduklarında, bundan dolayı üzerlerine yüklenen sorumlulukları değil kendilerini suçladıkları görülmektedir.

Görüşmeler sonucunda elde edilenler, bu iki farklı kadın grubunda farklılıklar bulunmakla beraber esas itibarıyla temel yapının aynı kaldığını ortaya koymuştur. Bu temel yapı geleneksel cinsiyete dayalı kadınlık ve erkeklik tanımları ve buna dayanan işbölümüdür. Saptanan farklılıklar ise “aslında her şeyin farkında olma” , “aslında bu

şekilde devam etmesine neden biziz, biz alıştırıyoruz” olarak özetlenebilecek bilinç ve “aslında istesem eşim her şeyi yapar” “aslında istesem her şeyi yaparım” şeklinde özetlenebilecek sahte bilinçtir.

Kadınların aile yapıları farklılıklar gösterse de anne ve baba rollerinin genel hatları aynı kalmaktadır. Genel olarak tekrar edilen, annenin fedakâr olması, ev içi düzeni ve işleyişi sağlaması ve babanın “klasik baba işte” olarak tanımlanan rolü evin geçimini asıl sağlayan olması ve kamusal düzene ilişkin ihtiyaçları yerine getirmesidir. Bu tanımlarda oluşan farklılıkların kadınlar üzerinde direkt etkisi görülememiştir. Bunun sebepleri Ayça ve Pınar’da görüldüğü gibi ailelerindeki işbölümünü kendi evlerinde kurmaya eşlerinin gönüllü olmamalarıdır. Bu konuda en çarpıcı örnek, annesi profesör olan ve sürekli kongreleri sebebiyle şehir dışında bulunan ve babası genel müdür yardımcısı olan Çiğdem’dir. Belirtilen durumu nedeniyle babası çoğu kez onunla ve kardeşiyle ilgilenmiş, geleneksel yapının kırılmış olduğu bir aile ve rol yapısından gelmesine rağmen Çiğdem “erkekler kadınlardan bir adım önde olmalıdır” şeklinde geleneksel bir düşünce yapısına sahiptir. Ailelerinde geleneksel rol tanımları olmadığını belirten Bilgen ve Hatice’nin evlerinde benzer bir yapı kurmalarının sebebi eşlerinin işbirliği yapmalarıdır.

Kız çocuk olmak erkek kardeşi olduğu zaman annelik rolüne hazırlanmayı getirmektedir. Erkek kardeşleriyle aralarında kurulan ilişkide kendilerine “koruyan, sorumluluğunu alan” rolü verilmekle birlikte kadınların bunu doğal bir süreç olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Yine kız çocuk olmanın kendilerini sakınması, koruması, kollaması sorumluluklarını gerektirdiği doğal ve olması gereken bir şekilde dile getirilmektedir. Çocukluğunu bu şekilde geçirmeyen kadınlar ise “erkek gibiydim gezer tozardım” ifadesi ile bu durumu eril bir ifade ile dile getirmektedirler.

Kadınların eğitim durumları, kategorileri oluşturan önemli bir etken olmakla beraber farklılık yaratan bir unsur olmadığı görülmektedir. Eğitim düzeyi yüksek olan kadınlar okul hayatlarında başarılı, örnek öğrencilerdir, herhangi bir ayrımcılığa uğramamış veya bu tür davranışlarla karşılaşmamışlardır. Başarılı öğrenci olmanın ayrıcalıklı konumu, bu tür durumların kendilerine yansımaya veya bu durumları tanımlamalarını

engellemektedir. Eğitim seviyesi düşük kadınların okul ile ilişkileri çok uzun olamamıştır, ya okula gitmelerine izin verilmemiş veya imkânsızlıklar sebebiyle okula devam edememişlerdir.

Annelik kadınların kendilerini tanımlamalarında ve tamamlamalarında en önemli yeri oluşturmaktadır. Kadınların hemen hepsinin çocuğu bulunmakta olmayanlar ise tıbbi yolları denemiş fakat başarılı olamamışlardır. Bilinçli olarak anne olmamayı seçmiş bir kadın bulunmaktadır. Moda, tıp, ekonomi, siyaset ve neredeyse tüm alanların katkıda bulunduğu annelik tanımlarının kapsamının genişletilmesine tüm kadınların dâhil olduğu görülmektedir. Daha önce ayrıntılı bir şekilde ele alınan geleneksel fedakâr annelik tanımına yeni çok sayıda tanım eklenmiş ve eklenen her yeni tanım, çocuğun gelişiminde en ufak bir ayrıntının bile annenin sorumluluğuna ve iradesine bağlanmıştır. Bu yeni sınırları genişletilmiş “sınırsız sorumlu anneler”e kendisini dâhil görmeyen iki kadın bulunmaktadır. Onun dışında tüm kadınlar var güçleriyle bu sınırları belirsiz sorumlulukları yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Bu noktada iki soru karşımıza çıkmaktadır: Kadınlar çocukların bakımını büyütülmesini ve her türlü sorumluluğu üstlendikleri için mi anneliğe büyük önem atfetmektedirler yoksa varoluşlarını annelikle tanımlayıp bu alanın sınırsız hâkimi olduklarından, kendilerine varoluş alanı olarak bu tanımlandığından mı büyük önem atfetmektedirler?

Eğitim seviyesi yükseldikçe anneliğin kadınlara yüklediği suçluluk duygusu ve iyi bir anne olduğuna duyulan inanç-inançsızlık artmaktadır. Eğitim seviyesi düşük kadınların çoğu kendilerini iyi anne olarak görmektedirler, çünkü çocuklarının bakım, barınma, şefkat, ilgi ihtiyaçlarını karşılamakta olduklarını düşünmektedirler. Diğer kategorideki kadınlar ise kendilerini iyi bir anne olarak tanımlamakta zorlanmakta, hiçbirisi annelik sorumluluklarını yeterince yerine getirdiklerini düşünmemektedir. Aynı zorluk babaların iyi bir baba olarak tanımlamalarında görülmemekte, babanın akşamları eve geldiğinde çocukları ile ufak bir zaman geçirmesinin iyi bir baba olarak tanımlanmasına yeterli olduğu anlaşılmaktadır.

Eşleri ile ilişkilerde her iki kategoriden kadınların ortak olarak belirttikleri husus paylaşımın azlığı/yokluğudur. Ev içi işbölümünün adaletsiz paylaşımı yine her iki

kategorinin ortak bir özelliği olup bunun doğurduğu sonuçlar farklı olmaktadır. Eğitim seviyesi düşük kadınların evlerinde bu durum çok fazla yadırganmazken diğer kategorideki kadınların “gereksiz tartışmalara girmemek, tartışmanın uzamasını önlemek” için “yapıverdiği” işler bir süre sonra tüm evin idaresinin kendi üzerine yüklenmesine neden olmakta, iş yaşamının, çocuk bakımının ve diğer tüm sorumlulukların altından kalkmaya çalışan kadın doğal olarak bu işleyişin bir yanında aksama olduğunda kendini suçlu ve değersiz hissetmekte, bunun sebeplerini paylaşımda veya işleyişte değil kendisinde aramaktadır.

Eğitim seviyesi yüksek kadınlar adaletsiz işbölümünün farkında olmakta, aslında böyle olmaması gerektiğini dile getirmekle beraber bu durumu kabullenmiş görünmektedirler. Ev içerisinde geleneksel işbölümünden farklı bir işleyişleri olduğunu belirten kadınlarda, bu durumu yaratanın erkeğin bu işbirliğine gönüllü olmaları olarak tanımlanabilir. Erkeklerin gerek babalık rollerinde gerekse eş olarak ev içerisinde yaptıkları ufak şeyler kadınlar tarafından minnetle karşılanmakta ve “yapıyor olmak” için yeterli gözükmektedir.

Kadınlara belirli bir görüntü ve kişilik dayatılmasıyla gerçekleştirilen sembolik şiddet kullanılarak varlığını sürdüren eril tahakküm kadınların bedensel güvensizlik ve sembolik bağıllık duygusu içinde olmalarını teşvik eder. Sembolik şiddet, sıradan ve doğal görünen pratikler üzerinden kadının kendisine dair bir değersizlik ve yetersizlik hissi vermektedir. Bourdieu’ya göre kadınlar kendilerini değersiz ve yetersiz hisseder ve bu yetersizliği aşmak için erkekleri bir tür kaçış noktası olarak görürler. Kadınlar, eril tahakkümü altında, bekâret ve edeple tanımlanan kadın faziletine ilişkin erkek idealine uyarak, fiziksel değerlerini ve cazibe güçlerini arttırmaya, bedensel ve kozmetik özelliklerle donanarak simgesel değerlerini korumak için sürekli uğraşmaya zorlanırlar. (Bourdieu ve Wacquant, 2003; 173-174)

Kadınların, bu değersizlik duygusundan kurtulmak için erkekleri değil anneliği kaçış noktası olarak görmektedirler. Bunun yanı sıra simgesel değerlerini de sadece cazibe ve bekâret oluşturmamaktadır, değer in içeriği genişletilmiştir. Kadının kendisini tamamlamak için ihtiyaç duyduğu bakış, güzel, bakımlı, fedakâr ve çocuğunu her

zaman ön planda tutan anne oluşturmaktadır. Bu bakışın karşılığını verebilmek ne kadar zorlu bir çabayı gerektirirse gerektirsin kadınlar bu mücadeleden vazgeçmemektedirler. Sembolik şiddet olarak “suçluluk duygusu” ve “anneliğe mahsus yumuşaklık ve merhamet” kullanılmaktadır. Her şeye yeten modern kadın söylemi ile birleşen bu unsurlar kadının kabullenmesini, meşrulaştırmasını ve değersizlik duygusundan kurtulmasını sağlamaktadır.

Kadınların işyerleri ile ilgili olarak ortak belirttikleri husus, kadınların terfi ve çalışma koşullarında sürekli bir kötüleşmenin mevcut olmasıdır. İşyerlerinde en yüksek otorite olarak mutlaka bir erkek bulunmakta, kadın olmaktan dolayı ayrımcılık her zaman varlığını sürdürmekte ama çeşitli nedenlerle buna tepki verilememektedir. Bu nedenler çoğunlukla yapılan ayrımcılığın somut bir şekilde tanımlanamaması, tepki verildiğinde “kavgacı” gibi olumsuz sıfatlarla yargılanma endişesi ve bir şeyin değişmeyeceğine duyulan inançtır. Hemen hemen tüm kadınlar hemcinslerini işyerinde dedikodu yapmak, profesyonel olmamak, duygusal olmak gibi sebeplerle eleştirmektedirler. Eril tahakkümün işyerinde de kadınların kabullenışı ve rızası ile devam ettiği söylenebilir.

Gündelik yaşam pratiklerine ilişkin tanımlar ile konuşulurken en çok göze çarpan husus kadınların kullandığı eril dildir. Kadınlar kadınlık ve erkeklik tanımlarını yaparken öncelikle “insan olmalı” klasik ifadesiyle başlamakta, sonrasında geleneksel olarak kadına ve erkeğe atfedilen özellikler sıralanmaktadır. Kadınlar ile erkeklerin eşitliği konusunda bu eril dil yine kendisini göstermekte, kadınların eşitliğine vurgu yapılmaya çalışılırken aslında onun korunmaya muhtaç olduğu şeklinde ifadeler dile getirilmektedir. Kadınların kendilerini ifade edebilecekleri dil ve kavramların oluşturulması ve kullanılması gerekliliği bu noktada karşımıza çıkmaktadır, çünkü eril kavramlar ile kadınlara ilişkin çoğu durumun tanımlanması mümkün olmamakta veya ifade edilmek istenilenden farklı anlamlar ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Kadınların feminizm ile ilgili görüşlerinde, genel itibariyle bu konuda bahsedilen klişelerin hepsini bulmak –erkek düşmanı vs- bulmak mümkündür. Feminizmin bugün kadınların geldiği noktaya ilişkin rolüne ilişkin görüş belirten olmamış, feminizmi olumlu bulan kadınlar da kendilerini feminist olarak tanımlamaktan kaçınmışlardır.

Özellikle eğitim seviyesi düşük kadınlar kadınların durumunda son derece büyük ilerlemeler olduğunu kendilerinden ve çevrelerinden örnekler vererek anlatmışlardır. Kadınların çalışmasının ve bunun getirdiği maddi özgürlüğün diğer alanlarda da özgürlüğe sahip olmalarını sağladığı, en azından “hesap sorabildikleri” ni ve birçok şeye karar verebildiklerini dile getirmişlerdir. Eğitim seviyesi yüksek kadınlar ise genel olarak işyerindeki koşullarda olduğu gibi olumsuz bir gidiş olduğunu belirtmişlerdir. Çarpıcı bir nokta ise yüksek lisans mezunu Nur’un şu ifadesidir: “Kadınlar daha çok çalışıyor ama ev hanımlarında da değişiklik var. Basın ve teknolojik kaynakların çok kullanılmasıyla erkekler kendilerini geliştirdi. Hayatın içine kadınları soktular onların bu tavrı sayesinde oldu. Kadınlar da daha bilinçli tabi ama bizim emsallerimiz dışındaki kesim mesela babamın akrabaları var köydeler yaşam tarzlarını yani köylülüğü çok değiştirmemişler ama eşleri hep söz sahibi, hep eşlerine danışıyorlar. Erkekler doğru yolu bulmuş diyelim kısaca.” Kadınların hayatın içerisine girmelerini erkeklerin sağladığını söyleyen bu ifade ile ortaokul mezunu Güllü’nün şu ifadesi arasındaki fark çarpıcıdır: “Kadınlar artık özgür iradeye sahipler ben 20 yıl önce işe başladım eskiden işe giderken kapalı kadınlar beni kınarlardı şimdi en çok onlar çalışıyor baktılar ki hayat standartı çalışmayınca olmuyor, emeğe saygıyı öğrendiler.” Güllü CHP’nin kadın kollarında çalışmakta ve sürekli çok sayıda kadın ile bir araya gelerek çeşitli faaliyetle yürüttüklerini belirtmektedir. Bu da eğitimin önemini yadsınamakla birlikte aynı ölçüde önemli bir başka bilinçlenme faaliyetine olan ihtiyacı göstermektedir. Bu bilinçlenme, herhangi bir siyasi oluşum ya da örgütlenme çerçevesinde olduğunda da aynı işlevi görebilmekle beraber kadınları bu tür çerçevelerin, etiketlerin içine alarak katılımlarını zorlaştıracakları öngörüldüğünde onların doğal bir süreç içinde iştirak etmelerini sağlayacak farklı oluşumların inşasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bilinç yükseltme gruplarının bu ihtiyacı karşılayacağı düşünülmektedir. Geleneksel kadınlık erkeklik rollerinin değişmesini ve kadınların yaşamlarını değiştirip dönüştürebilmelerini sağlayacağı düşünülen bu çalışmanın önerisine –bilinç yükseltme- geçmeden bu konuda ortaya konulmuş çeşitli önerilere bakmak faydalı olacaktır.

Çeşitli Çözüm Önerileri

Connell’a göre, ailelerin işleyiş biçimi kısmen kocaların, karılarının durumunu tanımlamaya yönelik iktidarının bir sonucudur. Farklı ülkelerdeki aileler üzerine yapılan araştırmada kadınları erkeklere tabi kılan ataerkil örüntü, bu örüntüyü destekleyen erkeksi otorite ideolojileriyle birlikte yeniden ortaya çıkmaktadır. Kocanın iktidarı aile içinde ortaya çıkmakta, ama kesinlikle yalnızca burada temellenmemektedir. (Connell, 1998: 170) Belirli bir toplumsal ortamın barındırdığı kadınlıkları birleştiren, bu kadınlıkların bir yandan kadın bedeni imajı ve deneyimiyle ilgili olarak, diğer yandan da kadının yeri ve kadınlıkla erkekliğin kültürel karşıtlıklarına dair toplumsal tanımlarla ilgili olarak biçimlendirdiği ikili bağlamdır. Kadınlık ve erkeklik birer “öz” değil; sadece belirli ilişkilerin yaşama biçimleridir. Öyleyse, cinsel karaktere dair durağan tipolojilerin yerine yaşam çizgilerinin, psikolojik biçim kümelerinin ortak üretimine dair analizlerin geçirilmesi gerekmektedir. (Connell, 1998: 170-241)

Gosta Esping Andersen, kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği ve haklara eşit ulaşım mücadelesini “Tamamlanmamış Devrim” olarak nitelendirmekte ve kadınların istikrarsız dengenin kısılcısından kurtulabilmesinin yolunun “feministlerin yaptığı gibi ideolojik temellere dayandırılması gerekmediğini” belirtmektedir. İstikrarlı ve egemen bir denge isteniyorsa refah devletin uyarlanması başlıca koşul olduğunu iddia eder. (Andersen, 2011: 28)

Eli Zaretsky kadınların sadece işgücüne girerek özgür olamayacaklarına inanır. “Aile kadınların bu topluma katıldıkları biricik kurum olarak kalmaya devam ettiği sürece”, ve bu yüzden aile bugünkü biçimini koruduğu müddetçe aile ilişkileri içerisindeki her bir ve bütün kadınlar işgücüne girsin girmesin ikincil duruma itileceklerdir. Bu durumda Zaretsky’nin çözümü, aile ile iş, kadınla erkek arasındaki ikilemleri ortadan kaldırmak için bildiğimiz aile şeklini ortadan kaldırmaktır. (Putnam Tong, 2006: 107)

Firestone yeniden üretim oyununda erkek ve kadınlar esasında farklı roller oynamayı bıraktıklarında bütün cinsel temelli rolleri ortadan kaldırmanın mümkün olabileceğine inanmaktadır. Firestone bu rollerin biyolojik aileyi desteklemek için insanlara empoze edilmiş olduğuna kanaat getirmiştir. Teknoloji insanların yeniden üretimi için yapay

yolları mükemmel hale getirirse o zaman biyolojik aileye duyulan ihtiyaç ortadan kalkacaktır. Bunun için biyolojik bir devrimle beraber anne artık çocuğu karnında taşımak zorunda kalmayacaktır. Bir çocuğu tüpte dünyaya getirmek ya da rahim dışında dünyaya getirmek mümkün olur olmaz yeniden üretim sürecinde kadınların rolü erkeklerden fazla olmayacaktır. (Firestone, 1993: 214)

Sayılan ise eğitimdeki eşitsizliğin bir yanıyla toplumsal eşitsizliği yansıtmakta olduğunu, diğer yandan eğitimsel eşitsizliğin kendisinin toplumsal eşitsizliğin yapılanmasını sağladığını belirtir. Özellikle kadınlar ve erkekler arasındaki eğitimsel eşitsizliğin süregelen yapısı toplumdaki güç dağılımının yeniden üretimini sağlamaktadır. Dolayısıyla bu alanda eşitliği sağlamaya yönelik bütünlüklü politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Öncelikle eğitime erişim sonundaki toplumsal eşitsizlikleri telafi etmeye dönük olumlu eylem türü politikaların geliştirilmesi, aynı zamanda müfredat, öğretim ve değerlendirme süreçleri ve okul kültürü üzerindeki cinsiyetçi kalıp yargıları destekleyen politika ve pratiklerin dönüştürülmesi gerekmektedir. Kadınların eğitimden daha fazla yararlanması ve güçlenmesi ancak bu koşullar sağlandığında artabilir. (Sayılan, 2012: 71)

Acar Savran, ev içindeki cinsiyetçi işbölümünden kurtulmak için kadınların önce kamusal alanda birtakım somut politikalara yönelmeleri gerektiğini öne sürer. Ona göre ev içini (ve ev emeğini), ev içinin sınırları içinde kalarak dönüştürmek güç, hatta imkânsızdır. Bu şu anlama gelir: Patriarkal dengeler somut kamusal politikalar aracılığıyla değiştirilmeden ve patriarka kamusal alanda aşındırılmaya başlanmadan karşılıksız ev emeği aşılamaz. Ev içindeki işbölümü ne denli belirleyici olursa olsun stratejik olarak öncelik burada değildir. (Acar-Savran, 2004: 73-74) Tek tek evlerin içinde de birtakım dönüşümlere yol açabilecek bir kültürel-ideolojik mücadeleden vazgeçmek anlamına gelmez. Yadsınamaz bir gerçek: tek tek kadınlarla erkekler karşı karşıya kaldıklarında, erkekleri ev ve bakım işlerini üstlenmeye razı etmek ya da zorlamak güçtür. Ev içindeki cinsiyetçi işbölümü son derece direngendir ve gerektiğinde erkek şiddetiyle desteklenir. Böyle olduğu için de, kadınların kamusal alanda güç kazanabilmeleri, ev içinde direnebilmelerinin, karşılıksız ev emeğini eşit paylaşıma dönüştürmelerinin önkoşuludur. Ama kamusal alanda güç kazanabilmeleri

için de kadınların en azından bakım yüklerinin bir ölçüde omuzlarından alınması gerekir. (Acar-Savran, 2004: 75)

“Bakım krizi ortak konutlar, topluluğun ortak olarak yararlandığı parklar, kooperatifler biçiminde örgütlenmiş gündüz bakım merkezleri, demokratikleşmiş okullar gibi yeni kamusal mekânlar ve yeni paylaşma biçimleri öneren, geleceğin ön biçimlenmelerini içeren bir politika için inandırıcı bir başlangıç noktası olabilir. Kadınların karşılıksız emeğinin sömürülmesine dayanmayan, dayanışmacı bir bakım hizmetleri altyapısı inşa etmek yeni kamusal yatırımlara işaret eder: Yalnızca yeni kamusal iş alanlarına değil, hizmet sunanlarla bu hizmetlerden yararlananlar arasında yeni ilişki biçimlerinin kurulması için kaynaklara da..” (Brenner, 2000:195 akt. Acar-Savran) Yazarın kastettiği, bürokrasiyle yıldırان “sosyal refah devleti” uygulamalarına alternatif demokratik ve toplulukçu bir bakım sistemidir. Bu sistemde bakım hizmetleri, farklı hane biçimlerinden çeşitli düzeylerde örgütlenmiş kamusal bakım merkezlerine uzanan bir yelpaze oluşturur. Cinsiyetçi işbölümü ve kadınların karşılıksız emeği de ancak, özel\kamusal arasındaki kopukluğu aşan böyle bir düzenlemeyle ortadan kalkabilir. (Acar-Savran, 2004: 78)

Sancar, Türkiye’de kadınların yaşamlarındaki eril tahakkümü yerinden sökmenin ancak kadınların karşılıksız ev içi emeğini odağa alan, ev kadınlarını ve annelerin “kamu sorumluluğu” kapsamında sosyal güvence altına alınmasını hedefleyen bir maternal feminizmin gelişmesiyle mümkün olabileceğini belirtir. Türkiye’de hala modernliğin, demokrasi ve özgürlükler söyleminin üst sesi hep erkek; kadınlar konuşmaya başlayınca çoğu zaman “aile kadını söylemi” içinden konuşmaya zorlanmakta; aksi takdirde dikkate alınmayabilmektedirler. Kadınlar haklar ve özgürlükler talep etmeye başlayınca “aile sorumlulukları”nı ne kadar yerine getirdikleri sorgulanmaya başlanmaktadır. “Kadınların özgürlüğü” ile “ailenin bekası” aynı terazinin kadınlar tarafından dengede tutulması gereken kefeleri olmaya devam ettikçe “eril” modernleşme yerine “çoğul” modernleşmeden bahsetmek çok kolay olmamaktadır. Bu çerçevede Türk modernleşmesinin iktidar stratejisi olan “aile odaklı modernleşme modeli” kadınların gözünden dönüştürölüp yeniden şekillendirilmedikçe kadınlar için gerçek dönüşümden bahsetmek anlamlı olmayacaktır. (Sancar, 2012: 318)

Bourdieu, eril tahakkümün, simgesel mübadelelerin iktisadının mantığı, yani akrabalık ve evliliğin toplumsal inşasında kadın ile erkekler arasında kurulan asimetri üzerine, özne ile nesne, eyleyici ile araç asimetrisi üzerine kurulu olduğunu, üretim tarzlarının dönüşümüne rağmen sürmesini açıklayan şeyin, simgesel malların iktisadının görece özerkliği olduğunu belirterek, kadınların gerçek kurtuluşunun, ancak içselleştirilmiş yapılar ile nesnel yapılar adasındaki doğrudan uyumu pratikte koparmayı hedefleyen kolektif bir eylemle gerçekleştirilebileceğini öne sürmektedir: Bu, simgesel sermayenin üretiminin ve yeniden üretiminin, özellikle kültürel malların, ayırt edilme işaretleri olarak üretiminin ve tüketiminin kökeninde bulunan kendini beğenme ve ayırt edilme diyalektiğinin temellerini sarsabilecek simgesel bir devrim olacaktır. (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 174)

Kendimizden Başlamak-Bilinç Yükseltme

Yukarıda belirtilen çözüm önerilerinin hepsinin mevcut kadınlık ve erkeklik kalıplarının, bu kalıplara bağlı geleneksel işbölümünün yıkılmasında şüphesiz etkili hususlar olmakla beraber, kadınların hayatlarını oluşturan unsurlarda esaslı değişikliklerin ancak kadınların “kendilerinden” başlayarak değişebileceği göz önünde bulundurularak bilinç yükseltmenin kullanılabilecek önemli bir araç olduğu düşünülmektedir. Eğitim seviyesi düşük kadınlarda Asiyen’in şu sözlerinden yola çıkarak bu konu üzerinde durulmaya başlanmış, kadınların üzerinde hâkim olan yoğun yılgınlık, umutsuzluk havasından ve kabullenişten deneyimlerin ve pratiklerin paylaşımıyla ortak bir birikime ulaşılabileceği sonucuna varılmıştır: “Var tabi eskiye göre kadınlar çok açıldı kadınlar şimdi çalışıyor ya senden bir laf alıyor ondan bir laf alıyor birbirimizi açıyoruz. Birbirimize güven veriyoruz mesela bir şey oldu mu bana diyorlar ki ay neden çekiyorsun çekme sen de çalışıyorsun o da çalışıyor diyorlar. Düşünüyorum doğru geliyor.” (Asiye)

Bireyin kişisel düzeydeki baskının varlığının farkında olması, özel durumlarda ya da süregelen toplumsal sistemde kendini mağdur ya da kurban gibi görmesine neden olur. Yenilgiyi kabullenmiş bir davranış sergilemekten çok kişinin mağdur olduğunu

öğrenmesi, toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri sorgulamanın ilk adımıdır. (Stromquist, 2012:196) Görüşülen kadınlarda gözlenen üzerlerindeki baskının ve mağdur olduklarının genellikle farkında olmalarıdır, eksik olan nokta sorgulamadır ki bunun ancak kadınların bir araya gelmeleriyle mümkün olabileceği düşünülmektedir. Kadınlar elbette ki bir araya gelmekte ve çeşitli toplumsal düzeylerde ilişkiler kurmakta, konuşmakta, anlatmaktadırlar fakat bunların sorgulama düzeyine dönüşebilmesi bilinç yükseltme grubu niteliği kazanmasıyla olası hale gelebilir.

Heilbrun’a göre devam ettiği sürece bilinç yükseltme toplantıları bu toplantılara katılan orta sınıftan beyaz kadınlara şunu açıkça göstermiştir: Aileler içinde yalıtılmış durumda olduklarından bu kadınlar tek tek suçluluk duygusu içindeydiler; bir kadının yaşamı için genel kabul gören normlara uymadıklarını gördüklerinde her biri kendisini değersiz ve işe yaramaz hissetmektedir. (Heilbrun, 1992: 34) Bu noktada temel önem taşıyan şey kadınların kendilerini bireysel olarak çaresizlik içinde görmeleri değil diğer kadınlar ile suçluluk, değersizlik duygularına yol açan koşulları konuşmaları, sadece kendisinin değil diğer kadınların da ortak duygular yaşadığını görmeleri ve en önemlisi konuşarak kendilerinin ve yaşamlarındaki olguların farkına varabilmeleridir.

Nitekim kadınlarla görüşme yapılması sırasında zaman zaman aynı işyerinde birden fazla kadınla toplu görüşme gerçekleştirildiği olmuştur. Bu esnada kadınların çoğu zaman “ben bunu hiç düşünmemiştim” “şimdi sen söyleyince farkına varıyorum ki” “gerçekten öyle olduğunu hiç farketmemişim” şeklinde ifadeler kullandıkları, bazı konular üzerinde tartıştıkları ve toplu ya da bireysel her görüşmenin sonunda uzun zamandır böyle düşünüp konuşmadıklarını, bu konuşmanın çok iyi geldiğini ifade ettikleri görülmüştür.

Kadınların geleneksel kadınlık ve erkeklik kalıplarının ve buna dayalı işbölümünün ortadan kaldırılması konusunda ümitsiz oldukları görülmüştür. Kadınlar bu durumun yetiştirme ile ilgili olduğunu, annelerin oğullarını bu şekilde yetiştirmeye devam ettikleri sürece değişmeyeceğini belirtmişlerdir. Erkek çocuğu olan anneler, oğullarını bu konulara duyarlı yetiştirip yetiştirmedikleri sorulduğunda uğraş verdiklerini ama başarılı olamadıklarını ifade etmişlerdir. Ev içerisinde erkek çocuklara sözel olarak

ifade edilen hususların fiili olarak yaşanmaması, sözlü olarak öğretilmeye çalışılan ile yaşanan durumların farklı olması bu duruma yol açmaktadır. Kız çocukları ise özellikle eğitim seviyesi düşük kadınların ısrarla vurguladığı gibi mutlaka okutulmaya çalışılmaktadır. Kız çocuklarının kendi ayakları üzerinde durabilmesi, herşeyi yapabilecek maddi manevi gücünün olması, “kimseye muhtaç kalmaması” önem kazanmaktadır. Kız çocuklarının “Herşeyi kendisi yapsın benim kızım güçlü olsun” düsturu doğrultusunda büyütülmesi, özellikle bunun aşılarmaya çalışılması, bugünün “çocuk da yaparım kariyer de ” yaklaşımıyla herşeye yetmeye çalışan günümüz modern kadınının temelini atmak değil midir? Bu yaklaşım yerine aslında herşeye yetemeyebileceğini ve tüm sorumluluklarının paylaşılması gerektiğini öğretmek gerekmez mi?

Bu soruların cevaplarının kadınlar tarafından sorulması ve onlar tarafından yine cevaplarının verilebilmesi önemlidir. Üst yapıyı düzenlemeye yönelik eğitim, istihdam gibi çözümler şüphesiz önemli olmakla birlikte esas itibariyle kadınların günlük yaşamlarında küçük değişikliklerden başlamak, daha da önemlisi bu değişikliklerin kadınlar tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Kadınlık ve erkeğin geleneksel tanımlarından çıkması mümkündür, fakat bunun kadınlar tarafından yine kadınlar ile birlikte gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Bilinç yükseltme, iktidardan yoksun bırakılmış olsalar da, zorunlu olarak uyumu kabul etmiş olmakla kadınların bir tür iktidar sahibi olduklarını, ancak henüz onu kullanmadıklarını iddia eder. Kadınlar genellikle rıza gösterir. Kendilerinin ezilen rollerle tanımlanmasını kabullenir, bu rollerin sorgulanmaması, eril üstünlüğü ihtiyacı olduğu şekilde onaylamak anlamına gelir. Günlük toplumsal rollerin belli bir ilkeye bağlı olduğu görülmektedir. Bu roller doğal, toplumsal açıdan tarafsız ya da kendi dışında anlamı olmayan roller değildir, özgür iradeyle oluşmaz ama yine de oynanırlar. Böyle rollerin kendi zararına, eril üstünlüğü onaylayarak devamını sağlamak açısından anlamı olduğunu gören kadın, başka türlü davranmanın mümkün hatta gerekli olduğunu anlayabilir. Bir kere bu ilişkilere günlük uyum gösterilemeyebileceği, gösterilmemesi gerektiği anlaşıldıktan sonra çok küçük oranlarda bile olsa değişik ilkelerle hareket ederek bunu sağlamak o kadar imkânsız görünmemektedir. (MacKinnon, 2003: 124)

1960 ve 1970’lerde oluşturulan bilinç yükseltme grupları birçok kadın için, feminizmle ilk gerçek karşılaşmaları olmuştur. Bu gruplar arkadaş ilişkileri içinde, kolej ve üniversite çevresinde, kadın merkezlerinde, mahalle komşuları arasında, kiliselerde ve işyerlerinde kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Bazıları yaş, evlilik durumu, meslek, eğitim, fiziksel yetenek, cinsellik, ırk ve etnik durum, sınıf ya da politik görüş gibi özelliklerde çeşitliliği hedef almış, diğerleriye benzer özelliklerin bir araya gelmesini tercih etmiştir. Her kadının yaşamöyküsünü gönlüne göre anlattığı biyografik yöntemle çalışan gruplar da vardı, tartışmaya bir yön verebilmek için konulara bağlı kalmayı seçenler de: Bekaret bunalımları, kadınlar arası ilişkiler, anneler, beden görüntüsü, ilk cinsel deneyimler, vb. Bazıları okudukları kitapları, edebiyat sevgisini paylaşmış; bazıları da hayatta karşılaşılan acil durumlarla ilgilenerek, kadınlara yaşadıkları zor anlarda destek vermeye, onları kaçmış oldukları sorunlarla yüzleşebilmeleri için yüreklendirmeye çalışmıştır. Katılımcılar genellikle açıklık, dürüstlük ve kendi kendinin farkında olma ilkelerini benimsemişlerdir. Eğer katılanlardan biri, çok özel bir sorununu tartışmadığını veya tartışmakta zorlandığını hissedecek olursa bunu tipik bir grup başarısızlığı saymaktaydılar. Toplantılara düzenli katılım ve bilgilerin gizliliğini korumak da yaygın kurallardandı. Grup içinde eşitlik başlı başında bir hedefti, hiyerarşik olmayan bir örgüt yapısına verilen değeri ve kişinin kendisini egemenlik altından veya dışlanmış hissetmesine neden olan eşitsizlik kaynaklarına karşı mücadeledeki kararlılığı yansıtıyordu bu. (MacKinnon, 2003: 107)

Cellestine Ware bilinç yükseltmeyi “grup üyesi kadınların, bir yandan bütün kadınların deneyimlediği baskıyı hafifletmek için toplumun nasıl dönüştürüleceğini tartışırken, öte yandan da kendi bireysel yaşamını sorgulaması” olarak tanımlamaktadır. Bilinç yükseltme kadınların kendilerinin farkına varıp meydan okumaları için en çok kullanılan yöntem olmuştur. Bilinç yükseltme özne olarak kadınların özerkliğini güçlendirir ve katılımcıların kendi değer ve gereksinimlerine yönelik duyarlılık oluşturur. Bunun sonucunda kadınlar ev ve aile sorumlulukları dışında kendilerini birer özne olarak görürler. Daha açıkçası bilinçlendirme çabaları ile kadınların sadece anne ve eş olarak değil, birer birey olarak görev ve gereksinimlerinin farkına varmaları sağlamak hedeflenir. (Stromquist, 2012: 197)

Kadınlar, kendilerine uygulanan ortak davranışlarla bir kimlik oluşturmak, en azından bu konuda birlikte konuşmaya başlamak için yeterli temele sahip bulunan bir gruptur. Çoğunlukla baştan açıklanan bu fikir birliği, amacı erkeklerin egemenliğindeki bir toplumda dakikası dakikasına kadın olmanın anlamını aralayıp kadınların günlük yaşantılarını nasıl gördüklerine bakmak olan bir gelişimi biçimlendirir. Kadınların yaşamı sıradan anlık ayrıntıları içinde, yani yaşandığı biçimde tartışılır. Kullanılan teknik, her kadının kendi yaşadığı şekilde anlattığı toplumu, diğer kadınların tecrübeleriyle karşılaştırarak ve kadınların grup içinde birbirleriyle olan tecrübelerine dayanarak araştırmaktır. Duyma ve konuşma metaforları genellikle kadının sessizlikten sesliliğe geçiş yapmasını sağlar. Toni McNoran şöyle demiştir: "Kadınlardan duyduğum her hikayede, biraz daha kendi sesimi duydum. Tabii ayrıntılar her konuşmacının kendine göreydi ve bunlar bizim farklılarımızdı. Ama ortaya çıkardıkları anlam hepimiz için ortaktı. Neyin ortak olduğunu bana anlatılan ayrıntıları dinlemeden anlayamazdım." Bu ayrıntılar, farklılıklarla zayıflayacak yerde sağlamlaşan kolektif anlayışın özellikleri haline gelmiştir. (MacKinnon, 2003: 108)

Bilinç yükseltmenin amacı kadınların toplumsal tecrübesinin anlamını, yaşam devam ederken, kolektif ve eleştirel biçimde yeniden şekillendirmektir. Oluşturmaya çalıştığı yaklaşım, bireysel ya da öznel fikirler değil, kolektif bir toplumsal varlık olan kadın bilincidir. Bu yaklaşım, kendini belirleyen unsurların içinden bakarak onların örüntüsünü kaldırabilmek, onları eleştirerek kendi anlatımı içinde değerlendirebilmek – ve aslında böylece kendi anlatımına sahip olabilmek- amacındadır. Ezilen bir grup öncelikle kendisini çevreleyen dünyanın kendi üzerindeki yansımasını dağıtmalı, aynı zamanda da kendi bakışını tarihe yansıtmalıdır. Kendi kimliğinin ezen kimliğinden farklı olduğunu anlayabilmesi, kendisi için gözle görülür hale gelmesiyle mümkündür. (MacKinnon, 2003: 105-106)

Bilinç yükseltme grupları çoğunlukla belirli olaylar ve iç diyaloglar üzerinde yoğunlaşır: Bugün ne oldu? Bu durumda kendini nasıl hissettin, şimdi nasıl hissediyorsun? Önemsiz gibi görünen olaylara ve enerji, zaman ve yoğunluk açısından kadınların mutlak yaşantısını meydana getiren küçük düşürücü uğraşlara çok fazla önem

verilmiştir –en başta da ev işi ev cinselliğe. Kadın olmanın anlamı kadınların deneyiminden hareketle ve eleştirel bir bakışla dikkatle ayrıntılandırılmış ve yeniden kurulmuştur. (MacKinnon, 2003: 109) Bu gruplarda paylaşılan ayrıntıların tümü kadınların içinde yaşadığı toplumsal dünyayı, böyle bir hayatın onlar için ne demek olduğunu, sistematik olarak bir kimlikten yoksun bırakılışlarını ve bu sürecin dışılığı nasıl toplumsal olarak kurduğunu sergileyip belgelemektedir. Cinsiyetçilik her yerde ve yaşamın her alanında öyle yaygın şekilde mevcuttur ki onun da sınırları olduğunu algılamak için güçlü bir kolektif dikkat harcamak gerekir. İşte bilinç yükseltme böyle bir çabadır. (MacKinnon, 2003: 112)

Bilinç yükseltmeyi dönüştürücü bir öğrenme süreci, deneyimin yapısını değiştiren ve böylece bireysel olarak kadının o zamana kadar içinde hareket ettiği referans çerçevesini de tamamen değiştiren bir süreç olarak tanımlayan Hart (2012: 254) bilinç yükseltmenin ilke ve özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

- Baskının (ezilmişliğin) tanınması
- Kişisel deneyimlerin önemi
- Öğrenme gruplarının homojenliği: Bilinç yükseltme gruplarına katılanların uğraştığı temel sorunlardan biri olan, güven ilişkileri kurma ihtiyacı, eğer grup tarafından tamamen reddedilmezlerse önemli ölçüde azalmaktadır. Bu gruplarda samimi bir biçimde kendini açma-korku, gerilim ya da acı üretmeye eğilimli-yalnızca grup üyelerinin yapısal güç farklılıkları temelinde ayrışmadığı bir grubun görece güven ortamı içinde meydana gelebilir.
- Eşitlik: İktidar mekanizmasının eleştirisi bu grupların katılımcıları arasındaki eşitlik yapısını doğrudan yansıtır şekilde olmalıdır.
- Kuramsal mesafe kazanmak ve sürdürmek: Kişisel olana sıkışıp kalmak tamamen kültürel ve ideolojik engellerle beslenen bir tehlikedir. Bilinç yükseltme dönüştürücü öğrenme için radikal bir program olacaksa, kişisel deneyimlere karşı kuramsal bir mesafe edinmek gerekir. Kuramsal bilgi öncelikle tamamen ilgili olmalıdır, soyutlanmış ya da parçalı kişisel deneyimlerden elde edilen ilişkileri daha görünür kılacak araçları sunmalıdır.

Teori böylece hem kişisel deneyimlerin sınırlarını, hem de bilinç yükseltmeye katılanların ortak deneyimlerinin sınırlarını açıklamaya yardımcı olur. Kişisel deneyim sadece toplumsal olarak geçerli bilginin elde edilmesinde bir kalkış noktası olabilir. Böyle bir bilginin tüm evrenini kendi başına oluşturamaz. (Hart, 2012: 256-268)

Bilinci yükseltmek belirli bir farkındalık düzeyine gelmek anlamındadır ve dayanak noktası herhangi bir yerde üretilmiş teori ve analizlerden daha çok bireysel gerçekliğin farkına varma süreci olmuştur. (Hart, 2012: 271-272) Kadınların toplumsal eşitsizliğin kurbanı oldukları şeklindeki ampirik bilginin ötesine geçilmiş, deneyimlerin aktarılmasıyla nasıl bu noktaya gelindiği saptanmış ve bu durumun değişebileceği duygusu yaratılmıştır. Bu iktidarın sorgulanması eril kimlik anlayışı ve erkeğin kendini tanımlaması açısından bir tehdit olarak algılanır. Erkeklerin bu tehdide karşı tepkisiyse, bu kez kadınlar tarafından bir tehdit olarak anlaşılmaktadır: Erkekleri desteklemek, onların kendilerini erkek gibi hissetmelerine yardımcı olmak ve bunun karşılığında ödül olarak daha iyi muamele görmek gibi yollarla kadınların kendilerini tanımlayabilmelerini tehlikeye düşüren bir tehdit. Çoğu erkek, başka kavramlar gibi denetim kavramını da yeniden tanımlamaya girişen kadınların maddi veya fiziksel yaşamını veya fiziksel, cinsel ya da duygusal bütünlüğünü tehdit ederek aslında denetim güçlerinin ne kadar zayıf olduğunu onlara göstermeyi amaçlamaktadır. Kadınlar, bağımlı bir tarzda bağımsız hareket etmeyi öğrenmiş olduklarını öğrenirler böylece. Bazen de bütün bunlara karşı çıkmanın yollarını bulurlar. Toplumsal oluşumdaki bu bilince, çoğunlukla maddi durumu en az zorlanan kadınlarda daha güçlü olarak rastlanır. Çünkü bu kadınların ekonomik durumları ile feminist bilinçlerinin çakışması daha keskin olabilir.(MacKinnon, 2003: 114-115)

Bilinç yükseltme, iktidardan yoksun bırakılmış olsalar da, zorunlu olarak uyumu kabul etmiş olmakla kadınların bir tür iktidar sahibi olduklarını, ancak henüz onu kullanmadıklarını iddia eder. Kadınlar genellikle rıza gösterir. Kendilerinin ezilen rollerle tanımlanmasını kabullenir, bu rollerin sorgulanmaması, eril üstünlüğü ihtiyacı olduğu şekilde onaylamak anlamına gelir. Günlük toplumsal rollerin belli bir ilkeye bağlı olduğu görülmektedir. Rastlantısal, doğal, toplumsal açıdan tarafsız ya da kendi

dışında anlamı olmayan roller değildir bunlar. Özgür iradeyle oluşmaz ama yine de oynanırlar. Böyle rollerin kendi zararına, eril üstünlüğü onaylayarak devamını sağlamak açısından anlamı olduğunu gören kadın, başka türlü rol yapmanın da mümkün hatta gerekli olduğunu anlayabilir. Kadınlar rol yapabilir çünkü şimdiye kadar hep rol yapmışlardır. Tabii iktidar ilişkilerini devam ettirecek şekilde davranmak başka şeydir, bunları sorgulamak başka bir şey. Bir kere bu ilişkilere günlük uyum gösterilmesi gerektiği anlaşıldıktan sonra çok küçük oranlarda bile olsa değişik ilkelerle hareket ederek bunu sağlamak o kadar imkânsız görünmemektedir. (MacKinnon, 2003: 124)

Çalışmanın başlangıç noktası ve ulaşılan sonuç budur: küçük değişikliklerle başlamak, değişimin imkânsız olmadığını kavramak ve bunun büyük dönüşümlere yol açmasının önemini vurgulamak. Geldiğimiz noktada bu çalışmada çizilen tablo oldukça karamsar görünmektedir ki bir bakıma doğrudur çünkü kadınların içerisinde bulundukları mevcut durum geçmişe nazaran daha karanlıktır. Literatürde ve söylemde üzerinde durulan makro düzeyde yapılar kurulmuş veya kurulmasının önemi anlaşılmıştır. Yani eğitimin önemi aşıkardır ve kadınların eğitilmesinin ya da ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarının sağlayacağı büyük değişimler yadsınamaz. Bununla beraber bu çalışmada öne sürülen, bu donanımın sağladıklarının mevcut cinsiyet ideolojisini değiştirmeye yetmediğidir. Asıl değişimin gerçekleşeceği alan, kadınların algılarını değiştirecek bilinç düzeylerinin yeniden kurulmasının sağlanabilmesidir. Bilinç yükseltme bu yollardan biri olarak ele alınmakla birlikte bunun gibi uygulanabilecek başka metotların tartışılması değişime giden yolda en önemli unsur olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar Savran, G. (2004). Kadın Emeğini Görünür Kılmak: Marx'dan Delphy'ye Bir Ufuk Taraması, *Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin* (s. 15-79). İstanbul: Kanat Kitap.
- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Andersen, G.E. (2011). *Tamamlanmamış Devrim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Amato, P. R. ve Booth A. (1995). Changes in Gender Role Attitudes and Perceived Marital Quality Reviewed, *American Sociological Review*, Vol. 60, No. 1, 58-66
- Arnot, M. (2012). Erkek Hegemonyası, Sosyal Sınıflar ve Kadınların Eğitimi. F. Sayılan (Der.). *Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim, Olanaklar ve Sınırlar* (s. 143-180). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Aronson, P. (2003). Feminists Or Postfeminists? Young Women's Attitudes toward Feminism and Gender Relations, *Gender&Society*, Vol.17, No.6, 903-922
- Atwater, L. E., Brett J. F., Waldman D., DiMare L. ve Hayden Mary Virginia. (2004). Men's and Women's Perceptions of the Gender Typing of Management Subroles, *Sex Roles*, Vol.50,191-199
- Badinter, E. (2010). *Kadınlık mı Annelik mi?*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beck, U. ve Beck-Gernsheim, E. (2012). *Aşkın Normal Kaosu*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Bianchi, S. M., Milkie M. A., Sayer L. C. ve Robinson J. P. (2000). Is Anyone Doing the Housework? Trends in the Gender Division of Household Labor, *Social Forces*, Vol.79, 191-228

- Birkalan Gedik, H. (2009). Feminist Antropoloji Üzerine Eleştirel Bir Deneme, *Cogito Feminizm Sayısı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Sayı:58, 285-339
- Bora, A. (2005). *Kadınların Sınıfı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, A. (2011). *Feminizm Kendi Arasında*. Ankara: Ayizi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2014). *Eril Tahakküm*. Ankara: Bağlam Yayınları.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2003). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2006). *Pratik Nedenler*. İstanbul: Hil Yayın.
- Çabuklu, Y. (2007). *Toplumsal Kurgular ve Cinsiyetçilik*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Connell, R.W. (1998). *Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connell, R.W. (1996). Teaching the Boys: New Research on Masculinity, and Gender Strategies for Schools, *Teachers College*, vol. 98, 206-234
- Connell, R.W. (1990). The State, Gender, and Sexual Politics: Theory and Appraisal., *Springer*, vol. 19, No.5, 507-544
- Connell, R.W. (2005). Change among the Gatekeepers:Men, Masculinities, and Gender Equality in the Global Arena, *Signs*, Vol. 30, No.3, 1801-1824
- Connell, R.W. ve Messerschmidt J. W. (2005). Hegemonic Masculinity: Rethinking Concept, *Gender & Society*, vol. 19,829-859
- Coward, R. (1995). *Şu Hain Kalplerimiz Kadınlar Erkeklerle Neden Teslim Olurlar?* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Coward, R. (1989). *Kadınlık Arzuları Günümüzde Kadın Cinselliği*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Davidoff, L. (2012). Ev İşinin Rasyonelleşmesi. A. Durakbaşı (Haz.). *Feminist Tarih yazımında Sınıf ve Cinsiyet* (s. 143-189). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dodd, E. H., Giuliano T. A., Boutell J. M. ve Moran E. B. (2001). Respected or Rejected: Perceptions of Women Who Confront Sexist Remarks, *Sex Roles*, Vol. 45, No. 7/8, 567-577.
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fine, C. (2010). *Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Firestone, S. (1993). *Cinselliğin Diyalektiği*. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Fitcher, J. (2006). *Sosyoloji Nedir?* Ankara: Anı Yayıncılık.
- French, M. (1980). *Kadınlara Mahsus*. İstanbul: E Yayınları
- Garcia-Retamero, R. ve López-Zafra E. (2006). Prejudice against Women in Male-congenial Environments: Perceptions of Gender Role Congruity in Leadership, *Sex Roles*, Vol.55, 51-61
- Gibson, K. ve Graham, J. (2007). *(Bildiğimiz) Kapitalizmin Sonu Siyasal İktidarın Feminist Eleştirisi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Glesne, C. (2014). *Nitel Araştırmaya Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Greenstein, T. N. (1995). Gender Ideology, Marital Disruption, and the Employment of Married Women, *Journal of Marriage and Family*, Vol. 57, No.1, 31-42

- Harding, S. (1987). Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var mı? S. Çakır, N. Akgökçe (Haz.). *Kadın Araştırmalarında Yöntem* (s. 34-48). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hart, M. U. (2012). Bilinç Yükseltme Yoluyla Özgürleşme. Fevziye Sayılan (Der.). *Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim, Olanaklar ve Sınırlar* (s. 243-256). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Heritier, F., Perrot, M., Agacinski, S. ve Bacharan, N. (2013). *Kadınların En Güzel Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Hearn, J. (2004). From Hegemonic Masculinity to the Hegemony of Men, *Feminist Theory*, vol. 5, 49-72
- Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kazancı, M. (2002). Althusser, İdeoloji Ve İletişimin Dayanılmaz Ağırlığı. [Elektronik Sürüm]. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c.57, 56-87.
- Kazancı, M. (2003). Althusser İle İdeoloji Üzerine Yapılamamış Bir Söyleşi, [Elektronik Sürüm]. *İletişim Araştırmaları Dergisi*, c.1(2), 37-54.
- Kazancı, M. (2006). Althusser, İdeoloji Ve İdeoloji İle İlgili Son Söz, [Elektronik Sürüm]. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, s.24, 67-93.
- Koray, M. (2011). Küreselleşen Eşitlik Politikalarına Karşı Küreselleşen Kapitalizm. S. Sancar (Der.). *Birkaç Arpa Boyu. 21.Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar* (s. 305-343). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lavee Y. ve Katz R. (2002). Division of Labor, Perceived Fairness, and Marital Quality: The Effect of Gender Ideology, *Journal of Marriage and Family*, Vol. 64, 27-39

- Maume, D. J., Sebastian R. A. ve Bardo A. R. (2010). Gender, Work-Family Responsibilities, and Sleep, *Gender & Society*, Vol. 24, No.6, 746-768
- MacKinnon, C. (2003). *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Mies, M. (1983). Feminist Araştırmalar İçin Bir Metedolojiye Doğru. S. Çakır, N. Akgökçe (Haz.). *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, İstanbul: Sel Yayıncılık
- Mies, M. (2012). *Ataerki ve Birikim Uluslararası İşbölümünde Kadınlar*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Özbay, C. (2013). Türkiye’de Hegemonik Erkekliği Aramak. *Doğu Batı*, sayı 63, 185-205
- Öztimur, N. (2007). Feminist Teoride Pierre Bourdieu Tartışmaları. G. Çeğin ve diğerleri (Ed.). *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (s. 581-605). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztürk, F. ve Özkaplan, N. (2010). Üniversitede Cinsiyet Eşitliği: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği. U. Serdaroğlu (Ed.). *İktisat ve Toplumsal Cinsiyet* (s. 210-226). Ankara: Efil Yayınevi.
- Piña D. L. ve Bengtson V. L. (1993). The Division of Household Labor and Wives' Happiness: Ideology, Employment, and Perceptions of Support, *Journal of Marriage and Family*, Vol. 55, No. 4, 901-912
- Power, N. (2010). *Tek Boyutlu Kadın*. İstanbul: Habitus Yayınları.
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Putnam Tong, R. (2006). *Feminist Düşünce*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.

- Sancar, S. (1997). *İdeolojinin Serüveni*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sancar, S. (2008). *Erkeklik: İmkânsız İktidar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sancar, S.(2012). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sayılan F. ve Özkazanç A. (2009). İktidar ve Direniş Bağlamında Toplumsal Cinsiyet: Bir Okul Etnografisi. *Toplum ve Bilim*, sayı:114, 51-73.
- Sayılan, F. (2012). Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim. Fevziye Sayılan (Der.).*Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim Olanaklar ve Sınırlar* (s.13-67). Ankara: Dipnot Yayınları
- Scott, W. J. (2013). *Feminist Tarihin Peşinde*. İstanbul: Bgst Yayınları.
- Swartz, D. (2011). *Kültür ve İktidar*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Stickney, L. T. ve Konrad A. M. (2007). Gender-Role Attitudes and Earnings: A Multinational Study of Married Women and Men, *Sex Roles*, Vol.57, 801-811
- Stromquist, N. P. (2012). Kadınların Güçlendirilmesinde Eğitimin Rolü, Fevziye Sayılan (Der.). *Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim, Olanaklar ve Sınırlar* (s.185-210). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Swim, J. K. ve Hyers L. L. (1998). Excuse Me, What Did You Just Say?!: Women's Public and Private Responses to Sexist Remarks, *Journal of Experimental Social Psychology*, Vol.35, 68-88
- Tanenbaum L. (2006). *Kadınlar Arası Rekabet Saç Saça Baş Başa*. İstanbul: Versus Kitap.
- Türk, B. (3-4 Mayıs 2007). *Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek*. Pierre Bourdieu: Sosyal Bilimlerde Açılımlar Konferansı, İstanbul Teknik Üniversitesi.

Yuval-Davis, N. (2010). *Cinsiyet ve Millet*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yücesan Özdemir, G., Özkaplan N. ve Serdaroğlu, U. (2010). Bir Evliliğin Hikayesi: Ev Teknolojisi ve Kadın. U. Serdaroğlu (Ed.). *İktisat ve Toplumsal Cinsiyet* (s. 226-244). Ankara: Efil Yayınevi.

Walters, M. (2009). *Feminizm*, Ankara: Dost Yayınları.

Winslow, S. (2010). Gender Inequality and Time Allocations Among Academic Faculty, *Gender & Society*, Vol.24, 769-793

EK.1 GÖRÜŞME FORMU

A-KİŞİSEL BİLGİLER

1. Yaş
2. Eğitim
3. Medeni durum.
4. Çocuk sayısı.
5. Çocukların cinsiyeti, yaş ve eğitim durumu
6. Meslek ve statü.

B-TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISININ KURULMASI

B1-AİLE /YETİŞTİRİLME ŞEKLİ

1. Anne ve babanın meslekleri
2. Anne ve babanın eğitim durumları
3. Kardeş sayısı, cinsiyetleri, eğitim durumları
4. Çocukluğunuzu nerede geçirdiniz?
5. Size kim baktı?
6. En sevdiğiniz oyuncağınız hangisiydi?
7. Hangi oyunları oynardınız?
8. Çocukluğunuzdaki ev hayatınızı anlatır mısınız? Ev içerisinde anneniz hangi işleri babanız hangi işleri yapardı?
9. Anne babanızın birbirleriyle ilişkileri nasıldı?
10. Anneniz sizce nasıl bir anneydi?
11. Babanız sizce nasıl bir babaydı?
12. Anne ve babanızla ilişkileriniz nasıldı? Hangisiyle daha yakındınız?
13. Anne ve babanızın kardeşlerinizle ilişkileri nasıldı? Farklılık görür müydünüz?
14. Hiç şiddet gördünüz mü?
15. Şiddete şahit oldunuz mu?
16. Çocukluğunuz da en çok aklınızda kalan tenbih/nasihat hangisi?

17. Küçükken ne olmak isterdiniz? Dile getirdiğinizde anne ve babanızın tepkisi ne olurdu?

18. Kız çocuk olmanın olumlu/olumsuz yönlerini hissettiniz mi?

B2-OKUL/EĞİTİM HAYATI

1. Okul deyince aklınıza ilk ne geliyor?
2. Nasıl bir öğrenciydiniz?
3. En sevdiğiniz öğretmeniniz kimdi? Neden?
4. Sevmediğiniz öğretmeniniz kimdi? Neden?
5. En çok hangi dersi severdiniz? Neden?
6. Okula ait hatırladığınız olumsuzluklar var mı? Neler?
7. En yakın arkadaşlarınız kimlerdi?
8. Ayrımcılık yaşadığınızı düşündüğünüz oldu mu?
9. Üniversite tercihinizi neler etkiledi?

B3-ÖZNELİĞİN KURULMASI-ANNELİK

1. Kendinizi tanımlar mısınız/anlatır mısınız?
2. Çocuk sahibi olmaya nasıl karar verdiniz?
3. Anneliği nasıl tanımlarsınız?
4. Anne olmak sizde neleri değiştirdi?
5. Çocuğunuza kim bakıyor?
6. Çocuğunuz olduktan sonra kazandığınız/kaybettiğiniz şeyler?
7. Nasıl bir anne olduğunuzu düşünüyorsunuz?
8. Çocuğunuza ilişkin pişmanlığınız, vicdan azabınız var mı?
9. Çocuğunu yetiştirirken en dikkat ettiğiniz hususlar nelerdir?
10. Çocuğunuz olmadan zaman geçiriyor musunuz?

C-TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISININ MEŞRUIYET KAZANMASI

C1-EŞ/SEVGİLİ İLE İLİŞKİLER

1. Kaç yaşında evlendiniz?
2. Nasıl evlendiniz?
3. Eşin eğitim durumu ve mesleği/statüsü
4. İdeal bir eş/sevgili nasıl olmalı?
5. Bir erkek eşinden ne bekler?
6. Bir kadın eşinden ne bekler?
7. İyi bir evlilik nasıl olmalı?
8. Eşinizin en beğendiğiniz yönü nedir?
9. Eşinizin değiştirmesini istediğiniz yönleri var mı? Bu konuda neler yapıyorsunuz?
10. İşten eve geldikten sonra neler yaparsınız? Kocanız neler yapar?
11. Hafta sonlarınızı anlatır mısınız?
12. Ev içerisinde hangi işleri yaparsınız?
13. Eşiniz hangi işleri yapar?
14. Eşinizle en çok hangi konuda tartışırsınız?
15. Eşinizle problemlerinizi konuşur musunuz?
16. Eşiniz ev içerisinde yaptığınız işleri takdir eder mi?
17. Eşiniz ev dışında yaptığınız işleri takdir eder mi?
18. Eşiniz olmadan vakit geçiriyor musunuz?
19. Eşiniz olmadan sosyal ortamlarda bulunur musunuz?
20. Eşiniz siz olmadan vakit geçirir mi?
21. Eşinizin başkalarıyla ilişkilerinizde müdahale ettiği durumlar yaşıyor musunuz?(Kıskançlık)
22. Eşiniz ile yaşantınızla ilgili herhangi bir konuda fikir ayrılığına düşerseniz nasıl davranırsınız?
23. Ev içerisinde adaletsiz veya eşitsiz olarak nitelendirdiğiniz durumlar yaşıyor musunuz?
24. Çocuğunuzun ilk üç yıllık dönemini nasıl geçirdiniz? Bu süreçte eşinizden yeterince destek aldığınızı düşünüyor musunuz?

25. Eşiniz sizce nasıl bir baba?
26. Eşinizin çocuğunuzla ilgili sürekli olarak üstlendiği işler var mı?
27. Eşinizin çocuğunuza yeteri kadar zaman ayırdığını düşünüyor musunuz?

C2-İŞ YAŞAMI

1. Kaç yıldır çalışıyorsunuz?
2. Bu işyerinde çalışmaya nasıl başladınız?
3. Bu işyerini tercih etmenizi sağlayan unsurlar nelerdi?
4. İşinizden memnun musunuz? Neden memnunsunuz? Memnun değilseniz bu konuda neler yapıyorsunuz?
5. Çalışmaya başlamadan önce çalışma hayatına ilişkin görüşleriniz nelerdi? Şu anda bu görüşlerinizde bir değişiklik oldu mu? Beklediklerinizi buldunuz mu?
6. İşyerinde kadın olmaktan kaynaklı bir sorun yaşadınız mı?
7. İşyerinde kadın olmanın size sağladığı avantajlar oldu mu?
8. İşyerinde kendinizi yetersiz veya kısıtlanmış hissettiğiniz oluyor mu?
9. Kadın çalışan mı erkek çalışan mı tercih edersiniz? Neden?
10. Kadın yönetici mi erkek yönetici mi tercih edersiniz? Neden?
11. İşyerinde kadınlarla mı erkeklerle mi daha iyi anlaşıyorsunuz? Neden?
12. Ev ve iş hayatını sürdürmede zorluklar yaşıyor musunuz?
13. İşyerinde herhangi bir şeyi değiştirmek istediğinizde bunu yapabiliyor musunuz?
14. Kadın erkek çalışanlara ve yöneticilere arasında farklı davranıldığını düşünüyor musunuz?
15. İşyerinde ayrımcılık olarak tanımladığınız bir durum yaşadınız mı ya da şahit oldunuz mu?
16. Ayrımcılık ile karşılaştığınızda tepkiniz ne oldu/ne olur?
17. İş seyahatlerine çıkıyor musunuz? (Çıksanız) Eşinizin tepkisi ne yönde oluyor/olur?

D-TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISININ SÜRDÜRÜLMESİ
D1-GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET

1. Sizce bir kadın nasıl olmalı?
2. Sizce bir erkek nasıl olmalı?
3. Sizce kadınlarla erkekler eşit midir? Eşit olmalı mıdır?
4. Erkeklerle kadınlar arasında nasıl farklılıklar vardır?
5. Feminizm denilince aklınıza ne geliyor?
6. Sizce kadınları statüsüne ilişkin değişiklikler var mı?
7. Farklılık varsa hangi konularda? Bunu neye bağlıyorsunuz?
8. Çocuğunuza aşıladığınız-aşılamaya çalıştığınız en önemli ilke nedir?
Çocuğunuz olsa bu ilke ne olurdu?
9. Hayatınızla ilgili büyük pişmanlıklarınız var mı? (Keşke şöyle yapsaydım dedğiniz)
10. Hayatınızla ilgili değiştirebilseniz neyi değiştirirdiniz?
11. Kendinizle ilgili hayalleriniz ve beklentileriniz nelerdir?
12. Sizce bir kadını ne güçlü kılar?
13. Türkiye’de kendinize model aldığınız bir kadın var mı?
14. Takip ettiğiniz TV kanalları, programlar ve gazeteler neler?
15. En beğendiğiniz kadın dizi-film karakteri kim?
16. En beğendiğiniz erkek dizi-film karakteri kim?
17. İşten kalan zamanlarınızı nasıl geçiriyorsunuz? Hobileriniz var mı?
18. En sevdiğiniz yazar ve kitap?

EK.2 GÖRÜŞMECİ LİSTESİ

1) Eğitilmiş

İSİM	YAŞ	EĞİTİM	MEDENİ DURUM	ÇOCUK	MESLEK-STATÜ
AYÇA	32	ÜNİVERSİTE	EVLİ	1	BANKACI-UZMAN
EBRU	30	ÜNİVERSİTE	EVLİ	1	BANKACI-UZMAN
MÜGE	42	ÜNİVERSİTE	EVLİ	1	BANKACI-MÜDÜR YARDIMCISI
NESLİHAN	39	Y.LİSANS	BOŞANMIŞ		BANKACI-MÜDÜR
SEVGİ	39	ÜNİVERSİTE	EVLİ	2	BANKACI-MÜDÜR YARDIMCISI
PINAR	39	ÜNİVERSİTE	EVLİ	1	BANKACI-MÜDÜR YARDIMCISI
SİNEM	31	ÜNİVERSİTE	EVLİ	1	BANKACI-UZMAN
GÜLER	31	ÜNİVERSİTE	EVLİ	0	BANKACI-UZMAN
TANSU	44	ÜNİVERSİTE	EVLİ	0	BANKACI-MÜDÜR
NUR	40	Y.LİSANS	EVLİ	1	BANKACI-MÜDÜR YARDIMCISI
ZEYNEP	32	ÜNİVERSİTE	EVLİ	1	BANKACI-UZMAN
TENNUR	39	ÜNİVERSİTE	EVLİ	1	BANKACI-MÜDÜR
ŞULE	38	Y.LİSANS	BEKÂR	0	BAKANLIKTA UZMAN
ELİF	41	ÜNİVERSİTE	BOŞANMIŞ	1	BANKACI-MÜDÜR
SEDA	42	DOKTORA	EVLİ	1	SAVCI
BİLGİN	41	ÜNİVERSİTE	EVLİ	1	ÇEVİRMEN
DENİZ	35	ÜNİVERSİTE	EVLİ	1	TURİZM ŞİRKETİNDE YETKİLİ
EMİNE	34	ÜNİVERSİTE	BEKÂR	0	ECZACI
ESİN	37	ÜNİVERSİTE	EVLİ	1	ÖZEL SEKTÖR-YÖNETİCİ
FİLİZ	37	Y.LİSANS	EVLİ	1	ÖZEL SEKTÖR-YÖNETİCİ
İCLAL	50	DOKTORA	BEKÂR	0	PROFESÖR
NEŞE	40	ÜNİVERSİTE	EVLİ	0	BANKACI-MÜDÜR YARDIMCISI
ARZU	39	Y.LİSANS	EVLİ	2	BAKANLIKTA YÖNETİCİ
ÇİĞDEM	32	Y.LİSANS	EVLİ	1	DERNEK-UZMAN
HATİCE	45	ÜNİVERSİTE	EVLİ	1	BAKANLIK-UZMAN
CANAN	39	ÜNİVERSİTE	EVLİ	1	ZİRAAT MÜHENDİSİ

2) Eğitimsiz

İSİM	YAŞ	EĞİTİM	MEDENİ DURUM	ÇOCUK	MESLEK
AYSUN	32	LİSE	EVLİ	2	MÜSTAHDEM
NARİN	45	ORTAOKUL	EVLİ	2	MÜSTAHDEM
ŞERİFE	30	İLKOKUL	EVLİ	1	MÜSTAHDEM
SUNA	35	ORTAOKUL	EVLİ	2	EV İŞÇİSİ
AYSEL	50	ORTAOKUL	EVLİ	3	MÜSTAHDEM
MÜZEYYEN	49	ORTAOKUL	EVLİ	2	MÜSTAHDEM
DEMET	32	LİSE	EVLİ	1	MÜSTAHDEM
HAYAT	43	ORTAOKUL	EVLİ	2	MÜSTAHDEM
MERAL	37	ORTAOKUL	EVLİ	1	MÜSTAHDEM
DİLEK	41	ORTAOKUL	BOŞANMIŞ	3	KUAFÖR
GÜLŞEN	44	ORTAOKUL	BEKÂR	0	EV İŞÇİSİ
SEVİM	43	İLKOKUL	EVLİ	4	APARTMAN GÖREVLİSİ
SULTAN	44	İLKOKUL	EVLİ	2	MÜSTAHDEM
MELEK	47	OKUR YAZAR	EVLİ	3	APARTMAN GÖREVLİSİ
ASİYE	41	İLKOKUL	EVLİ	4	EV İŞÇİSİ
FATMA	42	ORTAOKUL	EVLİ	2	MÜSTAHDEM
GONCA	32	LİSE	EVLİ	2	İŞTEN AYRILMIŞ
GÜLLÜ	41	ORTAOKUL	EVLİ	2	EV İŞÇİSİ
HAFİZE	45	İLKOKUL	EVLİ	3	APARTMAN GÖREVLİSİ
YÜKSEL	44	LİSE	EVLİ	3	İŞTEN AYRILMIŞ
MİNE	38	ORTAOKUL	DUL	2	MÜSTAHDEM
DENİZ C.	38	ORTAOKUL	EVLİ	1	MÜSTAHDEM
AYŞE	30	LİSE	EVLİ	1	GÜVENLİK GÖREVLİSİ
SERAY	34	ORTAOKUL	EVLİ	0	MÜSTAHDEM
GÜLAY	24	LİSE	EVLİ	1	MÜSTAHDEM
RABİA	34	LİSE	EVLİ	1	MÜSTAHDEM

EK.3 ORJİNALLİK RAPORU

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA
Tarih: <u>25.06.2015</u>
Tez Başlığı / Konusu: FARKLI SOSYAL KATEGORİLERDEN KADINLARIN TOPLUMSAL CİNSİYET ALGILARI
Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam <u>193</u> sayfalık kısmına ilişkin, 25/06/2015. tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 11 'dir.
Uygulanan filtrelemeler: 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, 2- Kaynakça hariç 3- Alıntılar <u>harc</u>/dâhil 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
Gereğini saygılarımla arz ederim.
Adı Soyadı: UMUT BELEK ERŞEN Öğrenci No: 17947431286 Anabilim Dalı: SOSYOLOJİ Programı: SOSYOLOJİ Statüsü: ☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr. <u>25.06.2015</u> Tarih ve İmza
<u>DANIŞMAN ONAYI</u> UYGUNDUR. Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN

EK.4 ETİK KURUL İZİN MUAFİYET FORMU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA	
Tarih: 25.06.2015	
Tez Başlığı / Konusu: FARKLI SOSYAL KATEGORİLERDEN KADINLARIN TOPLUMSAL CİNSİYET ALGILARI Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam: 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Adı Soyadı: UMUT BELEK ERŞEN Öğrenci No: 17947431286 Anabilim Dalı: SOSYOLOJİ Programı: SOSYOLOJİ Statüsü: ☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.	25.06.2015 Tarih ve İmza
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u> Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN	

